ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

anadolum eKampüs

anadolum eKampüs ve anadolu mobil

dilediğin yerden, dilediğin zaman, öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

- Takvim
- Duyurular
- Ders Kitabı (PDF)
- Epub
- Html5
- Video
- Canlı Ders
- Sesli Kitap
- Ünite Özeti
- Sesli Özet
- Sorularla Öğrenelim
- Alıştırma
- Deneme Sınavı
- İnfografik
- Etkileşimli İçerik
- Bilgilendirme Panosu
- Çıkmış Sınav Soruları
- Sınav Giriş Bilgisi
- Sınav Sonuçları
- Öğrenci Topluluklari

AOSDESTEK AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

aosdestek.anadolu.edu.tr

444 10 26

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum /Anadolu_Univ instagram.com/anadoluuniv

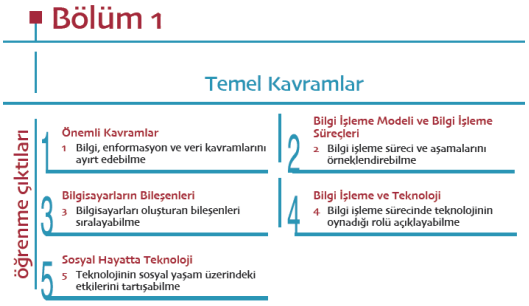
Bölüm 1
Temel Kavramlar
öğrenme çıktıları
1 Önemli Kavramlar
1 Bilgi, enformasyon ve veri kavramlarını ayırt edebilme
2 Bilgi İşleme Modeli ve Bilgi İşleme Süreçleri
2 Bilgi işleme süreci ve aşamalarını örneklendirebilme
3 Bilgisayarların Bileşenleri
3 Bilgisayarları oluşturan bileşenleri sıralayabilme
4 Bilgi İşleme ve Teknoloji
4 Bilgi işleme sürecinde teknolojinin oynadığı rolü açıklayabilme
5 Sosyal Hayatta Teknoloji
5 Teknolojinin sosyal yaşam üzerindeki etkilerini tartışabilme

Öğrenme çıktıları

Bölüm içinde hangi bilgi, beceri ve yeterlikleri kazanacağınızı ifade eder.

ÖÇ 1 Bilgi, enformasyon ve veri kavramlarını ayırt edebilme
ÖÇ 2 Etkili bir sunum için dikkat edilmesi gereken hususları sıralayabilme
Bilgi Süreci

Bölüm Özeti

Bölümün kısa özetini gösterir.

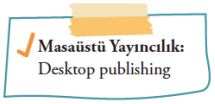

Tanım

Bölüm içinde geçen önemli kavramların tanımları verilir.

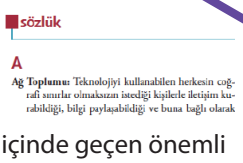
sözlük
A
Ağ Toplumu: Teknolojiyi kullanabilen herkesin coğrafi sınırlar olmaksızın istediği kişilerle iletişim kurabildiği, bilgi paylaşabildiği ve buna bağlı olarak

Sözlük

Bölüm içinde geçen önemli kavramlardan oluşan sözlük ünite sonunda paylaşılır.

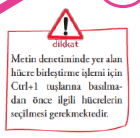
dikkat
Metin denetiminde yer alan hücre birleştirme işlemi için Ctrl+1 tuşlarına basılmadan önce ilgili hücrelerin seçilmesi gerekmektedir.

Dikkat

Konuya ilişkin önemli uyarıları gösterir.

Karekod

Bölüm içinde verilen karekodlar, mobil cihazlarınız aracılığıyla sizi ek kaynaklara, videolara veya web adreslerine ulaştırır.

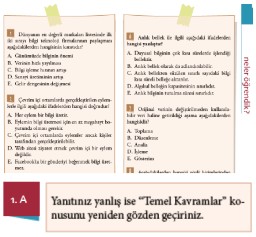

Neler Öğrendik ve Yanıt Anahtarı

Bölüm içeriğine ilişkin 10 adet çoktan seçmeli soru ve cevapları paylaşılır.

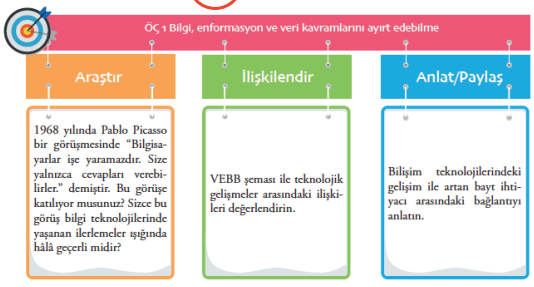
ÖÇ 1 Bilgi, enformasyon ve veri kavramlarını ayırt edebilme
Araştır
İlişkilendir
Anlat/Paylaş
1968 yılında Pablo Picasso bir görüşmesinde "Bilgisayarlar işe yaramazdır. Size yalnızca cevapları verebilirler." demiştir. Bu görüşe katılıyor musunuz? Sizce bu görüş bilgi teknolojilerinde yaşanan ilerlemeler ışığında hâlâ geçerli midir?
VEBB şeması ile teknolojik gelişmeler arasındaki ilişkileri değerlendirin.
Bilişim teknolojilerindeki gelişim ile artan bayt ihtiyacı arasındaki bağlantıyı anlatın.

Öğrenme Çıktısı Tablosu

Araştır/İlişkilendir/Anlat-Paylaş

İlgili konuların altında cevaplayacağınız soruları, okuyabileceğiniz ek kaynakları ve konuyla ilgili yapabileceğiniz ekstra etkinlikleri gösterir.

Yaşamla İlişkilendir

Bölümün içeriğine uygun paylaşılan yaşama dair gerçek kesitler veya örnekleri gösterir.

Araştırmalarla İlişkilendir

Bölüm içeriği ile ilişkili araştırmaların ve bilimsel çalışmaları gösterir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Davranış Bilimleri I

Editörler

Prof.Dr. Ayşe Çiğdem KIREL

Doç.Dr. Zerrin SUNGUR TAŞDEMİR

Yazarlar

BÖLÜM 1, 3, 4 — Prof.Dr. Enver ÖZKALP

BÖLÜM 2, 5 — Prof.Dr. Müzeyyen Aytül KASAPOĞLU

BÖLÜM 6 — Prof.Dr. Feryal TURAN

BÖLÜM 7 — Doç.Dr. Zuhal Yonca ODABAŞ

BÖLÜM 8 — Doç.Dr. Zerrin SUNGUR TAŞDEMİR

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2709
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1672

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2012 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without permission in writing from the University.

Öğretim Tasarım Koordinatörü
Dr.Öğr.Üyesi İlker Usta

Öğretim Tasarımcıları
Prof.Dr. Tevfik Volkan Yüzer
Öğr.Gör. Orkun Şen

Grafik Tasarım ve Kapak Düzeni
Prof.Dr. Halit Turgay Ünalan

Dil ve Yazım Danışmanı
Öğr.Gör. Mustafa Ever

Grafikerler
Ayşegül Dibek
Aysun Şavlı

Dizgi ve Yayıma Hazırlama
Selin Çakır
Burak Arslan
Zülfiye Çevir
Gül Kaya
Beyhan Demircioğlu
Diğdem Aydın
Kader Abpak Arul

DAVRANIŞ BİLİMLERİ I

E-ISBN
978-975-06-2388-2

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.

ESKİŞEHİR, Ağustos 2018

2369-0-0-0-2009-V01

İçindekiler

BÖLÜM 1 Sosyolojiye Giriş ve Yöntemi

Giriş 3
Sosyoloji Nedir? 3
Sosyolojik Bakış Açısı 4
Neden Sosyoloji Çalışmalıyız? 5
Sosyolojinin Diğer Sosyal Bilimlerle İlişkisi 7
Toplum ve Toplumsal Yapı 8
Toplum Nedir? 9
Toplumsal Yapı 10
Toplumsal Yapıyı Oluşturan Parçalar 10
Toplum Türleri 12
Bilimsel Yöntem ve Aşamaları 15
Sosyolojinin Araştırma Yöntem ve Teknikleri 18
Nicel Araştırma Teknikleri 18
Nitel Araştırma Teknikleri 20
Araştırma Etiği 21

BÖLÜM 3 Kültür ve Kültürel Değişme

Giriş 63
Kültür Nedir? 63
Kültür, Ulus ve Toplum 65
Kültürün Özellikleri 66
Kültürü Oluşturan Parçalar: Dil, Norm ve Değerler 68
Kültürel Farklılıklar 73
Baskın Kültür 75
Alt Kültür 75
Karşıt Kültür 76
Yüksek Kültür ve Popüler Kültür 77
Kültürün Diğer Parametreleri: Kültür Şoku ve Kültür Boşluğu Kavramları ... 78
Etnosantrizm ve Kültürel Rölativizm 80
Etnosantrizm 80
Kültürel Rölativizm 80
Kültürel Değişme ve Değişme Kaynakları .. 82

BÖLÜM 2 Sosyolojinin Tarihsel Gelişimi ve Kuramsal Yaklaşımlar

Giriş 31
Sosyolojinin Tarihsel Gelişimi 31
Sosyolojinin Doğuşu 31
Sosyolojinin Öncüleri ve Kurucuları 32
Sosyolojinin Öncüleri 32
Sosyolojin Kurucuları 39
Sosyolojide Kuramsal Yaklaşımlar 43
Sembolik Etkileşimci Yaklaşım 43
İşlevselci / Fonksiyonalist Yaklaşım 45
Çatışmacı Yaklaşım 46
Sosyolojiye Eleştirel Bakan Yaklaşımlar 48
Feminizm 48
Farklı Feminist Yaklaşımlar 49
Post-Modernizm 51

BÖLÜM 4 Aile ve Toplumsal Gruplar

Giriş 91
Aile Kavramına Global Bir Bakış 91
Aile Yapıları ve Türleri 94
Endüstrileşme Süreci ve Çekirdek Aile İlişkisi 96
Aile Kurumunu Açıklayan Sosyolojik Kuramlar 98
Fonksiyonalist Yaklaşım 98
Çatışma Kuramı 99
Sembolik Etkileşim Kuramı 100
Feminist Bakış Açısı 101
Evlilik Biçimleri ve Analizi 102
Eş Sayısına Göre 102
Grup İlişkilerine Göre 103
Çiftlerin Yerleşim Yerine Göre 103
Otorite İlişkilerine Göre 103
Soy ve Secere İlişkilerine Göre 104
Günümüz Ailesinde Farklılıklar 105
Tek Ebeveynli Aileler 105
Evlenmeden Birlikte Yaşama 105
Boşanma 106
Türk Toplumunda Aile Yapısı 108
Kırsal Aile 108
Gecekondu Ailesi 110
Kentsel Aile 110
Toplumsal Gruplar ve Grup Türleri 111
Grup Nedir? 111
Grup Türleri 113

BÖLÜM 5 Küreselleşme ve Ekonomi Kurumu

Giriş 125
Küreselleşme ile İlgili Kavramlar 125
Küreselleşme Eleştirisi 127
Küreselleşme Karşıtı Yeni Toplumsal Hareketler 128
Toplumsal Yapı ve Kurumlar 130
Bir Sosyal Kurum Olarak Ekonomi 132
Kapitalizmin Küreselleşmesi 134
İşlevselcilere Göre Kapitalizmin Küreselleşmesi 134
Çatışmacılara Göre Kapitalizmin Küreselleşmesi 135
Kadın ve Çalışma Yaşamı 138

BÖLÜM 6 Toplumsal Eşitsizlik ve Tabakalaşma

Giriş 149
Toplumsal Tabakalaşma Olgusu 149
Toplumsal Tabakalaşma Sistemleri 152
Kast Sistemi 152
Sınıf Sistemi 153
Toplumsal Tabakalaşma Kuramları 155
Çatışma Kuramı 155
İşlevselci Kuram 157
Tabakalaşma Kuramlarının Değerlendirilmesi 159
Türkiye'de Gelir Eşitsizliği 160

BÖLÜM 7 Toplumsal Değişme Sürecinde Kentleşme ve Nüfus

Giriş 173
Toplumsal Değişme Kavramı 173
Kültürel Etkenler 173
Fiziksel Etkenler 174
Siyasal Örgütlenmeler 174
Nüfus 174
Teknoloji 174
Nüfus ve Demografi 175
Nüfus İle İlgili Sorunlar 176
Nüfus, Göç, Toplumsal Değişme ve Kentleşme 178
Kent ve Kentleşmeye Sosyolojik Bakış 180
Kent Sosyolojisi 183
Kent Sosyolojisinde Güncel Yaklaşımlar 186
Türkiye'de Kentleşme 189

BÖLÜM 8 Suç ve Sapkın Davranışlar

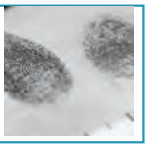

Giriş 197
Sapkın Davranış ve Suç 197
Sapkın Davranış 197
Suç ve Nitelikleri 198
Kriminoloji 200
Suçu Açıklayan Kuramlar 203
Biyolojik Kuramlar 203
Psikolojik Kuramlar 204
Sosyolojik Kuramlar 205
Suç Türleri 216
Profesyonel Suçlar 216
Organize Suçlar 216
Beyaz Yakalı Suçlar 217
Siber Suç 217

Önsöz

Sevgili öğrenciler,

Davranış Bilimleri I adlı bu basılı çalışma; Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin ders kitabı gereksinimlerinin karşılanabilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Konular ve içeriğin belirlenmesi sürecinde öğrencilerin ders programları dikkate alınmıştır. Bu kitapta sosyolojinin temel konuları ele alınmaktadır. Kitabımızın öğrencilerimize olduğu kadar, konuyla ilgili olan diğer kişilere de faydalı olabileceğine inanıyoruz.

Bu ders kitabı hazırlanırken "Sosyoloji Bilimi ve Yöntemi", " Kültür ve Kültürel Değişme" ve "Aile ve Toplumsal Gruplar" başlıklı üç ünite Prof. Dr. Enver ÖZKALP tarafından kaleme alındı. Prof. Dr. M. Aytül KASAPOĞLU ise "Sosyolojinin Tarihsel Gelişimi ve Kuramsal Yaklaşımlar" ve "Küreselleşme ve Ekonomi Kurumu" başlıklı iki üniteyle kitaba katkıda bulundu. "Toplumsal Eşitsizlik ve Tabakalaşma" isimli ünite Doç. Dr. Feryal TURAN, "Toplumsal Değişme Sürecinde Kentleşme ve Nüfus" isimli ünite Yrd. Doç. Dr. Z. Yonca ODABAŞ, "Suç ve Sapkın Davranış" başlıklı ünite de Yrd. Doç. Dr. Zerrin SUNGUR tarafından kaleme alındı.

Bu kitabın hazırlanması sürecinde birçok kişi katkı sağlamıştır. Öncelikle Anadolu Üniversitesi yönetimine, Açıköğretim, İktisat ve İşletme Fakülteleri yönetimlerine, kitaba katkıda bulunan yazarlara, kitabın elimize gelinceye kadar geçirdiği tüm aşamalarında emeği geçen Üniversitemiz çalışanlarına teşekkür ediyoruz. Kitabımızın öğrencilerimize ve bu kitaba başvuracaklara faydalı olmasını diliyoruz.

Editörler

Prof.Dr. Ayşe Çiğdem KIREL

Doç.Dr. Zerrin SUNGUR TAŞDEMİR

Bölüm 1

Sosyolojiye Giriş ve Yöntemi

Öğrenme çıktıları

1 Sosyoloji Nedir?
1 Sosyolojiyi tanımlayarak ilgi alanlarını açıklayabilme

2 Sosyolojik Bakış Açısı
2 Sosyolojinin bakış açısını açıklayabilme

3 Sosyolojinin Diğer Sosyal Bilimlerle İlişkisi
3 Sosyolojinin diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisini değerlendirebilme

4 Toplum ve Toplumsal Yapı
4 Toplum ve toplumsal yapı kavramlarını açıklayabilme

5 Bilimsel Yöntem ve Aşamaları
5 Bilimsel yöntemin aşamaları sıralayabilme

6 Sosyolojinin Araştırma Yöntem ve Teknikleri
6 Sosyolojide kullanılan araştırma yöntem ve tekniklerini açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Sosyoloji • Toplum • Toplumsal Yapı • Bilimsel Yöntem ve Teknik

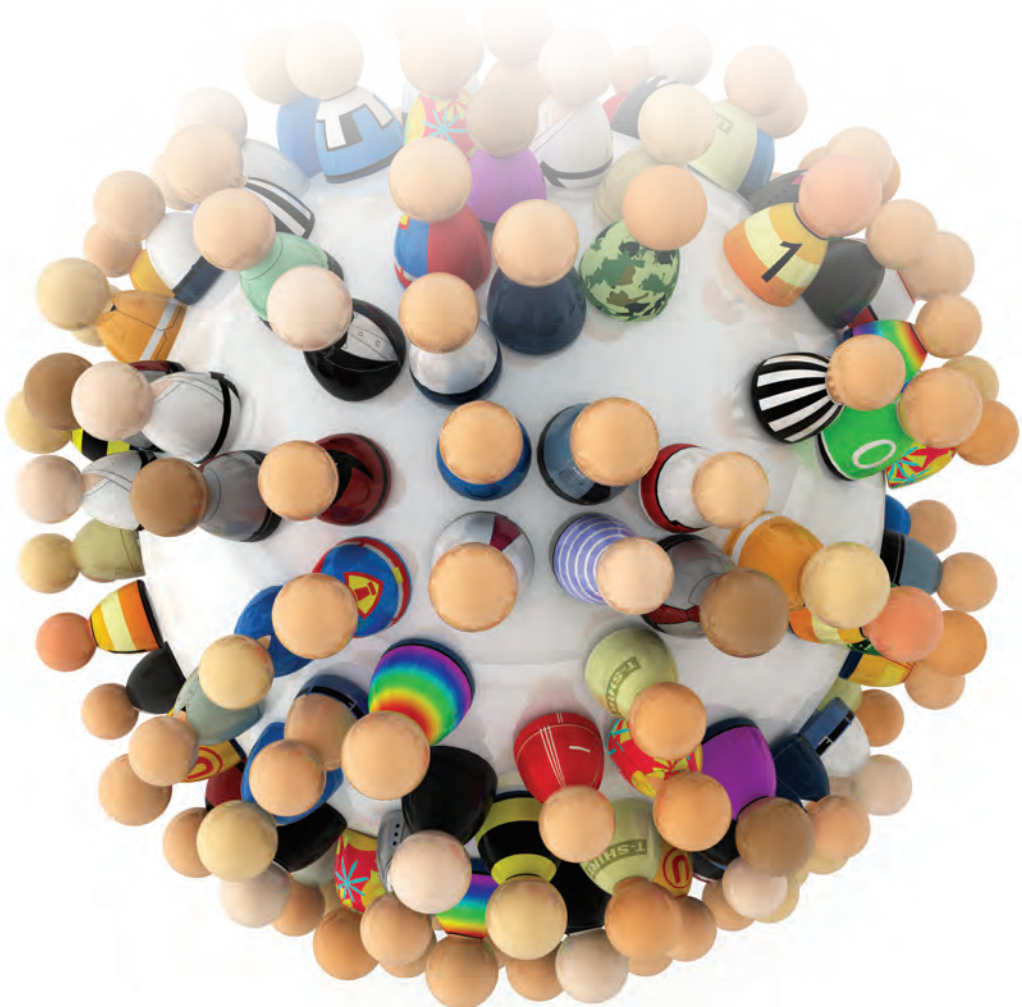

GİRİŞ

Bu ünitede Davranış Bilimleri I dersi kapsamında Sosyoloji disiplini sizlere tanıtılmaya çalışılacaktır. Böylece sosyolojinin ne olduğu, sosyolojik düşünmenin nasıl olması gerektiği hakkında bilgi verilerek, sosyolojik araştırmalarda kullanılan bilimsel yöntem anlayışı açıklanmaya çalışılacaktır.

✓ Sosyoloji en basit tanımıyla toplumsal davranışın ve insan gruplarının bilimsel olarak incelenmesidir.

SOSYOLOJİ NEDİR?

Sosyoloji sosyal ilişkiler üzerinde odaklanır ve sosyal ilişkilerin, bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkileri ve bu ilişkilerin toplamı olan toplumun oluşumu, gelişimi ve değişimi üzerinde durur (Schaefer, 2010: 51).

Sosyoloji böylece insan toplumlarını inceler. Toplum da onun içinde yaşayan insanların davranışlarını, inanç ve kişiliklerini şekillendirir. Toplumlar ise insanların oluşturduğu aile, topluluk, sınıf, ulus gibi gruplardan meydana gelir. Toplumlar aynı zamanda çeşitli kurumlardan da oluşurlar. Toplumsal kurumlar insanların çeşitli aktivitelerini organize ederler. Örneğin eğitim, sağlık, siyaset, din, ekonomi gibi kurumlar toplumsal yaşamı biçimlendirirler. Toplumun içinde yaşayan insanlar ortak inanç, ideal ve gelenekleri paylaşarak kültür yaratırlar. Bir toplumdan söz ettiğimiz zaman genellikle aklımıza ilk gelen şeylerden biri kültürdür. Sosyologlar bir toplum içinde yaşayan insanların öğrendikleri ve paylaştıkları değer, inanç, gelenek ve görenekleri kültür olarak tanımlarlar.

✓ Kültür, sonradan öğrendiğimiz ve paylaştığımız her şeyi kapsar.

Sosyoloji içinde yaşadığımız dünyayı ve kendimizi anlamamıza yardımcı olan bir disiplindir. Çünkü, bizler içinde yaşadığımız dünyanın ürünleriyiz. Yani yaşadığımız dünya ve çevre bizi etkileyerek değiştirmekte, bizler de içinde yaşadığımız dünyaya uyum sağlayarak yaşamımızı sürdürmekteyiz.

Sosyolojinin aynı zamanda çevremizde yer alan önemli değişmelerin üzerimizdeki etkilerini anlamamızda da bir gücü vardır. Örneğin hızla değişen teknolojileri, yükselen küreselleşmeyi, artan nüfus ve kadınların toplum içinde farklılaşan rollerini anlamamızda katkıları vardır. Bu değişmeler yaşamımızı nasıl etkiliyor? Bugün değişen teknolojiyle birlikte insanlarla yüz yüze görüşmek yerine çoğu zaman cep telefonları ya da e-posta ile mesaj göndermeyi tercih ediyoruz. Bu daha mı kolayımıza geliyor? Veya aile ve iş yaşamının bizden beklentilerini karşılamakta bu beklentileri dengede tutmakta zorlanabiliyoruz. Aynı şekilde, gelişmiş ülkelerdeki teknolojilerin gelişmekte olan ülkelere kaymasıyla binlerce işçinin gelişmekte olan ülkelere doğru gittiğini, bunun da bu ülkelerde ciddi işsizlik sorununa yol açtığını sosyolojik analizle inceleyebiliyoruz. İstanbul'da yaşayan bir çiftin birbirleriyle ilişkilerinin Hakkari'de veya Çin'de yaşayan bir çiftten neden farklı olabileceğini araştırabiliyoruz. Bütün bunlar bizlere rehberlik eden sosyolojik nitelikli sorulardır. Sosyoloji yukarıda bir kısmına değinilen toplumsal değişmelerin neden ve sonuçlarını açıklamaya çalışır.

✓ Sosyolojik bilinçlenme bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamın bireyi nasıl etkilediğini ve bu etkileşim sürecini incelemektedir (Mills [1959], 2000a).

Resim 1.1 C. Wright Mills (1916-1962)

Toplum devamlı bir değişim sürecini yaşarken aynı zamanda bir istikrar ve düzen içinde de bulunur. Toplum içinde yaşayan insanlar genelde insan davranışları konusunda alışmış oldukları belirli kurallara uyarak yaşamlarını sürdürürler ve biz, belirli durumlar altında insanların ne tür davranışlar gösterebileceğini aşağı yukarı kestirebiliriz (Andersen and Taylor, 2006). Bu olgu sosyologların doğru olarak saptadıkları ilginç bir durumdur. Toplum bir yandan sürekli olarak değişirken bir yandan da düzenli kalmaya, değişmemeye çalışır. Örneğin, bir yandan cep telefonlarındaki hızlı değişme temposundan, elektronik ve teknoloji kirliliğinden söz ederken bir yandan da bu teknolojileri kullanmaya hatta yenileriyle değiştirmeye, bunların insanlara birçok kolaylık sağlaması nedeniyle devam ediyoruz. Toplum da aynı şekilde bir yandan belirli davranış kalıplarına bağlı kalmaya ve onları korumaya çalışırken diğer yandan da değişmenin önüne geçilemez oluşuyla yeni durumlara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu iki olgu sosyolojik düşüncenin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğrenme Çıktısı

1 Sosyolojiyi tanımlayarak ilgi alanlarını açıklayabilme

Araştır 1	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Sosyolojinin konusu ve çalışma alanı nedir, araştırınız.	Düğün törenlerindeki gelenekleri kırsal – kentsel toplum açısından karşılaştırınız.	Hızlı- hazır yiyecek (Fastfood) ve kebapçı restoranlarındaki müşteri profillerinin farklılığını gözlemleyiniz.

SOSYOLOJİK BAKIŞ AÇISI

Sosyologlar sosyal davranışı anlayabilmek için düzenli olmayan yaratıcı bir düşünce üzerinde odaklanır ve ona bağlı kalırlar. C.Wright Mills, bu düşünceye sosyolojik hayal gücü (imgelem) veya sosyolojik düşünce der. Sosyolojik düşünmek bugüne kadar tartışmasız kabul edilen inançları eleştirme, kesin olduğu kabul edilen görüşleri çözümleme ve sorgulama alışkanlığı kazanmaktır (Bauman, 2004: 28). Bu düşünce, birey ile içinde yaşadığı toplum arasındaki ilişkilerin farkında olunmasını içerir.

Buradaki temel düşünce bireyin kendi içinde yaşadığı toplumu, kendi öznel değerleri veya kendi kültürel yanlılığı açısından değil, mümkün olduğunca bunların dışında kalarak bir yabancı gibi görebilmesi veya izleyebilmesidir. Örneğin, ülkemizde insanlar futbol maçlarına giderek, takımlarını alkışlayarak tezahürat yaparlar. Bu Batı ülkelerinde de böyledir. Bali ve Endonezya'da ise, bir yığın seyirci iplerle çevrilmiş bir alanda dövüşen horozları alkışlayarak, onlar üzerine bahislere girerek bu oyunun sonucundan bir kazanç elde etmeye çalışırlar. Bu nedenle bir ülkede normal olarak görülen bu spor olayı başka bir ülkede normal olarak nitelendirilmeyebilir. Endonezya'daki horoz dövüşleri veya Pakistan'daki köpek dövüşleri o ülkeler için normal bir spor olayı olarak görülürken bir başka toplum için bir vahşet olarak değerlendirilebilir. İşte sosyolojik bakış açısı bizim deneyimlerimizin ve gözlemlerimizin dışında daha geniş konuları anlamamıza ve görmemize yardımcı olur (Schaefer, 2010: 5). Örneğin bir çiftin boşanması kişisel bir sorundur ama bir toplumda yapılan evliliklerin büyük bir kısmı boşanma ile sonuçlanıyorsa bu toplumsal bir sorundur. Aynı şekilde işsizlik de işi olmayan kadın ve erkek üzerinde önemli etkileri ve zorlukları olan toplumsal bir olgudur. İşsizlik, bireyin gelirini kaybetmesi yanında, onun aile içindeki statü ve saygınlığının yitirilmesine de neden olduğu için toplumsal sonuçları olan bir olgu olarak da nitelendirilebilir. Aynı şekilde, Mills daha önce de belirtildiği gibi sosyolojik düşünme açısından boşanmaların da karı kocanın bir şahsi sorunundan çok toplumsal bir sorun olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü, boşanmaların sonuçları evli çiftleri etkilediği gibi toplumu da etkilemektedir. Özellikle boşanmış çiftlerin çocukları açısından eğitim sistemini, sosyal hizmet kurumlarını, iş hayatını hatta din

kurumlarını bile etkilemesi anlamında boşanmanın toplumsal boyutlarını gözden kaçırmamak durumundayız. Böylece sosyoloji özel olanın içinde genel olanı; bireysel olanın içinde toplumsal olanı, bir diğer deyişle kişisel sorunların arkasındaki toplumsal sorunları görmemize yardımcı olur (Gönç Şavran, 2009: 4). Böylece sosyolojik düşünme, çevremizdeki olayları yeni bir bakış açısıyla görmemizi sağlamakta ve bizleri olanlar hakkında bilgili kılmaktadır. Sosyolojik hayal gücü (veya sosyolojik imgelem) toplumsal olayları anlamamızda giderek güçlenen bir araç haline gelmektedir. Çünkü bizim sınırlı bir anlayışın dışında, olayların ardındaki gerçekleri geniş bir açıdan görmemizi ve incelememizi sağlamaktadır. Bu bakış açısı fotoğraf makinesinin geniş açılı merceğinden çevremizi görmemize benzer.

Görüldüğü gibi sosyoloji kendimizi anlamamıza yardımcı olan bir disiplindir. Düşünce biçimimiz, hissettiklerimiz ve kimliğimiz, içinde yaşadığımız toplum tarafından etkilenir. Her birey toplumsallaşmanın ürünüdür. Bu süreçle birey içinde yaşadığı toplumun dilini öğrenir, kültürünü içselleştirir, kimlik oluşturur. Böylelikle toplumun bir üyesi haline gelir. Toplumun insanları nasıl etkilediği konusunda geniş bir anlayış getiren sosyoloji, insanların kendilerini özgürleştirmelerine de yardımcı olur (Fulcher and Scott, 2006: 5).

Bireyin içinde yaşadığı toplumun üyesi olduğu, onun bir parçası haline geldiği ve ona göre davrandığı sürece toplumsallaşma diyoruz.

Neden Sosyoloji Çalışmalıyız?

Sosyoloji hakkında en önemli şeylerden biri içinde yaşadığımız ve son derece hızlı bir biçimde değişen dünyayı anlamamıza ve bu değişimlere bir anlam vermemize yardımcı olmasıdır. İçinde yaşadığımız dünyaya bir göz attığımız zaman temel değişimlerin aşağıdaki olgulardan oluştuğunu görmekteyiz:

- Ekonomik değişim sonucu, eski endüstrilerin ortadan kalkması, hizmet ve bilişim sektörünün gelişimi,
- Kent merkezlerinin değişimi sonucu, büyük alışveriş merkezlerinin, hastanelerin, otel ve eğlence merkezlerinin şehir dışına taşınması,
- Aile hayatındaki biçimsel değişimler sonucu özellikle kentsel yapıda ailenin küçülmesi, üyelerinin kendi başlarına yaşamaları, kadının çalışma yaşamına giderek daha fazla girmesi ve boşanma oranlarının giderek yükselmesi,
- Çalışma yaşamının teknolojik gelişimlere paralel olarak farklılaşması, daha az güvenli ancak daha esnek bir çalışma, yarı zamanlı ve geçici çalışma biçimlerinin giderek yaygınlaşması,
- Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin gelişimiyle çok önemli miktarlarda bilgi ve paranın anında dünyanın en uzak bölgelerine transferinin mümkün olması,
- Yoksulluk ve dışlanmanın sonucu olarak eşitsizliğin artması, zengin ve yoksul arasındaki gelir uçurumunun giderek açılması,
- Cinayet, şiddet ve uluslararası terörün boyutlarının giderek genişlemesi hatta terörün dünyayı tehdit eden bir tehlike olarak ortaya çıkmasıdır.

Bu sorunlardan her biri kendi içinde belirgin özellikleri ve ayırıcı nitelikleri olan faktörler olmasına karşılık çeşitli süreçler açısından aralarında ortak noktalar ve ilişkiler bulunmaktadır. İşte sosyoloji bu olguları ve aralarındaki ortak ilişkileri anlamamızda bizlere yardımcı olmaktadır. Sosyoloji ayrıca bu dünyadaki yerimizin anlaşılmasında, bizleri bilgili kılmaktadır. Ancak yerimizin neresi olduğu ile ifade ettiğimiz şey nerede yaşadığımız değildir. Her ne kadar bu önemli ise de, önemli olan sosyal yapıdaki işgal ettiğimiz yerdir.

Her grup ve örgütün (örneğin aile veya okulun) bir sosyal yapısı vardır. Bunun dışında daha geniş kapsamda olan sınıf, cinsiyet hatta bazı ülkelerde etnik temelli bir sosyal yapı bütün toplumu kapsayabilir. Bu ilişkiler içerisinde sosyoloji bize içinde yaşadığımız toplumun haritasını çıkararak bu harita içinde nerede olduğumuzu ve üzerimizde etkili olan sosyal güçleri anlamaya çalışır (Fulcher and Scott, 2006: 5).

Sosyologların yapı kavramı ile ifade ettikleri şey, insanlar arasındaki nispeten düzenli ilişkilerdir.

"Sosyolojiye Davet" (1963) adlı kitabında Peter Berger insanların kendi yaşantıları hakkında sorumluluk almalarında, toplumdaki durumlarının farkında olmalarında ve bir güç yaratmalarında sosyolojinin yardımcı olduğunu ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle insanların doğanın bir parçası olmaları veya kaçınılmaz olarak yaşamda yer almaları yerine toplumun insanları bir biçimde şekillendirdiğini ve insanların bunun bilincinde olmalarını istemektedir.

İnsanların biyolojik olarak değil, genelde sosyal olarak belirli rolleri üstlendiğini savunan sosyoloji, toplum içinde yer alan birçok fonksiyonun bireyler tarafından yerine getirilmesinde toplumsal kalıpların önemine değinir. Örneğin sosyoloji kadınların pilot, erkeklerin ise hemşire olamayacağını bunun biyolojik olarak mümkün olmadığını savunan bir inançta biyolojinin değil, toplumsal kalıpların belirgin olduğu görüşünü savunur. Bu kalıplar da zamanla toplumsal yapının farklılaşmasıyla değişmektedir. Nitekim günümüzdeki birçok kadın, okullarımızda pilot olarak yetiştirilip uçarken birçok erkek de hastanelerde hemşire olarak görev yapabilmektedir. Böylece cinsiyete ilişkin roller de zamanla farklı toplumsallaşma süreciyle değişebilmektedir.

Sosyoloji, toplumun nasıl işlediği konusunda bizi aydınlatıp içinde yaşadığımız dünyayı tanımamıza yardımcı olurken hem teorik hem de uygulamalı çalışmalar yapmaktadır. Bu nedenle sosyolojik bilginin iş dünyasına da önemli katkıları olmaktadır. Bu sosyolojinin insana bir meslek öğrettiği veya yönelttiği anlamına gelmez. Ancak, sosyoloji tıptan, hukuka, öğretmenlikten mühendisliğe kadar birçok mesleğe yardımcı olmakta ve katkı sağlamaktadır.

Sosyolojinin önemli katkılar sağladığı bir diğer alan ise toplumsal sorunlar konusundadır. Bu konuda çalışanlara, araştırma yapanlara ve çözümler getirme çabasında olanlara yardımcı olmaya çalışır. Örneğin uyuşturucu kullananlar, cinayet, suç, aile sorunları, endüstriyel çatışmalar ve zihin sağlığı gibi konularda çeşitli araştırmalar yapılarak bilgi toplanır. Bunların arkasındaki temel nedenleri açıklama, kaynaklarına yönelme, kaynak dağılımı ve örgütlerin yapıları ile ilgili çalışmalar yapılır. Örneğin alkol kullanma sosyal kabul gören bir eylem olarak görülürken buna karşın afyonu sigaraya sararak içmenin neden suç teşkil ettiğinin araştırması yapılır (Fulcher and Scott, 2006: 6).

Sosyoloji, çalışma yaşamında yöneticilerin yetiştirilmesi ve onların eğitimine de insan konusundaki bilgi yapısıyla çeşitli katkılarda bulunmaktadır.

Sosyolojinin en temel görevi insan hakkındaki bilgilerin toplanması, analizi ve açıklamasıdır. Sosyolojinin insan hakkındaki bilgisi çağımızda birçok mesleğin, örneğin pazarlama, halkla ilişkiler, medya, iletişim, eğitim, araştırma ve sosyal politikanın temel bilgi yapısını oluşturduğundan, son derece önem taşır. Böylece, sosyoloji hem kendimizi hem yaşadığımız dünyayı hem de onun içindeki yerimizi anlamada bizlere katkıda bulunan temel bir disiplindir.

Öğrenme Çıktısı

2 Sosyolojinin bakış açısını açıklayabilme

Araştır 2	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
İçinde yaşadığımız ülkede insanların giderek şişmanladığını, obez bir görüntüye sahip olduğunu gözlemlediğiniz zaman C. Wright Mills'in bakış açısından bu durum nasıl açıklanabilir?	C. Wright Mills'in "Toplumbilimsel Düşün" kitabını okuyarak yorumlayınız.	Büyük alışveriş merkezlerindeki mağazalarla, şehrin eski çarşısındaki dükkanların özelliklerini karşılaştırınız.

SOSYOLOJİNİN DİĞER SOSYAL BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

Sosyoloji bir bilim midir? Bilindiği gibi bilim bir bilgi yapısına sahip, bilginin sistematik gözleme dayanan bir yöntemle toplandığı bir bütündür. Sosyoloji de diğer disiplinler gibi incelediği konular üzerinde, (buradaki anlamıyla insan davranışları), organize olmuş, sistematik çalışmalar yapan, olaylar arasındaki ilişkileri anlamaya ve açıklamaya çalışan bir bilimdir (Schaefer, 2006: 5). Bütün bilimler ne ile ilgili olursa olsunlar ister ışık hızını, ister atomu, isterse de katillerin davranışlarını incelesinler objektif yöntemlerle, doğru bilgileri toplama çabasındadırlar. Bu nedenle bilim adamları yaptıkları gözlemleri doğru bir biçimde saklamak ve kaydetmek durumundadırlar. Görüldüğü gibi bilimin iki temel öğesi bilgi ve yöntemdir. Yani bilim, hem bilgi hem de bilgi üreten bir yöntemdir. Bilgiyle kastedilen, olay ve olgular arasındaki ilişkileri açıklamak için geliştirilen kuramlar; yöntemle kastedilen de bilgi edinmek için kullanılan her türlü yoldur (Kaptan, 1973: 5).

Elbette sosyoloji ile fizik, psikoloji ile astronomi arasında büyük farklılıklar vardır. Bu nedenle bilimler doğa bilimleri ve sosyal bilimler şeklinde ikiye ayrılır. Doğa bilimleri fiziki olayların doğası, etkileşimi ve değişimi üzerinde dururlar. Biyoloji, kimya, astronomi, jeoloji ve fizik doğa bilimleridir. Sosyal bilimler ise insan ve toplumların farklı yönlerini ele alır, insan ilişkilerinin etkileşim ve değişimini inceler. Bunlar arasında sosyoloji, antropoloji, ekonomi, tarih, psikoloji ve politik bilimler yer alır. Sosyal bilimlerin insanların toplumsal davranışlarını incelemek gibi ortak bir ilgi alanları olmasına karşılık her birinin olaylara bakış açısı farklılık taşır. Başka bir deyişle toplumsal yaşam, toplumsal davranış ve toplumsal tabakalaşma konularında çalışan tek disiplin sosyoloji değildir. Psikoloji, siyaset bilimi ve ekonomi de toplumsal yaşamla ilgilenir. Sosyoloji ile diğer disiplinler arasındaki fark konularından değil, her disiplinin bakış açısından kaynaklanmaktadır (Gönç Şavran, 2009: 10). Örneğin antropologlar geçmiş kültürleri, endüstri öncesi toplumları ve onların devamını incelerken aynı zamanda insanın kökenini de araştırırlar. Sosyologlar da kültürü incelemekle beraber sadece kültüre odaklanmazlar. Ekonomistler insanın üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkilerini incelerler, para ve diğer kaynaklara odaklanırlar. Tarihçiler; insanları, geçmiş olayları ve bu olayların günümüze yansımalarını incelerler. Politik bilimciler uluslararası ilişkiler, hükümetler, güç ve otorite konuları üzerine odaklanırlar. Psikologlar kişilik ve bireysel davranışlar üzerinde dururlar. O halde sosyologların ilgi odağı nedir? Sosyologlar toplumun insanların davranış ve tutumları üzerine etkileri ve insanların toplumu nasıl ve ne şekilde biçimlendirdiğini incelerler. İnsanların sosyal canlılar olmaları nedeniyle, sosyologlar bizlerin diğer canlılarla olan sosyal ilişkilerini bilimsel bir biçimde incelerler (Schaefer, 2010: 6).

- Bilim, sistematik bir yöntemle olaylar arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve bilgi toplanmasıdır.
- Sosyolojinin belirleyici özelliği, insan eylemlerinin geniş çaplı oluşumların karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde meydana geldiğini kabul etmesidir (Bauman, 2004: 16).

Dünyada birçok insanın yaşamını etkileyen depremin farklı sosyal bilimlerce nasıl ele alındığını görmeye çalışalım. Doğa bilimleri açısından deprem bir bölgeden geçen fay hatlarının durumu ve oluşan baskının sonucunda meydana gelen kırılma ile ilgilidir. Jeologlar ve deprem bilimcileri depreme bu açıdan bakarak, fay hatlarını bilimsel bir biçimde araştırmaktadırlar. Ekonomistler depremin o bölgenin ekonomik yaşamına olan etkilerini ve o bölgenin refah düzeyine olan olumsuz sonuçlarını araştırmaktadırlar. Bu olumsuzluklar sadece o bölgeyi değil, genelde toplumun bütününü hatta dünyayı bile etkileyebilmektedir. Çünkü dünyanın birçok bölgesinden yardım alma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Psikologlar, o bölgede depremi yaşayan insanların içinde bulundukları olumsuz duyguları ve bunların insanlar üzerine olan yansımalarını incelemektedirler. Özellikle, "post-travmatik stres" bozuklukları o bölge insanının içinde bulunduğu ruh halinin en önemli yansımalarıdır. Politik bilimciler kendilerine oy veren nüfusun içinde bulunduğu durum, gelecekteki oy potansiyelleri, devlet ve belediye arasındaki politik ilişkiler ve dayanışmalar üzerinde odaklanabilmektedirler. Hatta hükümetlerin bu olaya getirdiği çözümler, yapılan koordinasyon hataları, insanlara götürülen hizmetlerin nitelik ve niceliği konusunda da çalışmaktadırlar.

O halde sosyologların olaya yaklaşımı nedir? Sosyologlar, depremin o bölgede yaşayan diğer insanlara ve topluluklara etkisi, farklı sınıflar açısından depremin yarattığı sonuçlar, gelir durumlarına göre insanların bu felaketten etkilenme süreçlerini incelemişlerdir. Komşuluk ilişkileri ve yakın yerlerde yaşayan insanlar arasındaki dayanışma olgusu, bu dayanışmanın arttırılması yolundaki çabalar, ülke bütünüyle, deprem bölgesindeki insanlar arasındaki dayanışmanın geliştirilmesine ilişkin gösterilen ve yapılan etkinlik ve faaliyetler üzerinde durmaktadırlar. Deprem bölgesinin ülkemiz açısından ekonomik yönden gelişmiş bir bölge olmaması, gelir düzeyinin düşüklüğü ve bölgedeki yaşam koşulları, sosyologların dikkatini çeken diğer önemli konular arasındadır. Çünkü bu faktörler bölgenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sorunları, evsizlik, hastalık, bebek ve çocuk ölümleri göç ve aşırı kış ortamının yarattığı olumsuzlukları daha da güçlendirmektedir.

Görüldüğü gibi sosyoloji ile insanların toplumsal yaşamına ilişkin diğer bilimler arasındaki ilişki sosyal bilimlerin bir bütünü oluşturduğunu göstermektedir. Sosyoloji hem sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden faydalanıp hem de diğer disiplinlerin incelemediği konuyu disiplinlerarası bir boyuta getirebilir. Günümüzde sosyal bilimlerdeki aşırı uzmanlaşmanın giderek azalmakta oluşu, disiplinlerarası çalışmaların önemini arttırmaktadır. Böylece, farklı disiplinlerin güçlü yönlerinden faydalanılarak, sosyal olgular ve toplumsal olaylar daha sağlıklı ve objektif bir biçimde incelenebilmektedir.

Öğrenme Çıktısı

3 Sosyolojinin diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisini değerlendirebilme

Araştır 3

Sosyolojinin diğer disiplinlerden farklı olan bakış açısını Türk aile yapısını göz önüne alarak tartışınız. Burada sosyolojinin aileye bakış açısı antropoloji ve ekonomiden nasıl farklılaşır?

İlişkilendir

Alışveriş yapma alışkanlıklarınızın ekonomik ve psikolojik durumunuzdan nasıl etkilendiğini gözlemleyiniz.

Anlat/Paylaş

Yaşadığınız veya ziyaret ettiğiniz şehirdeki etnografya müzesine giderek daha önceki yıllarda insanların nasıl yaşadığına dair gözlemler yaparak yorumlarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

TOPLUM VE TOPLUMSAL YAPI

Şimdiye kadar sosyolojinin toplumla doğrudan ilişkili olduğunu, toplum ve birey arasındaki ilişkilerin yapısı ve değişimin sosyolojinin temel ilgi alanı olduğundan söz ettik. Şimdi, sosyolojiyi doğrudan ilgilendiren bu iki kavram üzerinde duralım. Sosyolojik analizlerin iki boyutu vardır. Bunlar makro ve mikro sosyolojik yaklaşımlar veya analizlerdir.

✓ İnsanların yaşamda kalma stratejileri mikro sosyolojinin ilgi alanıdır.

Sosyologlar tıpkı fotoğrafçılar gibi toplumların farklı kesimlerini görmek ve incelemek için farklı mercekler kullanırlar. Bazı mercekler daha mikroskobik yani daha küçük ve görünen parçaları incelememize yardımcı olur. Örneğin, iki insanın birbirleriyle olan iletişimleri gibi. Buna mikro düzeyde analiz diyoruz. Burada temel olan şey sosyal etkileşimlerdir. Yani insanlar bir araya geldiklerinde neler yapmaktadırlar. İnsanların kız arkadaşlarıyla, aileleri ile olan ilişkileri, nerede vakit geçirdikleri, neler yaptıkları, kullandıkları dil, evlerini döşeme stilleri, birbirlerinin dikkatlerini nasıl çektikleri, nasıl ilgi duydukları hep mikro-sosyolojik analizlerdir. Burada önemli olan şey insanların yüz yüze olan etkileşimleridir (Henslin, 1997: 93). Makro sosyolojik analizler ise geniş açılı merceklere benzer. Burada, gözlemlenen toplumun kendisi,

nasıl organize olduğu ve nasıl değiştiğidir. Bu tür analizlerde toplumsal etkileşimin daha geniş ve karmaşık olan parçaları incelenir. Örneğin, toplumsal sorunlar, fakirlik, işsizlik, evsizlik, kentsel suçlar ve aile içi şiddet gibi (Andersen and Taylor, 2006: 112). Çatışma ve fonksiyonalist kuramcılar analizlerinde daha çok makro sosyolojik yaklaşımı tercih ederler. Esasında toplumu anlamak için bu iki yaklaşıma da ihtiyaç vardır. Ancak, sosyologlar genelde bu iki yaklaşımdan birini kullanarak toplumsal olayları incelerler. Sosyologlar almış oldukları eğitim ve alt yapısal özellikleri nedeniyle bu yaklaşımlardan birini tercih etmektedirler (Henslin, 1997: 93).

internet

http://www.sosyolojidernegi.org.tr/

Yaşamla İlişkilendir

Sosyoloji Derneği, 18.01.1990 tarihinde Ankara'da11 sosyoloğun öncülüğünde kurulmuştur. İlk genel kurulunda 40 olan üye sayısı, bugün 400'ü aşmıştır. Merkezi Ankara'da olan dernek, Bakanlar Kurulunun 10.02.1999 tarih ve 99/12405 sayılı kararı ile "Kamu yararına çalışan dernek" statüsü kazanmıştır. Derneğin amacı, tüzüğünde; "Türkiye'de sosyolojinin anlaşılmasına, gelişmesine ve de yaygınlaşmasına katkı yapmak, bu alanda bilimsel etkinliklerde ve yayında bulunmak, toplumbilimciler arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak" olarak ifade edilmiştir.

Toplum Nedir?

Toplum sosyolojinin en temel kavramlarından biridir. En geniş anlamda toplum insanları etkileyen ilişkiler bütünüdür. Ancak, toplum bireylerin toplamı demek değildir. Yani toplum tek tek insanların bireysel davranışlarından oluşmaz. Ünlü Fransız sosyolog Durkheim'in de belirttiği gibi toplum sadece parçaların toplamı değildir. Durkheim toplumu yaşayan bir organizma olarak görür. Nasıl organizmayı oluşturan parçaların birbirleriyle kurmuş oldukları ilişkilerin bütünü ile organizma yaşayabiliyorsa toplum da onu oluşturan birey, grup ve kurumların toplamı değil, bunların birbirleriyle kurmuş oldukları ilişkilerin bir bütünüdür (Andersen and Taylor, 2006: 112). Nasıl bir fotoğrafçı bir manzara resmi çekerken resim tek tek parçalardan, dereler, dağlar ve ağaçlardan meydana gelmiyor, resmi bütün olarak görüp manzarayı oluşturan parçaların bütününü ve bunların birbirleriyle ilişkilerini görüp resmi canlandırabiliyorsa, toplum da ancak parça ve bütün ilişkisi görülerek bir anlam taşımaktadır. Böylece, toplum karşılıklı olarak birbirine bağlı olan toplumsal ilişkiler bütünüdür.

✓ İnsanların bir toplum içinde varolmalarını sağlayan birbirleriyle her tür ve biçimde kurmuş oldukları ilişkilerin bütünü toplumdur.

Resim 1.2

Toplum tek başına değil kendini oluşturan parçaların bütünüdür. O halde bu parçalar nelerdir? Bunlardan birincisi ortak toprak parçasına sahip olmaktır. Buna, ülke, vatan veya o anlama gelen herhangi bir kavramı verebiliriz. İkincisi belirli bir idare biçimini benimseyip ona uymaktır. Yani ortak politik otoriteye saygı göstermektir. Bu otoritenin ne olduğu önemli değil, ancak bu otoriteyi paylaşmak önemlidir. Üçüncüsü ise ortak bir kültüre ya da yaşam biçimine sahip olmaktır. İnsan toplumu bir sosyal etkileşim sistemi olması nedeniyle, toplum üyeleri ortak bir kültürü, bölgesel farklılıklara rağmen paylaşırlar. Kültürü oluşturan parçalar olan norm, değer, gelenek, inanç ve dil toplumun en önemli ortak özellikleridir.

✓ Toplum ortak bir toprak parçasına sahip olan, burada yaşayan, ortak bir kültürü paylaşan ve aynı politik otoriteye uyan insanların aralarında kurmuş oldukları karşılıklı ilişkilerin bir bütünü olarak tanımlanabilir.

Toplumsal Yapı

Sosyologlar toplumdan söz ederken onun yapısı üzerinde dururlar. Yapı, birbirleriyle ilişkili olan birtakım parçaların bir bütünüdür (Özkalp, 2008: 44). Her şeyin bir yapısı vardır. Örneğin "otomobilin yapısı nedir?" dediğimiz zaman aklımıza onu oluşturan parçalar gelir. Yani; motoru, gövdesi, tekerlekleri, aktarma organları, elektrik sistemi ve süspansiyon sistemleri aklımıza gelir. Bunların tek tek çalışması otomobili harekete geçirmez, her parçanın birbiriyle anlamlı ilişkisi vardır. Motoru olmayan bir araba çalışmaz, motoru çalıştıracak bir elektrik gücü veya aküsü olmaz ise motor çalışmaz. Motorun içine yağ konulmaz ise motoru yine çalıştıramazsınız. Arabanın her şeyi tamam olsa da içine motora güç verecek yakıt koymazsanız araba yine çalışmaz. Görüldüğü gibi her parçanın arabanın yürüyebilmesi için özel bir görevi vardır. Bu parçaların birbiriyle anlamlı ilişkileri ile araba çalışır hâle gelir.

Bu organize ilişkiler toplumdan topluma farklı olmakla beraber kendi aralarında bir bütündür. Toplumsal yapılar, toplumsal yaşamı oluşturan ve toplumları birbirinden farklılaştıran ilişkilerdir (Gönç Şavran, 2009: 6). Böylece toplumsal yapı toplumun bir çerçevesidir ve bu çerçeve bizler doğmadan önce, insanların birbirleriyle kurmuş oldukları ilişkiler ve kalıplar tarafından tayin edilir. Tıpkı kadın ve erkekler arasındaki veya öğretmenler ve öğrenciler arasındaki ilişkilerde olduğu gibi (Henslin, 1997: 94).

✓ Toplumsal yapı toplumdaki organize olmuş toplumsal ilişkilerin bir bütünüdür.

Toplumsal Yapıyı Oluşturan Parçalar

Toplumsal yapıyı oluşturan parçalar kültür, toplumsal sınıf, statü, rol, grup ve toplumsal kurumlardır. Bu kitabın bütünü içerisinde bütün bu kavramlar yeterince incelenmesine rağmen kısaca bu kavramları tanıtmakta fayda bulunmaktadır.

Kültür

Bir toplum içinde yaşayan bireylerin öğrendikleri ve paylaştıkları her şey kültürdür. Kültür bizim etrafımızı saran veya çevreleyen bir zarf gibidir. Sosyologların kültür olarak adlandırdıkları şey, grubun kullandığı dil, değerler, inançlar, davranışlar hatta ifadelerdir. Diğer bir deyişle kültür, bizi saran insanlardan öğrendiğimiz toplumsal bir mirastır. Kültür kalıpları içerisinde bütün bu öğrendiklerimiz bizim gelecekte nasıl bir insan olacağımızı belirler. Yani Eskimolar, Japonlar, Ruslar, Türkler tarafından yetiştirilmemiz, orada doğup büyümemiz bizi Eskimo, Japon, Rus veya Türk yapar. Böylece biz Japonca veya Türkçe veya Rusça konuşur, onlara benzer, onlar gibi davranır, onların değerlerini benimser ve onlardan biri hâline geliriz. Sadece dışsal benzerliğimiz değil, hissettiklerimizle de yetiştiğimiz kültüre benzeriz. Yani Eskimo veya Türk gibi düşünür ve onların hissettiklerini, duygularını paylaşırız (Henslin, 1997: 95).

✓ Kültür toplumsallaşma sürecinde öğrendiğimiz ve paylaştığımız her şeydir.

Toplumsal Sınıf

İnsanların bir toplum içerisinde bulundukları yer ve mevki de çok önemlidir. Çünkü, her toplumsal sınıf kendine özgü gelir, yaşam biçimi, yerleşim yeri, eğitim düzeyi ile belirginleşir. Günümüzde kalabalık insan grupları, sahip oldukları benzer gelir düzeyi, eğitim, yaptığı işin niteliği ile ilgili olarak karşılaştırılabilir saygınlık ölçüleriyle kendilerini sınıf olarak tanımlamaktadırlar. İçinde bulunduğumuz sınıfsal yapı sadece davranış kalıplarımızı değil, fikir ve düşüncelerimizi de etkiler. Hangi sınıfın bir üyesi olarak kendimizi görüyorsak o sınıfa ait düşünce, giyim, kuşam, nezaket, okuma yazma alışkanlığı, meslek seçimi hatta politik tutumlara sahip olup bunlara özgü davranışlar geliştirmekteyiz.

✓ Toplumsal sınıf insanların toplumsal ve ekonomik pozisyonlarına göre ister bu pozisyonun bilincinde olsun ister olmasın bölünmeleridir.

Statü

Yaşadığımız toplumda birey farklı konumları işgal eder. Örneğin Cumhurbaşkanı, kız evlat veya erkek evlat, öğretmen, öğrenci, diş teknisyeni gibi. Bireylerin statüleri, içinde yer aldıkları kurumlar-

dan oluşur. Örneğin bir lise öğretmeninin statüsü eğitim kurumu içinde anlam taşır. Aynı kurum içinde öğrenci, okul müdürü, müdür yardımcısı gibi çeşitli statüler de bulunur. Bireyler zamanla çeşitli statülere sahip oldukları gibi, aynı zamanda da bu statüleri benimserler. Birey evde anne, çalışma yaşamında banka müdürü, bir müzik grubunda korist veya solist olarak çeşitli statülere sahip olabilir. Bireyin statüsü onun kim ve nereye uygun olduğunu ve kimlerle ilişki kuracağını belirler. Bireyler toplum içindeki statülerini iki şekilde elde ederler. Bunlar;

- Edinilmiş ve
- Kazanılmış statülerdir.

Edinilmiş statüyü birey bir çaba göstermeden doğumuyla edinir. Bireyin yeteneklerinin, çabalarının söz konusu olmadığı statüsüdür. Örneğin ırk, cinsiyet, yaş gibi faktörler onun edinilmiş statüsüdür. Asalet de bireyin çabası olmadan babadan gelen bir edinilmiş statüdür. Yaşlı, genç, kadın, erkek, siyah, beyaz gibi statüler buna örnek verilebilir.

Kazanılmış statüde ise bireyin kendi çabaları sonucu, gönüllü olarak elde ettiği statüdür. Bilgisayar uzmanı, doktor, avukat, eczacı, mühendis, sosyal hizmet uzmanı gibi statüler buna örnek verilebilir. Bu statüye sahip olabilmek için bireylerin bir çaba içinde olmaları gerekir. Örneğin okula gitmek, bir beceri öğrenmek, konservatuvara gitmek, bir şey icat etmek gibi. Ancak, unutmamak gerekir ki sahip olduğumuz edinilmiş statümüz, bizim kazanılmış statümüzü etkileyebilir. Eğer erkek iseniz bu ilerideki sosyal yaşantımızda çocuk bakımıyla daha az uğraşacağınızın göstergesi olabilir. Orta Çağda ve geleneksel toplumlarda edinilmiş statüler önemliyken günümüzde kazanılmış statüler önem kazanmaktadır.

Statü bireyin toplum içinde yer aldığı sosyal konumu ifade eder.

Rol

Yaşamımız boyunca toplum bizlerden belirli roller üstlenmemizi bekler. Belirli statüleri işgal eden bireylerden olan beklenti kalıplarına rol diyoruz (Schaefer, 2010: 101). Bir taksi şoförünün bizi istediğimiz adrese götürmesini, bir polisin bir hırsıza müdahale etmesini, bir sekreterin gelen telefon mesajlarını uygun bir biçimde yöneticilere iletmesini ve telefonda konuşmayı bilmesini bekliyoruz. Her rolün bireyden beklentileri ve ona verdiği bazı imtiyazlar vardır. Her rol bir statü ile ilişkilidir. İnsanlar belirli statüyü işgal eder ve ona uygun rol davranışları sergilerler. Örneğin bir birey evde anne, işyerinde diş hekimi, ailede kız kardeş, kadın platformunda aktif bir üye, apartmanında ise yönetici olabilir.

Bireyin taşıdığı rollerinden biri bir diğeriyle uyuşmadığı zaman rol çatışması yaşanabilir. Bir statüyü işgal eden bir bireyden olan farklı beklentiler bu durumu ortaya çıkarır. Çalışan bir kadının çalışma yaşamında çok iyi bir yönetici, evde ise çocuklarıyla ilgilenen fedakâr ve iyi bir anne olması isteniyorsa birey bu durumda çatışmaya düşebilir.

Rol grup veya toplum içindeki insanların sınırları belirlenmiş olarak oynadıkları bir oyundur.

Roller toplumsal yapının en önemli parçalarından biridir. Bireylerin çeşitli rol davranışları sergilemesi, bu rollerin bir araya gelip kaynaşmasıyla toplum oluşur. Rollerin bireyler için taşıdığı sorumluluklar toplumsal kargaşayı önlerler.

Grup

Grup, statü ve rolleri arasında belirli ilişkiler olan, herhangi bir büyüklükteki insanlardan oluşur. İnsanların bir grubu oluşturabilmeleri için aralarında düzenli bir ilişkinin olması gerekir. Örneğin günün belirli saatinde televizyon başında toplanarak belirli bir TV dizisini seyreden insanlar grup değillerdir. Her ne kadar evlerinde belirli saatte bir yerde olsalar da aralarında bir ilişki olmadığı için grup olarak tanımlanmazlar, sadece izleyici olarak tanımlanabilirler. Ayrıca gruptan söz edebilmek için insanların kendilerini grup olarak veya "biz" olarak nitelendirmeleri gerekir. Ama aynı izleyici kesimi bir stüdyoda bir araya getirilip birbirleriyle ilişki kurar ve kendilerini "biz" olarak nitelerlerse bir grubu oluşturabilirler (Andersen and Taylor, 2010: 113).

Belirli norm, değer ve beklentileri olan bireylerin düzenli etkileşimleri ile ortaya çıkan ve belirli sayıda üyeden oluşan birleşmelere grup diyoruz.

Toplumsal Kurumlar

Toplumlar, kültürel karakteristikleri ve onu oluşturan toplumsal kurumlar tarafından tanımlanırlar. Örneğin, toplumsal düzeni korumak (hükümetler), ölen üyelerin yerine yenilerini koymak, yeni doğan çocukları topluma kazandırmak (aile) gibi. Toplumsal kurumlar bir toplum içinde mevcut olan norm, değer ve davranışların temel dokusudur. Daha önce de belirtildiği gibi kurumlar toplum üyelerinin temel gereksinimlerini karşılarlar. Örneğin aile, çocukların bakılıp korunması ve kültürün gelecek nesillere aktarılması fonksiyonunu üstlenirken, din kurumu insanların dini inançlarını organize eder ve düzenler; eğitim kurumu ise toplumun üyelerine yeni beceri ve meslekler kazandırır. Grup davranışlarında olduğu gibi, kurumlar da doğrudan gözlemlenemez ancak topluma yansıyan etkileri ve yapısı görülebilir. Yani elle tutulup gözle görülemezler. Kurumlar aynı zamanda insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin kalıplarını oluştururlar ve düzen oluşumuna yardımcı olurlar. Bir diğer deyişle, toplumda yaşayan insanların nasıl davranmaları gerektiği konusunda kurallar oluştururlar. Bizler de bu kurallara daha öncekiler gibi uyarak devam ettiririz. Tıpkı büyüklere saygı, küçüklere sevgi göstermek, trafik kurallarına uymak gibi. Kurumlar kendilerini oluşturan üyeleri öldükten sonra da varlıklarını sürdürürler. Tıpkı eğitim kurumundaki öğrencilerin eğitimlerini tamamlayıp hayata atıldıklarında eğitim kurumunun fonksiyonlarını onların bıraktığı yerden devam ettirmesi gibi. Görüldüğü gibi her toplumsal kurumun günlük yaşamımızda çok büyük etkileri vardır. İnsanları ilgilendiren, toplumun içeriğini oluşturan ve şekillendiren toplumsal kurumlardır. Toplumsal kurumlar farklılaştıkça onu oluşturan bizler de giderek farklılaşır ona uygun hale geliriz. Çünkü hiçbir kurum aynı özellikleriyle varlığını sürdüremez. Bu nedenle kurumlar sosyal dünyaya uyum sağlamamızı kolaylaştırdığı gibi yaşama da uyum sağlamamızı etkiler (Henslin, 1997: 100). Kurumlar değiştikçe, yapıları farklılaştıkça bizler de farklı insanlar oluruz.

Genelde aile, eğitim, ekonomi, politik, din, medya, askeri örgütler, bilim ve sağlık gibi kurumlar en çok bilinen kurumlar olarak toplumda yer alırlar.

✓ Toplumsal kurumlar, toplum içinde yaşayan insanların gereksinimlerini karşılayan organize olmuş kalıp ve davranışlar bütünüdür (Schaefer, 2010: 103).

Toplum Türleri

Sosyolog Gerhard Lenski toplum ve toplumsal yapı konusunda farklı bir yaklaşımla toplumların sınıflamasını yapar (Lenski, Lenski and Nolan, 1991: 361). Lenski'ye göre toplumlar devamlı bir değişim sürecini yaşarlar ve bu değişim sosyo-kültürel evrim olarak nitelendirilir. Lenski'ye göre toplumun içinde bulunduğu teknoloji düzeyi onun organize olmasında çok önemli bir yer tutar. Teknolojinin gelişimine paralel olarak toplumlar endüstri öncesi bir yapıdan endüstriyel toplum ve endüstri sonrası toplumlar haline dönüşürler.

Endüstri Öncesi Toplumlar yaşamı veya geçimleri toprağa bağlı olup toprağı sürerek veya işleyerek kullanırlar. Endüstri öncesi toplumlar:

- Avcı ve toplayıcı (Hunters and gatherers) toplumlar,
- Çobanlıkla geçinen (Pastoral) toplumlar,
- İlkel tarım toplumları (Horticultural),
- Tarım toplumlar (Agricultural) olmak üzere dörde ayrılır.

Avcılık ve toplayıcılık toplumları insanlık tarihinde ilk öne çıkan toplum biçimidir. Yaşamlarının büyük bir kısmını vahşi hayvanları avlamak ve yiyecek bulmakla geçirirler. Burada teknoloji minimum düzeydedir. Kendi aralarında organize gruplar oluşturarak yiyecek bulmak amacıyla devamlı hareket içersindedirler. Çok az bir iş bölümü mevcuttur. Akrabalık bağları güçlüdür ve otoritenin kaynağıdır. Bu nedenle aile önemli bir role sahiptir. Üretim, koruma ve eğitim aile içerisinde yerine getirilir. Kaynakların nadir oluşu nedeniyle, mal ve hizmetler açısından eşitsizliğin en az olduğu toplum biçimidir. 20. yy. sonunda artık bu toplumlar ortadan kalkmışlardır (Lenski, Nolan and Lenski, 2000). Orta Afrika'da yaşayan pigmeler ve Avusturalya'da yaşayan Aborijinler buna örnek verilebilir.

✓ Dört farklı biçimi olan endüstri öncesi toplumlar yaşamı veya geçimleri toprağa bağlı olan toplumlardır.

Resim 1.3 G. Lenski (1924- 2015)

Göçebe ve çobanlık toplumları yaşamları hayvan yetiştirmeye ve evcilleştirmeye dayalı olan ilkel toplumlardır. Bir diğer deyişle çobanlık yaparak geçinirler. Bundan 10-12 bin yıl önce ortaya çıkmışlardır. Hayvanlarına yeni otlaklar bulmak amacıyla göçebe bir yaşantıya sahiptirler. Yetiştirdikleri hayvanların et, süt ve derisinden yararlanırlar. Ev araç gereçleri, çadır yapımı ve basit el aletleri yapımında ileri gitmişlerdir. Materyal zenginlikleri, mal ve mülk sahipliği kısıtlıdır. Afrika ve Ortadoğu'da yaşayan Bedeviler buna örnek verilebilir.

Tarım öncesi toplumlar bahçıvan kültürü özelliği taşırlar. Küçük bir toprak parçası üzerinde kendi geliştirmiş oldukları ilkel tarım ve el aletleriyle toprağı işlerler. Nispeten yerleşik bir yaşama sahiptirler, her sene kullandıkları toprağı yeniden işlerler, sürerler. Meksika'da Aztekler ve Peru'da yaşamış olan İnkalar bu toplumlara örnek verilebilir.

Tarım toplumları geçimleri tarıma bağlı olan, saban kullanarak toprağın havalanmasını sağlayan, ekip biçen; sabanı çekmede hayvan gücünden yararlanan toplumlardır. Bundan yaklaşık 5000 yıl önce ortaya çıkmışlardır. Henüz mekanik tarımın gelişmediği, aynı tarım arazisinin yıllarca sürülerek bir nesilden bir nesile aktarılıp tarımın yapıldığı toplumlardır. Ayrıca, tarımda gübre kullanımıyla aynı topraktan uzun yıllar ürün elde etme olanağı doğmuştur. Nüfusun kalabalıklaşmasıyla, bir kısım nüfus tarım dışı aktivitelerde yer alarak zamanla ihtisaslaşmış ve demircilik, seyislik, berberlik gibi meslekler ortaya çıkmıştır. Tarım toplumlarının bir başka özelliği ilk defa sınıfların belirginleşmesine yol açmasıdır. Özellikle feodal çağda asiller sınıfı ve toprağa bağlı olarak yaşayan köleliğin artmasında önemli bir rol oynamıştır.

Endüstriyel Toplumlar ilk olarak İngiltere'de 1760-1830 yılları arasında yaşanan endüstriyel devrimin sonucunda, insan emeğinin yerini mekanik güce bıraktığı bir sürecin ardından ortaya çıkmış bir yapıdır. Artık bu toplumda mal ve hizmetlerin üretiminde mekanizasyon öne çıkarak, üretimde canlı kuvvet kaynaklarına olan bağımlılık son derece azalmış hatta ortadan kalkmıştır. Endüstriyel toplum, gelişimini yeni keşif ve icatlara dayandıran bu yeniliklerin tarımsal ve endüstriyel üretimi arttırdığı ve yeni enerji kaynaklarının (buhar gibi) kullanıldığı bir toplum çeşididir. Bu toplumlar endüstri öncesi toplumlara kıyasla devamlı ve hızlı bir değişim temposu içinde yer alırlar. Bu değişimler sonucunda yeni bir toplumsal yapı biçimi ortaya çıkmış ve diğer toplumlara da örnek oluşturmuştur. İş bölümü ve ihtisaslaşma gelişmiş, yoğun bir sermaye ve teknoloji kullanımı görülmüştür (Andersen and Taylor, 2006: 133). Topraklarını terk eden aileler, kentlere gelerek, endüstriyel bölgelerde kurulan fabrika tipi organizasyonlarda çalışmaya başlamışlar ve geçmişin köylü ve toprağa bağlı aileleri endüstriyel toplumda işçi statüsüne geçmişlerdir. Aynı şekilde tren ve gemi ulaşımı artmış, bölgeler ve insanlar arasındaki mal ve hizmet alışverişi giderek hızlanmıştır. Buna bağlı olarak eğitim ailenin temelinden çıkarak resmi eğitim kurumları olan okullara taşınmış ve ihtisaslaşmış bilginin önemi giderek yükselen bir değer haline gelmiştir.

Endüstri Sonrası Toplumlar ve Bilgi Toplumları günümüzde yeni bir toplum biçimi ortaya çıkmaktadır. Yirminci yüzyıl toplumları materyal veya meta üretiminin arttırılması üzerinde dururlarken endüstri sonrası toplumlar; hizmet, bilgi ve bilimin üretimi ve dağıtımı üzerinde odaklanarak ekonomik anlamda bu sektörlere bağımlı olmuşlardır (Bell, 1973). Bu toplumlar bilgi temelli toplumlar olup teknolojinin yaşamsal bir role sahip olduğu toplumsal organizasyonlardır. Endüstri sonrası toplumların ana çıktıları mamul maddelerin üretiminden çok hizmettir. Çok sayıda insan eğitim, bankacılık, yeni fikirler üretme ve yayma gibi mesleklere yönelerek bu alanda çalışmaktadırlar. Bu tür alanlarda reklamcılık, halkla ilişkiler, insan kaynakları, bilgi işlem ve sistem analistliği gibi meslekler giderek popüler hâle gelmektedir. Aynı şekilde bilgisayarlara dayalı olan robotik, genetik mühendis-

liği ve lazer teknolojisi gibi meslekler de bu tür toplumların merkezi ekonomilerinin gelişmiş teknolojilere dayalı olması nedeniyle giderek önem kazanmaktadır (Andersen and Taylor, 2006: 134). Endüstri sonrası topluma veya bilgi toplumlarına geçiş, toplumsal kurumlar üzerine de büyük etkileri olan bir süreçtir. Özellikle eğitim kurumları, bilim ve teorik araştırmalar en yüksek öneme sahiptirler. Ancak belirli teknik becerilere sahip olmayan insanları bekleyen en büyük tehlike ise işten çıkarılma, işsizlik veya çok düşük ücretle niteliksiz işçi olarak çalışmaktır.

Tablo 1.1 Sosyo Kültürel Evrim Sürecinin Aşamaları

Toplum Biçimi	Ortaya Çıkış	Karakteristikleri
Avcı ve Toplayıcı Toplum	İnsan yaşamının başlamasıyla	Göçebe; yaşamları yiyecek bulmaya bitki toplamaya ve avcılığa bağlı.
Çobanlık ve ilkel tarım Toplumları (Horticultural)	Yaklaşık 12.000 yıl önce	Daha yerleşik; tarımın gelişimine ve ilkel teknolojiye dayalı.
Tarım Toplumları	Yaklaşık 5.000 yıl önce	Daha büyük, daha düzenli yerleşim biçimi; gelişmiş teknoloji ve artan tahıl üretimi.
Endüstriyel Toplum	1760-1850	Mekanik güce dayalı; yeni enerji kaynakları (buhar, elektrik); merkezi iş yerleri; karşılıklı ekonomik bağımlılık; formal eğitimin ortaya çıkışı.
Post Endüstriyel veya Endüstri Sonrası Toplum	1960'lar ve devamı	Hizmet ekonomisine bağımlı, özellikle bilgi teknolojileri ve süreçlerinin gelişmesi; orta sınıfın yaygınlaşması.
Post Modern veya Bilgi Toplumu	1970'lerden sonraki	İleri teknoloji; tüketimin aşırı yükselişi; Medya imaji; kültürler arası integrasyon.

Kaynak: Schaefer, 2010: 111.

Öğrenme Çıktısı

4 Toplum ve toplumsal yapı kavramlarını açıklayabilme

Araştır 4

Toplumsal yapı kavramını nasıl tanımlayabiliriz? Çevrenizden yapıları inceleyerek onları oluşturan parçaların neler olduğunu irdeleyiniz.

İlişkilendir

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde medyanın önemini tartışınız.

Anlat/Paylaş

Şu an içerisinde bulunduğunuz toplumsal konumunuzla oynadığınız rol veya roller arasında çatışma yaşayıp yaşamadığınızı, yaşıyorsanız bunların neler olduğunu arkadaşlarınızla paylaşın.

BİLİMSEL YÖNTEM VE AŞAMALARI

Bir bilimin amacına ulaşmasını her şeyden önce yöntemi sağlar. Hepimiz gibi sosyologlar da günümüzdeki temel birtakım soru ve sorunlarla ilgilidirler; Türkiye'de artan suç oranlarının nedenleri, nüfus artışı ve artan nüfusun yol açtığı sorunlar, yaşlılık ve yaşlı bakım hizmetlerinde ortaya çıkan kaynak sorunu gibi. Bilimsel yöntem sistematik ve organize bir seri basamaktan oluşan ve araştırma probleminin objektif ve tutarlı bir çözüme ulaştırılabilmesi için izlenen yolları içerir (Schaefer, 2010: 29). İçinde yaşadığımız toplumu anlamada bilimsel araştırmaların ve yöntemin çok büyük bir önemi vardır. Çünkü gün boyunca televizyon ve medya aracılığı ile çeşitli konularda bir veri ve bilgi bombardımanına uğruyoruz. Bir yığın şirket yaptığı araştırmaların sonucunu bize göstererek ve ürettiği gıda maddelerinin fayda ve üstünlüklerini yansıtarak bizleri bunları almaya güdülemektedir. Eğer bilimsel araştırma süreci konusuna yakınsak, bu yapılanları doğru bir şekilde analiz edebilme ve sonuçlarını doğrulayabilme imkânına sahip olabiliriz. Bu nedenle bilimsel araştırma iyi bir hazırlığı ve planlamayı gerektirir. Bunun yapılmaması durumunda araştırma verileri doğruları göstermekten uzaklaşır ve yanlış sonuçlar çıkar. Bu nedenle araştırmacı ilgilendiği konuya yansız ve objektif bir biçimde yaklaşmalı, kendi öznel düşünce ve kanaatlerini katmamalıdır.

✓ Yöntem "nasıl" sorusuna cevap verir ve bir amaca göre hazırlanmış araştırma planıdır.

Sosyologlar ve diğer araştırmacılar araştırmalarında birbirine bağlı olarak gelişen beş basamaklı bir bilimsel yöntem sürecinden geçerek sonuca ulaşırlar. Bunlar:

i. Araştırılması gereken sorunu ortaya koyup tanımlamak,
ii. Konu ile ilgili daha önceki bilgileri araştırıp toplamak, yani literatür taraması yapmak,
iii. Hipotezleri formüle etmek,
iv. Uygun bir araştırma tekniği ile veri toplamak ve verilerin analizini yapmak,
v. Hipotezle ilgili sonuçlara ulaşmak ve geliştirmektir (Şekil 1.1'de bu basamaklar gösterilmektedir).

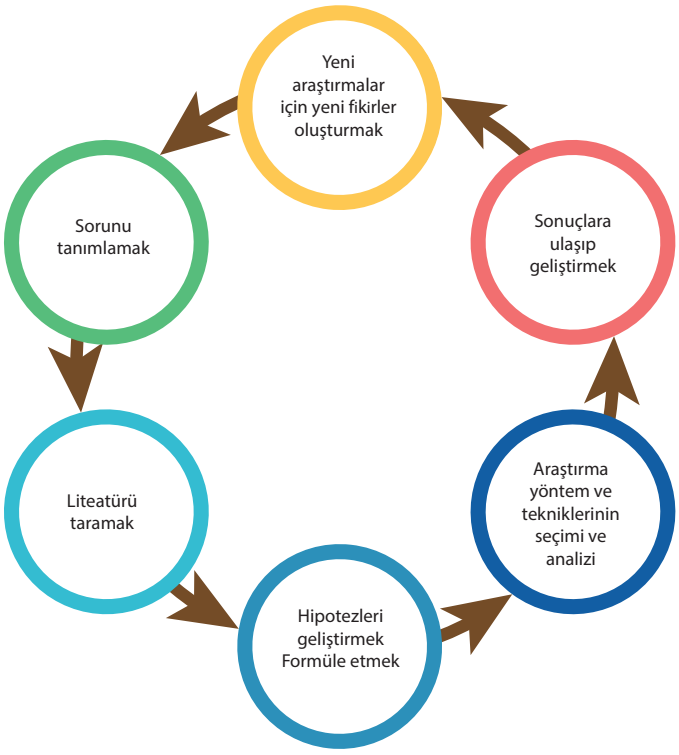
Yeni araştırmalar için yeni fikirler oluşturmak
Sonuçlara ulaşıp geliştirmek
Araştırma yöntem ve tekniklerinin seçimi ve analizi
Hipotezleri geliştirmek Formüle etmek
Liteatürü taramak
Sorunu tanımlamak

Şekil 1.1 Araştırma Süreci

Kaynak: Schaefer, 2010: 29.

Araştırılması gereken sorunu ortaya koyup tanımlamak: Araştırmanın ilk aşaması konu seçmektir. Bir başka deyişle araştırma sorusunu ortaya koymaktır. Birçok araştırma projesinde ilk yapılacak şey neden bu konuyu araştırmak istediğinizi en açık bir biçimde dile getirmektir, yani sorunu tanımlamaktır. Örneğin, neden evsiz insanların toplumdaki yaşam biçimleri ile ilgili olduğumuz veya toplumumuzda da giderek artan kapkaç olaylarının artış nedeni veya artan intihar girişimleri, sosyologların ilgilendikleri ilginç araştırma konularıdır. Amaç, toplumun ilgisini çeken bazı konuların oluşum nedenleri hakkında bilgi toplamak ve toplumsal sorunlar yaşayan bu insanlara yardımcı olmaktır.

Araştırma yapmanın ikinci önemli nedeni geçmişteki kuramlar ve yapılan araştırmalardır. Birçok nedenle sosyologlar araştırmaların bulgularına itiraz edebilir veya aynı fikirde olmayabilir. Bu nedenle daha detaylı bir eleştiri ortaya koymak amacıyla yeni araştırmalar planlayabilirler. İyi dizayn edilmiş araştırmalar birçok sosyologa ilham kaynağı olabilir ve daha derinlemesine yapılacak araştırmalara kaynak olabilirler. Örneğin evsiz yaşayan kadın ve erkeklerin geçmiş iş tecrübelerini karşılaştırmak veya insanların neden ırza geçtiğini ve bunu azaltmak için neler yapılabileceğini sorgulamak gibi (Henslin, 2006: 122).

Konu ile ilgili literatürü taramak: İkinci aşama o konuyla ilgili daha önce yapılmış olan araştırmaları ve çalışmaları dikkatli bir biçimde incelemektir. Çünkü daha önce yapılmış araştırmaları incelemek bizi hem tekrarlardan hem de yapabileceğimiz hatalardan uzak tutar.

> ✓ Hipotezler sorunu açıklayabilmek, ilişkileri gösterebilmek ve teoriden ne tür çıkarımlar yapılabileceğini veya araştırmadan ne beklediğimizi ortaya koyan önermelerdir.

Hipotezleri formüle etmek: Üçüncü aşama hipotezler geliştirmektir. Bir diğer deyişle değişkenler arasındaki ilişkilerdir. Sosyologlar da diğer bilim dallarında olduğu gibi olaylar arasındaki neden sonuç ilişkilerini araştırırken çeşitli değişkenler kullanırlar. Her hipotezde iki tür değişken yer alır. Bunlar bağımsız ve bağımlı değişkenlerdir. Örneğin gelir, din, meslek veya cinsiyet birer değişkendirler. Değişken, ölçülebilen bir özellik veya bir karakteristik olup farklı koşul ve durumlarda değişebilir. Araştırmacılar hipotezleri formüle ederken genelde bir davranış veya faktörün, bir başka faktör veya davranış üzerindeki etkisini incelerler. Örneğin, işsizlik faktörünün boşanmalar üzerindeki etkisini incelediğimiz bir araştırmada işsizlik esas nedenimiz olduğu için bağımsız değişkendir. Bağımsız değişken böylece belirleyici olan değişkendir, diyebiliriz. İkinci değişkenimiz olan bağımlı değişken ise belirleyici olan veya bağımsız değişene bağlı olarak değişen değişken demektir. Bir başka deyişle araştırmacı bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni etkileyen veya değişime neden olan değişken olduğuna inanır. Bir önceki örneğimizde boşanma sıklığı veya oranı bizim bağımlı değişkenimizdir. Çünkü, bireyin işsizlik durumuna bağlı olarak değişebilmektedir. Genelde bağımsız değişken bir durum, bağımlı değişken ise bir davranış olarak ortaya çıkar (Özkalp, 2009: 14). Bağımlı ve bağımsız değişkeni tanımlamak neden sonuç ilişkilerinin belirlenmesinde kritik bir aşamadır. Örneğin toplumda izole olarak yaşayanların veya toplumsal bağlılığı düşük olan insanların intihar girişiminde bulunmalarının daha yüksek olduğunu ileri süren bir hipotezde, toplumsal bağlılık veya izole yaşam bağımsız, intihar girişimi ise bağımlı değişkenimizdir. Çünkü, intiharların nedeni olarak toplumsal izolasyon gösterilmektedir.

> ✓ Bağımsız değişken bir diğerini etkileyerek esas neden olan veya etkileyen değişken demektir.

Bağımlı değişken ise bağımsız değişkene bağlı olarak değişen değişkendir.

Her hipotezde konu ile ilgili çeşitli kavramlar yer alır; toplumsal bağlılık, sosyal izolasyon, intihar gibi. Bu kavramların herkesin anlayabileceği bir biçimde tanımlanması daha sonra ileri sürülecek kuramların anlaşılması açısından büyük önem taşır.

Uygun bir araştırma tekniği ile veri toplamak ve verileri analiz etmek: Araştırmanın bu aşamasında hipotezimizi test etmek için bilgiye veya verilere ihtiyaç vardır. Bu nedenle bilgi toplama yöntemine araştırma metodolojisi denir. Sosyologlar araştırmalarında nicel ve nitel teknikler kullanarak sürdürürler. Nicel araştırma teknikleri arasında;

- Gözlem,
- Saha araştırması,
- Anket,
- Görüşme ve
- Deney tekniği

yer alırken, nitel araştırma teknikleri arasında;

- Derinlemesine görüşme,
- Yaşam öyküsü,
- Doküman incelemesi,
- Vaka incelemesi veya çalışması gibi teknikler yer alır.

Bu tekniklere bundan sonraki kısımda kısaca değinilecektir.

✓ Bir araştırmanın bilgi toplama yöntemine araştırma metodolojisi adı verilir ve araştırmalarda nicel ve nitel veriler kullanılır.

✓ Örnekleme, bir bütünün, içinden seçilmiş parçalarıyla temsil edilmesidir.

Araştırma yönteminin tespitinden sonraki aşama bilgiyi toplamak ve analiz etmektir. Bilgi toplamanın önemli bir aşaması bir örneklem seçip bu örneklem üzerinde seçilen yöntemi kullanmaktır. Bilimde incelenen konunun bütünü üzerinde araştırma yapmak çok güç olduğu için sosyologlar incelenen konunun bir kısmını ele alıp inceleyerek vardıkları sonuçları genellerler. İşte bu olaya örnekleme denir.

Birçok örneklem seçim tekniği olmasına karşın sosyal bilimciler genelde basit tesadüfi örnekleme tekniğini kullanırlar. Bu teknikte örnekleme giren her kişinin eşit oranda seçilme şansı vardır. Örneğin, bir araştırmacı bir şehirde yaşayan insanların fikirlerine ihtiyaç duyup bunları araştıracaksa, telefon rehberinden bilgisayar yardımıyla basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile bu isimleri ve adresleri seçebilir. Buna tesadüfi örnekleme denir (Schaefer, 2010: 30). Eğer araştırmacı ender veya zor tespit edilebilen insanlar üzerinde araştırma yapıyorsa, örneğin uyuşturucu ilaç bağımlıları veya sokak çeteleri gibi o zaman da buna uygun örnekleme tekniklerini kullanırlar.

✓ Güvenirlik, bir ölçme aracının ayrı ayrı ölçümlerde kararlı ve benzer sonuçlar elde etme yeteneğidir. Geçerlilik ise, ölçme aracının konusuna uygun olmasıdır.

Veri toplanması aşamasında bir diğer önemli konu verilerin güvenirliği ve geçerliliğidir. Güvenirlik, araştırmanın farklı uygulamalarda kararlı ve benzer sonuçlar elde etme yeteneğidir. Yani, bir şehirde yapılan bir araştırma insanların tacize uğrama oranlarını % 1, bir başka araştırma % 10 olarak gösteriyorsa bu araştırma güvenilir değildir. Araştırmalar arasında tutarsızlık var demektir. Tutarsız tanımlamalar veya yanlış örneklem seçimi araştırmanın güvenirliliğini etkileyebilir. Geçerlilik ise ölçme aracının ölçmek istediğini doğru olarak ölçmesi ve konusuna uygun olmasıdır. Örneğin metre uzunluğu ölçmek için geçerlidir ancak zamanı ölçmek için geçerli bir araç değildir. Burada önemli olan hiç kimsenin neyin nasıl ölçüldüğü konusunda hiçbir şüphesinin olmaması ve konudaki yeterliliğimizdir.

Bilgilerin analizi aşamasında çeşitli bilgisayar programları (SPSS vb.) ve teknikler kullanılır. Örneğin korelasyon ve regresyon analizleri gibi (Burada bu tekniklere değinilmeyecektir. Bunlar istatistik derslerinde detaylı olarak incelenecektir).

Hipotezle ilgili sonuçlara ulaşmak ve ileri düzeyde araştırma geliştirmek: Artık araştırmanın son aşamasına gelinmiştir. Burada topladığımız bilgilerin öne sürdüğümüz hipotezimizi destekleyip desteklemediğini gösterip bunu bilimsel bir toplulukla paylaşmak durumundayız. Eğer elde ettiğimiz bilgiler hipotezimizi destekler nitelikte ise artık kuramlar geliştirebilir, aksine desteklemiyorsa hipotezimiz reddedilir ve kurama şüphe ile bakılır. Bazen de kuramımız yeniden formüle edilerek, yeni hipotezler geliştirilir ve bunların sınanmasına geçilir. Araştırmanın son aşaması araştırma ile ilgili rapor hazırlayıp bunu bilimsel ortamlarda sunmak, getirilen eleştirileri göz önüne almak ve araştırmayı bir makale veya kitap haline getirmektir. Araştırmanın bilimsel bir dergide yayınlanıp kitap haline gelmesiyle o araştırma artık bilimsel bir topluluğa ait olmuş demektir. Böylece bulunan sonuçlar diğer araştırmacılar tarafından kullanılır hale gelir. Başka araştırmacılara araştırma konusu olur.

Öğrenme Çıktısı

5 Bilimsel yöntemin aşamaları sıralayabilme

Araştır 5	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Uyuşturucu bağımlılığının, kadına şiddet üzerindeki etkisini incelediğiniz bir araştırmada bağımlı ve bağımsız değişkenleriniz nelerdir?	Toplumsal yapı ile kadına yönelik şiddet arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma deseni oluşturunuz.	Gazetelerde gördüğünüz şiddet haberlerinden yararlanarak bir araştırma problemi belirleyiniz.

SOSYOLOJİNİN ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Sosyal bilimler alanında yürütülen araştırmaların temel amacı toplumsal olay ve olgulara ilişkin geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşmaktır (Gönç Şavran, 2009: 79). Sosyoloji de sosyal bilimlerden biri olması nedeniyle toplumsal dinamiklere ilişkin birçok soruya cevaplar bulmaya çalışır ve bu nedenle araştırma yapar. Acaba insanlar bu araştırmaları nasıl yapar? Kullandığı teknikler nelerdir?

> Araştırma, sosyologların ilgilenmiş oldukları birtakım sorulara yanıtlar bulmak amacıyla kullandıkları bir alettir.

Bilimsel bir araştırma bilimin amaçlarını gerçekleştirecek bilgilere ulaşmak üzere başvurulan sistemli bir uğraştır (İçli, 2002: 41). Sosyologlar araştırma yaparken bir keşfetme sürecine dâhil olurlar. Tıpkı laboratuvar koşullarında çalışan bilim adamları gibi sosyologlar da araştırma soruları organize ederek, sistematik bir biçimde sorgularlar. Ancak sosyologların laboratuvarı, içinde yaşadığımız toplum veya sosyal dünyamızdır (Andersen and Taylor, 2006: 28). Sosyolojik araştırma, ünlü İngiliz filozofu Sir Francis Bacon'un geliştirdiği ve tanımladığı bilimsel yönteme dayalıdır. Bilimsel yöntem araştırma sürecinde birbirini takip eden basamaklardan oluşur. Bunlar arasında gözlem, hipotezleri test etme, verileri analizi ve genelleme yer alır. Sosyolojinin en önemli özelliği onun bir bilim oluşudur. Bilim ise ampiriktir yani dikkatli bir biçimde yapılmış sistematik gözleme dayalıdır, birtakım inançların bir araya gelmesiyle oluşmaz. Sosyolojik araştırmalar her zaman ampirik bir temelde dayalıdır. Bir başka deyimle gözlemlerle test edilen, hipotezler geliştirilerek elde edilen verileri gözleyerek kuramsal açıklamalar yapmak anlamındadır (Marshall, 1999: 20). Bilimsel araştırmalar iki grupta ele alınabilir. Bunlar:

- betimsel araştırmalar ve
- açıklayıcı araştırmalardır.

Betimsel araştırmalar genellikle olayların özelliklerinin, sıklık derecelerinin sayılmasına, kısaca durum saptanmasına yönelik araştırmalardır. Bunlar mevcut durumları ortaya koyar, neden sorusu üzerinde durmazlar (Gökçe, 1992: 65). Örneğin, bebek ölüm oranlarını saptamaya çalışan ya da işsizlik oranlarını ortaya koyan araştırmalar buna örnek verilebilir.

Açıklayıcı araştırmalar ise olgular arasındaki nedensel ilişkileri hipotezler biçiminde formüle eden, hipotezlerin araştırma teknikleriyle sınanması ve ispatını içeren değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri ortaya koymaya çalışan araştırmalardır (Gökçe, 1992: 66). Boşanmaların çocuklar üzerinde yol açtığı etkileri ve olumsuzlukları inceleyen araştırmalar buna örnek verilebilir.

Nicel Araştırma Teknikleri

Daha öncede belirtildiği gibi araştırma sorusunu geliştirip hipotezleri formüle ettikten sonra araştırmayı nasıl yürüteceğimiz ve nasıl bilgi toplayacağımız konusu önem taşır. Buna araştırma de-

seni de denilmektedir. Burada önemli olan araştırmanın genel mantığını ve stratejisini belirlemektir. Bu aşamada önemli bir diğer nokta nicel mi yoksa nitel bir araştırma yöntemi mi kullanacağımızdır. Nitel araştırmalar daha az yapısallaşmış, araştırma sorusuna daha çok odaklanmış bir özellik taşır. Burada detaylı ve derinlemesine yapılmış istatistiksel analizler yer almaz. Daha çok gözlemlenen grubun ne yaptığı, ne söylediği ile ilgilenilir ve incelenen davranışa daha derinlemesine bir bakış açısı getirilir. Buna karşın nicel araştırmalar daha çok istatistiksel yöntemler kullanılarak yapılır. Nicel araştırmaların sunduğu veriler daha çok hesaplanabilir bir nitelik taşırken; örneğin, ortalama gelir düzeyi, iş gücü yüzdeleri gibi nitel araştırmaların sunduğu veriler kolayca rakamlara indirgenemez. Daha çok açıklayıcı ve tanımlayıcıdırlar. Örneğin, bir iş yerinde çalışanların fabrika atmosferini çalışma koşullarını nasıl algıladıkları üzerinde çalışıyorsak nitel; eğer çalışanların gelir düzeyleri, verimlilik oranları üzerinde odaklanıyorsak o zaman nicel bir araştırma tekniği daha uygun düşebilir (Andersen and Taylor, 2006: 31). Şimdi nicel araştırma tekniklerini kısaca inceleyelim.

✓ Araştırma deseni araştırma sorularını cevaplamak ya da hipotezleri sınamak üzere araştırmacı tarafından geliştirilen bir plan veya stratejidir.

Nicel araştırma teknikleri arasında gözlem, saha araştırması, görüşme ve deney tekniği sayılabilir.

Gözlem

Sosyologlar araştırmalarında ilgilendikleri olayları dikkatle gözleyerek ve kayıtlar tutarak gerçek dünyayı tanımaya ve onun hakkında fikirler geliştirmeye çalışmışlardır. Gözlem denetimli ve denetimsiz gözlem olmak üzere iki türlüdür. Denetimli gözlem standartlaştırılmış veri toplama araçlarıyla yapılan bilgi toplama yolunun denetim altında tutulduğu gözlem türüdür (Özkalp, 2011: 4). Çağımız sosyolojisinde kullanılan gözlem araçları kesin ve ince ölçümlere elverişli olan standart cetveller niteliğindedir. Bu tür cetvellere dayanan gözlemin yüksek bir güvenirliği söz konusudur (Sencer ve Sencer, 1978: 121-122).

✓ Denetimsiz gözlemin katılımlı ve katılımsız olmak üzere iki biçimi vardır.

Denetimsiz gözlem ise standart bir tekniğe dayanmayan yinelenmesi ancak rastlantılara bağlı olan bir gözlemdir. Bu da katılımlı ve katılımsız olmak üzere ikiye ayrılır. Sosyologların en özgün ve ilginç gözlem türlerinden olan katılımlı gözlemde araştırmacı incelediği grubun içine dâhil olup onlardan birisiymiş gibi hareket ederek bilgi toplar. Bunun en klasik örneği 1930'lu yıllarda William F.Whyte tarafından Amerika'nın Boston kentinde düşük gelirli İtalyan göçmenlerin yaşadığı mahallelere gidilerek onlarla birlikte dört yıl yaşanarak yapılan araştırmadır. Whyte "köşe başı çocukları" olarak adlandırılan köşe başı çetelerini incelemiş, o gruptan biri olarak onlarla yaşamış ve hayatlarını incelemiştir. Daha sonra kitabı, "Köşe Başı Toplumu" (Street Corner Society) adı ile yayınlanmıştır. Whyte kendi kimliğini bu çocuklara açıklayarak onların konuşmalarına ve oyunlarına katılmış, boş zaman aktivitelerinde onlarla birlikte olmuştur. Böylece, bu çocukların toplumda oluşturdukları sosyal ilişkiler hakkında geniş bir bilgi edinmiştir (Whyte, 1981: 303). Whyte bu şekilde görüşme yoluyla elde edilemeyecek ölçüde geniş bilgileri bu çocuklarla yaşayarak elde etmiş ve fakirlerin dünyasına girerek o çağda normal kayıtlardan elde edilmesi imkânsız bilgilere erişmiş ve akademik dünyaya önemli katkılar sağlamıştır (Schaefer, 2010: 35).

Saha Araştırması (Survey)

Yaşamımız boyunca hepimiz bir veya birkaç kere saha araştırmasına dâhil olup sorulan sorulara cevaplar vermişizdir. Ne tür bir tıraş kremi kullandığımızdan, kime neden oy vereceğimize veya en çok beğendiğiniz TV dizisinin hangisi olduğuna kadar birçok soruyu cevaplamışızdır. Bir araştırmanın saha araştırması niteliğini kazanması için bir örnekleme yapılması, standart bir veri toplama aracı kullanılması (soru kâğıdı gözlem ya da görüşme çizelgesi) ve verilerin sistemli bir biçimde toplanması gereklidir (Gönç Şavran, 2009: 82). Saha araştırması, görüşme veya anket tekniği ya da bu iki tekniğin birlikte kullanılması ile yapılır.

Görüşme

Bu teknikte araştırmacının yüz yüze konuşması veya telefonla görüşerek bilgi toplaması söz konusudur. Görüşmenin en büyük avantajı sizle konuşmak isteyen bir kişiyi reddetmenin zorluğundan dolayı cevap verme oranının yüksekliğidir. Hâlbuki evinize gelen bir anket formunu okumadan bile yırtıp atabiliriz. Anket ise sorulacak soruların basılı veya yazılı bir biçimde hazırlanarak düzenlenmesidir. Bu sorular cevaplayıcılara ya posta ile ya da kişilerin toplu hâlde bir araya getirilip soruları yanıtlaması veya internet üzerinden sorulması gibi yöntemlerden biri ile verilir. Anket formu görüşmeye kıyasla hazırlanması daha kolay ve ucuz olması nedeniyle özellikle örneklemin büyük olduğu araştırmalarda daha yararlıdır. Soru kâğıdında bulunan anket soruları kapalı veya açık uçlu olabilir. Kapalı uçlu sorularda cevaplayıcıya çeşitli seçenekler içinden birini seçme şansı verilir. Örneğin, "Eğitim durumunuz nedir?" sorusuna cevaplayıcı seçeneklerden birini seçerek yanıtlar. Bu seçenekler;

a. İlkokul
b. Ortaokul
c. Lise
d. Üniversite
e. Yüksek Lisans şeklinde verilebilir.

Açık uçlu sorular ise bir tek soru cümlesinden oluşur. Örneğin, "Geleceğin Türk toplumu hakkında ne düşünüyorsunuz?" gibi. Bu tür sorular açık uçlu sorulardır.

✓ Kapalı uçlu sorular cevaplayıcıya çeşitli cevap seçenekleri sunarken, açık uçlu sorular sadece soru cümlesinden oluşur ve cevaplayıcıya daha fazla özgürlük tanır.

Deney Tekniği

Deney, araştırmacı tarafından yapay olarak hazırlanmış bir durumdur. Deney tekniğinde bilim adamı olayların birbiri üzerindeki etkilerini araştırır. Bunu yaparken bazı değişkenleri değişimler (manipüle eder), bazılarını ise değişimlemez. Yani, hipotezini sınamak amacıyla bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisini araştırır. Kontrollü deney yönteminde neden ve sonuç ilişkilerini daha iyi görmek amacıyla iki grup kullanılarak bu grupların karşılaştırılması yapılır. Bunlar deney ve kontrol gruplarıdır. Deney grubu bağımsız değişkene tabi tutulan grup, kontrol grubu ise bağımsız değişkene tabi tutulmayan, şartların aynen muhafaza edildiği gruptur. Bu şekilde dış etkiler elimine edilerek her iki grubun da aynı şartlarda olması veya eşitlenmesi sağlanır. Daha sonra deney ve kontrol grubunun karşılaştırılması yapılır. Deney grubunun davranışlarında meydana gelen farklılıklar incelenerek bağımsız değişkenin neden olduğu sonuçlar elde edilir. Örneğin, televizyonda çocuklara gösterilen şiddet filmlerinin, çocuklarda saldırgan davranışlara neden olduğunu ileri süren bir hipotezde, kontrollü deney yöntemi kullanılabilir. Burada şiddet filmleri bağımsız, çocukların saldırgan davranışları ise bağımlı değişkenimizdir. Burada bir grup çocuğa içeriği şiddet dolu filmler gösterilir ve buna deney grubu denir. Kontrol grubuna ise içerisinde şiddet ve vahşet içermeyen filmler gösterilir. Böylece deney grubundaki çocukların şiddet filmleri gösterilmeden önceki ve filmleri seyrettikten sonraki davranışları kaydedilir ve bu davranışlar kontrol grubundaki çocuklarla karşılaştırılarak deney ve kontrol grubu arasındaki davranış farkları ölçülmüş olur (Andersen and Taylor, 2006: 39).

✓ Deney yönteminde bağımsız değişkene tabi tutulan grup deney grubudur, şartların aynen korunduğu grup ise kontrol grubudur.

Nitel Araştırma Teknikleri

Nitel araştırmalar insanların sosyal dünyayı nasıl anladığını, yorumladığını ve ürettiğini anlamayı amaçlayan ve sosyal olguların içinde bulundukları sosyal bağlam içinde değerlendirilip bu olgu ve olayların ve aralarındaki karmaşık ilişkinin kendi bağlamı içinde yorumlandığı tekniklerdir. Bu nedenle araştırmalar hipotez cümlesiyle başlamaz ve incelenen sorun nicel yöntemdeki kadar kesin bir biçimde oluşturulmaz (Gönç Şavran, 2009: 22). Şimdi bu teknikleri kısaca inceleyelim.

✓ Nitel araştırma teknikleri arasında derinlemesine görüşme, yaşam öyküsü, doküman incelemesi ve vaka incelemesi sayılır.

Derinlemesine Görüşme

Burada araştırma problemine ilişkin yüzeysel bilgilerden çok, kişilerin düşünce, görüş ve deneyimleriyle ilgili bilgi toplanması istendiğinde kullanılan bir görüşme tekniği söz konusudur. Burada az sayıda insanla detaylı olarak görüşülerek daha derinlemesine bilgi edinilir. Ancak standart bir görüşme yönergesine bağlı kalınmaz. Görüşmeci konudan uzaklaşırsa veya dolaylı cevaplar verirse araştırmacı kişinin konuşma isteğini kırmadan ona müdahale ederek esas konuya çekebilir (Kümbetoğlu, 2005: 91-92). Burada en önemli nokta, görüşmecinin çok iyi bir dinleyici olmasıdır.

Yaşam Öyküsü

Bu teknik araştırma probleminin sahibi olan bireylerin bir birim olarak ele alınması ve yaşam süreçlerinin en ince ayrıntılarına inilerek ilgilenilen olayın somut bir içerik ve bir örnek olay üzerinde araştırılmasıdır (Sencer ve Sencer, 1978: 248). Kişinin kendisi tarafından anlatılan yaşam öyküsünün araştırmacı tarafından kaydedilerek ilgili verilerin toplanması sürecine yaşam öyküsü görüşmesi adı verilir (Gönç Şavran, 2009: 89).

Doküman İncelemesi

Bu teknik insanların belirli olaylar hakkında duygularını yansıttığı kişisel günlükleri, mektupları, mülakat verileri, videoları, fotoğrafları, gazete kupürleri ve e-postalarının doküman olarak ele alınıp incelenmesi ve çözümleme teknikleriyle kullanılmasıdır. Yazılı dokümanların, görüşme, film, video ve benzeri materyallerin incelenmesinde en çok kullanılan teknik içerik analizidir. Burada çeşitli kategoriler oluşturularak, bu kategoriler (belirli sözcüklerin tekrar sayısı, gazetelerdeki haberlerde ayrılan sütun sayısı, radyo ve televizyon programlarında konuya ne kadar zaman ayrıldığı gibi) incelenir. Örneğin, cinsel taciz konusunu araştırıyorsak; polis raporlarını, mahkeme dosyalarını ve kararlarını inceleyerek, ne kadar şikâyetin tutuklanmayla sonuçlandığını, kaç erkek suçlunun hapse konduğunu veya şartlı salıvermeyle bırakıldığını öğrenebiliriz. Eğer bu tür sorunlar ilginizi çekiyorsa poliste tutulan istatistikler de konuyu açıklığa kavuşturmaya yardımcı olabilir (Henslin, 1997: 130).

Vaka İncelemesi

Vaka incelemeleri sosyolojik problemin daha geniş bir kısmına ışık tutabilecek bir veya birkaç birey, grup, topluluk, örgüt veya olayların detaylı araştırmasını içerir. Ayrıca, yeni inceleme alanları keşfetmek ve sosyolojinin araştırma gündemine yeni konular eklemek için de kullanılır (Bilton v.d., 2009: 458). Vaka incelemesi genelde ampirik bir araştırma olup gerçek hayatın içindeki olguları araştırır.

Resim 1.4

Araştırma Etiği

Sosyolojik araştırmalarda yöntem kadar önemli bir konu da etik ile ilgili davranış ve kurallardır. Sosyologlar da doğa bilimlerinde olduğu gibi istedikleri her türlü araştırmayı istedikleri biçimde yapamazlar. Her araştırmada araştırmacının etik açısından uyması gereken bazı kurallar bulunur. Örneğin, tıp alanında bir biyokimyacı nasıl daha önceden testi yapılmamış bir ilacı insan vücuduna onun izni olmadan uygulayamazsa, bunun hem etik olmayan hem de kanun dışı bir davranış olduğunun bilincinde ise, sosyologlar da belirli standartlara uymak zorundadırlar ve buna "etik kod"lar adı verilir (Schaefer, 2010: 37). Amerikan Sosyoloji Derneği (ASA) bu etik kuralları önce 1971 yılında, daha sonra ise 1997 yılında tekrar gözden geçirerek yayınlamıştır. Bu temel prensiplerin neler olduğu aşağıda belirtilmektedir:

- Araştırmanın objektifliğini ve bütünlüğünü korumak,
- Araştırılan veya incelenen objenin saygınlığını ve öznelliğini (privacy) korumak,

- İncelenen bireyi tehlikelere karşı korumak,
- Konunun ve incelenen bireyin sırlarına ve mahremiyetine saygı göstermek, saklamak,
- Araştırmaya katılan bireylerin izinlerini veya onaylarını almadan onlardan bilgi toplamamak ve yayımlamamak,
- Araştırmaya katılan ve yardım eden diğer araştırmacıların katkılarını kabul etmek, açıklamak ve onlara saygılı olmak,
- Her türlü finansal desteği açıklamaktır (American Sociological Association, 1997).

Görüldüğü gibi etik standartlar hemen her araştırmacı tarafından gayet açık olarak belirlenmiştir. Sosyologlar bu kriterleri çok ciddiye alarak uymak zorundadırlar. Çünkü araştırmacılar birlikte çalıştıkları ve bilgi aldıkları insanları korumak ve onların hak ve sorumluluklarına saygı göstermek durumundadırlar.

Öğrenme Çıktısı

6 Sosyolojide kullanılan araştırma yöntem ve tekniklerini açıklayabilme

Araştır 6	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Bir araştırma yapılırken uyulması gereken etik kurallar neler olmalıdır?	Philip Zimbardo'nun 1970'lerde Stanford Bölge Hapishanesinde yaptığı deneyi inceleyerek, hangi araştırma yöntemiyle ilişkili olduğunu belirleyiniz.	Sosyolojiyi tanımlayarak ilgi alanlarını açıklayabilme.

1 Toplu taşıma araçlarında bireylerin sosyal uyum davranışlarını gözlemleyebilme

Sosyoloji Nedir?

Sosyoloji en basit bir biçimde toplumsal davranışın ve insan gruplarının bilimsel bir incelemesidir. Sosyoloji insan toplumlarını ve toplum üyelerinin birbirleriyle olan ilişkileri üzerinde durur. Toplum da içinde yaşayan insanların davranışlarını inanç ve kişiliklerini şekillendirir. Sosyoloji içinde yaşadığımız dünyayı ve kendimizi anlamamıza yardımcı olur. Çünkü bizler içinde yaşadığımız dünyanın ürünleriyiz. Sosyolojinin aynı zamanda çevremizde yer alan önemli değişimlerin üzerimizdeki etkilerini anlamamızda da etkili bir gücü vardır. Örneğin, teknolojinin, artan nüfusun, hızlı göç olgusunun yol açtığı sorunları görmek gibi.

2 Sosyolojinin bakış açısını açıklayabilme

Sosyolojik Bakış Açısı

Sosyologlar sosyal davranışı anlayabilmek için düzenli olmayan yaratıcı bir düşünce üzerinde odaklanırlar. C.W. Mills bu düşünceye sosyolojik hayal gücü (imgelem) veya sosyolojik düşünce adını verir. Sosyolojik düşünce bugüne kadar tartışmasız kabul ettiğiniz görüşleri çözümleme, sorgulama ve eleştirme alışkanlığı kazanmaktır. Burada temel düşünce sosyologların inceledikleri olayın mümkün olduğunca dışında durarak, fotoğraf makinesinin geniş açılı merceğinden bakar gibi olayları görebilmesi ve incelemesidir.

3 Sosyolojinin diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisini değerlendirebilme

Sosyolojinin Diğer Sosyal Bilimlerle İlişkisi

Bilim, sistematik bir yöntemle olaylar arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve bilgi toplanmasıdır. Bütün bilimler hangi konuyla ilgili olursa olsun objektif yöntemlerle doğru bilgileri toplama çabasındadırlar. Bilimler doğa bilimleri ve sosyal bilimler şeklinde ikiye ayrılır. Doğa bilimleri fiziki olayların doğası, etkileşimi ve değişimi üzerinde dururlar. Sosyal bilimler ise insan ve toplumların farklı yönlerini ele alır ve incelerler. Bunlar arasında, sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve tarih gibi disiplinleri sayabiliriz. Ancak, her bilimin aynı olaya bakış açısı farklılık taşır. Sosyolojinin belirleyici özelliği insan eylem ve davranışlarının karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde meydana geldiğini kabul etmesidir.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

4 Toplum ve toplumsal yapı kavramlarını açıklayabilme

Toplum ve Toplumsal Yapı

Sosyolojik analizlerin iki boyutu vardır. Bunlar mikro ve makro analizlerdir. Mikro sosyoloji insanların birbirleriyle olan ilişkilerini inceler, örneğin, evlerini nasıl döşedikleri gibi. Makro sosyolojide ise incelenen toplumun kendisi, nasıl organize olduğu ve değiştiğidir.

En geniş tanımıyla toplum insanları etkileyen ilişkiler bütünüdür. Ancak toplum bireylerin toplamından farklı bir şeydir. Toplum tek başına değil, birtakım parçalardan oluşur. Bunlar; ortak bir toprak parçası, ortak bir politik otoriteye saygı ve ortak bir kültürdür.

Doğadaki her varlığın bir yapısı olduğu gibi toplumun da kendine özgü bir yapısı vardır. Yapı birbiriyle ilişkili olan parçaların bir bütünüdür. Böylece toplumsal yapı, toplumun bir çerçevesidir. O halde toplumsal yapıyı oluşturan parçalar nelerdir? Bunlar; kültür, sosyal sınıf, statü, rol, grup ve toplumsal kurumlardır.

5 Bilimsel yöntemin aşamaları sıralayabilme

Bilimsel Yöntem ve Aşamaları

Araştırma sosyologların ilgilenmiş oldukları birtakım sorulara yanıtlar bulmak amacıyla kullandıkları bir alettir. Sosyolojik araştırma Sir Francis Bacon'un geliştirdiği bilimsel yönteme dayalıdır. Bilimsel yöntem birbirini takip eden birtakım basamaklardan oluşur. Bunlar:

- Araştırılması gereken sorunu ortaya koyup tanımlamak,
- Konu ile ilgili literatür taraması yapmak,
- Hipotezler geliştirmek,
- Uygun bir araştırma tekniği ile veri toplamak ve verilerin analizlerini yapmak,
- Hipotezle ilgili sonuçlara ulaşmak ve geliştirmektir.

6 Sosyolojide kullanılan araştırma yöntem ve tekniklerini açıklayabilme

Sosyolojinin Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Sosyologlar araştırmalarında nicel ve nitel araştırma teknikleri kullanarak araştırmalarında veri toplarlar. Gözlem, saha araştırması, görüşme ve deney tekniği nicel araştırma teknikleridir. Nitel araştırma teknikleri ise derinlemesine görüşme, yaşam öyküsü, doküman incelemesi ve vaka incelemesi olarak sayılabilir.

1 Aşağıdakilerden hangisi sosyolojinin ilgi alanına giren konulardan biri **değildir?**

A. Aile
B. Aşiretler
C. Akıl sağlığı
D. Kadına şiddet
E. Dış göç

2 Bir ölçme aracının ölçmek istediğini doğru olarak ölçme yeteneğine ne ad verilir?

A. Güvenirlik
B. Yeterlilik
C. Doğruluk
D. Geçerlilik
E. Etik

3 Sosyolojik bakış açısı veya hayal gücü (imgelem) aşağıdakilerden hangisi tarafından ileri sürülmüştür?

A. Simon
B. Durkheim
C. Bacon
D. Mills
E. Spencer

4 Aşağıdaki sosyologlardan hangisi "Sosyolojiye Davet" adlı kitabında toplumun insanları bir biçimde şekillendirdiğini ileri sürer?

A. P. Berger
B. S. Simon
C. E. Durkheim
D. M. Weber
E. A. Comte

5 Sistematik bir yöntemle olaylar arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve bilgi toplanmasına ne ad verilir?

A. Bilim
B. Yöntem
C. Kuram
D. Hipotez
E. Önerme

6 Aşağıdakilerden hangisi sosyal bilimlerden biri **değildir?**

A. Sosyoloji
B. Ekonomi
C. Tarih
D. Antropoloji
E. Biyoloji

7 Aşağıdakilerden hangisi makro sosyolojik yaklaşımın ilgi alanıdır?

A. Bireylerin yüzyüze ilişkileri
B. Asansörde insanların neden birbirlerinin ayaklarına baktıkları
C. Bir toplumda yaşayan evsizlerin sosyal sınıflar içindeki yeri
D. İnsanların cumartesi geceleri eğlence alışkanlıkları
E. İki nişanlı çiftin birbirleriyle kavga etmeleri

8 Aşağıdakilerden hangisi bilimsel yöntemin aşamalarından biri **değildir?**

A. Veri toplamak
B. Verilerin analizini yapmak
C. Sorunu tanımlamak
D. Hipotezi formüle etmek
E. Öznel değerlerden hareket etmek

9 Bir toplum içinde yaşayanların öğrendikleri ve paylaştıkları herşeye ne ad verilir?

A. Kültür
B. Kurum
C. Yapı
D. Toplum
E. Sınıf

10 Aşağıdakilerden hangisi kazanılmış bir statüye örnektir?

A. Asalet
B. Gençlik
C. Yaşlılık
D. Etnik yapı
E. Avukatlık

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. C	Yanıtınız yanlış ise "Sosyoloji Nedir?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. D	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Araştırma Yöntem ve Teknikleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. D	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojik Bakış Açısı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. A	Yanıtınız yanlış ise "Neden Sosyoloji Çalışmalıyız?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. A	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Diğer Sosyal Bilimlerle İlişkisi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. E	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Diğer Sosyal Bilimlerle İlişkisi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. C	Yanıtınız yanlış ise "Toplum ve Toplumsal Yapı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. E	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Araştırma Yöntem ve Teknikleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. A	Yanıtınız yanlış ise "Toplum ve Toplumsal Yapı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. E	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Yapıyı Oluşturan Parçalar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

1 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Sosyoloji toplumun insanların yaşamlarını nasıl etkilediğini öğretir ve bunların sonuçlarının neler olabileceğini gösterir (Andersen and Taylor, 2006: 2).

Araştır 2

Sosyolojik düşünmek çevremizi yeni bir bakış açısıyla görmemizi sağlamak olduğuna göre şişman obez çocukların diğer çocuklarla ve aileleriyle olan ilişkilerine bakıp nasıl bir beslenme düzeni içinde olduklarını, bu çocukların, topluma ve kendilerine olan zararlarını bir düşününüz.

Araştır 3

Sosyoloji aileyi toplumun bir bütünü içinde ele alıp aile üyeleri arasındaki ilişkileri, ailenin geçirdiği aşamaları, nerde yaşadığı, ne tür bir evde oturduğu gibi değişim ve gelişim süreçleri içinde inceler.

Araştır 4

Toplumdaki organize olmuş toplumsal ilişkilerin bütünü toplumsal yapıyı oluşturur. Örneğin bir evin parçaları nelerdir? Çatısı, kapısı, pencereleri, kolon ve kirişleri, iç oturma düzeni, mutfağı bunların hepsi ayrı ayrı parçaları oluşturmakla birlikte ev bir bütündür. Bunların bir araya gelmesiyle varlık bulur ve ayakta kalır. İşte toplum da böyledir. Onu oluşturan parçaların birbirleriyle olan uyumlu ilişkileri toplumu gerçek kılar.

Araştır 5

Uyuşturucu bağımlılığı, bağımsız; kadına şiddet ise bağımlı değişkenimizi oluşturur. Çünkü esas neden uyuşturucu bağımlılığıdır, onun etkisi ise şiddet uygulamasıdır, dolayısıyla bağımlı değişkendir.

Araştır 6

Amerikan Sosyoloji Derneği (ASA)'nin önce 1971 yılında, daha sonra ise 1997 yılında tekrar gözden geçirerek yayınladığı etik temel prensipler şunlardır:

- Araştırmanın objektifliğinin ve bütünlüğünün korunması,
- Araştırılan veya incelenen objenin saygınlığının ve öznelliğinin (privacy) korunması,
- İncelenen bireyin tehlikelere karşı korunması,
- Konunun ve incelenen bireyin sırlarına ve mahremiyetine saygı gösterilmesi, saklanması,
- Araştırmaya katılan bireylerin izinlerinin veya onaylarının alınmadan onlardan bilgi toplanmaması ve yayımlanmaması,
- Araştırmaya katılan ve yardım eden diğer araştırmacıların katkılarının kabul edilmesi, açıklanması ve onlara saygılı olunması,
- Her türlü finansal desteğin açıklanmasıdır.

Kaynakça

Andersen, M. L. and Taylor, H. F. (2006). Sociology: Understanding A Diverse Society, Thomson and Wadsworth.

Bauman, Z. (2004). Sosyolojik Düşünmek, (Çev. Abdullah Yılmaz) Ayrıntı Yayınları.

Bell, D. (1973). Coming Crisis of Post Industrial Society, New York Basic Book.

Fulcher, J. and J. Scott (2006). Sociology, 2 nd edi. Oxford University Press.

Gökçe, B. (1989). Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Ankara: Savaş Yayınları.

Gönç Şavran, T. (2009). "Sosyolojide Nitel ve Nicel Araştırma Teknikleri", Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri, içinde (Ed. Nadir Suğur), Eskişehir: AÖF Yayınları No: 1043.

Gönç Şavran, T. (2009). "Toplum, Bilim ve Yöntem" Sosyolojiye Giriş, içinde (Ed. Nadir Suğur), Eskişehir: AÖF Yayınları No: 1031.

Henslin, J. M. (1997). Sociology, 3rd edition Allyn and Bacon.

İçli, G. (2002). Sosyolojiye Giriş, Ankara: Anı Yayınları.

Kaptan, S. (1973). Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Ankara: Tek Işık Matbaası.

Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, İstanbul: Bağlam.

Lenski, G. and Lenski J. and P. Nolan (1991). Human Societies Introduction to Macro Sociology, New York: McGraw Hill Book.

Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mills, C. W. (2007). Toplumbilimsel Düşün, (Çev. Ünsal Oskay) İstanbul: Der Yayınları.

Özkalp, E. (2009). Davranış Bilimlerine Giriş, Eskişehir: AÖF Yayınları No: 722.

Özkalp, E. (2011). Sosyolojiye Giriş, Bursa: Ekin Yayınları.

Schaefer, R. T. (2010). Sociology, 12 th edition New York: McGraw Hill International Edi.

Sencer, M. ve Sencer, Y. (1978). Toplumsal Araştırmalarda Yöntem Bilim, TODAİ Yayınları.

Whyte, W. F. (1981). Street Corner Society, Social Structure of Italian Slum, 3rd edi. Chicago: Chicago University Press.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Bölüm 2

Sosyolojinin Tarihsel Gelişimi ve Kuramsal Yaklaşımlar

Öğrenme Çıktıları

Sosyolojinin Tarihsel Gelişimi

1 Sosyolojinin tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığını açıklayabilme

Sosyolojinin Öncüleri ve Kurucuları

2 Sosyolojinin öncülerinin ve kurucularının görüşlerini açıklayabilme

Sosyolojide Kuramsal Yaklaşımlar

3 Sosyolojide kuramsal yaklaşımları açıklayabilme

Sosyolojiye Eleştirel Bakan Yaklaşımlar

4 Sosyolojiye eleştirel bakan yaklaşımları tartışabilme

Anahtar Sözcükler: • Sembolik Etkileşimcilik • İşlevselcilik • Çatışmacılık • Feminizm • Postmodernizm

GİRİŞ

Bu bölümde sosyoloji biliminin tarihsel olarak ortaya çıkışı açıklandıktan sonra, sosyolojinin öncüleri ve kurucularının yaptıkları katkılarla ele alınacaktır. Daha sonra sosyolojide kuramsal yaklaşımlar incelenerek, bölümün son kısmında sosyolojiye eleştirel bakan yaklaşımların katkıları değerlendirilecektir.

SOSYOLOJİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sosyolojinin Doğuşu

Sosyolojinin ilk nasıl ortaya çıktığı önemli olduğu kadar, birçok yönden yanıtlanması oldukça güç bir sorudur. Hatta Batılı tarihçiler Yunan ve Romalı düşünürlerin insan davranışı ile ilgili felsefi karmaşık sistemler geliştirdiklerini savunarak, sosyolojinin düşünsel temellerini Antik Çağa kadar götürürler. Daha ileri gidenler ise, okuma yazma bilmeyen insanların bile savaşların neden çıktığını, neden bazılarının diğerlerinden daha güçlü veya zengin olduğunu sorarak sosyal meselelerle ilgilendiklerini iddia etseler de, onların açıklamalarının daha çok mit ve efsanelerle, yıldız hareketleriyle ilişkilendirilerek yapıldığı ve dolayısıyla bilimsel olmadığı açıktır.

Sistematik araştırmalarla test edilebilen kuramların geliştirilmesi ve açıklamaların bunlara dayanılarak yapılması tüm bilimlerin temelidir. Aslında bu ölçüt sosyolojinin kökeninin ne olduğu sorusunu yanıtlamamızı kolaylaştırır. Bu bağlamda sosyoloji yeni bir disiplin olarak 19. yüzyılda Avrupa'da düşünürlerin toplumla ilgili düşüncelerinin bilimsel yöntemlerle test edilmesiyle başlamıştır.

Sosyolojinin gelişiminde dört faktör birlikte önemli rol oynamıştır (Henslin, 2001):

1. Endüstri Devrimi: 19. yüzyılın ortalarında Avrupa'da tarım toplumundan üretimin fabrikalarda yapılmaya başladığı döneme girilmesi ile birlikte insanların yaşamlarında köklü değişmeler olmuş; geniş kitlelerin iş bulmak için topraklarından koparak kentlere göç etmesine bağlı olarak yoksulluk, işsizlik, kötü çalışma koşulları, sağlık, eğitim ve barınma gibi sosyal sorunlar artmaya başlamıştır.

Resim 2.1

Sosyolojinin gelişiminde Endüstri Devrimi, Amerikan ve Fransız devrimleri, emperyalizm ve doğa bilimlerindeki gelişmeler önemli rol oynamıştır.

2. Amerikan ve Fransız Devrimleri: Yeni fikir akımlarının ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar çevrelerindeki olayları yeniden düşünmeye ve yorumlamaya başlamıştır. Monarşiler yerini daha demokratik sistemlere devrederken, artık geleneksel ve dinsel açıklamalar yetersiz kalmıştır.
3. Emperyalizm: Sosyolojinin gelişmesini etkileyen bir diğer faktör de Avrupalıların deniz aşırı başka ülkeleri fethederek onları sömürgeleştirmelerine bağlı olarak ortaya çıkan emperyalizm olgusudur. Yeni sömürge imparatorlukları kuran Avrupalılar farklı kültürlerle karşılaştıklarında onlara egemen olabilmek için araştırmalar yapmaya başlamıştır.
4. Doğa Bilimlerindeki Gelişmeler: Doğa bilimlerinin parlak gelişimine olanak sağlayan özellikle de fizik ve kimyada kuramların nesnel ve sistematik gözlemlerle test edilmesi girişimlerinin etkisi ile sosyal yaşamda da artık bilimsel yöntemin uygulanmasına yönelik adımlar atılmaya başlanarak sosyolojin doğuşuna yol açılmıştır.

Resim 2.2

Öğrenme Çıktısı

1 Sosyolojinin tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığını açıklayabilme

Araştır 1	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
İbni Haldun'a göre asabiyenin türlerini araştırınız.	Emile Zola'nın "Germinal" isimli romanını okuyarak, Endüstri Devrimi'nin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini değerlendiriniz.	Doğa bilimlerindeki gelişmelerin toplumsal etkilerini arkadaşlarınızla konuşarak yorumlayınız.

SOSYOLOJİNİN ÖNCÜLERİ VE KURUCULARI

Sosyoloji konusundaki kitapların çoğunluğunun Batı kaynaklı oluşu yüzünden sosyoloji tarihi yazılırken sürekli Batılı düşünürlere yer verilmesi alışıldık bir tutum ve davranıştır. Ancak son yıllarda giderek Batılı olmayan sosyologlar tarafından bir kişinin adı daha fazla anılır hâle gelmiştir. Bu kişi Arap asıllı düşünür İbni Haldun'dur. Oysa sosyoloji tarihi kitapları incelendiğinde birçok önemli ve güncel reform konusunda olduğu gibi sosyoloji hakkında da ilk habercinin Henri de Saint Simon olduğu ve daha sonra Karl Marx, Auguste Comte'un geldiği görülür. Bu nedenle adı geçen tüm düşünürlerin temel görüşlerini bilmek gerekmektedir.

Sosyolojinin Öncüleri

Sosyolojinin öncüleri olarak İbni Haldun, Henri de Saint Simon, Auguste Comte ve Karl Marx sıralanabilir.

İbni Haldun

İbni Haldun, evrimci ve determinist bir düşünürdür. En önemli eseri olan "Mukaddime" aslında çok kapsamlı bir sosyal bilimler ansiklopedisine benzetilebilir. Kolaylıkla anlaşılması mümkün olmayan bu eserinde uygarlıkların gelişimini ortaya koyar. Özellikle Ümran başlığı altında bugün hars/kültür denilen konu hakkında düşüncelerini yazar. Ona göre iki türlü Ümran vardır:

- Bedevi Ümran: Bugünkü karşılığı köylülüktür. Kır ve göçebe kültürün özelliklerini taşır.
- Hadari Ümran: Yerleşiklik ve kentlilik anlamında kullanılmıştır.

İbni Haldun'un en önemli eseri Mukaddime'dir.

Ibni Haldun'a göre medeniyet bedevilerde değil, Hadarilerdedir ve Ümran'ın üç özelliği vardır:

- Doğallık: İnsan, doğası gereği tek başına yaşayamaz. İnsan topluluğu bu nedenle doğaldır.
- Organiklik: İnsan topluluğunun belirli bir şekilde gelişmesi zorunludur.
- İşlevsellik: Bireyler iyi yaptıkları işlerde uzmanlaşırlar.

Araştırmalarla İlişkilendir

Don Martindale (1982)'in de belirttiği gibi Ibni Haldun'u basit bir Arap düşünürü ya da tarihçisi olarak görmek yanıltıcı bir başlangıca yol açabilir. Bu nedenle biraz daha gerilere giderek yaşadığı dönemi ve öncesini bilmek gerekir. Nitekim tarihe bakıldığında M.S. 711'de Arapların bugün İspanya olarak bilinen İber Yarımadası'na Cebeli Tarık Körfezi'ni geçerek geldikleri ve güneyde yaşayan Yahudi ve Hıristiyanlara İslamiyeti tanıtarak tarihte "Endülüs Uygarlığı" (756-1031) olarak geçen uygarlığı kurdukları görülür. Ancak daha sonra İspanya Kraliçesi Kastilya'nın iktidara geldiği dönemde İslam egemenliğine son verilerek önce 1492 yılında Yahudiler (Sefaradlar) daha sonra da Araplar ülkeden sürülürler (1610). Nitekim Yahudiler/ Sefaradlar daha sonra Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmişler ve gemilerle İstanbul'a getirilmişlerdir. Bu nedenle halen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Museviler, geçmişteki cömert davranışı şükranla anmaktadırlar. Buna karşılık tekrar Afrika'ya dönen Müslümanlar çeşitli ülkelere dağılmışlardır. İşte Tunus'ta 1332 yılında doğan daha sonra İspanya'nın Sevile kentine gelerek burada uzun yıllar yaşayan İbni Haldun'u bu kültür zenginliği içinde değerlendirmek gerekmektedir.

İbni Haldun Endülüs Uygarlığı'nın son dönemlerinde daha 21 yaşında iken Arap Sultanı Abu Einan'ın güvenini kazanarak onun özel sekreteri olarak çalışırken kendisini çekemeyenlerin attıkları iftira yüzünden aynı sultan tarafından iki yıl hapse mahkûm olur (1356-1358). Daha sonra sultanın ölümünden sonra Vezir İbni Ömer onu özgürlüğüne kavuşturarak görevine iade eder. Aslında onun yaşamının iki bölümü olduğu, birinde kamu bürokrasisinin hizmetkârı iken, diğerinde bilimsel çalışmalara kendini adamış bir kişilik olduğu söylenir. Ancak ilk dönemdeki devlet tecrübelerinin onun daha sonra geliştirdiği kuramlara katkısı olduğu inkâr edilemez. İbni Haldun, İspanya'dan ayrıldıktan sonra Mısır'ın Kahire kentinde 1402'de hayatını kaybetmiştir.

Resim 2.3 Tunus'ta bir posta pulunda İbni Haldun (1332-1406)

İbni Haldun, bedevi ve hadari olmak üzere iki ümran tanımlar. Ümran'ın doğallık, organiklik ve işlevsellik olmak üzere üç özelliği vardır.

İbni Haldun'un sosyolojik açıdan önemi, özellikle kır ve kentler arasında farklılaşma üzerinde durmasıdır. Ona göre, göçebe-köy toplulukları yerleşik-kentlerden önce ortaya çıkar ve burada yaşayanlar henüz daha güvenilir ve sağlamdır. Bunun temel nedeni kırda ailenin daha istikrarlı olmasıdır. Buna bağlı olarak da sosyal dayanışma daha yüksektir. Ayrıca büyüklere özellikle de kadınlara çok fazla değer verilir ve saygı duyulur. Ancak bedeviler aynı zamanda inançsız, isyankâr ve şiddet yanlısıdırlar. Hadarilerin yaşadıkları yerler yani kentler değişmeyi temsil eder; burada düşünceler derinleşebilir, bilgi artar ve düşünceler zenginleşir. Kent hayatı tüm bu kültürün gelişeceği en uygun ortamdır.

İbni Haldun'un Ümran ile bağlantılı diğer kavramı Asabiyedir. Ona göre Ümran tıpkı bir ağaca benzer. Ağacın gövdesi hadara/ kentlilik; özsuyu ise asabiyedir. Asabiye, herkesin aslına/asabiyesine bağlı olması demektir. Diğer bir deyimle, soyundan geldiklerine bağlılık göstermek ve onlarla dayanışma içine girmektir. Psikologlar buna "ortak bilinç" de derler. Sosyolojik açıdan ise, dayanışma duygusu, sosyal bağlılık/tesanüt, yakın akraba bağı anlamına gelir. Asabiyenin özellikleri kabile, aşiret veya topluluk üyeleri arasında kuvvetli bir birlik, güçlü bir dayanışma, yardımlaşma, doğadan gelen bir koruma duygusu, bilinci ve inancının kuvvetli olmasıdır. Asabiye aynı zamanda davranış anlamına da gelir. Güçlü ortak düşünce ve güçlü davranış birliğine dayanır. Bedeviler arasında asabiye daha güçlüdür. Ancak bedeviler modernleşip yerleşikliğe geçtikçe soy asabiyesi güçsüzleşirler. Bu nedenle İbni Haldun'un görüşlerinde sadece ekonomik değil, manevi bir motif, metafizik bir değerlendirme de söz konusudur. Bu düşünceler daha sonra ekonomi yerine ahlakı önemseyen Emile Durkheim'da daha ayrıntılı olarak görülür.

İbni Haldun'a göre asabiye kavramı herkesin soyuna bağlı olması ve onlarla dayanışma içinde olması anlamına gelir.

İbni Haldun, Afrika'da çeşitli kabileleri dolaşarak yaptığı saha çalışmaları sonucunda toplumu canlı bir organizmaya benzetir. Buradan hareketle toplumların da doğup büyüyüp gelişeceğini ve sonlanacağını iddia eder. Ona göre doğum ve gelişme dönemleri göçebe kültürünün sonucudur. Buna karşı kent yaşamına olumsuz bakar ve giderek kentleşen uygarlıkların gerileyerek yok olduğu düşüncesine ulaşır.

dikkat
İbni Haldun hakkındaki bilgilere Batı'nın Gumplowicz ve Oppenheimer aracılığıyla ulaştığı belirtilmelidir.

Henri de Saint Simon

St. Simon'un düşünceleri sosyal bilimlerde önemli yankılar yaratmıştır. Toplum bilimin aynı doğa bilimlerinde olduğu gibi benzer temeller üzerinde inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. St. Simon, arkadaşı olan A.Comte'u büyük ölçüde etkilemiştir. Ayrıca 19. yy. boyunca tüm Avrupa'da etkili olmuştur, denilebilir. Taraftarları arasında ünlü matematikçi Lagrange ve İmparator III. Napolyon bulunmaktadır. St. Simon toplumun yeniden organizasyonunun ancak felsefeci, mühendis ve bilim insanları ile birlikte olabileceğini düşünmüştür. Bu bağlamda laik bir dini savunarak geleneksel din adamlarını eleştirmiş, din adamları ile bilim insanı eğitimcilerin yer değiştirmesini önermiştir.

St. Simon aslında kendi kendini eğitmiş bir düşünür olsa da sosyolojinin, sosyalizmin, sosyal organizasyonlarda teknokratik yaklaşımın ve birleşik bir Avrupa kurulması fikrinin hep onun düşüncelerinden esinlendiği iddiaları bulunmaktadır. O, toplum hakkında çalışmayı içeren biçimde bilime dayalı olarak bilginin yeniden kurulmasını, zihinlerdeki karmaşıklığı gidererek düzen kurmada anahtar olarak görmekteydi. Ancak böylelikle sosyal istikrar, Fransız devrimi ve Napolyon Savaşlarından sonra kurulabilirdi. Tarihe dayalı analizler yaparak gelecekteki toplumun bilime ve sanayiye dayanacağını öngörmüştü. Bu toplum herkesin yararlı işler yapabileceği bir atölye olacaktı. Modernitenin kapsamlı analizini yapan St. Simon tüm bu yönleriyle önemli bir miras bırakmıştır.

Comte, sosyolojinin babası olarak anılsa da, düşünce anlamında sosyoloji fikrine ilk ve en büyük ilham kaynağı kişi St. Simon'dur.

Araştırmalarla İlişkilendir

Ünlü Fransız düşünürü St. Simon, daha 13 yaşında iken dinsel dogmalara koşulsuz itaati reddetmiş ve genç yaşında bir yakınının etkisiyle Yorktown'a giderek Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılmıştır. Ülkesine dönmeden önce de Pasifik ile Atlas Okyanusunu birbirine bağlayacak Panama Kanalı inşaat planı için Meksika Genel Valisini temsil etmiştir (1783). Fransız Devrimi sırasında 11 ay hapishanede kalmış ve burada insanlığın bilimsel ve sosyal reformu hakkındaki düşüncelerini formüle etmiştir.

Her zaman coşkulu bir insan olarak ölüm yatağında iken, kendisini mali açıdan destekleyen Olinde Rodriquez'e şunları söylemiştir:"Yaptığın büyük işlerin seni heyecanlandırması gerektiğini unutma." Nitekim Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na heyecan duyarak katılması ve subay olarak dövüşmesi böyle bir heyecan sonucu olsa gerektir. Aynı şekilde Fransız Devrimi de kendisine yapılanlara rağmen onun desteğini kazanmıştır. Çünkü St. Simon şanssız ve yoksul olmasına karşılık, yüksek soylu bir memurdu. Fransız devrimi sırasında yaşabilmek için adını M. Bonhomme olarak değiştirmek zorunda kalmıştı. Buna rağmen tepeden inmeci jakoben devrimciler onu geçmişine dayanarak hapse atmışlardı. Ancak aristokrasiye karşı olan devrimcilerin yardımı ile hapishaneden kaçmayı başarmış ve tekrar eski ismini almıştı.

17 Ekim 1760'da Paris'te yoksul fakat soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Gençliğinde Aydınlanmacı filozoflardan etkilenmiştir. Özellikle d'Alambert gibi Ansiklopedistlerin etkisiyle Antik Çağ düşüncesinden beslenerek dinsel ve siyasal kurumların modasının geçtiği düşüncesine ulaşmıştır. Artık eskimiş olan monarşinin, aristokrasinin ve papazların önceki dönemlerde önemli işlevler görmelerine rağmen, artık sadece kendi imtiyazları için mücadele ettiklerini ve gelecek için yararsız olduklarını düşünmüştür.

Durkheim'a göre, St. Simon 19. yy düşüncesinin tohumlarını atmıştır. F. Engels, "daha sonraki sosyalizm ile ilgili tüm düşünceleri St. Simon'da bulmak mümkündür" demiştir. Nitekim St. Simon, K. Marx ve F. Engels'in Komünist Manifesto'yu yayınlamalarından 23 yıl önce ölmüştür.

Resim 2.4 Henri de Saint Simon (1760-1825)

St. Simon, sosyolojinin en önde gelen düşünürü olmasına rağmen, onun çırağı, arkadaşı, birkaç eserinde ortak yazarı olan A. Comte, altı ciltlik Pozitif Felsefe Dersleri adlı eseriyle sosyolojinin babası olarak anılmıştır. Oysa düşünce anlamında sosyoloji fikrine ilk ve en büyük ilham kaynağı olan kişi St. Simon'dur, demek yanlış olmayacaktır.

St. Simon "sanayileşme" kavramını ortaya atarak sosyal gelişme ve farklılaşma konularında yazarak Comte ve Spencer'e iyi bir başlangıç sağlamıştır. Tarihte sınıfların rolü hakkında yazarak ve refahın yaratılmasında emekçiler ve onları sömürenler üzerine düşüncelerini ifade ederek sınıf mücadelesi konusunda K. Marx'ın daha keskin ve ayrıntılı bir doktrin oluşturmasına yol açmıştır.

Kuram ve uygulamada temel sosyal değerlerin özellikle de dinsel olanların üzerinde durarak bunların toplum açısından sonuçlarını incelemiştir. Bu konu daha sonra Durkheim sosyolojisinin en önemli katkısı olarak değerlendirilmiştir. St. Simon, istikrarlı ve istikrarsız yapılar arasındaki farklara işaret ederek sosyolojik işlevselcilik ve değişken sosyal yapılar düşüncesinin ilk habercisi olmuştur. Hatta daha da ileri giderek, Avrupalı ulusların parlamenter cumhuriyetlere dönüşeceğini de öngörmüştür. Bir gün gelip Avrupa Parlamentosu kurulacağı fikrine inanmıştır.

Engels'e göre St. Simon sosyalizmin temel şahsiyetidir. Onun temsil ettiği sosyalizme Etikçi/Ethical Sosyalizm denilmekte ve aynı zamanda Ütopyacı

olarak da anılmaktadır. Toplumların kooperatif modelinin oluşmasını savunduğu için ütopyacı denildiği belirtilmelidir. Bu görüş Avrupa'da modernizasyon hareketlerinin başladığı zamana denk düşer. Bu hareket, işletmelerin, yerel toplulukta yeni hâkim kuruluşlar haline dönüştüğü döneme rastlar. Ev ve iş yeri artık birbirinden ayrılmaktadır. Şehirler ve onların banliyöleri, önceden kırsal kesimde yaşayanların yeni yerleşim bölgeleri haline gelmektedir. Doğuştan veya sermaye ile yüksek sınıflardan gelen kişiler daha iyi koşullarda yaşarken, sanayi kentlerindeki çoğunluk ancak asgari geçim standartlarını çok daha fazla çalışarak koruyabilmektedir.

Etikçi Sosyalizm herkesin yeni oluşan kentlerdeki toplumda nezih bir yaşam standardı ve insan ilişkilerine sahip olma hakkı olduğunu savunmaktaydı. Bu görüş daha sonra 19. yy. sonlarında başlı başına bir sosyal mesele haline gelmiştir. St. Simon ayrıca refah devleti çözüm önerisini geliştirmiştir. Herkesin yeteneklerine ve ihtiyaçlarına göre iş bulmasını istemiştir. O, politik yöntem olarak her zaman şiddete karşı olmuştur. Ayrıca, sosyal problemlere duyarsızlığı yüzünden liberalizme giderek daha fazla kuşku ile bakmıştır. Halkın sosyal refahının sağlamasında devlete anahtar rolü yüklemiştir.

Auguste Comte

A. Comte, Fransız devrimi ve Aydınlanma düşüncesine tepki olarak geliştirdiği düşünceleriyle tanınan sosyolojinin isim babası Fransız sosyologudur. "Var olup olmadığını sorgulamaksızın, bilginin amacını, deneyimlenen/yaşanan olguların betimlenmesine dayandıran felsefi düşünce sistemi" olarak basitçe tanımlayabileceğimiz Pozitivizmin kurucusudur.

✓ Comte, sosyolojinin isim babasıdır ve pozitivizmin de kurucusudur.

Araştırmalarla İlişkilendir

Comte, Fransa'da küçük bir yerleşim olan Montpellier şehrinde muhafazakâr bir memur ailesinde doğmuştur. Annesinin ve eşinin koyu birer Katolik olarak dindarlığının daha sonraki yaşamında önemli etkileri olmuştur. Buna karşılık fizik, matematik ve astronomi ile de ilgilenen bir kişi olması, onun doğal bilimlere benzer bir sosyal bilim kurma düşüncesini beslemiştir, denilebilir. Aslında, zaman içinde görüşlerinde ortaya çıkan değişmeler onun bilimsellikten uzaklaşması yönünde olmuşsa da bunlar onun önce felsefeye daha sonra sosyolojiye katkılarını gölgeleyememiştir.

Resim 2.5 Auguste Comte (1798-1859)

A. Comte (1958), aynı zamanda doğa bilimleriyle ilgilendiğinden sosyolojinin de doğa bilimlerin benzemesine çalışır. O, doğa bilimlerinde kullanılan gözlem ve deney gibi tekniklerin sosyolojide de kullanılabileceğini savunur. Ona göre pozitif bilimler arasında basitten karmaşığa doğru bir düzen vardır. Bu düzen, bilimler arasında birlik sağlar ve bilimlerin gelişim sırasını gösterir. Ayrıca farklı ampirik konu alanlarını birbirinden ayırt edilmesine olanak sağlayan yöntemlerin tarihsel olarak ortaya çıkışını anlamamıza olanak sağlar. Tüm bilimler içinde en son ortaya çıkan ve en karmaşık olan sosyolojidir. O, sosyolojiyi yeni bir

bilim olarak ortaya koyduğunda, sosyolojinin diğer tüm bilimleri bir araya getireceğine inanmıştır. Comte, belirli hiyerarşi içinde bilimsel yöntemlerin kullanılmasının, anarşi başta olmak üzere tüm sosyal problemleri çözeceğine inanmıştır. O, her zaman bilimlerin kendinden önce gelen bilimlere dayanması gerektiğine, dolayısıyla hem düzen (order) hem de gelişme/ilerleme (progress) fikirlerine birlikte inanmıştır. Nitekim mezar taşında da onu en iyi simgeleyen bu iki kelime yazmaktadır. İlerlemeye olumlu bakan bir filozoftur.

Comte'un düşüncelerini "sosyal dinamik" ve "sosyal statik" olarak iki bölüm hâlinde incelemek mümkündür. Sosyal statik, düzenli ve istikrarlı sosyal ilişkiler ve toplumsal yapıdır. Sosyal dinamik ise, sosyal değişme demektir ve en iyi ifadesini Üç Hâl Yasasında bulur. Tüm insan düşüncesinin, bireysel veya tarihsel kültürel olsun üç adımlı yasayı izlediğini savunur. Bunlar:

- Teolojik hâl/dönem: Bu dönem de kendi içinde doğacılık (animizm), tek ve çok tanrıcılık olarak üçe ayrılmaktadır. Teolojik döneme hayalî dönem de denilmektedir.
- Metafizik hâl/dönem: Soyut hâl de denilmektedir. Soyut cisimlerle ilgilenme anlamında kullanılmaktadır.
- Pozitif hâl/dönem: Değişkenler arasında gözlenebilen ilişkilere dayanır. Kesin ve yasalara bağlı bilgi demektir. Bu dönem bilimsel dönem olarak da anılır.

Comte, teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere üç aşamadan oluşan Üç Hâl Yasası'nı ileri sürmüştür.

A. Comte sosyolojinin aracılığıyla insanlığın uygarlık düzeyinin gelişeceğine inanmıştır. Pozitif felsefe ile insanlığın içinde bulunduğu kaotik durumun sonlanacağını ve dolayısıyla ilerleyeceğini savunmuştur. Comte, bencil duyguların ele geçirdiği doğal durumdan, sosyal duygulara geçilmesini veya yükselmeyi kendisine problem edinmiştir. Ona göre, dinsel ayin ve törenler, bilimsel düşünce tarafından ahenkli bir hâle dönüştürüldüğünde, duygular da eğitilecektir. Bu düşünceleri âdeta "Yerçekimi Yasası"nı değiştirmekle bir tutulmuş ve imkânsız bulunarak eleştirilmiştir. Ayrıca, bireyler üzerinde önce ahlaki, daha sonra hukuki baskı kurmaya çalıştığı için eleştirilmiştir. Comte, daha sonraki yıllarda mistisizme sapmakla da eleştirilmiştir. Pozitivizmin önceki bilimsellik iddiaları yerini daha çok dine bırakmıştır. Hatta bu çabalarını "Sosyalatri" adlı bir insanlık dini geliştirmeye kadar vardırmıştır. Son olarak en büyük eleştiri Üç Hâl Yasası ile ilgili olarak yapılmıştır. Onun iddiasının aksine insanların bu dönemlerden zorunlu olarak ve birbirini izleyerek geçmedikleri bilinen bir gerçektir. Nitekim, günümüzde bazı insanlar teolojik açıklamalara inanırken, bazıları da bilimsel olanları kabul etmektedirler. En azından günümüz modern toplumunda da teolojik ve metafizik açıklamalara başvurulması A. Comte'u doğrulamamaktadır. Ancak, evrimci düşüncelerle tarihi ilerleme olarak olumlu görmesi önemini korumaktadır.

dikkat

Comte, ayrıca altı ciltlik Pozitif Felsefe Dersleri'nin 47. alt-bölümüne geldikten sonra "sosyal fizik" adını sosyolojiye çevirerek sosyolojinin isim babası olmuştur. Bu da başlı başına önemli bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Karl Marx

Karl Marx Avrupa'yı dönüştüren Endüstri devrimini gözleyerek kuramını geliştirmiştir. Kırdan göçen tarım işçilerinin kentlerde karın tokluğuna çalıştırıldığını ve ortalama ömürlerinin 30 yaş olduğuna tanık olmuştur. Bu acımasız çalışma koşullarını anlayabilmek için tarihsel olarak toplumları incelemeye başladığında ise, insanlık tarihinin sınıf çatışmasına dayandığını ve sınırlı sayıda güçlünün (burjuvazi) üretim araçlarına sahip olduğunu ve çoğunluğu oluşturan işçileri (proletarya) sömürdüğünü görmüştür.

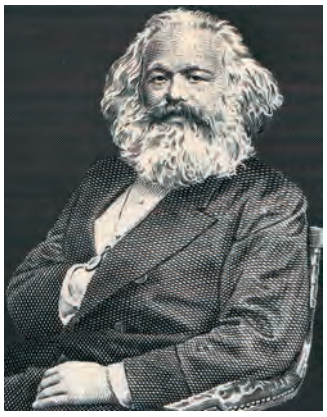

Resim 2.6 Karl Marx (1818-1883)

Marx'ın felsefesi "Diyalektik Materyalizm" (Dialectical Materialism) olarak anılırken; sosyolojisine "Tarihsel Maddecilik" (Historical Materialism) denilir. Marx, Hegel'in baş aşağı durduğunu iddia ettiği diyalektik anlayışını yerine oturtmuştur. Çünkü, üç aşamalı tez, antitez ve sentez şeklindeki ilerlemede Hegel tez olarak manevi bir varlık olan Geist'i (tanrıyı) görürken, Marx tez olarak temele ekonomiyi koymuştur. Aslında diyalektik düşüncenin temeli İlk Çağ filozofu Heraklit'e (İ.Ö. 5. yy.) dayanır. Heraklit, "aynı ırmakta iki kez yıkanılmaz" diyerek değişimin her yerde olduğuna ilk işaret edendir. Daha sonra Alman filozofu Fichte (1762-1814) tez- antitez- sentez formülünü ortaya atmıştır. Kısaca Hegel ve Marx'ın düşüncelerinin orijinalliği sadece tezin ne olacağı konusundadır (Marx ve Engels, 1962).

- Marx'ın felsefesi diyaletik materyalizm, sosyolojisi ise tarihsel maddecilik olarak anılır.
- Marx'a göre, insanlık sosyal tarihi, kaynaklara sahip olanlarla olmayanların birbirlerine karşı sınıf mücadelesinin tarihidir.

Marx tüm üretim biçimleri gibi kapitalizmin de diyalektik olarak kendini ortadan kaldıracak potansiyele (işçi sınıfı) sahip olduğunu ve tarihin sınıf mücadelesine dayandığını savunur. Kaynaklara sahip olan ve olmayan her iki grubun hacmi ve gruplara nasıl üye olunduğu, içinde bulundukları toplumun ekonomik sistemiyle olan bireysel ilişkileri tarafından belirlenir. Bu yüzden güç ilişkilerinin sınıfsal değil, bireysel düzeyde analiz edildiğini unutmamak gerekir. Marx'ın iddiasına göre, "üretim ilişkileri" (işçi-işveren v.b.) ve "üretim biçimi" (kapitalist, sosyalist v.b) olarak her toplumun ekonomik sistemi, o toplum için en önemli ve tek olgudur. Refahın üretildiği ve dağıtıldığı düzenleme "alt yapı"yı (infra structure) oluşturur ve diğer sosyal ve kültürel düzenlemeleri belirler. Aile, din, siyaset, ekonomi, hukuk ve hatta sanatsal beğenilerin tümü "üst yapı"yı (super structure) oluşturur ve ekonomik alt yapının üst yapı üzerindeki etkilerini yansıtırlar. Geniş anlamda bunların nihai rolü, toplumun temel parametresi olan üretim biçimini korumak ve desteklemektir. Ona göre emek (man), makine/teknoloji (machine) ve para (money) üç belirleyicidir. İngilizce karşılıkları M harfi ile başladığı için bunlara "3M" der, onlar her şeyin temelidir ve alt-yapıyı oluştururlar.

- Marx'a göre, refahın üretildiği ve dağıtıldığı düzenleme alt yapıyı, diğer sosyal ve kültürel düzenlemeler ise üst yapıyı oluşturur. Marx, alt yapının üst yapıyı belirlediğini savunur.

Marx hem evrimci hem de ekonomik determinizmi savunan bir düşünürdür. Evrimciliği toplumların belirli aşamalardan geçeceği, önce "ilkel komünal", "feodal", "kapitalist" ve "sosyalist" toplum aşamalarının birbirini izleyeceği ve sonuçta sınıfsız topluma ulaşılacağını savunmasından kaynaklanır. Ekonomik determinizm ise, belirli bir toplumda tüm önemli pozisyonlar ve sosyal etkileşimlerin üretim biçimi tarafından belirlenmesi görüşüdür. Bu bireysel duruşların da üretim biçimine göre düzenlenmesi demektir. Marx için temel ayrım üretim aracına sahip olanlar ve olmayanlar arasındadır. Çünkü üretim aracına sahip olanlar, üretim biçimini dolayısıyla politik, yasal ve diğer tüm üst yapıyı kontrol ederler. Üretim aracına sahip olmayanlar ise, emeğini satarak geçinenlerdir. Her grubun kendisini nesnel olarak görmesini sağlayan sınıf algısı vardır. Aslında bu algılar, gerçek sınıfların gelişmesinde kritik rol oynarlar. Sonuçta kendini diğerleriyle aynı sınıftan görenlerin ortak çıkarlarını arttırmak için örgütlenmeleriyle sınıf bilinci gelişir. İşte bu noktada nesnel bir gerçeklik olan sınıf, öznel bir farkındalık olan sınıf için mücadeleye dönüşür. Böylelikle insanlar yaşamak için tarihsel mücadeleye hazırlanmış olurlar.

- K. Marx'a göre, sorunlar ancak özel mülkiyetin yerini ortak mülkiyet aldığında, diğer ifade ile kapitalizmin yerini sosyalizm aldığında çözümlenebilir.

Marx'a göre, modern toplumda amaçları ve çıkarları açısından her iki sınıf (özel mülkiyete sahip güçlü burjuvazi ve güçsüz proletarya) doğasından uyuşmaz ve zıttır. Üretim aracına sahip olarak burjuvazi, ekonomik yatırımlarından elde ettiği kârı en fazlaya çıkarmak; proletarya da emeğinin karşılığını en fazla almak isteyecektir. Mevcut ekonomik sistemde ya da üretim biçiminde sınırlı arz içinde sonucu sıfır olan bir oyun (zero sum game)

söz konusudur. Bu da aslında bir grubun kârı, diğer grubun zararından başka bir şey değildir. Marx'a göre, burjuvazinin sahip olduğu ekonomik, siyasal ve yasal kaynaklar ona çok daha geniş bir grup olan emekçiler üzerinde çok büyük güç ve avantajlar sağlar. Yüksek kârlar ve güç farklılıkları sonucunda, sözle ifade edilmese de, kapitalist toplumun ücretli köleleri olan işçilerin yoksullukları artar. Bu çalışanların hakkı olan refah payına, özel mülkiyete sahip olan yönetici sınıf tarafından el konulur. Sonuç olarak yoksulluk, açlık, hastalık ve kötü barınma koşullarının tümü, özel mülkiyet temelli ekonomik sistemden kaynaklanan sosyal problemlerdir. Marx'a göre, modern toplumda karşılaştığımız sorunlardan sorumlu olan ekonomik sistem değişmeden bu sorunlar çözülemez.

Marx'ın katı ekonomik determinist anlayışı çok eleştirilmiştir. Ayrıca kendinden sonraki gelişmeler onun iddialarını doğrulamamıştır. Sınıflar ortadan kalkmadığı gibi, yeni orta sınıflar ortaya çıkmış, işçiler en fazla sömürülen olmaktan çıkmıştır. Emperyalizm sayesinde sanayi toplumları dış talanı arttırarak kendi işçilerine bazı iyileşmeler sağlayabilmiştir. Ayrıca sanayinin en gelişmiş olduğu İngiltere yerine, bir tarım toplumu olarak yeterli işçisi olmayan Sovyetlerde devrimin olması ekonomi kadar, bir üst yapı kurumu olan siyasetin de toplumsal değişmede önemli olduğunu göstermiştir. Bu gelişmeler ve ortaya çıkan yeni koşullar toplumların onun önerdiği zorunlu aşamalardan geçmesini de engellemiştir.

Sosyolojin Kurucuları

Sosyolojinin kurucuları olarak E. Durkheim ve M. Weber bu alt bölümde incelenmiştir.

Emile Durkheim

Modern akademik bir bilim olarak sosyoloji Durkheim'in çalışmalarıyla başlamıştır. Durkheim, sosyolojinin isim babası A. Comte'un düşüncelerinin büyük bir kısmını onaylamaz. Ancak, sosyolojinin yöntem ve ilkelerini yeniden tanımlarken A. Comte gibi doğa bilimleriyle devamlılık içinde nesnel, rasyonel ve olaylar arasında nedensellik ilişkisi (causality) arayan bir sosyal bilim anlayışı oluşturur. Daha sonra bu görüş sosyal bilimleri doğa bilimlerine indirgeme (reductionism) olarak eleştirilir.

Resim 2.7 Emile Durkheim (1858-1917)

Durkheim, Avrupa'da ilk sosyoloji bölümünü Bordo Üniversitesi'nde 1895 yılında kurmuştur. Daha sonra en önemli yapıtı "Sosyoloji Yönteminin Kuralları" adlı eserini yazmıştır (1898). Bu eserde sosyal olguları tanımlar, normal ve patolojik arasında ayrım yapar. Sosyal olayların nasıl açıklanacağını anlatır. Daha sonra yazdığı yöntem ilkelerini uygulayarak "İntihar" adlı monografik çalışmasını yayınlamıştır (1897). Bu çalışmasında sosyolojinin biyoloji ve psikolojiye indirgenemeyeceğini göstermek için intihar istatistiklerini mezhepler, yaş, eğitim, medeni durum ya da çocuk sahip olup olmama gibi koşullar açısından karşılaştırır. Örneğin intiharın bireysel bir olay olmadığını Katoliklerde Protestanlardan daha fazla intihar olmasıyla göstermeye çalışır. Aslında Durkheim üç tür intihar arasında ayrım yapmıştır:

- Egoist İntihar: Bireysel nedenlerle intihardır. Toplumsal bağların gevşek olduğu ve bireyin kendini yalnız hissettiği durumlarda ortaya çıkar.
- Alturistik/ Elcil İntihar: Japon pilotların kamikaze/ intihar dalışları veya toplum için kendini feda eden eylemciler gibi. Sosyal bağların çok sıkı olduğu toplumlarda daha çok görülür.
- Anomik İntihar: Toplumda dayanışmanın çözülmesine bağlı olarak her yıl belirli sayıda insanın intihar etmesidir. Anomi kuralsızlık demektir.

Durkheim, "İntihar" isimli eserinde intiharın bireysel bir olay olmadığını, aksine toplumsal bir olay olduğunu intihar istatistiklerini kullanarak göstermeye çalışmıştır.

Durkheim'in burada göstermek istediği, her toplumsal olayın diğer bir sosyal olay ile açıklanması yönündeki yöntem ilkesidir. Aynı şekilde toplumdaki iş bölümünü de açıklamaya çalışır. Durkheim'e göre toplumların evrimine bakıldığında iki tür dayanışma olduğu anlaşılır:

- Mekanik dayanışma: Geleneksel topluluklarda benzerliklere dayalı olarak ortaya çıkan dayanışmadır.
- Organik dayanışma: Modern toplumlarda iş bölümü sonucunda farklılaşmaya bağlı olarak ortaya çıkar.

Durkheim, nedensel açıklamalarını iş bölümü konusunda da yapar. Modern toplumda iş bölümü ve dolayısıyla organik dayanışmanın sebebi nüfus artışıdır. Kırın aksine kentlerde nüfus artmakta ve herkes farklı alanlarda uzmanlaşmaktadır. Artık insanlar ekmeklerini kendileri yapmadıkları için fırıncılara, giysilerini diktirmek için terzilere ihtiyaç duyar hale gelirler. Buradan da Durkheim'in işlevselci görüşlerine gelmek mümkündür. İş bölümü ve organik dayanışmanın hep toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak ortaya çıktığını savunduğu için onun görüşlerinin işlevselci olduğu söylenir.

Durkheim, toplumda normal ve hastalıklı/ patolojik ayrımı yapar. Toplum ortalamasında görülen olaylar normal iken, sapanlar patolojiktir. Anomi, yani toplumda kuralların çözülmesi hâli, normalden sapma ve negatif bir durumdur ve sosyal reformlar yaparak ortadan kaldırılmalıdır. Toplum giderek bireycileşmektedir. Birey ve devlet arasında büyük bir boşluk ve bu boşlukları dolduracak sosyal organizasyonlara ihtiyaç vardır. Sosyoloji, neyin normal neyin hastalıklı olduğunu belirleyen, kurumların ortaya çıkışını ve işlevlerini inceleyen bilimdir. Durkheim'in yöntem ilkeleri diğer sosyal bilimler üzerinde de, başta siyaset bilimi olmak üzere oldukça etkili olmuştur. Ancak, onun sosyal olguları doğa bilimleri gibi inceleyen pozitivist görüşü Comte'u aşamasa da, sosyoloji yönteminin kurallarını ortaya koymuş olması Durkheim'ın özgün yanıdır.

Öte yandan Durkheim'in çok eleştirilen "ortak bilinç" (collective consciousness) fikrinin de özgün olmadığı ve öncü filozoflardan İbni Haldun'a ve onun "asabiye" kavramına kadar uzandığı belirtilmelidir. Durkheim, toplumda "biz" duygusunun ortak bilinç ile inşa edildiğini savunurken aynı zamanda metafizik bir kavrama ya da hiç istemediği psikolojik açıklamalara girmiştir. Durkheim'e göre ortak bilinç, "Bir toplumun bireylerinin taşıdığı ortak inanç ve duygular bütünüdür." Ancak bu, bireysel bilinçlerin basit bir toplamı veya sonucu ortaya çıkmaz. Uzun tarihsel ortak yaşam sonucunda oraya çıkan inançlar, değerler bizi diğer gruplardan ayıracak bir bilince ulaşınca ortaya toplum çıkar. Bu insanlar tarafından oluşturulan gerçeklik daha sonra bize baskı yapar ve kurallarına uymaya zorlar. Örneğin; dil, yazı ve para gibi. Dil bilmeden anlaşamaz, para vermeden malı alamazsınız. Bu artık bizim dışımızda, bize baskı yapan gerçekliktir ve nesnel olarak incelenebilir. Olaylar, aralarında neden-sonuç ilişkileri kurularak açıklanabilir. Ayrıca, onların işlevsel olup olmadıkları da gösterilebilir.

> Durkheim pozitivist olmaktan çok işlevselci bir sosyolog olarak tanınır. Onun antropoloji üzerinde de etkilerinden söz edilebilir. İlkel toplumlarda din ve büyünün işlevini açıklayan çalışmaları bu bağlamda değerlendirilebilir.

Ayrıca pozitivizmin kurucusu A. Comte'un tarihsel çalışmalarda bulunmasına rağmen, Durkheim tarihe fazlaca önem vermez gibi görünür. Ancak, toplumların en basit (horde) hâlden, klan ve yerleşik hâle geçişini inceleyen çalışmalarında tarihsel yönler bulunur. Bununla birlikte bunları antropologlar gibi, bugün hâlen bu şekilde ve henüz değişmeden yaşayan ilkel kabileler üzerinden araştırdığı için tarihsel çalışma olarak görmemiş olabilir.

Öte yandan Durkheim'in Marx'a karşı bir düşünür olarak, ekonomik determinizmi reddettiğini ve daha çok ahlakçı bir düşünür olduğunu belirtmek gerekir. O hiçbir zaman kapitalizmi eleştirmemiş, modern toplumda mevcut koşullarda düzeni değiştirmeden reformlar yaparak iyileştirme önerilerinde bulunmuştur. Bu yönden devrimci değil, statükocu bir geleneği temsil eder. Ayrıca, tüm olay ve olguların aynı zamanda işlevselliğini de gösteren Durkheim'in neden intiharın işlevi üzerinde durmadığı da ayrı bir sorudur ve eleştirilere açıktır.

Sonuç olarak "fert yok, cemiyet var" ya da "önce toplum, sonra birey" görüşünün sahibi Emile Durkheim, ıslahatçı /reformcu, determinist, işlevselci, indirgemeci bir sosyolojinin kurucusudur. Daha sonra özellikle ABD'de etkili olmuştur. Ünlü Amerikalı sosyolog T. Parsons, "Sosyal Sistem Kuramı"nı geliştirerek, yapısal işlevselciliği ABD'de hakim paradigma haline getirmiştir.

Max Weber

Max Weber, Alman bir iktisatçı düşünürdür. O da Durkheim gibi Marx'a karşı bir konumda saf tutmuştur. Onun Almanya'da Bismark döneminde güçlü bir ulusal devlet kurulana kadar toplumda yaşanan çalkantılar üzerinde yaptığı gözlemler ve tarihsel çalışmalar, kültüre önem vermesine yol açmıştır. Toplumdaki çatışmayı reddetmemiş ancak çatışmayı ekonomi yerine din gibi kültürel farklılıklara bağlamıştır.

Resim 2.8 Max Weber (1864-1920)

Aslında Weber'in bürokrasi ve otorite arasında kurduğu bağlantı önemlidir. Onun güç (power) ve otorite (authority) arasında ayrım yaptığı bilinmektedir. Weber'e göre güç, "direnmelere rağmen birinin diğerlerine dediklerini yaptırabilmesidir ve bunun kaynağı önemli değildir." Buradan hareketle, meşru olan güce de otorite denilir. Çünkü, itaat edenlerin, kendilerinden istekte bulunanın taleplerini meşru olarak görmeleri gerekir. Aksi takdirde bu kaba güç (force) ve şiddet/ zorbalık olur. Örneğin, bir yönetimde amir, memurlarından bazı taleplerde bulunur ve memurlar onun bu istemlerde bulunmasını meşru görerek ona itaat ederler.

Weber'e göre üç tip otorite arasında ayrım yapmak gerekir:

- Yasal/ussal otorite: Bu tip otorite, kaynağını yasalardan alır.
- Geleneksel otorite: Toplumdaki gelenek ve göreneklere dayanır. Büyüklerin, erkeklerin, yaşlıların dedikleri yapılır.
- Karizmatik otorite: Olağanüstü koşullarda bazen kişilere bazı üstün özellikler atfedilir. Kişinin gerçekte bu özellikleri taşıyıp taşımaması önemli değildir. Genelde başlangıçtaki karizmatik otorite, giderek geleneksel veya ussal otoriteye dönüşebilir.

Weber üç tip otoriteye karşı iki tip bürokrasi sınıflar:

- Yasal bürokrasi: Bu tür bürokrasi en ussal yönetim biçimidir.
- Geleneksel bürokrasi: Geleneksel aile ve hemşerilik dayanışması içinde yönetim anlayışıdır.

> Weber, yasal, geleneksel ve karizmatik olmak üzere üç otorite tipi tanımlarken, yasal ve geleneksel bürokrasi ayrımını yapmıştır.

Weber'e göre, bunların gerçeklik düzleminde bire bir karşılıklarının bulunması gerekmez. Bunlar "ideal tipler"dir. Burada ideal tip demek, olması gereken anlamında kullanılmaz. Daha çok zihinsel olarak oluşturulduğunu, fikir olarak bulunduklarını söyler. Sosyolojinin yapacağı en önemli iş, tarihin zengin hazinesine başvurarak ideal tip kavramlaştırmalarına gitmektir. Daha sonra ikinci adımda yapılacak işlem ise, gerçekte gözlenen ile zihinsel olarak kurgulanan arasında ne kadar fark bulunduğunu ortaya koymaktır.

Weber ayrıca Eylem Kuramcısı olarak anılmasına yol açan üç tip eylem sınıflaması da yapmıştır:

- Amaca yönelik ussal eylem,
- Değere yönelik ussal eylem,
- Duygusal eylem.

> Weber, üç eylem tipi sınıflar: amaca ve değere yönelik ussal eylem, duygusal eylem.

Amaca ve değere yönelik ussal eylemin her ikisinin de rasyonalitesi vardır. Ancak ilkinde hukuk kuralları ve yasalar gereği eylemde bulunulurken, diğerinde değerler rol oynar. Örneğin, Hint kültüründe kadınlar ölen kocaları ile birlikte yakılırlar veya kaptanlar batan gemilerini en son terk ederler. Başka bir örnek de aristokratların düelloda onurları yüzünden ölmeyi göze almasıdır.

Weber'in metodoloji konusundaki görüşlerini "Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Etiği" (1958) adlı ünlü eserinde bulmak mümkündür. O tarihte çağlar boyunca yaptığı incelemeler sonucunda Avrupa'nın bazı yerlerinde kapitalizme geçildiği hâlde dünyanın diğer yerlerinde bunun neden

gerçekleşemediğini sorgular. Bu dünyada çok çalışıp hiç tüketmeden biriktirmek ve dünya zevklerinden vazgeçmek olarak çileci yaşam biçiminin (asketizm) Protestanlık'ta yaygın olduğu ve dolayısıyla kapitalizmin bu ülkelerde ortaya çıktığı sonucuna varır. Ona göre Katolikler geleneksel muhafazakârlığı temsil ederken, Protestanlar değişmeyi seçmişlerdir. Katolikler kilise sayesinde kendilerini güven içinde hisseder ve cennete gitmeyi garantilerken, Protestanlar bu inancı paylaşmayarak tanrının isteğinin çalışmak ve daha çok kazanmak olduğuna inanırlar. Bu amaçla harcamayarak, kapital birikiminin doğmasına da yol açarlar. Bu açıklama birkaç yönden değerlendirilebilir. İlki kapitalizm ile Protestan ahlakı arasında nedensel ilişki kurulmaya çalışılmaktadır. İkincisi ekonomik bir sonuç, kültürel ya da dinsel bir nedene bağlanmaktadır. Oysa Weber'in bizzat kendisi açıklamaların yeterli olması koşulunu arar. Bunların ilki olgusal olarak, ikincisi mantıken tatmin edici olmasıdır. Weber insanların neden çok çalışıp harcamadan biriktirdikleri konusunda tatmin edici bir açıklama getirememiş ve sadece Protestanlığa bağlamıştır.

Weber, çağdaşları arasında ampirizm ile realizm arasındaki uçurumda köprü olmaya çalışmış bir düşünürdür. Ona göre sosyal olayları sadece anlamak yetmez; aynı zamanda açıklamak gerekir. Örneğin, uzaktan asilzadelerden birinin av sırasında vurulduğu anlaşılabilir. Aynı şekilde alınan bir ilacın baş ağrısına iyi geldiği anlaşılabilir. Ancak sadece anlama yeterli değildir. Asilzadenin kazara mı yoksa kasıtlı olarak mı vurulduğunun açıklanması gerekir. Aynı şekilde ilacın neden baş ağrısını giderdiğini de açıklamak gerekir. Anlamanın açıklama ile desteklenmesi konusunda ilk örneğe dönülecek olursa, kişinin aşığına yaklaştığı için diğerini vurarak kasıtlı bir eylemde bulunması ve olaya kaza süsü vermesi bir seçenektir. Olayın gerçekten kaza olması da olasıdır. Bu durumda açıklamanın tatmin edici olması için "değere yönelik ussal eylem" kavramına başvurur ve o dönemde onur için insanların birbirini öldürebileceği nedenini tatmin edici bulur.

> M. Weber, anlama kadar açıklama üzerinde durması, insan eylemlerini sınıflaması ve en önemlisi de bürokrasi konusunda bir kuram geliştirmiş olması yüzünden bugün de önemini korumaktadır.

Aslında Weber'in söylemek istediği olasılıkların göz önünde bulundurulmasıdır. Nitekim tarihsel olarak geriye baktığında, eğer Maraton Savaşı'nı Yunanlılar yerine Persler kazansaydı, dünyanın gelişimi nasıl olurdu diyerek sorgular. Bu takdirde Helen Uygarlığı dünyaya egemen olamazdı sonucuna varır. Bu durum onun görüşlerindeki "olasılıklı yasalar" yönünün ağırlığını ortaya koyar. Ancak bir yandan Protestan etiği ile kapitalizm arasında katı nedensellik ilişkisi kurarken, öte yanda olasılıklar üzerine dikkat çekmeye çalışması çelişkili olarak algılanmasına yol açar. Weber'in en temel katkısının Bürokrasi Kuramı olduğu açıktır. Ancak neden üç tip otorite tanımlarken iki tip bürokrasi sınıfladığı konusunda da eleştiriler alır. Ayrıca Marx'ın ekonomik temelli indirgemeci açıklamasının benzerini yapması ve tek nedenli (din) açıklama olarak Protestan etiğini kapitalizmin nedeni olarak ileri sürmesi çok eleştirilir. Weber'in Türkiye'de son yıllara kadar fazla önemsenmemesi, Durkheim sosyolojisinin egemenliğine bağlanabilir. Ancak yorumlayıcı ve hermeneutik çalışmalar yapan sosyologlar onu tekrar keşfetmektedirler, denilebilir.

Öğrenme Çıktısı

2 Sosyolojinin öncülerinin ve kurucularının görüşlerini açıklayabilme

Araştır 2

Marx'a göre temel olarak toplumda kaç sınıf vardır ve bu sınıflar ne zaman ortadan kalkacaktır?

İlişkilendir

Durkheim'ın "İntihar" isimli eserini okuyarak, gazetelerde yer alan bir intihar vakasının bu türlerden hangisine karşılık geldiğini değerlendiriniz.

Anlat/Paylaş

Weber'in amaca ve değere yönelik ussal eylem, duygusal eylem olmak üzere sınıfladığı üç eylem tipine gündelik yaşamınızdan çeşitli örnekler veriniz.

SOSYOLOJİDE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Genel olarak sosyal bilimlerde özel olarak sosyolojide tek hakim bir paradigma (model veya kavramlar ana demeti) yoktur. Sosyolojide başlangıçtan bu yana birbiriyle yarışan görüş ve modeller söz konusu olmuştur. Diğer bir ifade ile sosyolojide insan ve toplumu nasıl gördüklerine, daha doğrusu onlar hakkındaki kabullerine göre farklılaşan çeşitli yaklaşımlar vardır. Bunlar genelde "Metodolojik Yaklaşımlar" (Pozitivist, Anti-pozitivist / Yorumlayıcı ve Eleştirel gibi) ve "Kuramsal Yaklaşımlar" olarak iki genel grupta toplanabilirler. Sosyolojideki kuramsal yaklaşımların, modernist çerçevede "Sembolik Etkileşimcilik" gibi daha mikro yaklaşımlardan, "İşlevselcilik" ve "Çatışmacılık" gibi daha makro yapısal yaklaşımlara doğru genişlediği ve hatta son yıllarda sosyolojiye meydan okuyan feminist ve post-modernist yaklaşımlarla da zenginleştiği söylenebilir. Burada önemli olan sosyolojik araştırmalarda birbirinden oldukça farklı çok sayıda kuramsal ve metodolojik yaklaşımın kullanıldığının bilinmesidir. Araştırmacıların mikro öznelden, makro nesnel boyutlara kadar uzanan geniş bir alanda araştırma yapması meşru olduğu gibi, aynı araştırmanın değişik aşamalarında da bunların bazılarından yararlanmaları mümkündür. Önemli olan kuram ve uygulama bütünlüğüne sahip bir araştırma planlamak ve yürütebilmektir. Ayrıca bu kuramsal yaklaşımların insan ve topluma ilişkin olarak daha baştan sayıltı olarak kabul ettikleri epistemolojik ve ontolojik özelliklere bağlı olarak bazılarının nitel, bazılarının ise nicel araştırma tekniklerinin kullanılmasına uygun olduğu veya bunları gerektirdikleri bilinmelidir. Bu nedenle bu bölümde belli başlı sosyolojik yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Aşağıdaki tablo sosyolojideki temel kuramsal yaklaşımları genel analiz düzeyi, analiz odağı ve anahtar kavramlar temelinde karşılaştırmalı olarak göstermektedir.

✓ Sosyolojideki temel kuramsal yaklaşımlar sembolik etkileşimcilik, işlevselcilik, çatışmacılık, feminist ve post-modernist yaklaşımlardır.

Tablo 2.1 Sosyolojideki Temel Kuramsal Yaklaşımlar

Yaklaşımlar	Genel analiz Düzeyi	Analiz Odağı	Anahtar Kavramlar
Sembolik Etkileşimcilik/ Symbolic Interactionism	Sosyal etkileşimin mikro-sosyolojik incelemeleri	Yüz yüze etkileşim ve insanların toplum yaşamı oluşturmak için sembolleri nasıl kullandıkları	Semboller Etkileşim Anlamlar Tanımlar
Fonksiyonel/ İşlevselci Analiz (Yapısal İşlevselcilik/ Uyma/ Consensus da denilmektedir)	Toplumun makro-sosyolojik incelemesi	Toplumu oluşturan parçaların birbirleriyle olan olumlu (işlevsel) ve olumsuz (işlevsel olmayan ilişkileri)	Yapı İşlevler (gizil veya açık) İşlevsel olmayan Denge/tarafsızlık
Çatışmacılık/ Conflict Perspective (Çatışmacı yapısalcılık da denilmektedir)	Toplumun makro-sosyolojik incelemesi	Toplumda kıt olan kaynaklar için mücadele ve güçlü egemenlerin güçsüzleri nasıl kontrol ettikleri	Eşitsizlik Güç/iktidar Çatışma Rekabet Sömürü/istismar

Kaynak: Henslin, 2001: 24.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Modernist çerçevede mikro öznel düzeyde sosyolojik çalışmalarda pek çok kuramdan söz edilse de bunların genel bir şemsiye altında toplanması mümkündür. İşte Sembolik Etkileşimcilik böylesine genel bir kapsayıcılığa sahiptir.

Bu yaklaşımın 18 yy. İngiliz ahlak felsefecilerine kadar izlerinin sürülebildiği ve William James (1842-1910) ve John Duvey (1859-1952) gibi 20. yüzyıl eğitimci ve psikologları tarafından geliştirildiği belirtilmelidir. Bu yaklaşımı sosyolojiye taşıyan en önemli savunucuların başında George Herbert Mead (1863-1931) ve onun öğrencisi Herbert Blumer gelmektedir. Ayrıca Charles Horton Cooley (1864-1929) ve William Thomas (1863-1947) da bulunmaktadır.

Sembolik Etkileşimin Pragmatizme dayanan üç temel ilkesi şunlardır:

- İnsanlar kendileri tarafından anlam/önem atfedilen (yüklenilen) davranışlarda bulunurlar.
- İnsanların davranışları toplumdaki diğer insanlarla giriştikleri sosyal etkileşimden kaynaklanır.
- İnsanlar karşılaştıkları durumları yorumlarlar ve ulaştıkları sonuca bağlı olarak da davranışlarını değiştirirler.

Psikolojik gelenek çerçevesinde gelişen bir sosyoloji ekolü olarak da adlandırılan bu kuramsal yaklaşımın tarihsel analizi onun epistemolojik olarak Amerika'da yaygın kabul gören pragmatizm içinde geliştiğini göstermektedir.

Herbert Mead'in izleyicisi olarak Blumer (1962)'in temel iddiası, insanların öncelikle karşılarındakinin davranışını yorumladıkları ve daha sonra eyleme karar verdikleri yönündedir. Mead'e göre, insanlar araya yorum süreci girmeden doğrudan eyleme geçmezler. Bu yorumlama ve anlamlandırma sürecinde ise, kuşkusuz semboller ve işaretler önem kazanır. Bu yüzden bu yaklaşıma Sembolik Etkileşimcilik denilmiştir. Bu görüşün, klasik Davranış/ Behaviorizm Kuramındaki "uyaran- tepki" ilişkisini ret ederek araya yorumlama sürecini koyması önemlidir. Çünkü, insanlar her uyarana basitçe tepki veren robotlar değildir. Örneğin, bir genç kadın kendisine gelen her teklifi sonuçları itibariyle yorumlamadan evet demez. Teklifin masum bir yardım amaçlı mı yoksa daha ileri bir ilişki için bir ilk adım mı olduğunu anlamlandırmaya çalışır ve olasılıkları gözden geçirdikten sonra evet veya hayır der. İşte Sembolik Etkileşimcilik bu anlamlandırma ve yorumlama sürecinin nasıl inşa edildiğini, insanların kendilerini ve karşılarındakini nasıl konumlandırdıklarını inceler. Onlar, ontolojik olarak sosyal yaşamın dinamik olduğunu ve diyalektik olarak karşılıklı ilişki içinde bir bütün olarak sürekli değiştiğini kabul ederler.

Bu gelenek içinde yer alan sosyologlar çok sayıda farklı konularda ve değişik araştırma teknikleri kullanarak çalışmaktadırlar. Ancak, çoğunluğun sosyal etkileşimi daha iyi çalışabilmek için katılarak gözlem gibi nitel teknikleri kullandıkları söylenebilir. Özellikle son yıllarda çalışılan konular arasında duygusal emek (Arlie Hochschild), sosyal hareketler ve kendine ayna tutma, izlenim yaratma ve yönetme, ortam tanımlama gibi konular gelmektedir. Ayrıca klasik yapısalcılığın "dil kuralları"na (language) vurgu yapan semiotik/ göstergebilimsel incelemeleri yerine, daha dinamik ve etkileşimsel olan "konuşma" (parole) üzerine vurgu yapan semiotik çalışmalar yapıldığı söylenebilir.

Sembolik etkileşimcilik insanı sosyal bir fenomen olarak anlamak için öznelci yaklaşımı tercih eder. Bu yaklaşıma göre, insanların sosyal davranış ve inançlarını belirleyen yaşamın sosyal koşulları fazla nesnel değildir. Onlar aslında insanların bu koşullar hakkındaki öznel algılamaları ve yorumlamalarıdır. Örnek olarak aynı koşullarda olan iki insanı ile alalım. Koşullardaki herhangi bir değişmenin her ikisinde de farklı tepkilere yol açacağı düşünülmelidir. Söz gelimi ölümcül bir hastalık birinde intihara diğerinde yaşama daha fazla sarılmaya yol açabilir. Sosyal etkileşimciler yaşamdaki bazı nesnel bileşenleri kullanabilirler. Ancak, onlara göre bu nesnel tavır yeterli değildir. Kişilerin olaylara yüklediği, etrafında ördüğü öznel anlamın da bilinmesi gerekir.

Sembolik etkileşimci yaklaşım ile kadın, erkek, çocuk, yaşlı, hasta, çalışan, işsiz, işçi veya işveren her türden sosyal statünün toplumdaki konumuna ilişkin çalışma yapabileceği unutulmamalıdır. Her şeyden önce değişen sembollerle ilgili olarak ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri, tek eşli, eşcinsel veya lezbiyen çiftler veya yaşlılar hakkında çok zengin bir literatür bulunduğu belirtilmelidir. Özellikle son yıllarda evsizler üzerine araştırmalar yaygınlaşmıştır. Evsizlerin iletişim tarzlarıyla özellikle de sözel/ konuşma ve sözel olmayan jestler (gestures) ve sessiz kalmaya (silence) yönelik araştırmalarla ilgilenirler.

Sembolik etkileşimciler, araştırmacının kendini, incelediği kişi veya grubun yerine koyarak, onların açısından olaylara bakmasını önemser. Buna "içe bakışlı anlama" denilir ve bu yönden hem psikolojik hem de halk bilim ve sosyal antropolojik olarak da "emik" yaklaşımı da çağrıştırır. Ayrıca nitel veri analizlerini, nicel ve ileri istatistik tekniklerle çözümlemelere tercih ederler.

İşlevselci / Fonksiyonalist Yaklaşım

Genel olarak sosyolojide modernist çerçevede en yaygın olarak kullanılan makro yaklaşım "Yapısal İşlevselcilik" olarak da anılan yaklaşımdır. Bu yaklaşım toplumu birbiri ile ilişkili parçaların görev yaptığı bir sistem olarak görür. Örneğin, Amerikalı ünlü sosyolog Talcott Parsons toplumun "koruyucu", "bütünleştirici", "yönlendirici" ve "uygulayıcı" alt sistemlerden oluştuğunu savunur. Aile kurum olarak koruyucu bir alt sistem iken, din toplumun bütünlüğünü sağlayan, siyasal kurumlar yönlendiren, ekonomik kurumlar da uygulayıcı konumundadır.

Resim 2.9 Talcott Parsons (1902-1979)

İşlevselciğin tarihsel olarak kökeni, sosyolojinin kurucularından Auguste Comte ve onun pozitivist felsefesine kadar uzanır. İlk olarak Fransız devrimi sonrası dağılma konumuna gelen toplumda birlik sağlamak amacıyla A.Comte ve daha sonra sanayileşmenin yarattığı "kuralsızlık /anomi" ve ahlaki bunalımların çözümü için "organik dayanışmayı" arttırmak denge ve istikrarı yeniden tesis etmek üzere E. Durkheim tarafından geliştirilen görüşlere dayanır. Durkehim' e göre, toplumu oluşturan parçalar işlevlerini gördüklerinde toplum normal konumdadır. Buna karşılık organlar görevlerini yapamaz durumda iseler bu "anormal" veya "hastalıklı /patolojik" durumdur. İşlevselcilik açısından hem bir organizma olarak yapıya hem de onu oluşturan parçaların işleyişine bakmak gereklidir. A. Comte ve H. Spencer de toplumu bir tür yaşayan organizma gibi görürler. Bir organizma gibi toplumun da sağlıklı olması, onu oluşturan organların uyum ve ahenk içinde olmasına bağlıdır.

İşlevselci Yaklaşım epistemolojik olarak bilginin kaynağını deneyde gören ampirizmden ve sosyal dünyanın da fizik dünya gibi dıştan göründüğü gibi doğrudan inceleneceğini savunan pozitivizmden temel alır. Ancak tüm işlevselcilerin böyle olmadığı ve daha sonraki birçok işlevselcinin (T. Parsons ve N. Luhmann) anti-pozitivist oldukları bilinmelidir. Aslında işlevselciliğin değişme yerine mevcut durumun savunuculuğunu yapan muhafazakâr bir ideolojiyi temsil ettiği yönünde görüşler de yok değildir. Çatışmacı yaklaşımın sosyal problemler ve eşitsizlikler üzerinde durmasının tam aksine İşlevselciler toplumda istikrar, ahenk ve bütünlüğü esas olarak gördüklerinden bu tür eleştirilerle karşılaşmaları olağandır.

Klasik işlevselciliğin biyolojik analoji yaparak bir sosyal evrim kuramına sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü, A. Comte ve onun ünlü "Üç Hâl Yasası" dâhil, bazı sosyologlar topluma ve sosyal bilimlere en uygun model olacak bilimin biyoloji olduğunu düşünmüşlerdir. Sistem içinde yapı ve işlevleri anlatırken biyolojik benzetmeler kolaylık sağlamıştır. Örneğin, toplum bir insan bedenine, onun parçaları olan organlar/uzuvlar da kurumlara benzetilmiştir. Bedenin parçalarının işlevlerine benzeyen şekilde toplumsal kurumların uyum mekanizmaları ve işlevleri incelenmiştir. Aslında "Organizmacı" olarak adlandırılan bu modelin temeli, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak organlar ve onların işleyişidir.

Toplumu doğal bilimler modelini örnek alarak çözümlemeye çalışan bu indirgemeci ve ampirik temelli yaklaşım, diğer varlıklar gibi toplumu da birbiri ile karşılıklı ilişkilerden oluşan bir sistem olarak görür (sosyal yapı) ve bu parçaların her biri organizmanın yaşamını sürdürmesinde sonuçlara (işlevlere) sahiptir. Bu sonuçların bazıları sistemin yaşamını sürdürmesine katkıda bulunurken, yani fonksiyonel olurken bazıları da bunu azaltabilir ve disfonksiyonel olabilir.

✓ Sembolik Etkileşimci yaklaşımın birey üzerinde odaklaşmasının aksine İşlevselcilikteki vurgu daha çok yapı ve onun işleyişi üzerindedir. Yapıyı oluşturan elemanlar olarak normlar, adetler, gelenekler ve kurumlar analiz edilir.

İşlevselci Yaklaşımın önemli isimlerinden biri de Robert K. Merton'dur. O, organik benzetmeler üzerinde fazla durmaz ve onun yerine işlevler ve çeşitleri üzerinde çalışır. Merton, işlevselliği toplumun dengede kalmasına hizmet etme koşuluna bağlar. Sistemin dengede bulunmasına hizmet etmeyen işlevler de bulunduğunu belirleyen Merton, bunlara "işlevsel olmayan" (dysfunctions) sonuçlar adını verir. Öte yandan gizil/latent ve açık/manifest işlevler arasında da ayrım yapar. Örneğin, ABD'de azalan doğumların artması için ailelere para desteğinde bulunulmuştur. Burada paranın açık işlevi çocuk sayısının artmasına katkıda bulunmaktır. Ancak, doğum sayısının patlaması bebek bezi, bebek yatağı gibi birçok sanayinin de iş kapasitesini arttırmış; bu baştan niyetlenilmemiş gizil bir işlev olarak bazı sektörlerin gelişimine katkı yapmıştır. Buna karşılık niyetlenilmeyen olumsuz gizli işlevlerden de söz edilebilir. Örneğin hükümet zamanında teşvikleri sona erdirmediği için, ileriki yıllarda ailelerin genişlediği, artan çocuk sayısının yoksulluğa ve işsizliğe yol açtığı, para desteğinin aynı zamanda uzun dönem için gizil ve fakat negatif bir işlevi olduğu anlaşılmıştır. Başka bir örnek de haşhaş üretimine getirilen kısıtlamalar hakkında verilebilir. Haşhaş üretilmemesi bir yerde ekonomik işsizliğe yol açarken başka bir bölgede sağlığın korunmasına hizmet edebilir. Kısaca pozitif ve negatif işlevlerin herkes için aynı olmadığı söylenmek istenir. Oysa Çatışmacı Yaklaşım için ölçüt, bu kararın kimlerin çıkarına hizmet ettiği tarafından belirlenir. Örneğin, aile planlamasının nüfusun denetlenmesine mi yoksa sağlığa mı hizmet ettiği böyle bir sorudur.

Resim 2.10 Robert K. Merton (1910-2003)

İşlevselcilere göre insanlar sosyal denilen ortak yaşamı olanaklı kılan zekâya sahip olan amaç yönelimli varlıklardır. Ayrıca bu görüş, insanların bazı ortak inanç ve değerleri de paylaştığını kabul eder. Örgütlü toplumsal yaşamı olanaklı kılan birlik ve dayanışma duygusunun kaynağı da budur. İşlevselcilikte insanlardan bağımsız, bir sistem olarak toplumun, uzun süreli devamlılığı esastır. Bu yüzden iyi inşa edilmiş evlilik ve aile gibi her toplumda bulunan sosyal kurumlar önemsenir. Çünkü, insanlar yaşasınlar veya ölsünler toplumların devamlılığını bu kurumlar sağlayacaktır.

Çatışmacı Yaklaşım

Sosyal bilimlerde çatışmacı yaklaşım ve kuramlar, toplumdaki gruplar ve sınıflar arasındaki sosyal, siyasi ve maddi eşitsizlikler üzerine vurgu yaparak mevcut sosyo-politik sistemi eleştirirler. Çatışmacılar, özellikle sınıflar arasındaki güç mücadelesi ve birbirine tarihsel olarak karşıt olan hâkim ideolojiler üzerinde dururlar. Bu çalışmaları güncel "barış ve çatışma çözümleme" (peace and conflict resolution) analizleriyle karıştırmamak gerekir. İşlevselcilerin toplumu ahenk içinde bir bütün olarak görmelerinin aksine çatışmacılar, toplumun birbiriyle kıt kaynaklar için çatışan gruplardan oluştuğunu kabul ederler. Dıştan bakıldığında birlik ve beraberlik içinde görülen ilişkilerin ardında bir güç mücadelesi olduğunu savunurlar. Çatışmacı Yaklaşım da modernist kuramlara ve daha çok makro düzeyde yapısal analizlere dayanır.

> Çatışmacı sosyologların en başında K. Marx gelir. O'na göre insanlık tarihi aynı zamanda sınıf çatışması tarihidir. Ancak günümüzde Marksist olmayan çatışma kuramcıları da bulunmaktadır.

Resim 2.11 Ralf Dahrendorf (1929-2009)

Örneğin, bunlardan biri olarak Ralf Dahrendorf çatışmanın "otorite" içeren her ilişkide söz konusu olabileceğini savunur. Meşru olan güç (power) olarak tanımlanan otorite (Weber,1964) toplumun her kesiminde, ister küçük bir grup ister bir organizasyon ya da geniş toplum olsun her düzeyde bulunur. Otorite konumunda bulunanların diğerlerinde kendisine uymayı beklemesine karşılık diğerleri buna direnirler. Sonuç olarak toplumda her iki taraf arasında otorite adına sürekli çatışma yaşanır. Örneğin bir iş yerinde farklı birimler arasında, okulda öğretmenler ve öğrenciler arasında, hastanede hekim ve hekim-dışı personel arasında, ailede karı-koca veya ana-baba ve çocuklar arasında sürekli otorite çatışması yaşanabilir.

Aynı şekilde Lewis Coser da Marx'tan farklı olarak, çatışmanın aralarında yakın ilişki bulunan herkes için söz konusu olduğunu savunur. Çünkü birbirleriyle yakın ilişki içinde olanlar arasında sorumluluk, güç ve ödüllerin paylaşımı sırasında ortaya çıkabilecek her türlü değişiklik diğerlerinde hayal kırıklığı yaratabilir. Bu durum aile içindeki mahrem ilişkilerde de söz konusudur. Eş ve/ veya çocuklar arasında her an ya ev işlerinin paylaşımında ya da önemli kararların alınmasında anlaşmazlık çıkabilir. Coser, ayrıca çatışmanın sosyal sistem açısından bütünleştirici ve uyum sağlayıcı işlevleri üzerinde durmasıyla da tanınır. Ona göre çatışma yoluyla grup normlarının yeniden gözden geçirilmesine ve uyarlanmasına olanak sağlanır. Örneğin, bir iş yerinde çalışanlar arasındaki iş bölümü çatışma yaratıyorsa, taraflar tutum ve davranışlarını gözden geçirerek yeni sorumluluklar üstlenebilirler.

Sosyolog G. Lenski (1966)'ye göre, bir toplumda varlığı kabul edilen alt grupları birbirinden ayıran her özellik, Marx tarafından betimlenen sınıf çatışmalarına temel oluşturma potansiyeline sahiptir. Örneğin, yaş ve cinsiyet, mülkiyet ve otorite hatlarını çaprazlamasına keser ve nüfusu toplumsal eşitsizlik olarak değerlendirilen gruplara böler. Ekonomik konumlarına bakılmaksızın çağdaş toplumda birçok yerde erkeklere göre kadınlar, toplumsal ödüllerden daha düşük pay alırlar. Gençlere daha fazla önem verilen sosyo-kültürel sistemlerde toplumun yaşlıları, gençlere göre daha az değerli bulunabilir. Yaş Sınıfları (Age Classes) kavramını ortaya atan Lenski'ye göre, bu ayrımlar modern toplumda giderek artmakta ve aralarındaki mücadele giderek sertleşmektedir. Lenski'ye göre eğer toplumdaki mevcut gruplar düzenlemelerin kendi çıkarlarına hizmet etmediğini düşünmeye başlarlarsa toplumdaki karışıklık alevlenir.

Yapısal işlevselcilik gibi Çatışmacı Yaklaşımda modern ve makro bir yaklaşım olarak benzer bazı özelliklere sahiptir. Çünkü, çatışmacı yaklaşıma temel oluşturan Marksizm de yapısalcı bir kuramdır. Örneğin, aile konusunda önemli çalışmalar yapan D. Abbott (2010)'a göre, Marksizm, çekirdek ailenin, kapitalist iş yerindeki gerilimlerden kaynaklanan tansiyonu düşürmede bir subap olarak modern toplum için daha uygun bir form olduğunu kabul eder. Marksistlerin toplum hakkındaki görüşleri işlevselcilerden son derece farklıdır. Onlara göre modern toplumu karakterize eden özellik sadece sanayileşme değil, kapitalizmdir.

Resim 2.12 Gerhard Lenski (1924-2015)

Sonuç olarak Çatışmacı Yaklaşım makro düzeyde ve çoğu zaman tarihsel karşılaştırmalar yaparak incelemelerde bulunur. Problem edindikleri konuların başında sınıf mücadelesi ve güçlü sınıfların işsizliğe ve evsizliğe nasıl baktığı gelir. Örneğin, Amerika'da Afrika kökenlilerin neden daha fazla işsiz olduğunu sorgular, hükümet politikalarını eleştirirler. Günümüzdeki çatışmacı sosyologlar arasında en önemlileri R. Collins, R. Dahrendorf, G. Lenski, Eitzen, Baca Zinn ve Eric Olin Wright'tır. Bu kuramcılar toplumu birbiriyle dayanışma içinde olan grupların oluşturduğu bir bütün olarak görmezler. Aksine toplumu birbiriyle çatışan çıkarlara sahip grupların zor ve güç kullanarak kendi refahlarını arttırmak için mücadele ettikleri bir arena olarak görürler. Onlara göre, farklı gruplar kendi çıkarlarını arttırmak için toplumu denetlemeye girişirler. İktidara gelen grup ise artık politik, ekonomik ve sosyal kararları kendi lehine ve diğer grupların aleyhine alır.

Araştırmalarla İlişkilendir

Sosyal bilimlerin farklı dallara ayrılmasını karikatürize eden çok bilindik fil hikâyesinin özeti Henslin'e göre şöyledir.

Hikâyeye göre, gözleri bağlanmış psikolog, antropolog, siyaset bilimci, iktisatçı ve sosyologdan oluşan beş kişiye bir file dokunarak neler gördüklerini açıklamaları istenir. Filin başına dokunan psikolog, "bu kısım en önemlidir; tüm düşünce ve duygular burada yer alır; hayvanı en iyi anlamak için sadece burayı çalışın" der. Filin hortumuna/gerdanına ve dişlerine şefkatle dokunan antropolog gülümseyerek, "bu gerçekten ilkel; burada kendimi çok rahat hissediyorum; burada yoğunlaşın" der. Filin dev kulaklarına dokunan siyaset bilimci, "burası güç merkezidir, burası diğer tüm hayvanları denetler, çalışmalarınızı burada yoğunlaştırın" der. Filin ağzını yoklayan iktisatçı, "bu kısım en önemlidir; her şey bedene

buradan yayılır; çalışmalarınızı bu dağılımın nasıl gerçekleştiği üzerinde yoğunlaştırın" der. Son olarak sıra sosyologa gelince, o tüm filin bedenini yokladıktan sonra, "hayvanı en iyi ancak bir parçası üzerinde yoğunlaşarak anlayabilirsiniz; ancak bunlar bütünün birer parçasıdır; baş, boyun, dişler, kulakların hepsi önemlidir; ancak onların bütünün parçası olduğundan hiç söz etmediniz; biz gözlerimizdeki bağı kaldırarak resmin tümünü görmeliyiz; hayvanı oluşturan tüm parçaların birlikte nasıl çalıştığını görmemiz gerekir" der.

Daha sonra sosyolog, "bu yaratığın diğer benzer yaratıklarla nasıl etkileştiğini; grup içinde davranışların nasıl değiştiğini de görmemiz gerekir" der. Ancak sosyologun önerdiği gibi olmaz. Hiçbiri gözlerindeki bağı çözerek bir araya gelme ve yaratığın tümünü birlikte incelemeyi kabul etmez. Bunun yerine onların, "baş kısmı benim, ondan uzak durun"; "gerdana dokunmayın"; "ellerinizi kulaklardan çekin"; "ağız benim alanım ondan uzak durun" dediklerini duyar gibi oluruz.

Kaynak: J. M. Henslin (2001). Sociology: A Down to Earth Approach, Boston: Allyn and Bacon.

Öğrenme Çıktısı

3 Sosyolojide kuramsal yaklaşımları açıklayabilme

Araştır 3	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Eğitim kurumunun fonksiyonlarını araştırınız.	Çatışma kuramının güç ile bağlantısını kurarak açıklayınız.	Çatışma kuramının güç ile bağlantısını kurarak açıklayınız.

SOSYOLOJİYE ELEŞTİREL BAKAN YAKLAŞIMLAR

Klasik sosyolojik yaklaşımlara temel eleştirilerden biri Feminizmden diğeri ise Postmodernizmden gelmektedir. Sosyolojinin eleştirilerini bilmenin onun daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceği kuşkusuzdur. Bu amaçla bu kısımda her iki yaklaşıma da yer verilmiştir.

Feminizm

Farklılıklarına rağmen, genel hatlarıyla Feminist kuramlar ortak bazı özelliklere de sahiptirler:

- Feminizm genel anlamda sosyolojiye eleştirel bakar. Sosyolojinin toplumsal yaşam hakkında yanlı/tarafgil görüşlere sahip olduğunu savunur. Klasik anadamar sosyolojinin aslında erkek egemen görüşlere sahip olduğunu iddia eder. Burada esas sorgulanmak istenen sosyolojinin değerlerden arınmış bir bilim olup olmadığıdır. Ancak günümüzde artık nesnellik konusundaki kesin ısrarlardan vazgeçildiği belirtilmelidir. Çünkü sosyolojide araştırmaya başlarken problemin seçimi değerlerle ilgilidir. Kurucu sosyologlardan M.Weber araştırmacının bu öznel başlangıca rağmen nesnel bir araştırma yürütmesinin olanaklılığını savunmuşsa da artık büyük ölçüde bu tür iddialardan vazgeçilmiş bulunulmaktadır.
- İkinci olarak Feminizm hem İşlevselcilerin hem de Çatışmacıların görüşlerine eleştirel bakar. Bu eleştirinin altında tek fakat önemli bir neden yatar ki o da erkek egemenliği demek olan "ataerkillik"tir.
- Tüm Feminist kuramlar aileyi ataerkil bir kurum olarak görürler, bu konuda aralarında oldukça önemsiz farklar bulunur.
- Aileyi ataerkil olarak görmek ise oldukça kapsamlıdır. Örneğin, Feministler, İşlevselci-

leri ailenin tüm üyelerine sağladığı olanakların ya da çıkarların eşit olduğunu iddia ettikleri için eleştirirler. Onlara göre bu yaklaşım toplumsal cinsiyet farklılıklarını görmezden gelmektedir. Oysa tüm ev işleri ve çocukların yetişmesinden sorumlu olan kişi kadındır. Kadının temel rolü üreme ve çocuk yetiştirmedir. Her ne kadar artık birçok ülkede kadın ev dışında çalışmaya başlasa da Feministlere göre, bu, kadının iki kez sömürülmesi ve baskılanmasıdır. Çünkü, kadın meslek sahibi de olsa ev işleri ve çocukların yetiştirilmesi sorumluluğu hâlen onun üzerindedir.

- Feministler ayrıca İşlevselci Yaklaşımın toplumsal cinsiyet (gender) farklarına ilişkin görüşlerinde çelişki ve belirsizlik olduğunu iddia ederler. İşlevselcilerin toplumsal cinsiyet rollerini doğal ve değişmez olarak görmelerini sorgularlar. Feministlere göre toplumsal cinsiyet rolleri kültürel olarak öğrenilerek aktarılır ve bu yüzden değiştirilebilir.

✓ Feminist araştırmalar toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumsal cinsiyet politikaları, kadın hakları ve kadın sorunları gibi konularda odaklanmaktadır. Özellikle son yıllarda ülkemizde kadına yönelik şiddet başlıca toplumsal sorunlar arasındadır.

- Feministler, Marksist aile görüşlerini de toplumsal cinsiyete kapalı ya da görmezden gelen tutumları yüzünden eleştirirler. Marksistler sadece bir sınıfın diğer sınıf üzerindeki güç mücadelesini sorun edinerek sermaye ve emek üzerinde odaklanarak toplumsal cinsiyeti ihmal ederler. Feministlere göre aile sadece kapitalizmin ihtiyacı olan emeği üreterek onu destekleyen birim olmanın ötesinde ataerkilliği de yeniden üreten birimdir. Diğer bir ifade ile aile hem kapitalizmin hem de ataerkilliğin emniyet subabıdır. Kapitalist sistemde kadın hem yedek emek gücünü üretir hem de piyasanın ucuz emek ihtiyacını karşılar. Bu durum aynı işi yapan kadına erkekten daha az ücret ödenmesine olanak tanır.

✓ Feminist olarak adlandırılan pek çok kuram olduğu veya birbirinden farklı çok sayıda feminizm bulunduğu belirtilmelidir.

Farklı Feminist Yaklaşımlar

Feminist Yaklaşım içinde en önemlileri Marksist, Radikal, Liberal ve Sosyalist Feminizmdir. Bunlar hakkında kısaca tanıtıcı bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Marksist Feminizm

Adından da anlaşılacağı üzere bu kuram hem Feminist hem de Marksist görüşlerin bir karışımıdır. Feministler erkek egemenliğinin kapitalizmin bir sonucu veya özel mülkiyeti koruyan kapitalizmin yol açtığı bir durum olarak görseler de bu konu son derece tartışmalıdır. Çünkü, bu durumda özel mülkiyet ortadan kalktığında ataerkilliğin de kalkması gerekecektir. Oysa başta eski Sovyetler Birliği, Çin ve Küba olmak üzere kapitalizm yıkıldığı halde ataerkillik yok olmamış, kadınlara yapılan baskı ve sömürü aynen kapitalist ülkelerde olduğu gibi devam etmiştir. İslam ülkelerinde de, bazıları kapitalist bazıları değilken, ataerkillik son derece yaygındır. Bu nedenle bu toplumlardaki ataerkilliği, kapitalizme mi yoksa kültürel yapıya, yani dine mi bağlamak gerekeceği sorularının yanıtları oldukça tuzaklı ve tartışmalıdır.

✓ Feminist Yaklaşımlar olarak Marksist, radikal, liberal ve sosyalist feminizm sayılabilir.

✓ Ataerkillik, kadın rollerini doğal ve karma olarak görerek aile aracılığıyla kültürel olarak aktarılmasına yardımcı olmak demektir.

Marksistler tarafından aile yaşamı ve evlilikte kadının sömürüldüğü kabul edilmekle birlikte, bunun ailenin kadın üzerinde etkisinden çok, aile ile kapitalizm arasındaki ilişkiden kaynaklandığının ileri sürülmesi önemlidir. Marksist feministler, Marksist kavramları kullanmakla birlikte kadının sömürüsünü aile yaşamının anahtar özelliği olarak görmektedirler. Öte yandan Marksist feministlere

göre ev kadını rolündeki kadınlar, eşlerinin ücretli işçi olarak rollerini en iyi şekilde yerine getirmek için duydukları gereksinmeleri de karşılamaya çalışırlar. Ansley'e göre kadınlar, geleneksel rollerini oynarken, kocalarının meşru kızgınlıklarını, güçsüzlüklerinden kaynaklanan hayal kırgınlıklarını ve baskıyı sineye çekerler. Hatta birçok kocanın aileleri ve karısı üzerinde kurduğu diktatörlük, onlara sisteme hiç meydan okumaksızın kızgınlıklarını ifade etme olanağı sağladığı için aile kapitalizm için vazgeçilmezdir.

Radikal Feminizm

Radikal Feministler ataerkilliği kültürün bir sonucu olarak görürler. Ataerkil ideoloji, kadını ikincil ve zayıf cins olarak görerek ev işi ve çocuk yetiştirme rolüne indirger. Ataerkillik farklı toplumsal yapılarda kültürel değerler ve inançların bir sonucu olarak görülebilir. Kültür toplumsal yapının bir parçasıdır; ancak, Marksistlerden farklı olarak sadece ekonomik ihtiyaçlarla belirlenemez. Ataerkillik bu nedenle farklı toplumsal yapılarda farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. Örneğin kapitalist, komünist ve teokratik toplumlarda ataerkillik mümkündür. Ancak kültür değiştiğinde ataerkillik de değişebilir.

Sonuç olarak çok sayıda feminizm olmasına rağmen radikal feministleri diğer feminizmlerden ayıran iki temel özellik vardır. Bunlardan ilki, kadınlar tarafından kadınlar için geliştirilmiş olmasıdır. Bu yüzden mevcut yaklaşımlar ve gündem ile uzlaşmaya gereksinim duymazlar. Diğer kuramlar örneğin Marksizmin uyarlamasının yerine, yenilikçi olma eğilimindedirler. İkinci temel özellikleri, kadınların baskı görmesini, hükmetmenin en evrensel ve en temel biçimi olarak görmeleridir. Toplum kapitalist olmaktan çok ataerkil veya erkek egemen olarak görülür. Ayrıca kadını erkeklerden farklı çıkarlara sahip olarak görürler. Üzerinde fikir birliğine varmamış olmakla birlikte, Christina Delphy ve Diana Leonard (1992) gibi bazıları erkek egemenliğinin sürmesinden aileyi sorumlu tutarlar. Onlar aileyi temel olarak ekonomik bir sistem olarak görürler. Bu sistemde erkek çoğu kez kazançlı iken kadın ve çocuklar kaybedenler tarafındadır. Çünkü tüm aile fertleri aile reisi için çalışırlar. Kadının uğradığı baskı onun yaptığı işten ve bedeninin kullanımından gelmektedir. Bu yüzden de kadının pasif olarak yetiştirilmesi gibi ideolojik gerekçelerle değil, kadının aile içinde çalıştırılması uygun olduğu için kadın baskılanmaktadır görüşündedirler.

Liberal Feminizm

Liberal Feminizmin iki temel savından biri "erkekle eşitlik" diğeri ise, "kadının özgürlüğü" dür. Onlar için kamusal alanda çalışmak çok önemlidir. Çalışma yaşamında eşitlik, aile yaşamında eşitlik ve son olarak sosyal hayatta eşitlik sağlanmalıdır. Aile içindeki geleneksel iş bölümü kadının çalışmasının en büyük engelidir. Kapitalizmin gelişmesi ve yeterli istihdam olanağının sağlanması ile aile dönüşüme uğrayacaktır. Onlar sosyalist ve radikal feministlerin aileyi köklü biçimde dönüştürme taleplerine eleştirel bakarlar.

Liberal Feminizm aslında bilimsel bir yaklaşımdan çok politik özellikler taşır. Ataerkil yapının nasıl ortaya çıktığı veya ne olduğuyla ilgilenmek yerine nasıl olması gerektiğini sorgular. Liberal Feministler yasal değişiklik ailede ve toplumda kadının konumunun iyileşebileceğini savunur. 1970'lerin eşit işe eşit ücret getiren Eşit Fırsatlar Yasası'nı savunurlar. Ancak bazı iyileşmeler sağlanmış olsa bile temel eşitsizliklerin hala mevcut olduğunu görmek gerekir. Bu nedenle Marksistler, fırsatlar ve seçeneklerin artmasının toplumsal yapının esnek ve değişebilir olarak görülmesine hizmet etmesine rağmen gerçekte daha güçlü olanlar (zenginler ve erkekler) tarafından bunun bir yol bulunarak engellendiğini görürler.

Sosyalist Feminizm

Kamusal ve özel alan kavramlarını özellikle vurgulayan sosyalist Feministler, radikal Feministlerden farklı olarak ataerkillik yerine kapitalizm vurgusuyla dikkat çekerler. Onlara göre kapitalizm kadını "özel" erkeği de "kamusal alana" yerleştirmiştir. Kapitalizm, kadını özgürleştiriyor gibi görünürken aslında bunun tam aksini yaptığı için, kadının özgürleşmesi ve kurtuluşu ancak sosyalizm ile mümkündür. Ailenin yıkılması ancak sosyalist bir toplumda gerçekleşebilir. Üretimin toplumsallaşması, ailedeki yeniden üretime gereksinim bırakmayacak ve ailenin önemi azalacaktır.

Sosyalist Feministlere göre özel alan siyasaldır. Bu söyleme göre, özel bir kurum olan aile içindeki kişiliklerin, özel ilişkilerin, diğer bir ifade ile mahrem sayılabilecek konuların tümü politik boyutlara sahiptir. Özel alan yani aile, kadının ezilmişliğinin, ikincilliğinin ortamını hazırlayan bir kurumdur. Önerilen ise, aile ilişkilerinin de siyasal alan içinde görülmesidir. Siyasal alanın, kamusal alan ile sınırlandırılmış olması da böylece tartışılır hâle gelmiş bulunmaktadır.

Post-Modernizm

Genel olarak sosyal bilimlerde özel olarak sosyolojide bugün en büyük eleştiri post-modernizmden gelmektedir. Post-yapısalcılık ile oldukça yakın eleştiriler getirmeleri ise, her ikisi arasında büyük benzerlikler olmasından kaynaklanır. Çoğu zaman da birbirleri yerine kullanılırlar. Kelime olarak anlamı ise, modernizmin ve yapısalcılığın sonu demektir.

> Post-modernizm kıta Avrupası ve özellikle de Fransa ve Almanya'da ortaya çıkmıştır. Bu görüşe fikir babalığı edenler Alman filozofları Nietzsche ve Heiddeger'dir. Nihilizm ve Anarşizmden beslenir. Aslında post-modernizmin en sert eleştirisi de yine Almanya'dan gelmiştir. Jurgen Habermas akla ve bilime tekrar dönmeyi şiddetle savunmuştur.

Post-modern eleştiriler psikoloji ve iktisat dışındaki alanlarda; örneğin, başta sosyoloji, coğrafya, hukuk, şehir planlama olmak üzere bazı alanlarda daha fazla etkili olmuştur. Çok sayıda çalışma yapılarak yayınlanması konuya ilginin yüksek olduğunu göstermektedir. Ona duyulan ilginin temel kaynağı modernizmi reddetmesi, yetersiz bulması ve kendini modernite dışında kurmaya çalışmasıdır. Modernizmi "yapısöküme" uğratma (deconstruction) çabası bile moderniteden beklentilerini bulamayanlara başlı başına ilgi kaynağı olmaktadır. İki dünya savaşından başka, yoksulluk, işsizlik, şiddet ve zorunlu göç, çevresel kirlilik gibi küresel problemler tüm bilimsel gelişmelere rağmen giderek artmıştır. Bu yüzden onlara göre kentleşme, sanayileşme, bürokrasi, liberal demokrasi, hümanizma ve her şeyden önce insan aklına güven ve rasyonalite değerini yitirmiştir. Rasyonalite ve bilimler insanları özgürleştirmeye yetmeyen; aksine, baskılayan araçlar olarak eleştirilir. Bu yüzden post-modernizm, her türden büyük kuram veya üst-anlatı olarak gördüğü, diğer bir ifade ile, her şeyin cevabını önceden veren Marksizm, liberalizm gibi ideolojileri, Hristiyanlık, İslamiyet gibi tüm dinleri ve hatta feminizmi bile özcü ve modernist bularak eleştirir. Bunların tezlerinin büyücülük veya astroloji kadar bile kesinliği yoktur. Aslında post-modernizm bunlara alternatif üst- anlatılar geliştirmek amacında değildir. O, sadece açıklamalara temel veya öz oluşturacak dayanakların olamayacağını iddia eder. Onlar açıklamaya niyetlenmeksizin, göreli yorumlar yapmayı daha uygun bulurlar. Ayrıca bugün ve burada olanı daha fazla önemserler. Modernin kendinden önceki gelenekselden üstün olduğunu da kabul etmezler. Akıl dışı, tikel ve modern olmayana, geleneksele, coşkuya, metafizik olana, büyü, mit, efsaneye, modernliğin eleştirdiği ne varsa sahip çıkarak değer verirler. Popüler kültürü de bu arada önemserler.

Post-modernistler, sosyal bilimler ile doğa bilimleri, sanat ve edebiyat arasında bilimsel olan ve olmayan arasında bir fark gözetmezler. Onlar her türden katı sınırlamalar getirilmesine karşıdırlar bu bağlamda akademik disiplinler arasındaki ayrımı da reddederler. Günümüzde özellikle mimaride, edebiyat ve sanatta, resim, müzik ve fotoğrafçılık alanında oldukça etkilidirler.

Disiplinler arası çalışmaları değerli bulurlar. Ancak teknik, pratik ve verimli olandan çok, görünüş ve estetik her zaman ön plandadır. Kışkırtıcı söylemi, akademik ve ciddi olanlardan daha çok kullanırlar. Her alanı bir metin olarak görür ve onu bir çerçeveye oturtarak anlamaya çalışırlar. Hiçbir şeyi kabul veya reddetmezler. Bunun yerine belirsizliği tercih ederler.

Post-modern bir çalışma daha çok amaçlar, seçimler, davranışlar, tutumlar ve kişilik üzerinde değil, alternatif söylemler ve anlam üzerinde odaklanır. Unutulmuş, akıl dışı, önemsiz, bastırılmış, sınırdaki, klasik, kutsal, geleneksel, ayrık duran, boyun eğdirilmiş, reddedilmiş, özsel/özcü olmayan, marjinal ya da çevrede olan, dışlanmış, yerleşmemiş, susturulmuş, geçici, niteliksiz, ertelenmiş ve parçalanmış olaylar üzerinde durur. Tikel ayrıntıları, küçük olayları önemser.

Toplumsal olayların yalın hâli yerine karmaşıklığını; determinizm/ belirlenme yerine belirsizliği, birlik yerine çeşitliliği, sentez yerine farklılığı araştırır. Genellemelere varmak yerine tek ve biricik olayları araştırmayı önerir. Nedensel ilişkiler aramak yerine metinlerarasılığı (intertextuality) savunur. Tekrar eden rutin olaylar yerine, bir daha tekrarlanmayan olaylara bakmayı önemser. Sosyoloji için genel geçer bilimsel gerçekler yerine daha gelip geçici şeylerle uğraşmak gibi daha mütevazi bir misyon önerir. Nesnellik peşinde koşmak yerine duyguların arkasından gitmeyi önerir. Sonuç olarak görecelik/ rölativizm, nesnellikten üstün

tutulur ve parçalara ayırma tercih edilir. Bütünleştirme önemsenmez. Sosyolojiyi bir doğa bilimi gibi gören tüm görüşlere karşı çıkarak bunu tekno-bilimsel kültür olarak eleştirirler. Alternatif bir bakış açısı hiçbir zaman aramaksızın sadece eleştirmeyi misyon edinirler.

Post-modern görüş sahipleri de araştırmalar yaparlar. Post-modernist bir araştırmanın genelde paylaşılan özellikleri olarak bazı saptamalarda bulunmak mümkündür (Neuman,1995):

- Tüm ideolojilerin, örgütlü inanç sistemlerini, tüm toplumsal kuramlar da dâhil olmak üzere hepsini reddederek işe başlamak,
- Kişisel deneyimlere, duygulara ve imgelemlere, sezgilere çok güvenmek,
- Anlamsızlık ve kötümserlik duygusu taşıyarak, dünyanın hiç ilerlemeyeceğine ve düzelmeyeceğine kuvvetle inanmak,
- Aşırı öznellik, dış dünya ile akıl arasında hiçbir ayrım yapmamak,
- Aşırı görececilik/ relativizm, birbirine üstün olmayan sonsuz sayıda yorumlar yapmak,
- Farklılık, kaos ve karmaşıklığı benimsemek, sürekli değişmeyi kabul etmek,
- Şimdi ve burada olanın önemsenmesine bağlı olarak, geçmişi ve farklı yerlerle ilgili çalışmaları küçümsemek ve reddetmek,
- Yaşamın çok karmaşık olmasına bağlı olarak nedensel ilişkilerin kurulamayacağını kabul etmek; Modernizm ve Aydınlanmayı reddetmek,
- Araştırmanın hiçbir zaman gerçek dünyada olup biteni yansıtamayacağını iddia etmek. Toplumun bilimi olmayacağına ve sosyal bilimlerin kökten dönüşümü fikrine inanmak,
- Yüzeydeki görüntüler yerine gizli yapıları ortaya çıkarmak,
- Post-modern araştırma raporu bir sanatsal çalışmadır. Bu nedenle tiyatro gibi, dramatik sunumlar, oyun, film, kaset üretmek.

Sosyolojiyi eleştiren post-modernizmin kendisi de büyük eleştiriler alır. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

- Modernizmin yarattığı hayal kırıklığından beslenen kötümser bir görüş olması en fazla eleştirilir. Ekonomik sıkıntı içindeki bilim insanlarının kendi iç değişimlerini de bir ölçüde yansıttığı; işsiz ve umutsuzların görüşü olduğu ileri sürülür. İyimserliğin, umutların boşa çıkmasının gerginliği içindeki bilim insanlarının bir kurgusu olarak görülür.
- Tüm yenilik iddialarına rağmen önceki birçok düşünceden örneğin Nihilizm, Fenomenoloji, Fransız Yapısalcılığı, Romantizm, Marksizm, Kritisizm ve Varoluşçuluk, Etnometodoloji ve Hermeneutik'ten derin izler taşır.
- Yapısöküm konusundaki ısrarları ile sosyolojiye meydan okurlar. Oysa sosyoloji anlamsızlaştırma ya da bozuma uğratma yerine olgu ya da eylemi anlama ve yorumlama peşinde bir bilimdir.
- Hakikat, akıl ve ahlaki evrensellerin reddi konusunda Nietzsche ve Heidegger vurgusu onları zayıflatır. En önemli savunucusu Fransız Jacques Derrida bile artık fazla anlam ifade etmez hale gelmeye başlamıştır.
- Birçok zaman çelişki içindedirler. Metinlerarasılık, aynı konu ve kavramların birçok yerde kullanılması yüzünden özgünlük olamayacağını kabul etmek demektir. Bu durum bile bir neden sonuç ilişkisi olduğu kadar devamlılık ya da bütünlük işaretidir. Oysa onlar bütün yerine parçayı önemserler.
- Sadece bugün ve burada olan ile ilgilenmesi, her şeyin göreceli olduğunu kabul etmesi, genellemeleri reddetmesi sosyologların bazılarına cazip gelse de önemli çoğunluğuna son derece sınırlama getirici bir görüş gibi görünmektedir.
- Son bir nokta ise, Modernizmin sonunun gelmeyip daha ileri bir aşamaya geçildiği yönündedir. Örneğin A. Giddens modernitenin bu aşamasını ileri veya geç- modernite (late-modernizm) olarak anar.

Öğrenme Çıktısı

4 Sosyolojiye eleştirel bakan yaklaşımları tartışabilme

Araştır 4

Post-modern araştırmalarda "yapısöküm"ün hangi adımlardan geçerek yapıldığını araştırınız.

İlişkilendir

"Kadının Fendi"(Made in Dagenham) filmini izleyerek yorumlayınız.

Anlat/Paylaş

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile feminist yaklaşımların bağlantısını kurarak açıklayınız.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

1 Sosyolojinin tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığını açıklayabilme

Sosyolojinin Tarihsel Gelişimi

Sosyolojinin gelişiminde dört faktör birlikte önemli rol oynamıştır: Bunların başında Endüstri devrimi gelir. 19. yüzyılın ortalarında Avrupa'da tarım toplumundan üretimin fabrikalarda yapılmaya başladığı döneme girilmesi ile birlikte insanların yaşamlarında köklü değişmeler olmuş; geniş kitlelerin iş bulmak için topraklarından koparak kentlere göç etmesine bağlı olarak yoksulluk, işsizlik, kötü çalışma koşulları, sağlık, eğitim ve barınma gibi sosyal sorunlar artmaya başlamıştır. İkinci olarak Amerikan ve Fransız devrimleri önemli rol oynar. Yeni fikir akımlarının ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar çevrelerindeki olayları yeniden düşünmeye ve yorumlamaya başlarlar. Monarşiler yerini daha demokratik sistemlere terk etmeye başladığında ise artık geleneksel ve dinsel açıklamalar yetersiz kalır. Üçüncü faktör ise emperyalizm olgusudur. Avrupalıların deniz aşırı başka ülkeleri fethederek onları sömürgeleştirmelerine bağlı olarak ortaya çıkan emperyalizm olmuştur. Yeni sömürge imparatorlukları kuran Avrupalılar farklı kültürlerle karşılaştıklarında onları egemen olabilmek için araştırmalar yapmaya başlarlar. Son olarak doğa bilimlerindeki gelişmelerden söz edilebilir. Doğa bilimlerinin parlak gelişimine olanak sağlayan özellikle de fizik ve kimyada kuramların nesnel ve sistematik gözlemlerle test edilmesi girişimlerinin etkisi ile sosyal yaşamda da artık bilimsel yöntemin uygulanmasına yönelik adımlar atılmaya başlanarak sosyolojin doğuşuna yol açılmış olur.

2 Sosyolojinin öncülerinin ve kurucularının görüşlerini açıklayabilme

Sosyolojinin Öncüleri ve Kurucuları

Bu bölümde sosyolojinin öncüleri olarak İbni Haldun, August Comte, St. Simon ve Karl Marx kısaca incelenmiştir. İbni Haldun'u basit bir Arap düşünürü ya da tarihçisi olarak görmek yanıltıcı bir başlangıca yol açabilir. Bu nedenle biraz daha gerilere giderek yaşadığı dönemi ve öncesini bilmek gerekir. İbni Haldun, evrimci ve determinist bir düşünürdür. En önemli eseri olan Mukaddime aslında çok kapsamlı bir sosyal bilimler ansiklopedisine benzetilebilir. O bu eserinde uygarlıkların gelişimini ortaya koyar. St. Simon'un düşünceleri sosyal bilimlerde önemli yankılar yaratmıştır. Toplum bilimin aynı doğa bilimlerinde olduğu gibi benzer temeller üzerinde inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. St. Simon arkadaşı olan A. Comte'u büyük ölçüde etkilemiştir. Ayrıca 19. yy boyunca tüm Avrupa'da etkili olmuştur. St. Simon 19. yy düşüncesinin tohumlarını atmıştır. A.Comte, aynı zamanda doğa bilimleriyle ilgilendiğinden sosyolojinin de doğa bilimlere benzemesine çalışır. O, doğa bilimlerinde kullanılan gözlem ve deney gibi tekniklerin sosyolojide de kullanılabileceğini savunur. Onun düşüncelerini "sosyal dinamik" ve "sosyal statik" olarak iki bölüm halinde incelemek mümkündür. Sosyal Statik, düzenli ve istikrarlı sosyal ilişkiler ve toplumsal yapıdır. Sosyal Dinamik ise, sosyal değişme demektir ve en iyi ifadesini Üç Hâl Yasası'nda bulur. Tüm insan düşüncesinin, bireysel, tarihsel veya kültürel olsun üç adımlı yasayı izlediğini savunur. Bunlar: Teolojik hâl/dönem; Metafizik hâl/dönem; Pozitif hâl/dönemdir. K. Marx hem evrimci hem de ekonomik determinizmi savunan bir düşünürdür. Evrimciliği toplumların belirli aşamalardan geçeceği, örneğin önce "ilkel komünal", "feodal", "kapitalist" ve "sosyalist" toplum aşamalarının birbirini izleyeceği ve sonuçta sınıfsız topluma ulaşılacağını savunmasından kaynaklanır. Ekonomik determinizm ise, belirli bir toplumda tüm önemli pozisyonlar ve sosyal etkileşimlerin üretim biçimi tarafından belirlenmesi görüşüdür.

Modern akademik bir bilim olarak sosyoloji Durkheim'in çalışmalarıyla başlamıştır. Durkheim, sosyolojinin isim babası A.Comte'un düşüncelerinin büyük bir kısmını onaylamaz. Ancak sosyolojinin yöntem ve ilkelerini yeniden tanımlarken A.Comte gibi doğa bilimleriyle devamlılık içinde nesnel, rasyonel ve olaylar arasında nedensellik ilişkisi(causality) arayan bir sosyal bilim anlayışı oluşturur. Daha sonra bu görüş sosyal bilimleri doğa bilimlerine indirgeme (reductionism) olarak eleştirilir. Öte yandan Durkheim'in Marx'a karşı bir düşünür olarak, ekonomik determinizmi reddettiğini ve daha çok ahlakçı bir düşünür olduğunu belirtmek gerekir. Genel olarak Fransız pozitivizmi ve özel olarak Durkheim sosyolojisi Türkiye'de çok etkili olmuştur. Onun basit bir aktarıcısı olmaksızın Ziya Gökalp Türkiye'ye sosyolojiyi getirmiş ve 1914'te Cumhuriyet kurulmadan önce ilk sosyoloji derslerini vermiştir. Max Weber Alman iktisatçı düşünürüdür. O da Durkheim gibi Marx'a karşı bir konumda saf tutmuştur. Aslında Weber'in bürokrasi ve otorite arasında kurduğu bağlantı önemlidir. Onun güç (power) ve otorite (authority) arasında ayrım yaptığı bilinmektedir. Ona göre güç, "direnmelere rağmen birinin diğerlerine dediklerini yaptırabilmesidir ve bunun kaynağı önemli değildir. Weber'e göre üç tip otorite arasında ayrım yapmak gerekir: a)Yasal/ussal Otorite b) Geleneksel Otorite c) Karizmatik otorite. Weber üç tip otoriteye karşı iki tip bürokrasi sınıflar: a)Yasal bürokrasi ve Geleneksel bürokrasi. Weber' e göre, bunların gerçeklik düzleminde birebir karşılıklarının bulunması gerekmez. Bunlar "ideal tipler" dir. Weber ayrıca Eylem Kuramcısı olarak anılmasına yol açan üç tip eylem sınıflaması da yapmıştır: a) Amaca yönelik ussal eylem b) Değere yönelik ussal eylem c) Duygusal eylem. Metodoloji konusundaki görüşlerini "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı ünlü eserinde bulmak mümkündür.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

3 Sosyolojide kuramsal yaklaşımları açıklayabilme

Sosyolojide Kuramsal Yaklaşımlar

Genel olarak sosyal bilimlerde özel olarak sosyolojide tek hakim bir paradigma (model veya kavramlar ana demeti) yoktur. Sosyolojide başlangıçtan bu yana birbiriyle yarışan görüş ve modeller söz konusu olmuştur. Diğer bir ifade ile sosyolojide insan ve toplumu nasıl gördüklerine, daha doğrusu onlar hakkındaki kabullerine göre farklılaşan çeşitli yaklaşımlar vardır. Bunlar genelde "Metodolojik Yaklaşımlar" (Pozitivist, Anti-pozitivist /Yorumlayıcı ve Eleştirel gibi) ve "Kuramsal Yaklaşımlar" olarak iki genel grupta toplanabilirler. Sosyolojideki kuramsal yaklaşımların, modernist çerçevede "Sembolik Etkileşimcilik" gibi daha mikro yaklaşımlardan, "İşlevselcilik" ve "Çatışmacılık" gibi daha makro yapısal yaklaşımlara doğru genişlediği ve hatta son yıllarda sosyolojiye meydan okuyan feminist ve post-modernist yaklaşımlarla da zenginleştiği söylenebilir. Sembolik etkileşimcilik insanı sosyal bir fenomen olarak anlamak için öznelci yaklaşımı tercih eder. Bu yaklaşıma göre, insanların sosyal davranış ve inançlarını belirleyen yaşamın sosyal koşulları fazla nesnel değildir. Onlar aslında insanların bu koşullar hakkındaki öznel algılamaları ve yorumlamalarıdır. Genel olarak sosyolojide modernist çerçevede en yaygın olarak kullanılan makro yaklaşım "Yapısal İşlevselcilik" olarak da anılan yaklaşımdır. Bu yaklaşım toplumu birbiri ile ilişkili parçaların görev yaptığı bir sistem olarak görür. Örneğin Amerikalı ünlü sosyolog T. Parsons toplumun "koruyucu", "bütünleştirici", "yönlendirici" ve "uygulayıcı" alt sistemlerden oluştuğunu savunur. Aile kurum olarak koruyucu bir alt sistem iken, din toplumun bütünlüğünü sağlayan, siyasal kurumları yönlendiren, ekonomik kurumlar da uygulayıcı konumundadır. İşlevselci Yaklaşım epistemolojik olarak bilginin kaynağını deneyde gören Ampirizm'den ve sosyal dünyanın da fizik dünya gibi dıştan göründüğü gibi doğrudan inceleneceğini savunan Pozitivizm'den temellenir. Çatışmacı sosyologların en başında K. Marx gelir. O'na göre insanlık tarihi aynı zamanda sınıf çatışması tarihidir. Ancak günümüzde Marksist olmayan çatışma kuramcıları da bulunmaktadır. Örneğin Ralf Dahrendorf çatışmanın otorite ilişkisi bulunan her yerde olabileceğini savunur. Aynı şekilde Lewis Coser da Marx'tan farklı olarak, çatışmanın aralarında yakın (close) ilişki bulunan herkes için söz konusu olduğunu savunur. Çatışmacı Yaklaşım makro düzeyde ve çoğu zaman tarihsel karşılaştırmalar yaparak incelemeler yapar. Problem edindikleri konuların başında sınıf mücadelesi ve güçlü sınıfların işsizliğe ve yoksulluğa nasıl baktığı gelir.

4 Sosyolojiye eleştirel bakan yaklaşımları tartışabilme

Sosyolojiye Eleştirel Bakan Yaklaşımlar

Klasik sosyolojik yaklaşımlara temel eleştirilerden biri feminizmden diğeri ise post-modernizmden gelmektedir. Feminist yaklaşım içinde en önemlileri Marksist, Radikal, Liberal ve Sosyalist Feminizmdir. Marksist Feminizm, hem feminist hem de Marksist görüşlerin bir karışımıdır. Feministler erkek egemenliğini, kapitalizmin bir sonucu veya özel mülkiyeti koruyan kapitalizmin yol açtığı bir durum olarak görürlerse de bu konu son derece tartışmalıdır. Radikal feministler ataerkilliği kültürün bir sonucu olarak görürler. Ataerkillik demek, kadın rollerini doğal ve karma olarak görerek aile aracılığıyla kültürel olarak aktarılmasına yardımcı olmak demektir. Ataerkil ideoloji, kadını ikincil ve zayıf cins olarak görerek ev işi ve çocuk yetiştirme rolüne indirger. Liberal feminizmin iki temel savından biri "erkekle eşitlik" diğeri ise, "kadının özgürlüğü" dür. Kamusal ve özel alan kavramlarını özellikle vurgulayan sosyalist feministler, radikal feministlerden farklı olarak ataerkillik yerine kapitalizm vurgusuyla dikkat çekerler. Onlara göre kapitalizm kadını "özel" erkeği de "kamusal alana" yerleştirmiştir. Kapitalizm, kadını özgürleştiriyor gibi görünürken, aslında bunun tam aksini yaptığı için, kadının özgürleşmesi ve kurtuluşu ancak sosyalizm ile mümkündür. Genel olarak sosyal bilimlerde özel olarak sosyolojide bugün en büyük eleştiri post-modernizmden gelmektedir. Post-yapısalcılık ile oldukça yakın eleştiriler getirmeleri ise, her ikisi arasında büyük benzerlikler olmasından kaynaklanır. Çoğu zaman da birbirleri yerine kullanılırlar. Kelime olarak anlamı ise, modernizmin ve yapısalcılığın sonu demektir.

1 İbni Haldun'un en önemli eseri aşağıdakilerden hangisidir?

A. Politika
B. Toplumsal İşbölümü
C. Kapital
D. Mukaddime
E. Sosyal Fizik

2 St. Simon aşağıdakilerden hangisiyle nitelendirilmektedir?

A. Ütopyacı realist
B. Ütopyacı kapitalist
C. Ütopyacı sosyalist
D. Ütopyacı feminist
E. Ütopyacı pragmatist

3 A.Comte'un evrimci düşüncesini en iyi yansıtan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A. İki Hâl Yasası
B. Üç Hâl Yasası
C. Pozitif Felsefe Dersleri
D. Sosyoloji Dersleri
E. Anomi

4 Diyalektik düşüncenin temeli ilk olarak kim tarafından ortaya atılmıştır?

A. İbni Haldun
B. Heraklit
C. Fichte
D. Simon
E. Comte

5 E. Durkheim'e göre aşağıdaki intihar türlerinden hangisi modern toplumda en fazla görülür?

A. Elcil intihar
B. Bencil intihar
C. Anomik intihar
D. Sosyal intihar
E. Toplu intihar

6 Weber'e göre karizmatik otorite ne zaman ortaya çıkar?

A. Her zaman
B. Olağanüstü durumlarda
C. Geçmiş zamanlarda
D. Modern zamanlarda
E. Postmodern zamanlarda

7 Aşağıdakilerden hangisi Sembolik Etkileşimcilik Yaklaşımı'nın en çok beslendiği görüştür?

A. Pozitivizm
B. Entivisyonizm
C. Ampirizm
D. Pragmatizm
E. Modernizm

8 Aşağıdakilerden hangisi Yapısal İşlevselcilik Yaklaşımı'nın en çok beslendiği kaynaktır?

A. Feminizm
B. Pragmatizm
C. Pozitivizm
D. Rasyonalizm
E. Ampirizm

9 Çatışmacı yaklaşımın temel görüşleri aşağıdaki kuramcılardan hangisinin görüşlerine dayanır?

A. E.Durkheim
B. K. Marx
C. M. Weber
D. A.Comte
E. F. Hegel

10 Sosyolojiye temel eleştiriler en çok kimlerden gelmiştir?

A. Sosyalistlerden
B. Kapitalistlerden
C. Ekonomistlerden
D. Pozitivistlerden
E. Feminist ve Post-modernistlerden

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. D	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Öncüleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Öncüleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. B	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Öncüleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. B	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Öncüleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. C	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Kuruculara" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. B	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Kuruculara" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. D	Yanıtınız yanlış ise "Sembolik Etkileşimci Yaklaşım" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. C	Yanıtınız yanlış ise "İşlevselci/ Fonksiyonalist Yaklaşım" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. B	Yanıtınız yanlış ise "Çatışmacı Yaklaşım" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. E	Yanıtınız yanlış ise "Feminizm ve Postmodernizm" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

2 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Aslında İbni Haldun iki tür asabiye sınıflar:

- Nesep/soy Asabiyesi: Bedevilerde ve göçebelerde daha çok görülür.
- Sebep Asabiyesi: Yerleşik toplumlarda daha yaygındır.

İbni Haldun'a göre sebep asabiyesi, kişilerin hayatını anlamlandıran, uğruna yaşamı feda etmeyi göze aldırabilecek yüksek bir değer veya inançtır. Bu yüzden yerleşik toplumlarda sebep asabiyesi gelişir ve millet ortaya çıkar. Çünkü millet ideali olan insanlar büyük özverilerle oluşturdukları sebep asabiyesine bağlanırlar ve artık nesep/soy asabiyesine ihtiyaç duymazlar. Bundan sonraki mücadele milletler ve uygarlıklar arasında cereyan eder. Uygarlıklar arasında savaşlara işaret eden Huntington'ın da benzeri düşünceler sahip olduğu söylenebilir.

Araştır 2

Marx'a göre, modern toplumda amaçları ve çıkarları açısından her iki sınıf (özel mülkiyete sahip güçlü burjuvazi ve güçsüz proletarya) doğasından uyuşmaz ve zıttır. Üretim aracına sahip olarak burjuvazi, ekonomik yatırımlarından elde ettiği kârı en fazlaya çıkarmak; proletarya da emeğinin karşılığını en fazla almak isteyecektir. Mevcut ekonomik sistemde ya da üretim biçiminde sınırlı arz içinde sonucu sıfır olan bir oyun (zero sum game) söz konusudur. Bu da aslında bir grubun karı diğer grubun zararından başka bir şey değildir. Marx'a göre, burjuvazinin sahip olduğu ekonomik, siyasal yasal kaynaklar ona çok daha geniş bir grup olan emekçiler üzerinde çok büyük güç ve avantajlar sağlar. Yüksek kârlar ve güç farklılıkları sonucunda, sözle ifade edilmese de kapitalist toplumun ücretli köleleri olan işçilerin yoksullukları artar. Bu, çalışanların hakkı olan refah payına, özel mülkiyete sahip olan yönetici sınıf tarafından el konulur. Sonuç olarak yoksulluk, açlık, hastalık, kötü barınma koşullarının tümü, özel mülkiyet temelli ekonomik sistemden kaynaklanan sosyal problemlerdir. Marx'a göre modern toplumda karşılaştığımız sorunlardan sorumlu olan ekonomik sistem değişmeden sorunlar çözülemez. Marx'a göre, sorunlar ancak özel mülkiyetin yerini ortak mülkiyet aldığında, diğer ifade ile kapitalizmin yerini sosyalizm aldığında çözümlenebilir.

Araştır 3

Eğitimin açık fonksiyonları arasında toplumun kültürel mirasının yeni kuşaklara aktarılması, bireylere bilimsel ve mesleki bilgi aktarılması, beceri kazandırılması ve onların meslek sahibi yapılması, bireylere akılcı (rasyonel) bir düşünce alışkanlığı kazandırılması, bilimin gelişmesine katkıda bulunması sayılabilir. Diğer taraftan eğitim kurumunun gizil birtakım fonksiyonları da bulunmaktadır. Bunlar bireylere eğitim kurumları aracılığıyla sağlanan çeşitli fırsatlardır. Örneğin; bireylere daha yeni ve üstün bir statü kazandırma, çevre edinme, uygun iş ve eş seçme olanakları sağlama, nüfus artışı ve kötü alışkanlıkların önlenmesinde bireylere yardımcı olma gibi.

2 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 4

Post-modernizmin "yapısöküm" nasıl yapılacağı konusundaki bazı önerileri şöyledir (Rosenau, 1998: 197):

- Kuralı bozmak için istisna arayın. Elinizdeki metinde savunulan bir genellemeyi en uç noktalara kadar giderek onu saçma gösterene kadar uğraşın. Söz gelimi bir kahramanın cesareti anlatılıyorsa onun aslında korkak olduğunu, metindeki istisnai bazı örneklerden hareketle gösterin. Tam tersi de olabilir, korkak bir kişinin aslında çok cesur olduğunu gösterin.
- Mutlak görüş bildirmekten kaçının. Bunun yerine heyecan uyandırıcı sansasyonel önermeler geliştirin. Örneğin metindeki kahramanın uykuda gezer, unutkan ve de yalancı olduğunu gösterin.
- Metindeki ikili karşıtlıkları kullanın. Daha sonra bu karşıtlıkları inkâr etmeye çalışın. Örneğin iyi ve kötü ya da geleneksel ve modern gibi. Metnin veya kahramanın bu özelliklerinin meşru olmadığını istisnalar bularak gösterin. Örneğin geleneksel bir evlilikte demokratik ya da eşitlikçi ilişkilerin yürüyemeyeceğini gösterin.
- Hiçbir şeyi kabul veya reddetmeyin. Bunun nedeni karşınızdakinin sizi eleştirmesine fırsat vermemektir.
- Çok sayıda yoruma açık olacak şekilde yazmaya çalışın. Önemli olan okuyanın sizi anlamasına fırsat vermemektir. Belirsiz, bulanık ifadeler sizi anlaşılmaz kılacak ve okuyucu "Tamam bunu demek istiyor!" duygusu yaşayamayacaktır.
- Yeni ve alışılmamış kelimeler kullanın. Bunun amacı okuyucuya çok iyi bildiği sandığı şeyi aslında bilmediğini göstermektir. Örneğin Zygmunt Bauman sosyolojinin görevinin bu olduğunu ısrarla savunur: "Bildik sanılanın aslında bilinmediğini göstermek." Yorgun cemaat, hayali akrabalar gibi kavramlar kullanın.
- Terminoloji değişikliğine izin vermeyin. Bu aslında post-modernizm ile çelişkili bir öneridir. Eleştirdiği hegemonik ilişkiyi kurarak benzersiz olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Oysa yapısökümün de birçok araç/yol/yöntem içinden biri olarak görülmesi gerekirken, taviz vermez tutum önerisi yadırganmaktadır.

Kaynakça

Abbott, P., Sapsford, R. (1987). Women and Social Class, London: Tavistock.

Bauman, Z. (1997). Thinking Sociologically, Oxford: Blackwell.

Becker, H. S. (1974). Labelling Theory Reconsidered, İç. Deviance and Social Control (der. P. Rock ve M. McIntosh) London: Tavistock.

Berger, P. (1963). Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective, New York: Doubleday.

Bozkurt, V. (2010). Değişen Dünyada Sosyoloji, Bursa: Ekin Kitabevi.

Cheal, D. (1991). Family and the State of Theory, Toronto: University of Toronto Press.

Comte, A. (1958). The Positive Philosophy, (çev. H. Martinieu) New York: Calvin Blanchard.

Coser, L. (1956). The Functions of Social Conflict, Glencoe, Ill.: The Free Press.

Dahrendorf, R. (1959). Class and Class Conflict in Industrial Society, Stanford: Stanford University Press.

Durkheim, E. (1938/1964). The Rules of Sociological Method, New York: Free Press.

Durkheim, E. (1912/1965). Elementary Forms of Religious Life, New York: Free Press.

Feagin, J. R., Feagin, C. B. (1997). Social Problems: A Critical Power-Conflict Perspective, New Jersey: Prentice Hall.

Giddens, A. (1993). Sociology, London: Polity.

Gellner, E. (1992). Postmodernism, Reason and Religion, London: Routledge.

Habermas, J. (1981). The Philosophical Discourse of Modernity, Cambridge: Polity Press.

Haldun, İ. (1977). Mukaddime, (çev. T. Dursun) Ankara: Sol Yayınları.

Haralambos, M., Holborn, M. (1995). Sociology: Themes and Perspectives, London: Harper Collins.

Henslin, J. M. (2001) Sociology: A Down to Earth Approach, Boston: Allyn and Bacon.

Kasapoğlu, A. (1997). Günümüzde Aile Araştırmaları, Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

Kasapoğlu, A. (1992). "Sosyolojide Birlik Sağlamak" DTCF Araştırma Dergisi, 1: 141-158.

Kasapoğlu, A. (2010). Sosyolojiye Giriş, Ankara: UZEM.

Lyotard, J.F. (1990). Postmodern Durum, (çev. A. Çiğdem) Ankara: Ara.

Martindale, D. (1982). Nature and Types of Social Theory, Boston: Houghton Mifflin.

Özkalp, E. (2000). Sosyolojiye Giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Marx, K., Engels, F. (1962). (ed) Selected Works, London: Lawrence and Wishart.

Marx, K. (1978). Capital, (çev. E. Mandel) New York: Vintage Books.

Merton, R. (1949). Social Theory and Social Structure, Glencoe,Ill.,: Free Press.

Ritzer, G. (1983). Sociological Theory. New York: Alfred A. Knoph.

Rosenau, P. M. (1998). Post-modernizm ve Toplum Bilimleri, (çev. T. Birkan) Ankara: Bilim ve Sanat.

Sarıbay, A. R. (1995). Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İstanbul: İletişim.

Topçuoğlu, A., Aktay, Y. (1999). (der.) Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm, Ankara: Vadi.

Wallerstein, I. (1998). "The Heritage of Sociology and The Future of Social Sciences in the 21st Century" Current Sociology, 2: 1-4.

Weber, M. (1946). From Max Weber: Essays in Sociology, (çev. H. Gerth ve C.W. Mills) New York: Oxford University Press.

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and Spirit of Capitalism, New York: Scribner's.

Weber, M. (1913/1947). The Theory of Social and Economic Organization, (çev. A. M. Hendelson ve T. Parsons) Glencoe. Ill: The Free Press.

Worsley, P. (1988). Introducing Sociology, Harmonworth: Penguin.

Bölüm 3

Kültür ve Kültürel Değişme

Öğrenme çıktıları

1 Kültür Nedir?

1 Kültürü tanımlayabilme ve kültürü oluşturan parçaları sıralayabilme

2 Kültürel Farklılıklar

2 Kültürel farklılıkları açıklayabilme

3 Etnosantrizm ve Kültürel Rölativizm

3 Etnosantrizm ve kültürel rölativizm kavramlarını tanımlayabilme

4 Kültürel Değişme ve Değişme Kaynakları

4 Kültürel değişimi tanımlayabilme ve değişme kaynaklarını açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Kültür • Değer •Norm • Alt Kültür • Karşıt Kültür • Etnosantrizm • Kültürel Rölativizm

GİRİŞ

İnsanlar dünyaya belirli kalıplarla gelmez. Zamanla içinde yaşadığı ortamla bütünleşir. Diğer bir deyişle yaşadığı farklı kültürel ortamlara uyum sağlar. Dolayısıyla içinde yaşadığı kültürü kendi gelişmiş beyin potansiyeli ile öğrenir. Bu öğrenilen yaşam biçimi bir nesilden bir nesile aktarılarak sürer. Dünyaya geldiğinde ilkel ve gelişmemiş olan insan, zamanla diğer canlıların başaramadığı kendine özgü bir kültür yaratır. Diğer bir deyişle yaşadığı toplumsal çevrede çeşitli ortak kurallar prensipler ve davranış kalıpları geliştirip öğrendiği bilgi yapısıyla da doğal çevreyi kendine özgü bir şekilde değiştirir. Böylece paylaşılan kültür sayesinde ortak bir yaşam biçimi veya toplumsal yaşam ortaya çıkar.

Bu bölümde kültürün tanımı, özellikleri ve parçaları ele alındıktan sonra, kültürle ilgili kavramlar çeşitli örneklerle açıklanacak, daha sonra da etnosantrizm ve kültürel rölativizm kavramları tanımlanacaktır. Bölümün son kısmında ise kültürel değişme ve değişmeyi etkileyen faktörler yer alacaktır.

KÜLTÜR NEDİR?

Kültür her toplumda güzel ve çirkini, doğruyu ve yanlışı, iyiyi ve kötüyü tanımlar. Böylece toplum içinde yaşayan insanları bir arada tutmada önemli bir görev üstlenir. Kültür, insanlara bir yere ait olma duygusu verir, onlara belirli ortamlarda nasıl davranması ve düşünmesi gerektiğini öğretir. Böylece toplumsal yaşama bir anlam kazandırır (Andersen and Taylor, 2006: 54).

Resim 3.1

> Kültür karmaşık bir anlam ve davranış sistemi olup bir toplum veya grubun yaşam biçimini tanımlar (Andersen and Taylor, 2006: 54). Bunun içinde inanç, değer, bilgi, sanat, ahlak, gelenek, alışkanlık, dil ve giyim kuşam biçimleri yer alır.

Kültür kavramı belki dünyada tanımlanması en zor kavramlardan biridir. Çünkü, kullanım alanı belki de en geniş kavramlardandır. Örneğin Amerikan kültürü, İslam kültürü, kent kültürü, demokrasi kültürü, yemek kültürü, hamam kültürü, kırsal kültür, giyim kuşam kültürü gibi. Görüldüğü gibi kültür kavramının hem günlük yaşamda hem de akademik literatürde kullanım alanı çok geniştir. Bu açıdan kültür, açıklanması tanımlanmasından daha kolay bir kavramdır. Örneğin Japonya'dan yeni gelmiş bir kişi ile tanıştığınızı düşünün. Eğer bu bir kadın ise onun kültürümüzden farklı olan yönlerini hemen fark ederiz. İlk dikkatimizi çeken dış görünüşüdür. Yani, giysileri, takıları, saç biçimi, yaptığı makyaj gibi. İkinci olarak konuştuğu dilin farklılığını keşfederiz. Daha sonra tavırları, etrafındakilere davranış biçimi, selam verişi, teşekkür edişindeki farklılık gözlenir. Ortak bir dili paylaşıp konuştuğunuz zaman iç dünyasının farklı yönlerini keşfedersiniz. Yani, dünyaya bakış açısının, dini inançlarının, değerlerinin farklı olduğunu görürsünüz. İşte bütün bu karakteristikler kültürün parçalarıdır. Böylece kültür, dil, inanç, değer, norm ve davranışları ile nesilden nesile aktarılan maddi manevi ögelerden oluşan bir bütün olarak açıklanabilir. İnsanlar bu farklı kültürlerini sanat, edebiyat, video kayıtları ve diğer yollarla korurlar. Bunun içinde idealler, fikirler, değerler ve insan eliyle yapılan objeler (DVD'ler, komik kitaplar, fermuar, doğum kontrol cihazları) yer alır (Schaefer, 2010: 53). Örneğin Türk bayrağına olan milli duygularımız bizim kültürümüzün bir yönü olduğu gibi, Arjantin'in meşhur tango müziği de kendi kültürlerinin ulusal bir göstergesidir.

Resim 3.2

Kültür öğrendiğimiz bir bütün, toplumsal olarak aktardığımız gelenek, bilgi, maddi ürünler ve davranışlardır.

Sosyologlar bu kavramı daha da genişleterek kültürü, bir toplumun genel yaşam biçimi olarak ifade ederler. Dünyaya gelen her canlı zamanla kültürleşmektedir. Kültür bu nedenle, bir toplumda yaşayanların öğrendikleri ve paylaştıkları her şeyi kapsar. Davranış bilimlerinde incelenen hemen her şey kültür tarafından etkilenmektedir. Dünyaya gelen her canlı dilini, dinini, yemeyi ve içmeyi, sosyal yaşantısını, çocuk yetiştirmesini, bilgi kurallarını, manevi değerlerini, sevmeyi ve sevilmeyi bir kültür içerisinde yaşayarak öğrenir. İnsanlar bütün bu öğrendiklerini o kadar çok benimser ve içselleştirir ki kendi kültürünün dışında olan şeyleri doğru olarak benimsemezler bile. Böylece kültürün koyduğu kurallar bizim bir parçamız haline gelir. Bir toplumun kültürel ögeleri maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. Maddi ögeler toplumun ya da grubun herhangi bir gelişim aşamasındaki teknolojik ilerlemesini, üretim, teknik, hüner ve becerilerini ifade eder. Örneğin tekerlek, elbiseler, okullar, fabrikalar, kitaplar, uzay araçları gibi. Manevi ögeler ise soyut olan ancak toplum yaşamını düzenleyen değer, inanç, gelenek, görenek ve ahlâk kurallarından oluşur. Örneğin, "Amerikan kültürünü oluşturan maddi ögeler nedir?" diye baktığımız zaman, gökdelenleri, Mc Donalds restoranlar zincirini, uzay mekiğini ve kalabalık bir araba trafiğini görürüz. Manevi ögelerini ise inançları, kuralları, gelenekleri, aile yapıları ve ekonomik sistemleri oluşturur. Manevi kültür ögeleri maddi ögelere kıyasla daha az elle tutulur, gözle görülür bir nitelik taşır. Ancak, toplumsal davranışları korumada ve devam ettirmede manevi kültür daha güçlüdür. Maddi ögeler ise çok çeşitli olup günlük yaşamda en çok karşılaştığımız şeylerdir. Örneğin bazı kültürlerde yemek yeme biçimleri bile farklılık taşır; bazıları gümüş çatal kaşıklarla yemek yerken bazıları çubuklarla, bazıları da elleriyle yerler. Bunların hepsi manevi kültür ögelerini ifade ederken kullanılan araç gereçleri ise maddi kültürün bir göstergesidir.

Resim 3.3

Resim 3.4

Kültürün maddi ögeleri bir toplumun ya da grubun herhangi bir gelişim aşamasındaki teknolojik ilerlemesini, üretim, teknik, hüner ve becerilerini ifade eder. Manevi ögeler ise toplum yaşamını düzenleyen değer, inanç, gelenek, görenek ve ahlak kurallarından oluşur.

Resim 3.5

Görüldüğü gibi kültür insan yaşamını anlamanın ve düzenlemenin bir yoludur. Kültür bizim yaşamımıza anlam veren, dünyayı anlamamız için kaynaklar sağlayan, değer ve idealler yaratarak bize rehberlik eden bir kavramdır (Gökalp, 2009: 100).

Kültür, Ulus ve Toplum

Kültürün ne olduğunu gördükten sonra, şimdi kısaca kültür ile ilişkili bazı benzer kavramları tanımlayıp açıklığa kavuşturmakta büyük yarar vardır. Bunlar kültür, ulus ve toplum kavramlarıdır. Kültür yukarıda da belirtildiği gibi paylaşılan ortak bir yaşam biçimidir. Ulus ise politik bir içeriğe sahiptir. Yani belirli sınırlarla çizilmiş bir bölgede yaşayan ve otoritesini bu sınırlar içinde belirgin kılan insanlardan oluşmuş bir bütündür (örneğin, Kanada, Arjantin, Hollanda gibi). Toplum ise organize olmuş toplumsal ilişkileri paylaşan ve belirli ulusal bir sınır içinde yaşayan insanlardan meydana gelir (örneğin, İsveç, Belçika, Norveç gibi). Bunlar bir ulus olduğu gibi aynı zamanda da birer toplumdurlar. Ancak, birçok toplum da çok kültürlüdür. Yani yaşamın birçok yönünü paylaşan ancak farklı değer ve inançlara sahip insanlardan meydana gelir (Macionis ve Plummer, 1997: 102-103).

Resim 3.6

Ulus belirgin sınırlarla çizilmiş bir bölgede yaşayan ve otoritesini bu sınırlar içinde belirgin kılan insanlardan oluşmuş bir bütündür.

Kavram olarak belki kültür ve toplum birbirinden farklı tanımlanabilir. Ancak aralarında değişmez bir ilişki vardır. Kültür bir toplumdaki paylaşılan ortak üründen oluşur; toplum ise ortak kültürü paylaşan ve birbirleriyle etkileşimde bulunan insanlardan meydana gelir. Toplum kültür olmadan varolamayacağı gibi, kültür de kendisini koruyan ve geliştiren bir toplum olmadan varlığını sürdüremez. Bu nedenle her ikisi de birbirine bağlı olarak yer alır. Bunun nedeni her ikisini de kapsayan bir kelimenin olmamasıdır.

Toplum organize olmuş toplumsal ilişkileri paylaşan ve belirli ulusal bir sınır içinde yaşayan insanlar bütünüdür.

Sosyoloji bir toplumun yapısının anlatılmasına yardımcı olan bir bilim olarak tanımlandığı zaman, kültürün insan davranışlarının anlaşılmasına yardımcı olan bir faktör olduğunu görürüz. İnsanların ne yaptıkları, sevdikleri, sevmedikleri, yasakladıkları, inançları, inanmadıkları, değerleri hepsi bir kültürün parçası olarak ortaya çıkarlar. Kültür aynı zamanda bir toplumda yaşayan insanlara rehberlik eder. İnsanlar arasındaki mevcut ilişkileri yönlendirir (Özkalp, 2008: 60).

Resim 3.7

Kültürün Özellikleri

Toplumları karşılaştırdığımızda sosyologlar kültüre ilişkin belirgin özellikler saptamışlardır. Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

- Kültür paylaşılır: Kültürün en önemli özelliği insanların onu paylaşmalarıdır. Kültürün bu paylaşılabilir özelliği insan toplumunu olası kılar. Ancak, bu paylaşımı karmaşık toplumlarda, farklı grup, gelenek ve bakış açılarının yer aldığı toplumlarda kolay göremeyiz. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, farklı ırk ve etnik grupların kendilerine has dil, tarih ve inançları vardır. Örneğin Latino kültürü İspanyolca konuşur, kendilerine has değer ve geleneklere sahiptir.

Dünyanın birçok ülkesinde kültür, yaş, bölge, etnik hareketler, din sınıf ve diğer sosyal faktörler tarafından çeşitlilik gösterir. Kendi ülkemizde de Güney illerimizde yaşayan insanların özellikleriyle Batı bölgelerinde yaşayan insanların damak tatları, yemek tercihleri, konuşma tonlamaları, ilgileri arasında farklar vardır. Bu kültürel farklılıklara rağmen bu insanlar belirli sembolleri, dil kalıplarını, inanç sistemlerini paylaşarak ortak bir kültür oluştururlar.

- Kültür kalıtsal değildir, öğrenilir: Kültürel inanç ve pratikler gayet iyi bir biçimde öğrenilmişlerdir ve doğaldırlar. İnsanlar nasıl oluyor da bir yiyeceği bir diğerine tercih ediyorlar? Neden at eti veya dana eti hiç yemiyor da, domuz eti yiyor? Müzik zevkleri nasıl kazanılıyor? Kültür, genelde doğrudan bir iletişimle, ebeveynler veya öğretmenler tarafından gençlere okullarda kazandırılır veya aile içinde öğretilir. Çatal kaşık kullanmayı, hangi elle neyi tutacağımızı, hangi yemek takımı ile ne tür yemekler yeneceğini öğreniyoruz ve eğitiliyoruz.

Kültürü bazen de doğrudan olmayan bir biçimde gözleyerek veya taklit ederek öğreniyoruz. Kadın veya erkek olmanın ne anlama geldiğini nasıl öğrendiğimizi bir düşünelim! Genelde bu rolleri etrafımızda yer alan kişilerin davranışlarını gözlemleyerek öğreniyoruz. Anne ve babalar, kardeşler, aile büyükleri, örnek aldığımız, gözlemlediğimiz objelerdir. Kültür böylece bir nesilden bir nesile formel ve informel yollarla aktarılır. Kültür öğrenilinceye kadar, birey kendini dışlanmış hisseder.

Kültürün öğrenildiği sürece ise sosyalizasyon veya toplumsallaşma diyoruz (Andersen and Taylor, 2006: 55).

Resim 3.8

- Kültür olduğu gibi kabul edilir: Kültür öğrenilmiş bir kavram olması nedeniyle, bir toplumun üyeleri onu nadir olarak sorgularlar. Hepimiz bir kültürün üyesi olarak yüzlerce kültürel pratiği hiç düşünmeden uyguluyor, benimsiyor ve bunları normal olarak görüyoruz. Ne zaman bu pratikleri sorgulamaya başlasak ve bunların nedenlerini araştırsak kendimizi soyutlanmış veya oryantasyon bozukluğu olan biri gibi hissediyoruz. Grup içinde fonksiyonlarımız yapamaz hale gelebiliyoruz. Örneğin turist olarak bir ülkeye gittiğinizde her ne kadar bilgilendirilmiş olsanız bile bu ülkede maymunların beyinlerinin gözünüzün önünde bıçakla kesilerek tabağa konduğunu gördüğünüz zaman, kendi kültürümüzden kazandığımız alışkanlıkla buna karşı çıkıyoruz. Bu durumu vahşet veya iğrenç olarak ifade edebiliyoruz. Kültür sonuçta insanları iyi veya kötü yönleriyle birleştiren bir unsurdur. Ancak kültürler arası iletişimin olmayışı olumsuz sonuçlara yol açabilir (Andersen and Taylor, 2006: 56).
- Kültür semboliktir, dil aracılığıyla aktarılır: Kültürü belirgin kılan şey insanların objelere veya davranışlara atfettikleri anlamlardır veya sembollerdir. Örneğin herhangi bir ülkenin bayrağı, baktığınız zaman renkli

veya desenli bir kumaş parçasıdır. Ancak o kültürün insanları için taşıdığı anlam kumaşın ötesindedir. İfade ettiği şey; hürriyet, demokrasi ve ulus anlamını taşır. Türk bayrağı ülkemiz için en önemli sembollerden biridir. İnsanlar onun renkleri altında birleşmekte ve vatan savunması için kanlarını dökmektedirler. Ancak bir başka ülkede yaşayan bir grup insan için aynı anlamı değil, aksine olumsuz bir anlamı ifade edip yakılması gereken bir obje olarak görülebilmektedir. Tıpkı Amerikan bayrağının Irak'ta yaşayan bir grup insan tarafından emperyalizmin sembolü olarak görülüp yakılması gibi. Bu nedenle kültürel anlamlar belirli bir sosyal içerik taşır ve belirgin bir sosyal ortamda anlam kazanır. Kültürün bu özelliği hiçbir zaman gözden kaçırılmaması gereken bir niteliktir. Bir kültürü öğrenmek sadece belirli davranışta bulunmayı değil, aynı zamanda onun kültür içinde taşıdığı anlamı öğrenmek ve anlamak demektir (Andersen and Taylor, 2006: 57).

Resim 3.9

Unutulmaması gereken bir diğer önemli olgu kültürün dil aracılığıyla aktarılmasıdır. İnsanoğlu dil sayesinde kültürü açıklayabilir ve gelecek nesillere aktarabilir. Dil, semboller aracılığıyla insanların birbirleriyle iletişim kurmasını sağlayan bir araçtır. Semboller veya simgeler yolu ile dilini bilmediğimiz bir kimseye bir şeyler anlatıp onu anlayabiliriz. Bir dile sahip olmamız nedeniyle yaşadığımız dünyadaki olayları açıklayabilir, yorumlayabilir ve olaylara bir anlam verebiliriz (Özkalp, 2011: 86).

- Kültür yer ve zamana göre değişir: Nasıl fiziksel ve sosyal çevre bir toplumdan diğerine farklılık taşıyorsa, insanların yaratıcılığı ve uyum yeteneği karşılaştıkları sorunlara adapte olmalarını sağlıyorsa, kültür de bir yerden bir başka yere göre değişir. Sabit veya değişmez değildir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde insan sorunlarına, bilimsel çözümlere kuvvetli bir inanç vardır. İnsanların sahip oldukları yiyecek arzı veya sağlıkla ilgili problemlerin bilimsel olarak gen ilavesi ve kök hücre araştırmaları ile çözülebileceğine veya tedavi edilebileceğine inanılmaktadır. Buna karşın bazı katı dinî kültürlerde bunun yanlış olduğuna bu şekilde bilinmeyen bir sahaya girildiğine, bunun zararlı sonuçları olabileceğine, bazı kültürlerde ise bilimin, sorunları çözmekten çok yeni sorunlar yarattığına inanılmaktadır (Harding, 1998). Genetik mühendisliği ve kök hücre araştırmalarındaki bu tartışmalar kültür çalışmalarının, içinde yaşanılan topluma veya değişen toplum koşullarına göre oluştuğunun en güzel örnekleridir (Andersen and Taylor, 2006: 57).

Resim 3.10

Kültür bir toplumdan bir topluma farklılık taşıdığı gibi, zamanla da farklılaşır. İnsanlar yeni durumlarla karşılaştıklarında kültür, geçmiş ve günümüzün bir karışımı olarak ortaya çıkar. Örneğin bugün Almanya ve Avrupa'da yaşayan iki milyondan fazla bir Türk nüfusunun var olduğunu biliyoruz. Yeni gelen kuşaklar da kültür çatışmasını yaşamaktadır. Bu gençlerin anne ve babaları onları kendi orijinal kültürünün değerleriyle yetiştirmeye çalışırken bu nesil aynı zamanda içinde doğduğu ve

yetiştiği bu yeni kültürün beklentileriyle de uyuşmak zorundadır. Bu yeni topluma uyum, nesiller arasında çatışmalara neden olmaktadır. Özellikle eski kuşak kendi kültürünün baskın değerlerini bu nesle aktarmaya çalıştıkça çatışma daha da güçlenmektedir. Çünkü, yeni nesil o kültürün gençlerinden etkilenip onlar gibi giyinmek, saç stillerini onlara benzetmek, onlar gibi yaşamak isteyince, yani içinde yaşadığı yeni toplumun değerlerini benimsedikçe bu, kendi aileleri için kabul edilemez bir hale gelmekte ve çocuklar ile ailelerinin arası açılmaktadır. Hatta bazı aileler çözümü çocukları kendi doğdukları ülkelere göndererek, orada yetiştirmekte bulmaktadırlar.

Kısaca özetleyecek olursak, kültürün bir anlamda katı ve değişmez insan deneyimlerinden oluştuğunu, bir anlamda da başkaları tarafından kolay anlaşılmayan düşünce, duygu, inanç ve davranışlardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Böylece kültürün geçmişi ve şimdiki zamanı birleştirerek toplumun bilgi yapısını oluşturduğunu ve insanların tecrübelerini, deneyimlerini şekillendirdiğini ifade edebiliriz (Andersen and Taylor, 2006: 58).

Kültürü Oluşturan Parçalar: Dil, Norm ve Değerler

Dil

Dil, kültürün en önemli parçalarından biridir. Kültürel farklılıkları oluşturan özelliklerden biri de dil becerimizdir. Toplumun üyeleri genelde ortak bir dili paylaşırlar. Bu insanların günlük iletişimlerinde önemli bir kolaylık yaratır. Örneğin, herhangi bir nalburiye dükkânına gidip bir pense istediğinizde bunun resmini çizmenize gerek kalmaz. Eğer İngiltere'de yaşıyorsanız pensenin ismi kendi dillerinde farklıdır (Pliers). Hatta kendi toplumumuzda bile bazen pense istediğimizde elimize karga burun veya kerpeten verilebilir, yani farklı isimler alabilir.

✓ Kültürün aktarılışında en önemli öge kullanılan dildir.

Kültür insanların toplumsal mirasıdır. Bu miras topluma yeni katılanlar tarafından öğrenilir ve her nesil bunu az çok değiştirerek gelecek nesillere taşır. Dil ise sembollere dayanır. Sembol ise insanların iletişimde kullandıkları anlam ifade eden her şeydir. Semboller maddi objelerden tutun, sese, kokuya hatta tat almaya kadar uzanır. İnsanların iletişiminin kaynağı sembollerdir. Günümüzde 7000 den fazla dil konuşulmaktadır. Ulusların politik sınırları içinde bazen bir tek, bazen de birden fazla dil kullanılır. Örneğin Kuzey Kore'de tek bir dil varken, Papua Yeni Gine'de 820 farklı dil kullanılmaktadır. Ulusların nüfusları ne olursa olsun dil paylaşılan kültürün en önemli parçasıdır (Gordon, 2005). Dil böylece kültürün temelini oluşturur. Dil'in içinde konuşma, yazılı karakterler, sayılar, semboller ve sözel olmayan jest ve mimikler yer alır. Dil kültürün en önemli parçası olduğu için, başka dilleri konuşmak kültürler arası ilişkileri anlamak açısından kritik bir önem taşır.

✓ İnsanların iletişiminin kaynağı olan sembol, iletişimde kullanılan ve anlam yüklenilen her şeydir.

Resim 3.11

Resim 3.12

Soğuk savaş döneminde yani 1950'lerden 1970'lere hatta günümüze değin ülkeler özellikle dış ilişkiler açısından yabancı dil bilmenin önemi üzerinde durmuşlar ve diplomatlar için özellikle Rusça üzerinde durarak çeşitli lisan okullarının açılmasına önem vermişlerdir. Hatta Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bile yeni ortaya çıkan ülkelerin dillerini öğrenmek bu ülkelerle ilişki kurmak açısından önem taşıdığı için yabancı dil bilmek büyük bir saygınlık ifadesi olmuştur. Amerika'da 11 Eylül 2001'de ikiz kulelere yapılan saldırı sonucu ülkede Arapça bilen insan potansiyelinin azlığı büyük bir sorun oluşturmuş, böylece Arapça hem teröristleri takip etmek hem de İslam ülkeleriyle bir köprü oluşturmak için anahtar bir rol oynamıştır (Schaefer, 2010: 61). Sözel iletişim kadar sözel olmayan iletişim de kültürler arasında önem taşır. Örneğin bir toplantının iyi gitmediğini hissettiğinizde hemen oturduğunuz iskemlede geriye yaslanır, kollarınızı kavuşturur ve dudaklarınızı büzersiniz. Bir arkadaşınızın ağladığını gördüğünüzde ise onu hemen teselli edersiniz. Tuttuğunuz takım maç kazanırsa havalara sıçrar, takımın önemli oyuncularının resimlerini duvarınıza asarsınız. Bunların hepsi sözel olmayan iletişime örnek oluşturur.

İnsanların temel iletişim biçimlerinden olan işaret ve mimiklerden oluşan vücut dili bile sembollerden oluşur. Dünyanın her kültüründe insanlar bazen birbirlerine bir şey ifade etmek isterlerken sözlü dil yerine bu işareti veya vücut dilini kullanırlar. Ancak, her kültürde bunlar farklılık taşır. Kendi kültürümüzde yaygın olarak kullandığımız bir işaret bir başka dilde çok kötü anlama gelebilir ve bu durumda çok mahçup durumlara düşebiliriz. Bu nedenle vücut dili insanların iletişimini kolaylaştırırken bazen insanların başına umulmadık dertler de açabilir. Bunlara en ilginç bir örnek kendi kültürümüzden verilebilir. Kendi kültürümüzde biz hayır anlamında başımızı yukarı doğru kaldırırken, Batı kültüründe başı aşağı yukarı sallamak evet demeyi ifade etmektedir. Batı kültüründe başını sağa sola çevirmek hayır anlamını ifade eder. Bu nedenle her kültürde işaret dilini anlamak ve ona göre kullanmak zorundayız. Örneğin Avusturalya'da baş parmağın yukarı kaldırılması, son derece kaba bir davranış olarak nitelenirken, bir başka kültürde iyiyim anlamına gelir. Bu nedenle son derece basit olmakla beraber, sembollerin taşıdığı anlam derin bir içerik taşıyabilir.

Dil, böylece insanların deneyimlerini, fikirlerini ve bilgilerini aktarmalarına yardımcı olan bir araçtır. Kültür ancak dil yardımıyla varlığını sürdürür. Edward Sapir (1929) ve Benjamin Whorf (1956) dilin gerçekliği anlamamızda bize rehberlik eden bir faktör olduğunu savunurlar. "Dünya hakkında görüşlerimizi etkileyen şey, öğrenmiş olduğumuz dile bağlıdır" tezini savunan Sapir ve Whorf'a göre gerçeklik hakkındaki algılamalarımızı tayin eden "şey" de kullandığımız dilin gramer ve kelime yapısıdır. Algılamalarımız farklı olduğu için, dünyalarımız da farklı olmaktadır. Örneğin insanlar için bir şey önemli ise, bu insanların kullanmış oldukları dilde bu şey birçok kelimeyle açıklanmakta veya bu anlamı veren çeşitli kelimeler kullanılmaktadır. Örneğin bir dilde zaman önemli ise zaman ifade eden birçok kelime vardır.

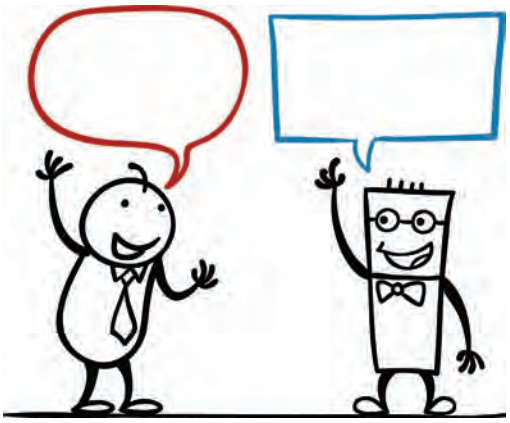

Resim 3.13

Bildiğimiz kadarı ile her bireyin dili öğrenmede genetik bir kapasitesi mevcuttur. Ancak insanlar kullandıkları dilin mahkûmu da değillerdir. Öğrendikleri her yeni dil onların dünya görüşlerini değiştirecektir. Böylece öğrendiğimiz her yeni dil, başka kültürleri anlamamızda bizlere yardımcı olacak ve böylece kültürler arası anlayış da yaygınlaşacaktır.

Normlar

"Yemek yemeden önce ellerini yıka," "Büyüklerini say, küçüklerini sev," "Akşam yemeğe davetliysen üstüne temiz elbise ve gömlek giy." Bütün toplumlarda uygun olan ve olmayanı belirleyen, uygun olanı pekiştiren, uygun olmayanı ise cezalandıran çeşitli kurallar yer alır.

Toplumca benimsenen standartlar toplumca korunur ve desteklenirler. Bir normun önemliliği, onun toplumca kabul görüp anlaşılmasına bağlıdır. Örneğin bir sinemada film seyrederken herkesin susup sessiz kalmasını bekleriz. Ancak bu da seyrettiğimiz filmin türüne ve seyirciye bağlıdır. Eğer ciddi artistik bir film izliyorsak seyircinin ciddi ve sessiz olmasını ve sessizlik normuna uymasını bekleriz. Ancak bir korku veya komedi filmi izliyorsak bu normu uygulamak zor olabilir.

Resim 3.14

Norm kültürün belirlediği yerleşik davranış kurallarıdır.

Her toplumda bireylerin tutum ve davranışlarını belirleyen, nasıl giyineceğimizden, nasıl yemek yiyeceğimize, nasıl oturacağımıza ve tuvaletleri nasıl kullanacağımıza kadar çeşitli normlar yer alır. Normları olmayan bir toplum kaos içerindedir. Yerleşik normlar yardımıyla insanlar nasıl hareket edeceklerini öğrenir, sosyal etkileşimlerinde tutarlılık gösterir ve başarılı olurlar. Sosyologlar normları formal ve informal normlar şeklinde ikiye ayırırlar. Formal veya resmi normlar yazılı kurallar olup karşı gelindiği takdirde şiddetle cezalandırılırlar. Bu normlar genelde kanun veya yasa biçiminde karşımıza çıkarlar, doğru ve yanlış davranışı kesin bir biçimde ayırırlar. Yasalar yoluyla hükümetin sosyal kontrol imkânı doğar ve devlet bu yasaların uygulanmasında sorumlu olan politik organizasyondur. Yasalar resmi normların sadece bir türüdür. Bir iskambil oyununda ve üniversite yapısı içinde de yönetmeliklerle uygulanan çeşitli normlar yer alır. Kopya çekme, hocaya hakaret ciddi bir biçimde normlarla cezalandırılan davranışlardır. İnformal veya gayri resmi normlar ise genellikle anlaşılır fakat kesin bir biçimde kayıtlı veya yazılı değildirler. Örneğin uygun bir giyim tarzının standartları informal normlardır. Her okulun kendine özgü bazı giyim kuşam alışkanlıkları vardır; kravat takmak, gömlek veya tişört giymek, pantolon veya etek giymek gibi. Bazen öğrenciler bu kuralları kendilerince ihlâl edebilmektedirler. Bunlara verilen ceza genelde yaptırım biçiminde değil, ihtar veya bazen de arkadaşları tarafından dalga geçilmek şeklinde olabilir. Yemek yemeyi bilmeyen birisiyle yemek yendiği zaman, bu insanla bir daha yemek yememek informal bir norm olabilir.

Resim 3.15

Her kültürde toplumsal düzeni sağlayan bireylere yol gösteren kurallar, standartlar ve fikirler bulunur. Bütün bunlara norm adı verilir. Norm yaptırımı olan kurallar sistemidir.

Normlar bir başka şekilde toplum içinde taşıdıkları öneme göre de sınıflandırılabilir. Sosyolojinin başlangıç dönemlerinde William Graham Sumner (1906) normları âdetler (folkways) ve örfler (mores) şeklinde sınıflandırmıştır. Örneğin erkeklerin pantolon kadınların ise etek giymeleri bir âdettir. Bir başka biçimde insanların evlerini

dekore ediş biçimleri (yatak odası, misafir odası gibi), selamlaşma biçimleri, yemek hazırlayış ve sunum biçimleri hep birer âdet şeklindedir. Âdetler daha gevşek bir biçimde tanımlanır ve daha gevşek olarak uygulanır. Ama yine de sosyal davranışları kontrol etmede, grup geleneklerini uygulamada önemli bir fonksiyon görürler (Andersen and Taylor, 2006: 62).

Âdetler bir grubun davranış standartlarını oluştururlar ve günlük yaşamı yönetirler. Örfler ise adetlerden daha katıdırlar.

Resim 3.16

Örfler ise âdetlerden daha katıdırlar. Genelde etik ve ahlaka ilişkin davranışları kontrol ederler. Örneğin yasal ve dini emirler, başkalarını öldürmenin, eşlerin birbirlerini aldatmalarının yasaklanışı gibi. Esasında yasalar, örflerin formalleştirilmiş, yazılı hale getirilmiş biçimleridir. Örflere karşı gelinmesi ciddi bir cezalandırmayı gerektirir. Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de cinayet, vatan hainliği, çocuğa şiddet uygulamaya karşı güçlü örfler yer alır. Bu örfler resmi normlar şeklinde kurumsallaştırılmışlardır (Schaefer, 2010: 63).

Normlar toplumda ödül ve ceza ile güvence altına alınırlar. Yani norma uygun olan bir davranış ödüllenirken uygun olmayanlar cezalandırılır. Ödül ve cezalar resmî veya gayri resmi biçimde de olabilir. Örneğin hırsızlık yapan bir kişinin mahkemelerce, ceza hukukuna göre cezalandırılması resmi bir cezalandırmayken aynı bireyin toplum tarafından dışlanması, ona iş verilmemesi ise informal bir cezalandırmadır. Bazen kızdığımız bir insana tebessüm etmemek, konuşmamak bile gayri resmî bir cezalandırmadır.

Resim 3.17

Bazı normlar toplumun her bireyi için geçerliyken bazıları bazı bireyler için geçerli, diğerleri için değildir. Hemen hemen bütün toplumlarda geçerli olan ve yasak olan bir norm, bir insanı öldürmedir. Ancak bu norm bazı gruplar, örneğin polisler için geçerli değildir. Polisler veya güvenlik güçleri belirli durumlarda, girdikleri silahlı çatışmalarda bir kimseyi öldürebilir veya kendini koruma amacıyla silah kullanabilir.

Normlar, toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenilir ve birer alışkanlık halini alırlar. Birey çoğunlukla bir norma uyduğunun farkına dahi varmaz, otomatik olarak onu uygular. Toplumun birer üyesi olarak çocuklarımıza kendi toplumumuzun standartlarına göre doğru olanı öğretir ve onlardan bunlara uymalarını bekleriz.

Her toplumun sahip olduğu normların önem dereceleri de farklılık gösterir. Bazı normlar bir toplumun devamlılığı için daha önemliyken bazıları bu kadar önemli olmayabilir. Örneğin yemek yerken ağzını şapırdatan veya arkadaşlarına kaba davranan bir kişinin çiğnediği norm önemli bir norm ihlali değildir. Ancak vatanına ihanet eden bir kimsenin çiğnediği norm daha büyük bir ceza ile karşılaşır. Böylece normlar yoluyla toplumun kontrolü bir ölçüde gerçekleşmektedir. Çünkü,

normları geçerli kılan cezalandırma ve ödünlendirmedir. Ceza yoluyla istenmedik davranışlar ortadan kaldırılırken, ödüllendirme ile istendik davranışlar pekiştirilir ve bu davranışların gelecekte tekrarlanma olasılıkları artar.

Normlar gündelik faaliyetlerimizi düzenler ve bize rehberlik ederler. Hatta normlar ihlal edilmeden biz onların norm olduklarının farkına bile varmayız. Örneğin konser bileti alırken insanların kuyrukta beklemesinin bir norm olduğunu, ancak birisi bir başkasının önüne geçip bilet almaya kalkınca anlarız. Çünkü, burada kuyrukta bekleme normu ihlal edilmiştir.

Normlar toplumdan topluma farklı olduğu gibi, aynı toplum içinde de zaman zaman değişebilirler. Örneğin 1950'lerden önce evlilik öncesi cinsel ilişkiler gençler arasında çok yaygın değilken bu tarihlerden sonra Batı toplumlarında bu tür ilişkilerde büyük patlama olmuştur.

Normların kabulü de zamanla, ekonomik, sosyal ve politik koşulların değişimiyle farklılaşabilmektedir. Yine Amerika Birleşik Devletleri'nden örnek verecek olursak, 1960'lara kadar resmi normlar beyazların başka ırktan insanlarla evlenmelerini yasaklamaktaydı. Her ırk kendi ırkından bir kişiyle evlenebilmekteydi. Ancak, son 50 yıl içinde bu tür normlar tamamen kaldırılmış bir durumdadır. Değişme süreci içinde tek ebeveynli ailelere sıklıkla rastlanıldığı gibi, aynı cinsiyetten insanların evliliğine de hoşgörü ile bakılmakta ve müsaade edilmektedir (Schaefer, 2010: 64).

Değerler

Bir toplumun kültürünü öğrenmek demek o toplumu bir arada tutan, ideal olan prensiplerini, ahlak standartlarını ve arzu edileni belirleyen değerlerini bilmek demektir. Bir başka deyişle, toplumun arzuladığı yaşamın ne olduğuna ilişkin fikirleri öğrenmek o toplumun değerlerini oluşturur. Bazı değerler çok belirgin iken, bazı değerler daha geneldirler. Örneğin sağlık, sevgi, demokrasi ve eşitlik bu tür genel değerler arasındadır. Elbette bir toplumun üyelerinin hepsi bu değerleri paylaşmayabilir. Parlamento tartışmalarında veya seçim zamanlarında bu tür paylaşılmayan değerleri fazlasıyla görebiliyoruz. Değerler, o kültürün insanlarının davranışlarını etkileyerek başkalarının davranışlarını değerlendirmede bir kriter veya standart görevi görürler. Bu açıdan değerler, normlar ve yaptırımlar birbirleriyle yakından ilişkilidir. Örneğin bir kültür, evlilik kurumunu önemli bir değer olarak algılıyorsa, eşlerin birbirlerini aldatmalarını yasaklayan normlar koyabilir veya boşanmayı zorlaştıran kararlar alabilir (Schaefer, 2010: 65). Aynı şekilde eğitime özel ağırlık veren bir toplum, eğitimi kolaylaştıran ve yaygınlaştıran normlara ağırlık verebilir.

> Değerler bir toplum içinde yaşayan insanların iyiyi, doğruyu, güzeli, uygun olanı veya yanlışı, çirkini, uygun olmayanı belirlediği ortak düşüncelerdir.

Bir kültürün değerleri değişebilir ancak bunların çoğu bir insanın yaşamı boyunca nispeten düzenli ve kolay değişmeyen bir biçimde yer alır. Toplumsal anlamda toplumun büyük çoğunluğunca paylaşılan değerler yaşamımızın en önemli parçalarıdır. Sosyolog Robin Williams, (1970) yaptığı araştırmada Amerika'da yaygın bir biçimde paylaşılan değerleri araştırmıştır. Bunlar arasında en öne çıkanlar;

- Başarı
- Yeterlilik
- Zenginlik
- Vatanseverlik
- Eşitlik
- Bilimin üstünlüğü
- Dine bağlılık

gibi değerler olmuştur. Ancak, hemen ifade edelim ki bu değerler bütün Amerikan toplumunca, 307 milyon insan tarafından, aynı ölçüde paylaşılan değerler değildir. Bu tür bir liste toplumun millî karakterini ortaya koyması açısından önem taşır (Schaefer, 2010: 65).

Resim 3.18

Dünya Değerler Araştırması'nın sonuçları için http://www.worldvaluessurvey.org internet sayfasını inceleyebilirsiniz.

Zamanla bazı değerlerin önemi artarken bazılarının azalabilir veya yerine yeni değerler ortaya çıkabilir. Ancak unutulmaması gereken olgu her toplumun değerlerinin kendine has olmasıdır. Bireyler zamanla bu değerlere ters düşebilir veya değer çatışmaları ortaya çıkabilir. Toplumsal ve ekonomik koşulların değişmesiyle toplumsal yapıda meydana gelen değişmeler o yapıya uygun değerleri ortaya çıkarmakta ve bu değerlerin benimsenmeleri artmaktadır. Örneğin 1960 ve 1970'li yıllarda dünyada tasarruf değeri önemli olurken, ekonominin değişmesi ile artık tüketim toplumu olmamız nedeniyle tasarrufun yanında halkı tüketime yönlendirmek önemli bir değer olarak paylaşılmaktadır. Bugün çevremizde yer alan büyük alışveriş merkezlerinin böyle bir değeri pekiştirdiğini ve halkı tüketmeye yönlendirdiğini söyleyebiliriz. Aynı şekilde çevre, vücut sağlığı, mahremiyet (privacy) gibi değerler de giderek ön plana çıkmakta ve medyada paylaşılmaktadır. Son yıllarda özellikle kişilerin özel hayatının gizliliğine önem veren mahremiyet (privacy) değeri de giderek önem kazanmakta, en çok da ihlal edilen değerler arasında gözükmektedir. Özellikle, ülkemizde bankacılık sektörünün gelişmesi ve terörün yaygınlaşması insanın özel hayatına olan müdahaleyi giderek artırmıştır. Amerikada da özellikle 11 Eylül 2001 tarihli terörist saldırıdan sonra Amerikan hükümeti aldığı bazı kararlarla, mahkeme iznine gerek kalmadan insanların hayatlarını gözlem altına almaya başlamış ve Federal Araştırma Bürosu (FBI) hükümetçe desteklenerek insanların sağlık, kütüphane, öğrencilik ve telefon kayıtlarına girerek bilgi toplamıştır (Schaefer, 2010: 66).

Öğrenme Çıktısı

1 Kültürü tanımlayabilme ve kültürü oluşturan parçaları sıralayabilme

Araştır 1

Toplumun devamlılığını sağlayan normlara örnekler veriniz. Adet ve örflerin toplumun devamlılığına katkıları nelerdir, araştırınız.

İlişkilendir

Yörenizde bulunan müzeleri gezerek kültürü oluşturan parçalara örnekler bulunuz.

Anlat/Paylaş

Sosyal medyada kullanılan yeni kültürel semboller üzerine tartışınız.

KÜLTÜREL FARKLILIKLAR

İnsanoğlu kültür sayesinde içinde yaşadığı çevreye uyum sağlar. Her toplumun kültürü kendine özgü birtakım niteliklerden oluşur. Sahip olduğumuz norm ve değerler bütünü, herhangi bir kültürde aynı ya da benzer bir biçimde olmayabilir. Örneğin Amerikalılar istridyeyi severek yerler ama salyangoz yemezler. Fransızlar salyangoz yer ama çekirge yemezler. Zulular çekirge yer ama balık yemezler. Museviler ise balık yer ama domuz eti yemezler. Hintliler domuz yer ama dana eti yemezler. Ruslar ise dana eti yerler ama yılan yemezler. Çinliler yılan yer ama insan yemezler. Buna karşılık Yeni Gine'de yaşayan Yale Kabilesi üyeleri ise insan etini çok lezzetli bulurlar. Görüldüğü gibi kültürel farklılıklar o kadar geniş bir biçimde yer alırlar ki her toplumda aynı biçimde ortaya çıkan bir norm bulmak imkansız ölçüde zordur.

Resim 3.19

Resim 3.20

Bugün dünya yüzünde yaşayan yaklaşık 6 milyar insan belirli bir biyolojik tür olan "Homosapiens"e aittir. Buna rağmen insanlar arasındaki farklılıklar bizleri bazen şaşırtmakta, üzmekte, rahatsız etmekte bazen de hayran bırakmaktadır. Bu farklılıklara şöyle bir göz attığımızda bunun yaşam biçimi ile ilgili olduğunu görüyoruz. Örneğin Çinliler cenaze törenlerinde beyaz elbise giyerlerken Avrupalı insanlar siyah giymektedirler. Çinliler 4 rakamını uğursuz bulurken, İngiltere'de yaşayanlar 13 rakamını uğursuz kabul ederler. İnsanların birbirleriyle karşılaştıkları zaman öpüşme âdetleri vardır. Bu da kültürler arasında büyük farklılık gösterir. Avrupa'da birçok insan halk arasında birbirlerini öpebilir, buna karşın Çinliler gizlice öpüşürler, Fransızlar halk arasında iki kere öpüşürler (yani iki yanağından bir kere öperler) Belçikalılar ise üç kere yanaklarından öperler, buna karşın Nijeryalılar hiç öpüşmezler, Ruslar ise erkek erkeğe dudaklarından öperler. Ülkemizde de erkek erkeği iki yanağından öper, ancak kadınlar çok yakın olmadıkça öpülmezler. Evlenme törenlerine baktığımızda da farklılıklara rastlarız. Kuzey Amerika'da çiftler düğün sonrası birbirlerini öper, Koreliler karşı karşıya gelerek dizlerinin üzerine eğilirler, Kamboçya'da ise damat gelinin yanağına burnu ile dokunur. Dünya yüzünde ne kadar çok seyahat edilirse bu tür farklılıklara o kadar çok rastlıyoruz (Macionis ve Plummer, 1997: 98). Kısaca hepimiz aynı biyolojik türden olmakla birlikte, insanoğlu bu dünyada birbirinden son derece farklı düşünce, fikir, yaşam biçimlerine, farklı nezaket, kabalık, güzellik, çirkinlik, doğru ve yanlış standartlarına sahip olmaktadır. Bu tür farklılıklar kültür kavramı içinde dile getirilmektedir. Bu farklılıklar bazı toplumlar için doğru ve değerli, bazıları için ise aptalca fikirlermiş gibi görülür. Ancak toplumları yakından tanıdığımız zaman kültürün de kalıplaşmış olduğunu görürüz. Örneğin gelenekler birbirlerini destekleyerek birbirlerine uyumlu olurlar. Bir gelenekteki değişiklik, diğer gelenekleri de etkiler ve değişmeye neden olur.

Resim 3.21

Resim 3.22

Toplumbilimciler bu olaya, yani kültürün bütün parçalarının herhangi bir biçimde birbirlerine bağlanmasına kültürel birleşme (entegrasyon) adını vermektedir. Kültürlerarası farklılıklar kadar kültür içinde olan çeşitlilikler de kültür açısından önem taşır. Bunlar çok çeşitli olmakla beraber temel farklılık, içindeki norm ve değerlerde yatar. Kültür içindeki farklılıklar geleneksel, endüstrileşmemiş toplumlarda daha az; endüstrileşmiş, gelişmiş toplumlarda daha çoktur. Geleneksel toplumlar bilindiği gibi küçük, üyelerinin benzer işler yaptığı, benzer biçimde yaşadığı, benzer değerlere sahip olduğu toplumlardır. Bu nedenle de kültür değişmeleri yavaştır. Modern toplumlar ise büyük, farklı nüfusların yaşadığı, bireylerin farklı meslekleri yaptığı toplumlar olmaları nedeniyle değişmeye daha açıklardır ve kültür farklılıkları daha yoğundur. Ancak, ne kadar farklılık olursa olsun yine de her kültür tesadüfi elementlerin oluşturduğu bir bütün değildir. Kültür bir birleşmedir, her parçası birbiriyle anlamlı bütünler oluşturur ve birbirini tamamlar bir nitelik taşır. Şimdi bu temel farklılıklara değinelim.

✓ Kültürün bütün parçalarının herhangi bir biçimde birbirlerine bağlanmasına kültürel birleşme denir.

Baskın Kültür

Sosyolojide iki temel kavram kültürlerarası farklılıkları anlamada bizlere yardımcı olur: baskın kültür ve alt kültür.

Baskın kültür formu (dominant culture), o toplum içindeki temel kurumlardan en çok desteği alan ve temel inanç sistemlerini oluşturan kültürdür. Baskın kültür bir toplum içindeki tek kültür olmamakla beraber, toplum içindeki insanlar tarafından o toplumun kültürü olarak inanılan ve çoğunluğun paylaştığı kültürdür. Sıklıkla baskın kültür o toplum içindeki diğer kültürlerin standart olarak saptadığı ve yargıladığı kültürdür (Andersen and Taylor, 2010: 64). Özellikle gelişmiş ve kompleks toplumlarda tek bir baskın kültürü belirlemek veya izole etmek çok zordur. Genelde orta sınıfın paylaştığı değerler, çeşitli alışkanlıklar ekonomik kaynaklar baskın kültürü oluşturur. Bu kültür, o toplumun televizyon kanalları, moda endüstrisi, modern Avrupai gelenekler, örneğin fast food zincirleri, profesyonel spor takımları tarafından desteklenen ve aynı zamanda da bunlardan etkilenen kültürdür. Ancak, bu kültürün değerlerini paylaşmayan, birçok alt kültürlerin olduğunu gözden uzak tutmamak lazımdır.

Resim 3.23

✓ Baskın kültür, toplum içindeki en güçlü grupların sahip olduğu kültürdür.

Alt Kültür

Amerika'daki rodeo kovboyları, emekliler, açık denizlerde petrol platformlarında çalışanlar, çeteler, uyuşturucu bağımlıları sosyologların deyimiyle birer alt kültürdür. Alt kültürler, içinde bulunduğu toplumun bir parçası olup kendilerini diğer gruplardan ayıran özgün değer farklılıkları olan gruplardır. Diğer bir deyişle, baskın kültür içinde yaşayan, kendine özgü niteliklere sahip kültürlerdir. Alt kültür üyeleri toplumdaki ortak kültürü önemli ölçüde paylaşmasına rağmen gündelik yaşam içinde farklı inanç, pratik ve tarzları kabul ederler (Gökalp, 2009: 103). Toplumlar büyüyüp karmaşıklaştıkça alt kültürlerin sayısı da artmaktadır. Alt kültürleri oluşturan çeşitli biçim ve yollar mevcuttur. Genelde alt kültürler ya o kültürün bir parçasının karşılaştığı bir sorundan dolayı veya sahip olduğu bir imtiyaz nedeniyle oluşurlar. Bazen ortak bir yaş (gençlik, yaşlılık), bölge (Alpler), etnik bir köken

(Boşnaklar, Ermeniler, İspanyol kökenli Amerikalılar), meslek (itfaiyeciler, AKUT üyeleri), özür (işitme ve görme engelliler) gibi nedenlere dayalı olarak da alt kültürler oluşabilir. Bazı alt kültürler ortak bir hobiyi paylaştıkları (hackerlar), bazıları da toplum dışına itilmelerinden dolayı (uyuşturucu bağımlıları, hükümlüler) alt kültürü oluştururlar (Schaefer, 2003: 72). Alt kültür üyelerinin diğer alt kültürlere etnosentrik tutumları vardır. Yani kendi alt kültürlerini yüceltip diğer kültürleri aşağılarlar. Alt kültürler arasındaki farklılıklar arttıkça bu gruplar arasındaki çatışmaların derecesi de artar.

Resim 3.24

Alt kültür, bir çeşit kültür grupları olup değer ve normları baskın kültürden farklı olan kültürlerdir.

Karşıt Kültür

Karşıt kültür bir alt kültür olup değer, norm ve yaşam biçimleri açısından içinde yaşanılan kültüre ters düşen tutum ve davranışları içerir. Bu gruplar toplumun sahip olduğu, hatta gurur duyduğu norm ve değerleri reddederek karşıt tutum ve davranışlara sahiptirler. Örneğin bugün Amerika'da yaygın olarak görülen Hare Krishna Hareketi bu tür bir karşıt kültürdür. Çünkü hem din hem değer hem de yaşam biçimleri ve giyinişleri açısından içinde yaşadıkları kültürün değerlerine zıt bir tutum içindedirler. Karşıt kültürler özellikle gençler arasında yaygın olarak görülür. Çünkü yirmi yaşında bir gencin yeni kültürel standartlara uyumu daha kolayken altmış yaşında bir insanın yeniliklere uyumu kolay değildir. Yaşlılar, içinde yaşadığı baskın kültüre artık etnosentrik duygularla bağlanmışlardır. Aynı şekilde karşıt kültüre bir örnek de 1960'lı yıllarda görülen hippiler verilebilir. Bu gruplarda o yıllarda yaygın olan bazı kültürel değer ve normlara karşı çıkarak hümanizm, barış, aşk, romantizm gibi temel değerlere ağırlık vermişler, yeni slogan, giyim, kuşam biçimleriyle toplumun benimsenen tutum ve davranışlarına ters düşmüşlerdir.

Resim 3.25

Değer, norm ve yaşam biçimi açısından içinde yaşadığı kültüre ters düşen tutum ve davranışları içeren kültürler karşıt kültür adını alır.

Eğer bir alt kültür bilinçli ve belirgin bir biçimde yaşadığı baskın kültürün norm ve değerlerine karşı çıkıyorsa bu karşıt kültür olarak adlandırılır. Aynı şekilde, 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırıda Amerikalılar kendi kültürleri içerisinde yaşayan bir terör örgütünün varlığını karşıt bir kültür olarak nitelendirmişlerdir (Schaefer, 2010: 60). Terörist hücreler dünyanın her tarafında sadece o ülkenin dışında yaşayan gruplardan değil, o ülkenin içinde yaşayan ancak politikalarını paylaşmayan karşıt kültürlerinde desteğini alarak acımasızca tahmin edilemeyecek bölge ve yerlerde eylemlere girişebilmektedirler. Tıpkı İspanya ve 2005 Temmuz ayında Londra'da üç metro istasyonuna ve bir çift katlı otobüse konulan bombaların patlatılması örneğinde olduğu gibi. Bu patlamalarda 49 kişi yaşamını kaybetmiştir.

Yüksek Kültür ve Popüler Kültür

Kültür içindeki birçok farklılığın temeli toplumsal sınıflara veya sınıfsal farklılıklara dayanır (Macionis ve Plummer, 1997: 111). Gerçekten günlük konuşmalarda kültür kavramı sofistike sanat biçimlerini öreğin, klasik edebiyatı, müzik, dans ve resmi ifade eder. Üniversite hocalarını, film yönetmenlerini, koreografları "kültürlü" insan biçiminde ifade ederiz. Çünkü, bunlar yaşamlarında sanata düşkün, sanatla iç içe olan insanlar olarak düşünülür. Bir toplumun ya da kültürün estetik olan, en güzel ya da parlak ürünlerini yüksek kültür olarak nitelendiriyoruz.

> Yüksek kültür, insan yaratıcılığının estetik mükemmellik ile özdeş olan en üst düzey örneklerine işaret eder (Gökalp, 2009: 105).

> Toplum içinde özel bir yaşam biçimi, zevkleri ve alışkanlıkları olan küçük bir elit grubun sahip olduğu kültüre yüksek kültür denilir.

Resim 3.26

Bunun karşıtı olan, büyük halk kitlelerinin benimsediği yaşam biçimi, zevkler ve eğlence türlerini daha aşağı veya daha değersiz bulabiliriz. Örneğin ve Mozart'ın müziğini daha kültürlü, buna karşın, herhangi bir rock müziğini ise daha aşağı, kültürsüz olarak niteleyebiliriz. Veya iyi restoranda pişirilen yemeği, sokak köftecisinden; bir polo oyununu, pinpon oynamaktan daha iyi görebiliriz. Böylece, bazı kültürel kalıpları bazı insanlara uygun görürken bir gruba ise uygun göremiyoruz. Veya bu kalıplar, bu insanlar tarafından kabul görmemekte ve benimsenmemektedir; örneğin televizyon seyretmek, maça gitmek, aile aktivitelerine katılmak, pikniğe gitmek, ızgara köfte pişirmek, macera filmleri seyretmek, arabesk müzik dinlemek. İşte bu tür halk kitlelerinin benimsediği, toplumun büyük çoğunluğunca kabul gören kültür kalıplarına popüler kültür diyoruz. Ancak hemen ifade edelim ki bu ayrımı yapmak her zaman kolay değildir. Çünkü bazı gruplar iki grup içerisinde yer alıp iki türlü yaşam biçimini ve kültür kalıplarını paylaşabilirler. Her iki kategorideki insanların da birbirlerinden çok farklı yönleri olabilir. İkinci olarak yüksek kültürü yaygın veya popüler kültürden sırf elit bir grubun, paraya, güce ve prestije sahip olan bir sınıfın kültürüdür diye üstün görebilir miyiz? Örneğin kemanı, halk müziği enstrümanı olan sazdan daha üstün bir alet olarak değerlendirmek mümkün müdür? Hayır, çünkü her enstrümanın çalındığı yer ve müzik türüne göre üstün olan nitelikleri vardır.

Resim 3.27

Popüler kültür büyük ölçüde kültür endüstrisi ürünlerinden oluşur. Bu anlamda geniş halk kesimlerinin tüketimi için üretilen ve yaygın olarak tüketilen bir kültürdür. Kısaca, toplumda büyük çoğunlukla tarafından beğenilen ve tercih edilen kültürdür (Gökalp, 2009: 106). Bir toplumda yaşarken gördüğümüz, duyduğumuz, sevdiğimiz ve

benimsediğimiz şeyler toplumun popüler kültürü ile ilgilidir. Popüler kültür, yaşadığımız günlük hayattır. Bu kültür; sporu, müziği, hobilerimizi, televizyonu, sinemayı, kitapları, dergileri kapsar. Çünkü günlük yaşantımızı anlamlandıran gerçekte bu saydıklarımızdır. Popüler kültür aynı zamanda bizi geçmişe bağlayan bir araçtır. Bizi birbirimize bağlayan, bizim için önemli olan insanları, yerleri, tarihimizi anlamlı kılan ve yaşama bağlayan bir araçtır. Örneğin Türk kültürü için Zeki Müren, Batı kültürü için Elvis Presley çok önemli müzisyendirler. Bu popüler kültürün iki şöhretli insanı bizleri eğlendirmede önemli işler başarmışlar ve şarkıları yıllarca dudaklarımızdan düşmemiş, kulaklarımızdan çıkmamıştır. 1996'da Zeki Müren'in, 1977'de ise Elvis'in ölümünden beri sanatçıların kasetleri ve cd'leri artarak satılmakta ve insanlar onları dinlemeye devam etmektedirler. Hatta bu kişilerin hayatları birer sinema ve tiyatro eseri olarak sergilenip halka tanıtılmaktadır.

Resim 3.28

Resim 3.29

Her toplumun popüler kültürü kendine özgüdür. Örneğin, Japonların popüler kültürünü "Manga" denilen komik el kitapları oluştururken, Rusya'da vatandaşların en sevdiği şey televizyon dizileridir. Ülkemizde de çeşitli içerikteki diziler farklı toplumsal kesimlerin yaşam tarzlarını, mücadelelerini, aşklarını anlatarak izleyicileri televizyon bağımlısı yapmaktadır. İnsanların bu dizleri izlemelerinin temel nedeni ise dizi kahramanları ile benzer bir yaşam biçimi paylaşmaları, kendinden birşeyler bulmaları veya yaşadıkları hayattan kaçmaları olabilir. İnsanlar bu dizlerle sıkıcı, stresli korkutucu olan sosyo-politik yaşamdan bir türlü kaçış yolu bulmaktadırlar.

Kültürün Diğer Parametreleri: Kültür Şoku ve Kültür Boşluğu Kavramları

Kültür Şoku

Bize aşina olmayan bir kültürel çevreye girdiğimizde kendimizi yolunu şaşırmış, belirsizlik ve korku içinde hissederiz. Bu durumdaki bir birey kültür şoku yaşıyor demektir. Örneğin bir Türk'ü Çin'deki bir restorana gittiğinde aşina olduğu yemekler yerine, özel yemeklerin veya mönülerin köpek veya domuz etinden yapılması onu şaşkınlık içerisinde bırakabilir. Aynı şekilde 1961'de Almanya ile Türkiye arasında yapılan iş gücü anlaşması ile çalışmak üzere bu ülkeye giden işçilerin yaşadıkları durumlar, kültür şoku kavramıyla açıklanabilir. Çünkü bu insanlar hiç alışık olmadıkları bir çevre, din ve dil kalıpları, davranış ve yemek tarzlarıyla karşılaşmış ve buraya uyum sağlamakta ciddi güçlükler yaşamışlardır. 2011 yılında 50. yıldönümünü yaşadığımız bu olay Sirkeci'den Almanya'ya kalkan bir trenle tekrar hatırlanmış ve o yıllarda Almanya'ya gidenler yaşadıklarını tekrar anımsamışlardır.

Hemen hepimiz bir dereceye kadar yaşadığımız kültürü olduğu gibi kabul edip içselleştirdiğimiz için, başka kültürlerin bu kalıplara uymadığını gördüğümüzde bundan rahatsız oluruz (Schaefer, 2010: 60). Ancak gerçek olan şey, bize göre uygunsuz olanların o kültür açısından son derece normal olan gerçekler ve yaşam biçimi olarak kabul görmesidir. Fakat bizim kültürümüze ait bazı kalıpların da o kültürde şok yarattığını unutmamak gerekir.

Faruk Şen (editör) 50. Yılında Göç T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011. Çeşitli akademisyen, gazeteci ve sanatçının Türklerin Avrupa'ya göçünü değerlendirdiği bu kitapta, Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin karşılaştıkları sosyal, kültürel, dinsel, etnik ve dilsel problemler irdeleniyor.

Resim 3.30

Kültür Boşluğu veya Kültürel Gecikme

Kültürün değişen toplumsal koşullara uyum sağlamasında yaşanan boşluk veya gecikmeleri William Ogburn (1886- 1959) kültür boşluğu veya kültürel gecikme (cultural lag) şeklinde adlandırmıştır. Ogburn, burada değişme sürecinde ortaya çıkan uyumsuzluk durumlarına dikkat çekmeye çalışmıştır. Ona göre maddi kültürde meydana gelen değişiklikler belirli bir gecikmeyle manevi kültür tarafından (hukuk, töre, gelenek, görenek vs.) takip edilirken arada bir boşluk doğmaktadır (Gökalp, 2009: 112). Örneğin çağımızda klonlamanın başarılı bir biçimde yapıldığını hatta insanların bile klonlanabileceğini bilmemize rağmen, insan yaşamına ilişkin kültürel değerlerin buna karşı çıkması ve direnç göstermesi kültür boşluğu ile açıklanmaktadır (Andersen and Taylor, 2006: 75). Özellikle maddi kültürün teknoloji boyutundaki değişiklikler kültürel gecikmenin çarpıcı bir biçimde görülmesini sağlar. Buna bir başka örnek bilgisayar suçlarından da verebiliriz. Türk Ceza Kanunu'nda bilgisayar suçlarına ilişkin özel maddelerin zamanında çıkarılmaması bu suçtan mahkûm olanların çok az bir ceza ile kurtulmalarını sağlamış olabilir.

Resim 3.31

Öğrenme Çıktısı

2 Kültürel farklılıkları açıklayabilme

Araştır 2	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Popüler kültürümüzü oluşturan örnekler araştırınız.	Yazar Marlo Morgan'ın Aborijinlerle yaşadığı deneyimleri önce etnosantrik daha sonra kültürel rölativist bakış açısıyla ele aldığı ve bir dönem çok okunan kitaplar listesinde ilk sıraları alan "Bir Çift Yürek" isimli kitabını okuyarak kültürel şok bağlamında değerlendiriniz.	Başka şehirde büyümüş bir arkadaşınızla yemek kültürünüzdeki farklılıkları paylaşınız.

ETNOSANTRİZM VE KÜLTÜREL RÖLATİVİZM

Etnosantrizm

Etnosantrizm, kişinin kendi kültürünü temel alması ve diğer kültürleri kendi kültürü açısından değerlendirmesi veya yargılamasıdır. Kültür taassubu veya ben-merkeziyetçilik şeklinde de bilinen bu kavram, sıklıkla kendi kültürünü yüceltme veya başka kültürleri küçümseme, ötekileştirme ya da aşağılama şeklinde kendini gösterir.

Etnosantrizm bir kültürü bir başka kültürün standartları açısından yargılamak veya birtakım şeyleri belirli bir grubun bakış açısından görme alışkanlığıdır.

Resim 3.32

İnsanoğlu belirli bir kültürde doğar ve yaşamını sürdürür. Başkalarının kültürünü tanımadığı için kendi norm ve değerlerini üstün görür. Her kültürde insanlar kendi ahlak anlayışlarını, evlilik biçimlerini, giyim kuşamlarını, güzellik anlayışlarını, diğerlerine göre daha doğru ve kesin olarak yargılarlar. Örneğin boks ve güreşi en iyi spor, boğa güreşini ise vahşet olarak nitelendiren görüş etnosantrik bir düşüncedir. Kendi kültürümüzde kedi ve solucan eti yenmez. Bu bize göre hem bir vahşet hem de iğrenç bir durumdur. Başka bir toplumda ise süt içilmez ve dana eti yenmez. Bu ise bize göre bir akılsızlık örneğidir. İşte bu da bir etnosantrik görüştür. Bu tür görüşler özellikle diğer toplumlarla sıkı bir ilişki içinde yaşamayan, yani onlardan izole olan geleneksel toplumlarda yaygın olarak görülür. Ancak, modern toplumlarda da bu tür yaklaşımlara rastlanmaktadır. Bunun en büyük nedeni insanın kendi kültürünü yansız olarak değerlendirememesinden gelmektedir. Bu görüş karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü reddeder. Hemen hepimiz içinde yaşadığımız grubun doğru, uygun hatta diğer gruplara üstün olan niteliklere sahip olduğunu öğretilerek yetiştiririz. Sosyolog William Sumner (1906) içinde yaşadığımız grubun her şeyin merkezi olduğunu, diğer grupların ise kendimizi değerlendirdiğimiz referans gruplarını oluşturduğunu söyler. Etnosantrizm'in hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Olumlu yönü grup üyeleri arasındaki grup bağlılığını arttırmasıdır. Olumsuz yönünde ise zararlı ayrımcılıklara neden olup başkalarını küçümsemeye ve dışlamaya iten davranışlara yol açmasıdır (Özkalp, 2011: 97).

Bu nedenle kendi kültürümüz bizler için ne kadar anlamlı ve değerliyse başka kültürlerin de onlara üyeleri için o kadar değerli ve anlamlı olduğunu düşünerek hareket etmek ve onlara empati ile yaklaşmak ben merkeziyetçiliğin bir çözümü olarak görülebilir. Günümüzde bir tür etnosantrik görüş olan ise Avrupa merkezcilik yani "eurosantrizm" olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kavram ise Avrupalı olmayan tarih ve kültürleri ve Avrupa dışındaki toplumları Avrupa ülkelerinin (Batı'nın) standartları açısından değerlendirmek veya yargılamaktır. Elbette bu görüşün de kendi içinde sakıncaları bulunmaktadır. Bunlar arasında:

- Avrupa dışındaki toplumları aşağı olarak görmek, dışlamak veya değersiz olarak nitelemek,
- Asya ve Afrika toplumlarının kendi içinde göstermiş olduğu tarihi ve sosyal gelişimleri görmemezlikten gelmek; aşağılamak ve onların gelişimlerini Avrupalı akademisyenlerin bakış açısı ile yargılayıp Avrupa'daki gelişimlerin yayılması biçiminde değerlendirmek, sayılabilir (http: rac.sagepub.com/content/31/4/1.extract).

Kültürel Rölativizm

Her kültürün kendi içinde önemli ve değerli olduğu düşüncesi bizi kültürel rölativist ya da kültürel görecelilik olgusuna getirir (Gökalp, 2009: 115). Her değer ve norm, o kültür için anlamlıdır veya anlamlı parçalardan oluşur. Bu görüş her şeyin içinde yaşanılan kültüre göre anlaşılıp yargılanması

gerektiğini ileri sürer. Aynı şekilde her kültürel uygulamanın ahlaki açıdan kabul edilemeyeceğini ancak insanların neden bu şekilde davrandıklarının yaşadıkları kültür incelendikten sonra anlam kazanacağını ifade eder. Örneğin bazı Orta Doğu ülkelerinde ve Güney Doğu Afrika'da her yıl 2 milyon genç kız, bayan sünneti veya klitoral sünnet denilen bir geleneğin etkisiyle büyük acılar çekmektedir. Herhangi bir anestezi uygulanmadan ve bazı kalifiye olmayan insanlar tarafından yapılan bu uygulamaya insan hakları derneği ve feminist örgütler büyük tepki göstermelerine rağmen, bu uygulama özellikle bekâretin çok önemli bir değer teşkil ettiği bu ülkelerde kıza çeyiz verilebilmesi için gerekli bir uygulama olarak görülmektedir (Toubia and Izett, 1998; Amnesty International, 2004).

> Kültürü yine o kültürün yapısı içinde değer yargılarını kullanmadan tanımaya ve anlamaya kültürel rölativizm diyoruz.

Batı'nın kültürel bakış açısından ise bu tür bir uygulama kadına karşı şiddet uygulamadan başka bir şey değildir. Birçok feminist örgüt bunu durdurmak için uluslararası çalışmalar yapmaktadır. Öte yandan bunun durdurulması pratiği Batı kültürünün bir başka kültür üzerinde baskı kurması biçiminde görülerek eleştiri de almaktadır. Bu zıtlıklar henüz çözümlenmiş değildir. Her ne kadar bu uygulama bizim kültürümüz açısından vahşet biçiminde görülse de, o kültürde bir anlam taşımaktadır. O kültüre göre geçerlidir. Bu nedenle bunu vahşet olarak nitelemek acaba o kültür açısından ne kadar doğrudur? Bu nedenle bu uygulamanın dayanmış olduğu kültürel değerleri anlamadan bunu vahşet olarak değerlendirmek yanlış olabilir. Elbette böyle bir düşünce bu uygulamayı haklı çıkarmaz ancak, en azından neden uygulandığını anlamamıza ve aydınlanmamıza yardımcı olur (Andersen and Taylor, 2006: 58). Kültürel rölativist görüş böylelikle kültürü oluşturan parçaların nasıl uyumlu hâle geldiğini, o parçaları aşağı veya yüksek olarak görmeden yani değer yargılarımızı kullanmadan anlamak demektir. Ancak çoğumuz bu tür bir anlayışı tam olarak uygulayamıyoruz. Çünkü kültürü anlamak için taktığımız gözlük bize hep kendi doğrularımızın haklılığını göstermektedir. Bu şekilde kültürel rölativizm bu gözlüğü değiştirmemizi, her zaman haklı olmadığımızı, başkalarının kültürlerine de saygılı olmamızı işaret etmektedir.

Resim 3.33

Öğrenme Çıktısı

3 Etnosantrizm ve kültürel rölativzm kavramlarını tanımlayabilme

Araştır 3

Türkiye'den işçi olarak Almanya başta olmak üzere çeşitli Batı ülkelerine giden birçok kişinin bu ülkelerde yaşadıklarını çeşitli kaynaklardan araştırarak, bu durumu etnosantrizm ve kültürel rölativizm kavramları açısından değerlendiriniz.

İlişkilendir

Eğitim seviyesi ile etnosantrik görüş arasındaki ilişkiyi açıklayınız.

Anlat/Paylaş

Aborjinlerin yaşam tarzını Türk kültürüne göre nasıl değerlendirirsiniz?

KÜLTÜREL DEĞİŞME VE DEĞİŞME KAYNAKLARI

İnsanoğlu için en önemli gerçek, "Herşeyin geçici olduğu, her şeyin değiştiğidir." Dinozorlar bile bundan milyonlarca yıl önce bu dünyada var olmuşlar, günümüzde ise ancak fosilleri kalmıştır. Acaba insanlık bir milyon yıl daha varlığını sürdürebilecek midir? Hiç kimse bilemez. Kesinlikle söyleyebileceğimiz şey kültüre olan bağlılığımızın sürdüğü ve yaşadığımız sürece insanoğlunun sürekli bir değişim içinde olacağıdır (Macionis ve Plummer, 1997: 112).

Eski kültür kalıplarının bir boyutundaki değişme, kültürün diğer parçalarının dönüşümünü ve başkalaşımını gerektirir. Örneğin, kadının iş gücüne katılıp çalışma hayatına girmesi aile yaşamında ciddi paralel dönüşümlere neden olmuştur. Kadının ekonomik özgürlüğüne kavuşması aile içindeki statüsünü etkilemiş, aile içinde saygınlığı artmış, eşleri ile anlaşamayan kadınlar böylece boşanma imkânına kavuşmuş ve dünyada boşanma oranları artmıştır. Boşanma oranlarının artması dünya üzerindeki tek ebeveynli ailelerin oranlarının artmasını etkilemiş, çocuklar sadece anne ve babalarıyla yaşamak zorunda kalmışlardır. Kadının özgürlüğe kavuşması ve gelir sahibi olması aynı zamanda ileri yaştaki evlilik oranlarını da yükseltmiştir. Aynı şekilde çalışma yaşamına giren kadın, istediği insanla tanışarak severek evlenme olasılığına kavuşmuş ve dünya üzerindeki ayarlanmış, anne baba tarafından düzenlenmiş evlilikler giderek azalmıştır. Görüldüğü gibi, bir değişme beraberinde birtakım dönüşümleri de birlikte getirmiştir. Esasında kültür, toplum içinde tutucu bir güce sahiptir. Bir nesil sahip olduğu gelenek ve görenekleri mümkün olduğunca muhafaza ederek bazı değerleri yeniden düzenleyerek gelecek nesillere aktarır. Sıklıkla insanlar kültürel değişime karşı çıkarlar çünkü alışmış oldukları yaşam biçimlerinden, yerleşik kalıplarından kolay vazgeçmek istemezler. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi her şey değiştiği gibi kültür de değişir.

> Kültür statik değil, dinamik bir olgudur. İnsanların fiziksel ve toplumsal çevredeki değişmelere göstermiş olduğu tepkiler sonucu gelişir ve farklılaşır (Schaefer, 2010: 75).

Resim 3.34

Resim 3.35

Kültürel değişimi etkileyen üç önemli kaynak vardır. Bunlar:

- Toplumsal koşullar
- Keşif ve icatlar (discovery and invention)
- Yayılma (diffusion) dır.

Değişmenin önemli bir nedeni toplumsal koşulların değişmesidir. Ekonomik faktörler, nüfus artışı veya azalışında gözlemlenen değişmeler ve diğer dönüşümler değişimi etkilemektedir. Örneğin bir ülkeye dışarıdan gelen göçmen nüfusun artması farklı kültürlerin yaşama biçimleri, dil ve inanç farklılıkları mevcut kültürel yapıyı etkiler. Bu, radyo ve TV yayınlarından, alışveriş merkezlerinde satılan malların çeşitlerine kadar farklılıklar yaratır. Beğenmeyip burun kıvırdığımız şeylere zamanla alışır ve onları benimseriz.

İcatlar ve keşifler yaşamamızı kolaylaştırarak bizleri bilmediğimiz şeylerden haberli kılar. Telefonun 1876'da G. Bell tarafından icadı, uçağın 1903 yılında bulunuşu, İkinci Dünya Savaşı'nda radarın keşfi

insanların yaşamında inanılmaz kolaylıklar getirmiştir. Bugün modern bir mutfakta kullandığımız bulaşık makinaları, mikrodalga fırınlar, meyve sıkma, hamur karıştırma makinaları özellikle çalışma hayatındaki kadının işini kolaylaştırarak iş yükünü hafifletmektedir. Son yıllardaki belki de en büyük buluşlardan biri bilgisayarlardır. Bilgisayarlar ve internet teknolojisi bilgiye ulaşmamızı kolaylaştırarak istediğimiz bilgileri saniyeler içerisinde ekranımıza taşımaktadır. Özellikle, bundan yirmi yıl önce geniş yer turtan, ilk bulundukları zaman büyük bir salonu kapsayacak kadar büyük olan bu aletler dizüstü ve tablet bilgisayarlar haline dönüşmüş giderek ağırlıkları azalmış ve yaşamımıza büyük kolaylıklar getirmiştir. Teknolojik keşiflerin hızına yetişmek çok hızlı ve dinamik olması nedeniyle zorlaşmış, bu nesiller arasında büyük farklar ortaya çıkarmış, bir nesil bir önceki neslin dünyasını anlayamaz hâle gelmiştir. Birçok keşfin altında yatan şey, bilimsel araştırmalardır. İşletmelerin araştırma ve geliştirmeye ayırdıkları zaman ve paranın artması, beraberinde yeni keşifleri de ortaya çıkarmaktadır. Dünyada özellikle tıp konusunda yapılan buluşlar, cerrahi yöntemleri, önleyici tıp hizmetleri ve insan vücudunun bilinmeyen yönlerinin keşfedilmesi, hastalıklarla daha etkili bir mücadeleyi ve tedaviyi beraberinde getirmektedir.

Resim 3.36

Kültürel değişmeye neden olan üçüncü faktör, yayılmadır. Yani ortaya çıkan yeniliklerin çok kısa sürede bir toplumdan bir topluma geçerek kullanım alanı bulması ve yaygınlaşması, değişimde önemli bir nedendir. Çağımızda iletişim teknolojilerinin büyük bir hızla gelişimi bir buluşun veya bir olayın saniyeler içerisinde dünyada duyulmasını hızlandırmaktadır. Bu nedenle her yeni buluş geniş bir bölgeyi ve kullanım alanını kapsayacak bir biçimde hızla yayılmaktadır. Hatta dünyada global bir kültür oluşmaktadır, diyebiliriz. Bugün Batıda gördüğümüz, yediğimiz, içtiğimiz seyrettiğimiz her şey dünyanın her yerinde olmaya başlamıştır. Bir anlamda dünya küçülmekte ve bir küresel köye dönüşmektedir. Bugün internet ve televizyon olmak üzere medyanın kürsel düzeyde kapsama alanı tahminlerin ötesindedir. Reklamlarını izlediğimiz, Coca Cola, Nike, Levis's, Burger King, Mc Donalds, Hotpoint gibi örnekler bile bu hızlı yayılım için yeterlidir. Küresel markaların bu hızlı yayılımı ve başarısı genel olarak Batı, özel olarak da Amerika'nın egemenliğindeki bir kültürün küreselleşmesine işaret etmektedir. Küresel kültürün gelişmesi ekonomi ve tüketim temelli bir kültürün yaygınlaşmasını hızlandırmaktadır. Dünyada bazı gruplar ve kültürler böyle bir ayrıma karşı çıkarak direnmekte ve kendi etnik ve kültürel kimliklerini korumak için mücadele vermektedirler.

Öğrenme Çıktısı

4 Kültürel değişimi tanımlayabilme ve değişme kaynaklarını açıklayabilme

Araştır 4	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Kültürün değişim kaynaklarından olan keşif ile icatlara çeşitli örnekler araştırınız.	Küreselleşmenin değişim sürecine etkisini örneklerle tartışınız.	Sanal çalışmanın bireyler üzerindeki etkileri neler olabilir?

yaşamla ilişkilendir

Kültür Şoku: Yanomamö Kabilesi

Alüminyumdan yapılan motorlu bir tekne çamurlu Orinoca nehrinin sularını yararak Güney Amerika'nın yoğun tropikal yağmur ormanlarına doğru düzenli bir biçimde ilerlemektedir. Bu botun içinde olan antropolog Napoleon Chagnon üç gün süren bir yolculuğun ardından, dünyanın teknolojik olarak en ilkel kabilelerinden biri olan Yanomamö'lerin yaşadığı bu bölgeye varmak üzeredir. Aşağı yukarı 12. 000 Yanomamö dağınık bir yerleşim içinde Brezilya ile Venezuella arasındaki sınır bölgesinde yaşamaktadır. Bu kabilelerin yaşamı bizim yaşantımızla karşılaştırılamayacak ölçüde farklıdır. Bu kabilelerin insanları üzerlerine neredeyse hiçbir şey giymez, elektriği olmayan, herhangi bir ulaşım aracının bulunmadığı, modern hayatın ürünlerinden uzak bir yaşam sürmektedirler. Geleneksel silahları ise sadece avlanmada kullandıkları ok ve yaydır. Bu kabilenin dış dünya ile ilişkileri hemen hiç yoktur. Bu nedenle Chagnon onlara ne kadar yabancıysa, onlar da Chagnon'a o kadar uzak ve yabancıdır. Öğleden sonra saat 2:00'ye doğru Chagnon neredeyse ulaşmak istediği yere ulaşır. Son derece yakıcı güneş ve nemli hava neredeyse dayanılmaz bir haldedir. Antropologun elbiseleri terden sırılsıklamdır. Yüzü ve elleri ise etraftaki çeşitli böceklerin ısırması nedeniyle şişmiş durumdadır. Ancak, nadiren bir insanın yaşayacağı bir tecrübeyi yaşayıp hiç kimseye benzemeyen bu insanlarla yüzyüze geleceği için heyecan içindedir. Chagnon'un kayığı Yanomamö köyünün kıyısına yanaşırken kalbi hızlı biçimde çarpmaktaydı. Yakınlardan birtakım sesler ve faaliyetlerin varlığı hissedilmekteydi. Chagnon ve rehberi tekneden inip köyün içlerine doğru ilerlemeye başladılar. Köye doğru ağaçların altındaki çalılardan zorlukla yürümeye çalışırken durduruldular. Chagnon bundan sonra neler olduğunu şu şekilde dile getirir:

"Kafamı kaldırıp etrafıma baktığımda nefesim kesildi. Aşağı yukarı 12 neredeyse çıplak, ter içinde garip adamlar okları yaylarına takılmış bir vaziyette bize bakıyorlardı. Büyük miktarda yeşil tütünden yapılmış bir yapışkan alt dişlerinin ve dudaklarının arasında yerleştirilmişti. Bu onları daha korkunç gösteriyor, burun deliklerinden akan yeşilimsi sümüksü madde yere damlıyor, göğüslerine yanaklarına yapışıyordu. Aynı anda aşağı yukarı bir düzine aç köpek bacaklarıma saldırıyor etrafımda dairler çiziyor ve beni yiyecekleri yemek olarak görüyorlardı. Elimdeki deftere sarılarak, çaresiz ve acıklı bir biçimde öylece dondum kaldım. Daha sonra çürüyen bitkilerin kokusuna benzer iğrenç bir koku ve pislik nedeniyle neredeyse kusacak hale geldim. Gerçekten çok korkmuştum. Bu onları ziyarete gelen, dost olmaya çalışan, birlikte yaşamaya çabalayan bir kimseye karşı nasıl bir karşılamaydı?" (Chagnon, 1997: 11-12).

Çok şükür kabile üyeleri rehberi tanıdılar ve silahlarını indirdiler. En azından o gün öğleden sonrayı onlarla birlikte geçirebilecekti. Chagnon çaresizliği nedeniyle şaşkınlık içindeydi. Bu yer yaklaşık bir buçuk yıl boyunca onun evi olacaktı. Kendine insan kültürü yerine niye fiziği seçmediğini düşündü.

Kaynak: Macionis ve Plummer, 1997: 100.

1 Kültürü tanımlayabilme ve kültürü oluşturan parçaları sıralayabilme

Kültür Nedir?

İnsanoğlu gelişmiş beyin yapısı sayesinde yaşamda canlı kalıp bir kültür yaratabilir. Kültür, bir toplumda yaşayan insanların bütün öğrendikleri ve paylaştıklarını kapsayan bir kavramdır. Davranış bilimlerinin incelediği hemen her şey bir kültür tarafından biçimlendirilir. Zamanla kültürün koyduğu kurallar bizim bir parçamız hâline gelir.

Kültürün beş temel özelliği vardır. Bunlar:

- Paylaşılır.
- Kalıtsal değildir, öğrenilir.
- Olduğu gibi kabul edilir.
- Semboliktir, dil aracılığıyla taşınır.
- Yer ve zamana göre değişir.

Günümüzde her toplumun kültürü kendine özgü niteliklerden oluşur. Günümüzde yaklaşık 6 milyar insan farklı yaşam biçimleri ile farklı kültürlerin üyesidirler. Her bir kültürü bir arada tutan norm, değer ve diller birbirinden farklılıklar taşır. Bu farklılıklar bazı toplumlar için doğru ve değerli bazıları için ise aptalca fikir ve düşünceler olarak görülür. Ancak toplumları yakından tanıdığımızda kültürün de kalıplaşmış olduğunu görürüz. Kültürün bütün parçalarının herhangi bir biçimde birbirlerine bağlanmasına kültürel birleşme denir. Kültür bir birleşmedir ve her parçası birbiriyle anlamlı bütünler oluşturur.

2 Kültürel farklılıkları açıklayabilme

Kültürel Farklılıklar

Kültür, norm ve değerlerle bir anlam kazanır. Norm, yaptırımı olan yerleşik davranış kurallarıdır. Değer ise hangi toplumsal davranışların iyi, doğru ve istendik olduğunu belirten paylaşılan ölçüt veya fikirlerdir. Değerler böylece kültürel yaşantımıza rehberlik ederler.

Alt kültür bir çeşit kültür grupları olup değer ve normları farklı olan kültürlerdir. Yani baskın kültür içinde yaşayan kendine özgü niteliklere sahip kültürlerdir. Örneğin gençlik, yaşlılık ve etnik köken gibi. Karşıt kültür de bir alt kültür olup değer, norm ve yaşam biçimleri açısından içinde yaşanılan kültüre ters düşen, benimsenmeyen davranışları içerir (Hippiler gibi). Baskın kültür ise toplum içerisindeki en güçlü grupların sahip olduğu kültür demektir. Baskın kültür toplumun çoğunluğunca paylaşılan kültürdür. Toplumda büyük halk kitlelerinin benimsediği, toplumun büyük çoğunluğunca kabul gören kültür kalıplarına ise popüler kültür diyoruz. Popüler kültür, kültür endüstrisi ürünlerinden oluşur ve bir ölçüde halk tarafından tüketilen kültürdür. Spor, müzik, televizyon ve sinema gibi. Toplum içinde özel bir yaşam biçimi, zevkleri ve alışkanlıkları olan küçük bir elit grubun sahip olduğu kültüre yüksek kültür denilir. Kültür şoku ise bize yabancı olan, aşina olmayan bir kültüre girdiğimiz zaman hissettiğimiz duygular ve şaşkınlıktır.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

3 Etnosantrizm ve kültürel rölativizm kavramlarını tanımlayabilme

Etnosantrizm ve Kültürel Rölativizm

Bunlar kültürün kendi içindeki farklılıklardır. Etnosantrik görüş başkalarının kültürünü bireyin kendi kültürü açısından değerlendirmesi demektir. Kültürel rölativist görüş ise kültürü kendi kalıpları içinde anlamak, önyargılı olmamak demektir.

4 Kültürel değişimi tanımlayabilme ve değişme kaynaklarını açıklayabilme

Kültürel Değişme ve Değişme Kaynakları

Dünyada her şey değiştiği gibi kültür de dinamik bir kavram olması nedeniyle sürekli değişmektedir. Eski kültür kalıplarının bir boyutundaki değişme, kültürün diğer parçalarında da dönüşüm ve başkalaşım sağlar. Kültür insanın fiziksel ve toplumsal çevredeki değişmelere gösterdiği tepkiler sonucu gelişir ve farklılaşır. Kültür değişimini etkileyen üç önemli kaynak:

- Toplumsal koşullar,
- Keşif ve icatlar ve
- Yayılma'dır.

1 Aşağıdakilerden hangisi kültürün özelliklerinden biri **değildir?**

A. Kültür paylaşılır.
B. Kalıtım yoluyla geçer.
C. Olduğu gibi kabul edilir.
D. Semboliktir.
E. Yer ve zamana göre değişir.

2 İnsanların deneyimlerini, fikirlerini ve bilgilerini açıklamada yardımcı olan en önemli kültür unsuru aşağıdakilerden hangisidir?

A. Değer
B. Norm
C. Gelenek
D. Dil
E. Jestler

3 Kültürün belirlediği yerleşik davranış kurallarına ne ad verilir?

A. Değer
B. Kurum
C. Örf
D. Norm
E. Kanun

4 Formal normlar aşağıdakilerden hangi biçimde ortaya çıkar?

A. Hikayeler
B. Ritüeller
C. Kanunlar
D. Giyim kuşam tarzları
E. Adetler

5 Kişinin kendi kültürünü temel gösterge olarak alıp diğer kültürleri kendi kültür açısından değerlendirmesine ne ad verilir?

A. Karşıt kültür
B. Etnosantrizm
C. Kültür şoku
D. Kültür boşluğu
E. Kültürel birleşme

6 Normları adet (folkways) ve örfler (mores) şeklinde sınıflandıran sosyolog aşağıdakilerden hangisidir?

A. M. Weber
B. R. Dahrendorf
C. E. Durkheim
D. A. Comte
E. W. G. Sumner

7 Bir grubun davranış standartlarını oluşturan ve günlük yaşamı yöneten kültür kalıbı aşağıdakilerden hangisidir?

A. Âdet
B. Örf
C. Gelenek
D. Değer
E. Yaptırım

8 Normların öğrenildiği sürece ne ad verilir?

A. Küreselleşme
B. Endüstrileşme
C. Toplumsallaşma
D. Kurumsallaşma
E. Gruplaşma

9 İçinde bulunduğu toplumun bir parçası olup kendilerini diğer gruplardan ayıran özgün değer farklılıkları olan kültürlere ne ad verilir?

A. Baskın kültür
B. Popüler kültür
C. Yaygın kültür
D. Karşıt kültür
E. Alt kültür

10 Toplum içinde özel bir yaşam biçimi, zevk ve alışkanlıkları olan küçük bir elit grubun sahip olduğu kültürün adı nedir?

A. Alt kültür
B. Karşıt kültür
C. Popüler kültür
D. Yüksek kültür
E. Halk kültürü

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. B	Yanıtınız yanlış ise "Kültürün Özellikleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. D	Yanıtınız yanlış ise "Kültürü Oluşturan Parçalar: Dil, Norm ve Değerler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. D	Yanıtınız yanlış ise "Normlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. C	Yanıtınız yanlış ise "Normlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. B	Yanıtınız yanlış ise "Etnosantrizm" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. E	Yanıtınız yanlış ise "Normlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. A	Yanıtınız yanlış ise "Normlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. C	Yanıtınız yanlış ise "Normlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. E	Yanıtınız yanlış ise "Alt Kültür" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. D	Yanıtınız yanlış ise "Yüksek Kültür ve Popüler Kültür" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

3 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Uymak zorunda olduğumuz tüm kanun, anayasa, yönetmelik ve yaptırımlar buna örnek verilebilir. En basiti, trafik kuralları; bunlara uyulmadığı için her yıl binlerce can kaybı oluyor. Âdet ve örfler geleneklerin devamını sağlayarak toplumda informal bir düzen oluşturur. İnsanca yaşamayı bunlarla öğreniyoruz.

Araştır 2

Televizyondaki bilgi yarışmaları, dönem dizileri, popüler müzik parçaları, söyleşi programları, filmler, kitaplar ve sosyal medya olarak verilebilir. Çünkü bunlar bizlerin yaşamını doldurur, onlarla mutlu oluruz.

Araştır 3

Bu işçiler oradaki kültüre yabancı oldukları için her gördükleri ve yedikleri onlara ters gelmiş ve bu kültürü etnosantrik bir bakışla değerlendirmişlerdir. Zamanla o kültürle birlikte yaşayınca o kalıpların çok da yanlış olmadığını anlayarak, onu kültürel rölativist bakış açısıyla o kültüre uygun kalıplar olarak benimsemişlerdir.

Araştır 4

Keşifler ve icatlar, birbirine çok yakın anlamları olan kavramlar olmasına karşılık, belirli bir farklılığı içerir. Keşif, varolan fakat daha önce insanlar tarafından bilinmeyen, açıklanmayan bir olayın bilinmesi, anlaşılması demektir. Örneğin; izafiyet kuramı, hastalıkların nasıl yayıldığını açıklayan kuram gibi. Icat ise mevcut olan bilgi birikiminin yeni şeyler bulmada, yeni karışımlar ile bilinmeyen şeyleri ortaya çıkarmada kullanılmasıdır. Örneğin, demirden çeliğin üretilerek icat edilmesi gibi.

Kaynakça

Amnesty International (2004). website: www.amnesty.org.

Andersen, L. M., Howard F. Taylor (2006). Sociology, Thomson Wadsworth.

Chagnon, Napoleon A. (1997). Yaunomamo! The Fierce People, 5th edi. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Eagleton, T. (2005). Kültür Yorumları, (Çev. Ö. Çelik) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Edgar, E. ve P. Sedgwick (2007). Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar, (Çev. M. Karaşahan) İstanbul: Açılım Kitap.

Eurocentrism (http://rac.sagepub.com/contenet31/4/1.extract)

Gans, H. J. (1999). Popüler Kültür ve Yüksek Kültür, (Çev. E. Onaran İncirlioğlu) İstanbul: YKY Yayınları (2005).

Gordon, Raymon G. Jr. (2005). Ethnologue: Language of the World, 15 th ed. Dallas, TX: SIL International.

Gökalp, E. (2009). "Kültür" Sosyolojiye Giriş, içinde (edi. Nadir Suğur) Eskişehir Anadolu Üniv. AÖF Yayınları No: 1031.

Harding, S. G. (1998). Is Science Multicultural? Postcolonialism, Feminism and Epistomologies, Bloomington IN: Indiana University Press.

Macionis, John J. and K. Plummer (1997). Sociology, (Global Introduction) Prentice Hall Europe.

Özkalp, E. (2008). "Kültür" Davranış Bilimlerine Giriş, içinde (ed. E. Özkalp) Anadolu Üniv. AÖF Yayınları No: 722.

Özkalp, E. (2011). Sosyolojiye Giriş, Ekin Kitabevi.

Schaefer, R. T. (2010). Sociology, 12 th edition, McGraw Hill, International Edi.

Sumner, William G. (1906). Folkways, New York: Ginn.

Toubia, N. and S. İzett (1998). Female Genital Mutation: An Overview, Geneva: World Health Organization.

Bölüm 4

Aile ve Toplumsal Gruplar

Öğrenme çıktıları

1 **Aile Kavramına Global Bir Bakış**
1 Global anlamda aile kavramını ve türlerini açıklayabilme

2 **Aile Kurumunu Açıklayan Sosyolojik Kuramlar**
2 Aile kurumunu açıklayan sosyolojik kuramların temel görüşlerini açıklayabilme

3 **Evlilik Biçimleri ve Analizi**
3 Evlilik biçimlerini tanımlayabilme

4 **Günümüz Ailesinde Faklılıklar**
4 Günümüz ailesindeki farklılıkları açıklayabilme

5 **Türk Toplumunda Aile Yapısı**
5 Türk toplumunda aile yapısını açıklayabilme

6 **Toplumsal Gruplar ve Grup Türleri**
6 Toplumsal grupları ve grup türlerini tanımlayabilme

Anahtar Sözcükler: • Aile • Birincil Grup • Çekirdek Aile • Boşanma • Grup • İç Grup • Dış Grup

GİRİŞ

Aile bütün diğer kurumlar içinde en eski ve en temel kurumlardan biridir. Bütün toplumlarda her birey bir aile grubunun içinde doğar, orada yaşar, kendi toplumunu tanır ve onun bir parçası olarak hayatını sürdürür. Aile ve evlilik biçimleri geçmişten günümüze her kültürde farklılaşarak karşımıza çıkar. Hatta aynı toplum içinde bile farklılıklara rastlanır. Ancak, bütün bu farklılıklara karşın aile hemen her kültürde mevcuttur. Bu nedenle aile evrensel bir kurumdur.

Bu bölümde öncelikle aile kavramı global bir bakış açısıyla ele alınarak, farklı aile yapı ve türleri incelenecektir. Endüstrileşme sürecine bağlı olarak aile kurumunda meydana gelen değişimler ve ardından aile kurunumu açıklayan sosyolojik yaklaşımlar ele alınacaktır. Evlilik biçimleri, günümüz ailesindeki farklılıklar ve Türk toplumunda aile yapısı başlıkları da aile kurumunun daha etkili anlaşılmasına katkıda bulunacak diğer konulardır. Bölümün son kısmında ise sosyolojide aile gibi önemli kavramlarından bir diğeri olan toplumsal grup ve türleri yer alacaktır.

AİLE KAVRAMINA GLOBAL BİR BAKIŞ

Dünyanın gelişmiş ülkelerinde büyük bir grup insana nasıl bir ailede yaşıyorsunuz sorusunu sorduğumuz zaman acaba nasıl cevaplar alırız? Birçoğu boşanmış bir aileden geldiklerini söylerken, bir kısmı tek ebeveynli bir aileden, bir kısmı ise ebeveynlerinin ikinci evliliklerinden olan çocukları olduklarını söyleyeceklerdir. Hollanda, Danimarka, İsveç gibi bazı ülkelerde eş cinsel evliliklere müsaade edilirken, geleneksel bir aileye sahip kültürlerde de bu tür evliliklere sıcak bakılmamaktadır. Ayrı cinsten olan anne ve babaların biyolojik çocukları onlarla aynı evi paylaşabilmektedir. Dünyanın bir başka bölgesine baktığımız zaman, örneğin Tibet'te bir kadının birden fazla erkekle evlilik yaptığını, buna karşın Madagaskar'da erkeğin birçok kadınla evlenebileceğini görmekteyiz. Bütün bu örnekler kültürden kültüre farklılıkları yansıtmaktadır. Ancak aile, toplumsal bir kurum olarak her kültürde mevcuttur. Bunun da ötesinde ailenin kompozisyonunun, akrabalık ilişkileri ve otorite kalıplarının evrensel olduğunu söyleyebiliriz (Schaefer, 2010: 313).

Çağımızda aile kavramı o kadar farklılaşmış bir durumdadır ki artık ideal aile dediğimiz babanın dışarıda çalışıp evin ekmek parasını kazandığı, annenin evde çocukları ile ilgilendiği ve ev işlerini yaptığı kültürel bir norm olan aile yapısı giderek değişmektedir. Özellikle Batıda az sayıda aile bu normu paylaşmaktadır. Günümüzde aile yeni değişimlerle ve biçimlerle karşımıza çıkıp geleneksel yapıdaki ailelerle rekabet etmektedir. Yani ailede bir kişi çalışıp gelir sağlamakta veya çoğunlukla karı-koca birlikte çalışıp yaşam mücadelesi vermektedir. Toplumsal yapıda olan değişmeler aileyi de etkilemekte, onları baskı altına alıp farklı aile türlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Aile kurumunun insanların yaşamında ve ilişkilerinde son derece önemli bir etkisi vardır. Çoğumuz bize sevgilerini veren, her türlü sorunumuzu paylaşan bir aileden geliyoruz. Bu aile yapısı üyelerine devamlılık, koruma ve bakım sağlamaktadır. Bilindiği gibi dünyaya yeni gelen bir bebek çok zayıf ve bakıma muhtaçtır. Dünyaya en ilkel gelen canlı olması nedeniyle insan yavrusunun yaşamını sürdürebilmesi, aile içinde gördüğü bakım ve sıcaklığa bağlıdır. Bu iki temel fonksiyon, yani neslin devamlılığını sağlama ve onları topluma kazandırma, ailenin vazgeçilmez görevleri arasındadır. Günümüzde aile insanın mutluluğunun en önemli bir parçası olarak görülürken zaman zamanda üyelerine mutluluktan çok üzüntü veren bir kurum olarak da görülebilmektedir. Aile içi çatışmalar, kadına ve çocuğa şiddet bunun en göze çarpan örnekleridir.

Günümüzde aile ilişkileri insanın özel ve mahrem bir alanını oluşturmakla beraber, ailenin bir kurum olması nedeniyle kamusal bir alanın da parçasını oluşturur. Çünkü, kamusal politikalar aileyi doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkileyebilmektedir. Aynı şekilde aile yaşamı da insanların diğer kurumlar içindeki davranışlarına etki edebilmekte, mutluluğunun veya mutsuzluğunun ve stresinin nedenini oluşturabilmektedir. Aile yaşamı bugün açıkça birçok yerde, politikadan iş dünyasına, mahkeme salonlarından mutfak ve oturma odalarına kadar her yerde tartışılmaktadır (Andersen and Taylor, 2006: 391).

Resim 4.1

Sosyologlar aileyi tanımlarken onu bir toplumsal kurum olarak ifade ederler. Toplumsal değişmelerin aileyi nasıl etkilediğini ve ailenin de toplum içindeki bireylerin deneyimlerini nasıl farklılaştırdığını incelerler. Genelde insanlar ailenin en çok aile üyelerinin kişilikleri tarafından şekillendirildiğine inanırlar. Bireylerin kişilikleri aile ilişkilerini etkilerken, kişilikleri de aile içinde yaşadıkları deneyimlerle biçimlenir (Andersen and Taylor, 2006: 392). Aile bir toplumsal kurum olarak yerleşik bir sosyal sistemdir ve sürekli bir değişim gösterir. Aynı zamanda da değişime dirençlidir. Hatta toplumsal değişmenin en hızlı olduğu dönemlerde bile nispeten düzenli bir yapı gösterir. Aile üzerinde çalıştığımız zaman ailenin belirli kalıplar içinde organize olduğunu ve varlığını sürdürdüğünü görürüz. Çünkü, toplumsal kurumlar hergün yeniden icat ettiğimiz şeyler değildir. Toplum içinde yaşayanlar bu kurumlara uyumlu gelişmeler sağladığı ölçüde ortaya çıkarlar. Böylece kurumlar bireylerin davranış tarzlarını şekillendirir ve yönlendirirler. Örneğin ülkemizde insanların hem eşleriyle hem de kuma veya metresleriyle aynı evde yaşamalarına veya çocukların ebeveynlerinden ayrı yerde oturmalarına müsaade edilmez. Çünkü, bu toplumun aile yapısının kurumsal etkisi böyle bir uygulamaya onay vermez. Böylece kurumlar hem aile yapısını şekillendirir hem de aileden olan beklentilerimizi belirlerler.

Aile, toplumdaki diğer kurumlarla da sıkı bir etkileşim içerisindedir. Kurumlar birbirleriyle bir sarmal oluştururlar. Bir kurumdaki değişme diğer kurumları da etkiler. Örneğin içinde yaşadığımız küresel krizi ele aldığımız zaman ekonomideki değişmelerin aileye de yansıyacağını ve bunun azalan istihdam oranlarıyla kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Çünkü şirketlerin krize girmesiyle ilk başvuracakları önlem işçi çıkarmak olmaktadır. Aile üyelerinin istihdam statüleri yani bir işinin olması ve onun sağladığı gelir bireyin aile içindeki pozisyonunu belirler. İşinden çıkarılan aile üyesinin geliri yok olduğu gibi bu durum onun aile içindeki sosyal statüsünü de etkiler. İşsiz kalan aile reisi, aile üyelerinin taleplerini karşılamada zorlanmasıyla aile içinde çatışmalar ve sosyal dinamiklerde değişmeler meydana gelir. Artık çocuklarının ve eşinin gözünde baba eski otorite ve statüsünü kaybedebilir. Aynı şekilde dinî değerlerdeki değişmeler de aile davranışlarını etkileyebilir. Örneğin çocuk sayısı, evlilik, boşanma, cinsel davranışlar değişen değerlerle farklılaşabilir (Andersen and Taylor, 2006: 392).

Görüldüğü gibi aile nedir şeklinde sorduğumuz bir soru farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bugün birçok insan aile denildiği zaman dar bir anlayışla evli olan çiftlerin, evlenmemiş çocuklarıyla birlikte yaşadıkları kurum olarak anlamaktadırlar. Bu, sadece aile türlerinden bir tanesidir ve çağımızda en yaygın aile türüdür. Sosyologlar bu aileye çekirdek aile adını vermektedirler. Çekirdek aile denmesinin nedeni bu ailenin merkezi veya çekirdek bir rol üstlenip daha büyük aile gruplarının oluşmasına verdiği destekten dolayıdır. Gerçekten bugün kendi toplumumuzda da aile nedir denilince akla ilk önce büyük çoğunluğun tercihi olan bu tür aile gelmektedir. Amerika'da en yaygın aile biçimi boşanmaların artmasıyla ortaya çıkan tek ebeveynli ailelerdir (Bureau of the Census, 1996; Mc Falls, 2003: 23).

Resim 4.2

Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan aileye çekirdek aile denmektedir.

Aile içindeki akrabalık ilişkileri ve akraba sayısının (örneğin büyükanne, büyükbaba, amcalar, halalar, torunların) artması ve aynı evde oturmalarıyla ortaya çıkan aileye ise geniş aile (extended family) denilmektedir. Bu tür ailenin çekirdek aileye kıyasla bazı üstünlükleri vardır. Özellikle ailenin kriz durumlarında ölüm, boşanma, hastalık ve doğum gibi hallerde aile üyelerinin birbirlerine vermiş olduğu duygusal destek ve iş paylaşımı nedeniyle aile üyelerinin üzerindeki iş yükü azalmakta, bu da duygusal bağlılığı arttırmaktadır. Buna ilave olarak geniş aile çekirdek aileye kıyasla daha büyük bir ekonomik birimi oluşturmaktadır. Bu aile eğer bir küçük işletmeyi çalıştırıyorsa (örneğin bir çiftlik veya market) her bir ilave aile üyesi aileye ve işletmeye katkı sağladığı gibi, zarar da verebilir (Schaefer, 2010: 313).

Resim 4.3

Geniş aile, anne, baba, çocuklar ve yakın akrabaların birarada yaşadıkları aile tipidir.

Resim 4.4

Ailenin iki yaygın biçimine kısaca değindikten ve farklılıkları gördükten sonra acaba aileyi nasıl tanımlayabiliriz? Geleneksel olarak aile birbirine evlilik, doğum veya evlat edinme yoluyla bağlı, birlikte yaşayan, aralarında resmi ve hukuki ilişkiler olan, çocuk yetiştirme ve dünyaya getirme sorumluluğu olan, toplumca onaylanan cinsel ilişkileri sürdüren ekonomik ve sosyal bir birimdir (Gough, 1984: 83-89). Hemen belirtelim ki her aile bu şartları taşımayabilir. Örneğin boşanma sonucu aile aynı evi paylaşmayabilir. Ebeveynler çalışma nedeni ile mevsimlik işleri için ailelerini geçici olarak diğer aile üyelerine bırakıp başka yerlere gidebilirler. Sosyal bilimciler bu farklılıkları da göz önüne alarak daha geniş tanımlar da yapmışlardır. Aile günümüzde daha geniş anlamda birincil bir grup ve ekonomik bir biçim olarak nitelendirilip birbirlerine grup bilinciyle bağlı görevleri arasında birbirlerine ve çocuklarına bakım ve koruma sağlayan, aidiyet duygusu geliştiren ve bunu grup içinde koruyan bir birim şeklinde de tanımlanır (Lamanna and Riedmann, 2003: 10).

Aile, bireylerin sosyal ilişkilerinin gerçekleştiği evlilik, kan bağı veya soy-sop ilişkilerine dayalı bir sistemdir.

Resim 4.5

Görüldüğü gibi aile, tanımlanması güç bir kavramdır. En genel anlamda aile kan, evlilik ve evlat edinme yoluyla ilişki halinde olan ve genellikle ortak bir mekânı paylaşan toplumsal bir birimdir (Bozkurt, 2008: 260). Ailede evlilik ve kan bağı, hem anne babaların çocuklarına karşı sorumluluklarını hem de eşlerin birbirlerine karşı yükümlülüklerini garanti altına alır. Bu nedenle eşlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı bazı görevleri bulunur. Bu görevleri yerine getiren aile gelecek açısından başarılı olur.

Evlilik töreni bunu resmileştirir ve ailenin meşru çocuklar yapmalarına izin verir. Çağdaş anlamda ailenin oluşabilmesi için evlilik kurumuna ihtiyaç vardır. Çiftlerin aile oluşturabilmeleri, meşru çocuklar dünyaya getirebilmeleri evlilik denilen kurumla gerçekleşir. Başka bir deyişle evlilik, çiftlerin çocuk yapmak ve yetiştirmek için karşılıklı olarak yaptıkları toplumca onaylanan bir sözleşmedir. Evlenme; karı ve kocanın birbirleri, çocukları, akrabaları ve genel olarak toplum karşısındaki haklarını, ödevlerini ve ayrıcalıklarını tanımlayan resmi kurallardan meydana gelir.

Evlilik bireylerin cinsel ilişkilerini meşrulaştıran ve toplumca onaylanan bir sözleşmedir.

Her aile akrabalık ilişkileri içerisinde yaşamını sürdürür. Aile; çevresi çeşitli biçimlerde ilişkide bulunduğumuz amca, dayı, teyze, hala, enişte, baldız, bacanak gibi akrabalık ve hısımlık sistemiyle sarılıdır. Geleneksel tarım toplumlarında bu ilişkiler daha yoğun iken, kentsel yapıda gittikçe zayıflamaktadır. Bireyler birbirlerini ölüm, nişan, evlilik gibi belirli günlerde görebilme hatta birbirleriyle tanışma olanağı bulmaktadırlar. Çağdaş endüstriyel yaşam bu tür ilişkileri kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır.

Akrabalık ilişkileri de kültürler arasında büyük farklılıklar gösterir. Bazı toplumlarda çok eşlilik bir norm olarak ortaya çıkarken, bazı toplumlarda evlilik ebeveynler veya ara bulucular tarafından düzenlenerek yapılır (Croll, 1995). Akrabalık ilişkileri üyelere sık sık belirli sorumluluk ve yükümlülükler verir. Bir yakın akrabamızın sünnet veya evlilik törenine katılamadığımız zaman üzüntü ve pişmanlık duyarız. Bir ölçüde kendimizi akrabalarımıza karşı sorumlu ve yardıma hazır hissederiz. Her ne kadar bu konuda özgür olsak da bu sorumlulukları yerine getiremediğimiz zaman üzülürüz. Bu açıdan akrabalık ilişkileri kültürel açıdan öğrenilip yani biyolojik veya evlilik yoluyla belirlenmez. İnsanlar bu ilişkilerin önemini yaşayarak, hissederek öğrenirler. Ayrıca zorla da benimsetilemez.

Aile Yapıları ve Türleri

Aile, yapı olarak en genel biçimde küçük veya çekirdek aile; büyük veya geleneksel aile kavramları ile sınıflandırılabilir. Çekirdek aile; yapı olarak anne, baba ve evli olmayan çocuklardan oluşur. Bu tür aile modeli şehir ailesi, modern aile, çağdaş ve demokratik aile terimleri ile de anılır. Çekirdek ailenin en önemli özelliği üyeleri arasında çok yakın ilişkilerin olmasıdır. Her üye diğerlerinin mutluluğu için her türlü özveriyi gösterebilir. Gereğinde canını verir, hatta organlarını çocuklarının yaşaması için bağışlayabilir. Bu tür ailenin üye sayısı sınırlı ve azdır. Küçük ailenin sadece iki kuşaktan oluşması, bu ailenin sınırlı bir gelişim eğilimine sahip olduğunu göstermektedir. Başlangıçta sadece evli çiftlerden oluşan, sonra çocuk sayısı arttıkça nüfus bakımından gelişen, çocukların yetişip iş sahibi olmalarıyla ve evden ayrılmalarıyla başlangıç noktasına dönen bu aile modelinin gelişimi sınırlı olmaktadır.

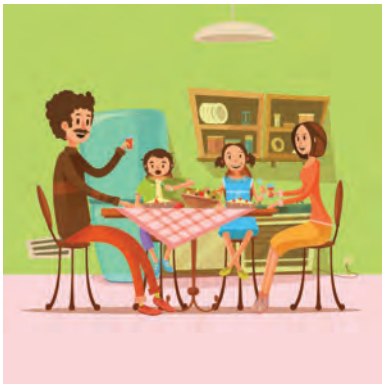

Resim 4.6

> Çekirdek ailenin en önemli özelliği üyeleri arasında çok yakın ilişkilerdir ve her üye bir diğerinin mutluluğu için her türlü özveriyi gösterir.

Çekirdek Aile

Çekirdek aile, modern sanayi toplumlarının özelliğidir. Bu toplumlarda çekirdek ailenin egemen oluşunun nedeni, mülkiyet, hukuk, bireysel mutluluk ve herkesin kendi hayatını yaşamak istemesi gibi temel toplumsal idealler; coğrafi ve toplumsal hareketlilik gibi alanlara yansıyan bireysel felsefenin gelişmesidir (Kongar, 1999).

Bireyin karşılaşabileceği beklenmedik sorunlarla ilgilenmek, devletin görevleri arasına girmiş, birey ailesine eskisi kadar bağlı ve muhtaç olmaktan çıkmıştır. Bu aile tipinde dayanışma, çok büyük ölçüde ana-baba ile çocuklar arasındaki arkadaşlığa ve eşlerin birbirlerine olan bağlılığına dayalıdır.

Çekirdek aile içindeki dayanışma, çocukların aile içinde bulunduğu yıllarda daha canlıdır. Daha sonra, arkadaş gruplarının coğrafi ve toplumsal hareketliliğin etkileriyle çocuklar aileden uzaklaşınca dayanışma da azalmaktadır.

Akrabalık ilişkileri, ana baba soyu akrabaların büyük bir ağırlık taşımadığı ya da her iki taraf akrabalarının da eşit olarak tanındığı bir sistemde, karı ve kocanın ana-babasının ailesi, çekirdek aile üzerinde bir hak iddia edemezler.

Çekirdek aile, karı ve kocanın ana-baba ailesinin yanında olmayan yeni ve bağımsız bir yerde kuruludur. Fiziksel uzaklık, ana baba ailesinin çekirdek aile üzerindeki etkisini daha da azaltır. Eş seçimi eşlerin kendi kararlarına bağlıdır. Evlenme yaşı eşlerin kendi kendilerini geçindirebilecek, ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilecek yaşta olmaları ile sınırlıdır.

Çekirdek aile, kadın erkek eşitliğine önem verildiği bir yapıya sahiptir. Birçok uygulamada bu eşitlik hukuki yaptırımlarla desteklenmesine karşın, erkeğin ayrıcalıklı göründüğü bazı konular hâlâ söz konusudur. Ancak, kadın erkek eşitliği giderek daha demokratik bir yapıya doğru yönelmektedir. Aile bu nedenle baskıcı değildir. Üyelerin düşünce ve söz özgürlüklerine yer veren hoşgörülü bir aile tipidir. Ailenin her üyesi kendine özgü bir dünya görüşüne sahip olabilir (Özkalp, 2008: 113).

Tıpkı geniş ailenin ortaya çıkışında olduğu gibi çekirdek aile de ekonomik ve toplumsal koşulların ortaya çıkardığı bir aile biçimidir. Batı toplumlarında endüstrileşme öncesi aile ekonomik bir birimdir ve aile üyeleri geniş bir evde oturarak malların üretim ve dağıtımından sorumludur. Üretim genelde aile içinde yapılır ve buna tüm aile üyeleri katılır. Her aile üyesi bu aşamada yaşamsal bir öneme sahiptir. Kadınlar ev işlerinden sorumlu olduğu gibi erkek üstünlüğünün egemen olduğu bir toplumda aynı zamanda da toprakta ücretsiz işçi veya ücretsiz hane emekçisi olarak çalışmaktadırlar. Erkek, kadın ve çocukların yaptıkları işler farklı olmakla birlikte, bunlar ekonomik bir üretim biçimi olarak birbirlerine karşılıklı olarak bağımlıdırlar.

Endüstrileşme ile ücretli emek ortaya çıkmış ve ekonomi aile içi üretimden nakit paraya ve endüstriyel üretime bağlı hâle gelmiştir. Ailelerin geliri evin dışında çalışılarak kazanılan ücrete bağımlıdır. Zamanla erkek ailenin geçimini sağlayan kişi hâline gelmiş ve aile ise ona bağımlı kişilerden oluşmuştur. Bu şekilde babanın veya erkeğin toplum içindeki yeri daha saygın bir hâle gelirken, kadın endüstriyel işletmelerde de erkeğe bağımlı ve ondan daha düşük ücret kazanmıştır. Böylece özellikle işçi sınıfı arasında evde çalışmayan bir eşe sahip olmak imtiyazlı bir durum hâline gelmiştir. Bir diğer deyimle eşinin çalışmasını gerektirmeyecek ölçüde para kazanan kişi önemli bir statü elde etmiştir.

Resim 4.7

Endüstrileşmenin bir diğer sonucu ise aile ve iş yerinin birbirinden ayrılmasıdır. Ücretli emek, fabrikalarda veya piyasada çalışmaya başlayınca işçilerin çalışma yeri haneden çıkarak endüstriyel yaşama gelince bu ortam, kadına ikili bir sorumluluk yüklemiştir. Kadın bir yerde ev işlerini yürüten ücretsiz ev kadını, bir yanda da dışarıda ücretli çalışan işçi hâline dönüşüp ikili bir rol üstlenmiştir. Kadının aile içinde yerine getirdiği birçok görev görünmez hâle gelince, aile içerisindeki statüsü de düşmeye başlamıştır (Andersen and Taylor, 2006: 397). Böylece sanayileşme ile birlikte aile yapısı da çekirdek aile hâline dönüşmeye başlamış ve endüstrinin gereksinimlerini karşılayacak bir duruma gelmiştir.

Ailenin iki boyutu vardır. Birincisi içinde doğup yetiştiğimiz ailedir (Family of orientation). Bu aile bize bir ad, kimlik ve bir miras bırakır. Örneğin annenizin adı, babanızın adı, babanızın mesleği, yaptığı iş gibi sorulara verdiğiniz cevaplar, sizin doğduğunuz aileye ilişkindir. Kimliğinizi ve ait olduğunuz yeri belirler. Bir de kendinizin evlenerek kurduğunuz bir aile vardır. Bunu kendi çabanızla oluşturursunuz. Bu aile, evlenen çiftlerin çocuk sahibi olmaları ile birlikte oluşan ailedir (Family of procreation) (Henslin, 1997: 429).

Geleneksel Geniş Aile

Geniş aile; geleneksel aile, köy ailesi, eski aile, tarım ailesi kavramlarıyla da tanınır. Diğer bir deyişle bu ailenin yapısı içinde büyükanneler, babalar, amcalar, halalar, torunlar yer alır. Bu ailede akrabalık bağları çok kuvvetlidir. Gelenek ve göreneklere bağlılık temel bir kuraldır. Genellikle geçimini tarımdan sağlayan kırsal bölgelerde yaygınlık gösterir. Bazı toplumlarda anne üstünlüğü, bazı yerlerde ise baba soyunun üstünlüğü görülür. En yaşlı üye ailenin reisidir. Diğer üyeler onun otoritesine bağlıdırlar. Geniş aile toplumda devletin yapamadığı bazı görevleri üstlenerek tarım toplumunda büyük bir önem taşır. Ancak, zamanla kentleşme ve endüstrileşme süreçleri ile etkinliği azalır. Ogburn bu tür ailenin görevlerini şu şekilde sıralamaktadır:

Geniş aile aynı çatı altında yaşayan ekonomik kaynaklarını paylaşan ikiden fazla neslin bir arada bulunduğu ailedir.

- Biyolojik görev: Neslin devamını sağlamaktır.
- Ekonomik görev: Aile üyeleri gereksinimlerini aile içinde karşılamaya çalışır. Ekonomik bir iş bölümü vardır. Gelir aile reisinde toplanır.

- Koruyuculuk: Aile üyelerinin dıştan gelecek maddi ve manevi zararlara karşı korunmasıdır.
- Psikolojik görev: Aile üyelerinin davranışları, duygusallıkları, aile üyeleri arasında sevgi bağının kurulması ile ilgili bir görevdir.
- Eğitim: Eğitim ve öğretim aile içinde yapılır. Belirli bir meslek dalı için çocuk aile içinde yetişir.
- Aile boş zamanlarını değerlendirmekle görevlidir.
- Dini görev: Dini bilgileri vermek aile büyüklerinin görevleridir.
- Prestiji sağlama: Büyük aile, üyelerinin toplum içindeki statüsünü belirler. Ailenin statüsüne çocuk da zamanla ortak olur.Bu aile tipinde aile, kişilerden önce gelir. Kişinin hareketleri, içinde bulunduğu geniş ailenin kontrolündedir (Gökçe, 1990: 217). Ailede yaşayan üyelerin özelliğine bağlı olarak bu aile dikey veya yatay geniş aile şeklinde olabilir.

Dikey geniş aile; baba, oğul, torun gibi üç kuşağın bir arada yaşadığı bir aile modelidir. Evli oğulun eş ve çocuklarıyla birlikte yaşadığı bu aile özellikle ülkemizde kırsal kesimde oldukça yaygındır.

Yatay geniş aile; bütün akrabalık ilişkilerinin yer aldığı aile tipidir. Ana, baba ve çocukların yanı sıra, büyükanne, büyükbaba, amca, hala, dayı, teyze gibi akrabalar bir arada yaşar (Kayhan, 2010: 11).

Geniş ailenin iki önemli özel biçimi birleşik aile ve kök ailedir.

Birleşik aile (Joint Family) ana, baba, erkek çocuklarla evlenmemiş kızlar ve evlenen oğulların eşleriyle çocuklarından oluşur. Otorite en yaşlı erkektedir, mülkiyet ortaktır. Hindistan'da yaygın olarak görülen aile modelidir.

Kök aile ise (Stem Family) Frederic Le Play tarafından ortaya atılmıştır. Bu aile, ana, baba, çocuklar, evlenmiş en büyük oğul ve onun ailesinden meydana gelir. Baba ailenin reisidir. Baba öldükten sonra sorumluluk evli büyük oğula geçer. Aile bir arada oturur diğer kardeşler, evleninceye kadar büyük oğula bağlı kalırlar.

Geniş aile sosyal tabakalaşmada yaygın olarak iki önemli katmanda sıklıkla görülür. Bunlardan birincisi kentsel bölgede yaşayan fakirler arasındadır. Çünkü bu aileler birbirlerine ekonomik ve sosyal bir destek sağlayarak ayakta kalırlar. Burada akrabalığın yerini yakın dostlar alabilir. Yani akraba olarak niteledikleri kimseler kan bağı ile bağlı olmayan insanlar olabilir. Eğer bazı dostlar ailenin sosyal desteğine yakinen katılıyorlarsa bu insanlar da ailenin bir parçası olarak nitelendirilir (Stock, 1974). Özellikle Amerika'da siyahlar arasında bu tür bir yardımlaşma sıklıkla görülür.

Geniş aile biçimi aynı zamanda sosyo ekonomik skalanın en üst gelir gruplarında da yaygındır. Belirli statüye sahip zengin aileler genelde malikânelerde yaşar. Örneğin, Amerikan eski başkanlarından Kennedy ailesinin Massachusets'deki malikâneleri bir toplum merkezi olarak akrabaları bir araya toplayan bir fonksiyon görür (Baca Zinn and Eitzen, 2002). Elitler arasında geniş aile yapısı aileden gelen zenginliği korumaya çalışırken fakirler arasında ise ekonomik yaşamı sağlamaya, ailenin hayatta kalmasına katkıda bulunur (Andersen and Taylor, 2006: 396).

Endüstrileşme Süreci ve Çekirdek Aile İlişkisi

İnsanoğlu, hayvan evcilleştirmeye ve tarımla uğraşmaya başlamadan önce, toplumun ekonomisi avcılık ve toplayıcılığa dayanmaktadır. Çekirdek aileler, sürülerini besleyerek, sık sık yer değişerek, devamlı olarak bir yerde kalmamaktadır. Ancak hayvanları evcilleştimeyi ve toprağı sürüp, ekip biçmeyi öğrenmeleri ile artık sürülerin arkasından gitme gereği ortadan kalkmış ve insanlar belli bir toprak parçası üzerinde yaşama ve üretme olanağı elde etmişlerdir.

Belirli bir arazi üzerinde yerleşme ve çiftlikle ilgili etkinlikler, örneğin toprağı ekip biçme çok sayıda insanın bir arada yaşama ve çalışmasını zorunlu kılmıştır. Böyle bir yaşam tarzı önceleri geleneksel geniş ailenin varlığını ortaya çıkarmıştır. Ancak tarımdan endüstriyel yaşama geçiş ve endüstriyel yaşamın gerekli kıldığı değişmeler zamanla ailenin küçülmesine ve çekirdek bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Kırsal bölgelerden daha iyi yaşam ve çalışma şartlarına ulaşmak amacıyla başlayan kente göç, bir başka deyişle coğrafi hareketlilik bu tür bir gelişmeyi kolaylaştırmıştır. Daha önce kentsel bölgelerde yaşayanlar için iş değiştirme veya başka endüstriyel yerlere daha iyi olanaklar için gitme, doğal bir süreçtir. Ancak bu tür bir coğrafi hareketlilik aile üyeleri arasında mevcut ilişkiyi etkilemiş ve üyelerin birbirleriyle olan görüşme ve birlikte olma sıklıkları giderek azalmıştır. Özellikle yakın akrabalar arasında

oluşan bu tür uzaklıklar zamanla ailenin küçülmesine veya izole olmasına neden olmuştur. Hâlbuki endüstrileşme öncesi, geniş ailelerin önemli bir görevi yaşlılara ve hastalara bakmaktır. Endüstrileşme ile birlikte oluşan özel bakım evleri, hükümet programları ve çeşitli sigortalar artık yaşlı üyelerin kendi çocuklarının yanında yaşamalarına gerek kalmadan varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olmuştur. Artık aile üyeleri birbirlerine eskisi kadar bağımlı değillerdir. Özellikle emeklilik hakkına ve belirli bir yaşlılık gelirine sahip olanlar için bu daha da geçerlidir (Özkalp, 2008: 116).

Resim 4.8

Böylece endüstrileşme sürecine bağlı oluşumlar, ailenin küçülmesine ve kendi kendine yetecek bir düzeye gelmesine neden olmuştur. Parsons, bu tür aileye izole olmuş çekirdek aile adını vermektedir. Bu ailenin en önemli özelliği endüstriyel koşullara çok iyi uyum sağlamasıdır. Çünkü aile nerede iş varsa oraya gidecek ve herhangi bir kimseye bağlı kalmadan coğrafi hareketlilik imkanına sahip olacaktır. Her ne kadar endüstriyel toplumlarda aile üyeleri farklı yerlerde otursalar da, bu üyeler aile ilişkilerinde eskiden olduğu kadar izole ve kopuk değillerdir. Çünkü modern ulaşım araçları ve iletişim kolaylıkları, aile üyeleri arasındaki ilişkileri kolaylaştırmaktadır. Parsons'a göre izole olmuş çekirdek aile ile endüstri toplumundaki ekonomik sistem arasında yapısal bir ilişki vardır. Çünkü, çekirdek aile yukarıda da belirtildiği gibi bu tür bir ekonomik sistemin (kapitalist üretim tarzının) ihtiyaçlarını karşılamak için yapılanmıştır.

Endüstri toplumundaki coğrafi hareketlilik, yalnızca akrabalık bağlarını zayıflatmakla kalmamış, aile tarafından yerine getirilen işlevlerin birçoğu kendi konularında uzmanlaşmış diğer kurumlara aktarılmıştır. Örneğin ailenin eğitim fonksiyonu okullara, din fonksiyonu dinî kurumlara bırakılmıştır. Bu nedenle aile kendi içinde ihtisaslaşmış özel bir görevi yerine getirmektedir. O da çocukların ihtiyaç duyduğu sevgi ve şefkati onlara vermek ve çocukların toplumsallaşmasını sağlamaktadır. Ailenin ekonomi ve sanayileşme ile ilişkisi çerçevesinde kentsel ve kırsal aile birbirinden farklılaşmaktadır (Karkıner, 2009: 131). Akrabalar birbirlerinden ayrı bölge ve şehirlerde yaşasalar da ulaşım ve iletişim kolaylıkları bu bağın ortadan kalkmasını veya zayıflamasını engellemektedir. Ayrıca metropolitan bölgelerin gelişmesi, üniversite sayılarının artması çocukların evden ayrılmalarını da zorunlu kılmamaktadır. Günümüz çekirdek aile üyeleri kendileri arzu ettikleri sürece birbirleriyle iletişimlerini sıklaştırabilme olanaklarına sahiptirler. Yapılan araştırmalar da ebeveynlerin evlenmek isteyen çocuklarına çeşitli yardımlar yaparak bu ilişkileri kuvvetlendirme yolunda çaba harcadıklarını göstermektedir. Örneğin, E. Litwak ailenin küçüldüğünü, ancak geleneksel aile ilişkilerinin modern kent toplumunda da geçerli olduğunu savunur. Bu nedenle bu tür aileye modifiye olmuş geniş aile adını verir.

Öğrenme Çıktısı

1 Global anlamda aile kavramını ve türlerini açıklayabilme

Araştır 1

Aile ve akrabalık arasındaki ilişkileri yaşadığınız aileyi örnek alarak değerlendiririz.

İlişkilendir

İçinde yaşadığınız aileyi, aile türlerinden hangisiyle ilişkilendirebilirsiniz?

Anlat/Paylaş

Toplumumuzda geleneksel geniş ailelerin yerini çekirdek aileye bırakmasının nedenlerini arkadaşlarınızla tartışınız.

AİLE KURUMUNU AÇIKLAYAN SOSYOLOJİK KURAMLAR

Ailenin son derece karmaşık bir yapıda olması nedeniyle aileyi tek bir bakış açısından anlamak neredeyse imkânsızdır. Gerçekten aile, değişmenin ve düzenliliğin kaynağı mıdır? Aile, birbirleriyle uyumlu birtakım ilişkilerin düzenli bir organizasyonu mudur yoksa farklı güç ve çatışmaların kaynağı mıdır? Yeni aile türleri nasıl ortaya çıkmakta ve insanlar bu ilişkilerin aileyi ne şekilde etkileyeceğini nasıl tartışmaktadırlar?

Aile üzerinde çalışan sosyologlar aileyi üç temel yaklaşım içinde ele almaktadırlar. Bunlar; fonksiyonalist, çatışma ve sembolik etkileşim kuramlarıdır. Son yıllarda feminist bakış açısı da sosyolojide giderek önem kazanmaktadır.

Fonksiyonalist Yaklaşım

Aile, her zaman toplum içinde önemli bir kurum olmuştur. Aile içinde doğup ortalama 20-25 yaşlarına kadar burada yaşamakta ve temel özelliklerimizi kazanmaktayız. Daha sonra evlenip kendi kurduğumuz aile içinde yaşantımız sürmektedir. Boşanma oranlarındaki aşırı yükselmelere rağmen, olgunluk çağımız da yine bir aile kurumu ve ilişkileri içerisinde geçmektedir.

Resim 4.9

Aile, bireyin temel biyolojik karakteristiklerinin sonucu ortaya çıkan bir kurum olmasına rağmen, insanoğlu sadece biyolojik bir varlık değildir. İnsanın temel niteliği onun sosyal bir canlı olmasıdır. Bu nedenle aile, fonksiyonalist bakış açısından, toplumda diğer kurumlar tarafından başarı ile yapılmayan bazı fonksiyonlar üstlenir. Her ne kadar ailenin yerine getirdiği fonksiyonlar azalmakta, başka kurumlar tarafından bazı görevleri üstlenilmekte ise de aile yine de çok önemli bazı görevleri yerine getirir. Bu da onu evrensel yapar ve toplumda onun varlığını ve geçerliliğini üstün kılar.

Bundan 70 yıl önce William F. Ogburn, ailenin yerine getirdiği altı önemli fonksiyonu şu şekilde sıralamıştır (Ogburn and Tibbits, 1934). Bunlar;

- Neslin devamını sağlamak,
- Koruma,
- Toplumsallaşma,
- Cinsel davranışları düzenlemek,
- Sevgi ve arkadaşlık,
- Toplumsal statü sağlamak veya sosyal yerleştirmedir.

Neslin Devamı

Toplumun devamlılığı ona yeni üyeler katılmasıyla oluşur. Ona belirli ve düzenli biçimde yeni üyeler kazandırmak ailenin temel bir fonksiyonudur.

Resim 4.10

Bakım ve Koruma Sağlama (3. Düzey başlık)

Bireylerin temel ihtiyacı sıcaklık, yiyecek, barınma ve bakımdır. İşte aile bireyin bu temel ihtiyaçlarını karşılayan doğal bir çevre oluşturur. Bu çevre içerisinde yetişen birey hayatta canlı kalabilir ve kendisi de zamanla kendi çocuklarına aynı doğal çevreyi sunar. Bu gereksinimler başka kurumlar tarafından karşılanabilirse de aile ortamı bunları en uygun biçimde sağlayan yerdir. İnsan yavrusunun çok uzun süreli bir bakım ve ekonomik güvenliğe gereksinimleri aileleri tarafından karşılanır. Bakım ve koruma sağlama hemen tüm kültürlerde ailenin nihai sorumluluğudur.

Toplumsallaşma

Küçük ailenin fonksiyonlarını açıklarken de belirttiğimiz gibi, insanı insan yapan belirli vasıfların kazanılması, topluma uygun davranışlar edinme,

toplumsallaşma süreciyle önce ailede gerçekleşir. Örneğin; dilin, değerlerin, normların, inançların ve kültürün kazanılmasında ailenin önemli payı vardır. Ebeveynler ve akrabalar, çocukları gözetir ve onlara toplumun değer, norm ve kültürünü aktarırlar.

Cinsel Davranışları Düzenlemek

Hiçbir toplum bireylerin birbirlerini tanımlamalarını tesadüfe bırakmadığı gibi, cinsel davranışları da bireyin özel bir tercihi olarak görmez. İşte, aile ve evlilik kurumu bireylerin cinsel davranışlarının düzenlendiği ve tatmin edildiği önemli bir kurumdur. Dolayısıyla cinsel davranışlar, bireyin özgürce, istediği zaman ve istediği yerde yapılan davranışlar değil, özellikle aile içinde düzenlenen davranış biçimleridir. Cinsel normlar toplumdan topluma değişebileceği gibi aynı toplum içinde de zamanla farklılaşır. Suudi Arabistan ve Danimarka'ya baktığımız zaman bu iki ülkedeki tutucu ve özgün yaklaşımları görebiliriz. Ancak, cinsel davranışların standartları en iyi biçimde aileler tarafından düzenlenir.

Sevgi ve Arkadaşlık

İdeal bir aile, üyelerine sıcak ve şefkatli bir ortam sağlar. Onların güvenliğini ve tatmin duygularını arttırıp yardımcı olur. Bireylerin en önemli ihtiyaçları sıcaklık, yiyecek, barınma olduğu kadar, sevgi, şefkat ve anlayıştır. Çağımızda aile içinde yetişmek demek; sevgiyle büyümek, sevgi görmek ve sevgi göstermek demektir. Bu duyguyu görmediğimiz zaman, buna sahip olamayız. Bu da ancak, aile içerisinde verilir. Özellikle bebeklik çağında anne sıcaklığı ve şefkati birey için hayati bir önem taşır. Ailenin birçok fonksiyonu bugün başka kurumlarca sağlansa bile sevgi en temel fonksiyonlarından biri olarak kalacaktır. Ailemizden; bizi anlamasını, bizimle yakından ilgilenmesini ve ihtiyacımız olduğu zaman yanımızda olmasını bekleriz.

Resim 4.11

Sosyal Yerleştirme

Aile içinde olan meşru doğum, bireye toplum içerisinde sağlam bir yer sağlar. Ailemizden edindiğimiz materyal zenginlikler kadar önemli başka bir şey de bize verdiği sosyal statüdür. Yani ailemizin sahip olduğu sosyal değerler, zenginlik, toplumsal sınıf, din, zamanla bize bir miras olarak kalır. Bireyler bu değerleri toplumda bir basamak olarak kullanarak yükselirler. Diğer bir deyişle ailemizden bize kalan sosyal miras ve statü bize de geçerek devamlılık kazanır. Ailelerin sahip olduğu varlık ve kaynaklar çocukların yeteneklerini geliştirmelerine, fırsatları değerlendirmelerine, yükseköğretim yapmalarına destek olur.

Fonksiyonalist kuramcılar zamanla diğer kurumların ailenin yerine getirdiği bazı fonksiyonları üstleneceğini ileri sürerler. Tıpkı okulların, ailenin toplumsallaşma fonksiyonuna katkıda bulunması gibi. Böylece, ailenin fonksiyonlarının azalacağını bunun da toplumun organizasyonunda daha ciddi sorunlara yol açacağını, çünkü artık ailenin üyelerini toplumun birleşimine (integrasyonuna) yeterli katkıda bulunamayacağını savunurlar. Aile, üyelerini bir araya getirmede zorlandığı ölçüde toplumsal bozuklukların da artacağı ileri sürülmektedir. Bu bozukluklar ise boşanma oranlarının yükselişi, tek ebeveynli ve kadının aile reisi olduğu aile tiplerinin artışı biçiminde kendini göstermektedir (Andersen and Taylor, 2006: 399).

Görüldüğü gibi bu fonksiyonlar son derece gereklidir. Her ne kadar birçok yönden eleştirilse de aile, yeri doldurabilecek bir kurum değildir. Toplumda bu fonksiyonları aile kadar etkin olarak yerine getirebilecek başka bir kurum bulunmamaktadır.

Çatışma Kuramı

Fonksiyonalist kuram, toplumun düzenliliği ve devamı açısından ailenin rollerini irdelemektedir. Çatışma kuramcıları ailenin toplumda önemli fonksiyonlar yüklendiğini kabul etmekte ancak her şeyi açıklıkla ortaya koymadığını ileri sürmektedirler. Çatışma kuramcılarına göre de aile önemli bir kurumdur. Ancak, aile içerisinde kapitalist topluma benzer bir biçimde birtakım eşitsizlikler söz konusudur. Kurama göre, ailede erkeğin kadın üzerinde egemen olduğu bir sistem mevcuttur. Hatta aile içinde bir güç mücadelesi söz konusudur. Genelde erkek ev işlerini yapmamakta direnmekte, kadın dışarıda çalışsa bile ev işlerini yürüt-

me sorumluluğunu üstlenmektedir. Batıda yapılan çalışmalarda kadın yemek pişirme işinin % 81'ini, temizlik işlerinin % 78'ini yerine getirirken, erkekler bu işleri eşleriyle yarı yarıya bölüştüklerini düşünmektedirler. Erkeklerin yaptıkları küçük katkılar, onlara büyük görünmektedir (Galinsky et al. 1993). Görüldüğü gibi genelde ev işleri tek yönlü olarak yerine getirilmektedir.

Kadının sekiz saat çalışıp birinci vardiyayı bitirdikten sonra evine dönmesiyle birlikte onun için ikinci bir vardiya başlamaktadır. Bu vardiyada temizlik, yemek ve çocuk bakımı hizmetleri yürütülmektedir. Bu nedenle de kadınlar haftalık çalışmalarında erkeklere kıyasla ortalama on beş saat fazla mesai yapmaktadırlar. Bu da kadının aile içinde erkeklerden daha fazla çalıştığını, buna karşın bir ücret talep etmediğini ancak erkeğe göre daha fazla yıprandığını göstermektedir.

İnsanlık tarihinde ve birçok toplumda erkek, ailede üstün bir otoriteye ve güce sahip olmuştur. Hatta 1800'lü yıllara değin kadın ve çocuklar erkeğin yasal mülkiyetinde olmuşlardır. 1960'lı ve 70'li yıllardaki feminist hareketlerle birlikte erkeğin gücü bir miktar azalıp eşitlikçi aile yapısı yaygınlaşsa da erkek birçok toplumda üstün ve güçlü bir karakterdir.

Resim 4.12

Marksist görüşte aile ile ilgili temel alınan kaynak F. Engels'in "Ailenin Özel Mülkiyeti ve Devletin Kökeni" isimli kitabıdır (1884; 1942). Engels'e göre üretim güçlerinin ortak olarak sahiplenildiği dönemde aile var olmuyordu. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte tek eşli çekirdek aile gelişmiştir (Karkıner, 2009: 130). Devlet özel mülkiyet sistemini korumak için yasalar yaparken tek eşli evliliğin kurallarını da dayattı. Tek eşli çekirdek aile özel mülkiyetin miras olarak paylaşım sorunlarını çözdü, zira mülkiyetin sahibi olan erkekler mallarının kendi soyundan çocuklara geçmesini istediler. Özel mülkiyetten mahrum olan kadın, erkek tarafından kontrol altında tutuldu (Ecevit, 1994: 7). Engels evlilikte eşlerin birbirlerine karşıt duygular içinde olduğunu ve erkeğin kadın üzerinde bir baskı unsuru olduğunu ileri sürmektedir. Bu durum, kapitalist ile proleterya arasındaki ilişkiye benzetilebilir. Bugün birçok toplumda kadın, erkeğin bir malı olarak görülmektedir. Kadın evli değil ise babasının, evli ise kocasının malı olarak görülmektedir. 1960'lı yıllarda Amerika'da bile kadının kocasından izin almadan işe girmesi, araba kiralaması, bankadan borç para alması mümkün değildi. Çünkü, kadınların yeteneksiz olduğuna dair yaygın bir kanı mevcuttu. Ancak, endüstrileşme süreci ile birlikte bu tür geleneksel uygulamalar değişmeye başlamıştır.

Kadın hareketi ve demokratikleşme süreci, kadınlar lehine birçok olumlu gelişmeyi birlikte getirmiştir. Yine de çatışma kuramcıları, sosyal, ekonomik, politik ve hukuki eşitsizliklerin kadınların aleyhine olacak şekilde mevcudiyetini koruduğunu savunmaktadırlar.

Sembolik Etkileşim Kuramı

Sembolik etkileşim kuramcıları aile içindeki ilişkilerin değiştiğini ve yeniden tanımlanması gerektiğini savunurlar. Bu kuramcılara göre aile içerisindeki davranışları anlamak için aile üyeleri arasındaki mevcut ilişkilere ve üyelerin bu ilişkileri nasıl anlamlandırdığına bakmak gerekir. Aile içerisinde sembolik etkileşim kuramcıların kullandığı hemen tüm kavramları göstermek olasıdır. Örneğin toplumsallaşma, ayna benlik, rol alma, referans grubu ve sembolik etkileşim gibi.

Toplumsallaşma birincil grup olan ailede başlar. Aile normalde arasında yakın ilişkiler olan, birbirini gözeten ve kollayan insanlardan meydana gelir. Bu tür bir çevrede çocuk diğer insanlarla ilişki kurarak inanç, norm, değer ve sembolleri öğrenir. Paylaşılan anlamlar geliştikçe, çocuk kendini başkalarının gözüyle görmeye ve değerlendirmeye başlar. Büyüklerle olan ilişkiler onun kişilik gelişimini etkiler ve insan olarak toplumsal karakterlerin öğrenilmesini hızlandırır. Bu görüş, mikro düzeydeki aile ilişkileri üzerinde odaklanır ve karı-koca ve çocuklar arasındaki ilişkilere bakar. Genelde aile üyelerinin, çiftlerin veya evlilik dışı yaşayan partnerlerin ilişkilerini inceler. Örneğin Amerika'da siyah, beyaz ve çift ebeveynli aileler üzerinde yapılan çalışmalarda araştırmacılar, çocuklarıyla daha yakinen ilgilenen babaların (onlara kitap okuyan, ev ödevlerine yardım eden veya tele-

vizyon seyretmelerini engelleyen) çocuklarının daha az davranışsal problemleri olduğu, diğer çocuklarla iyi geçindiği ve daha sorumlu olduğu saptamışlardır (Mosley and Thomson, 1995).

Resim 4.13

Sembolik etkileşimciler, aile içindeki ilişkilerin devamlı değiştiğini ve yeniden tanımlanması gerektiğini savunurlar. Yeni evli çiftler aylar hatta yıllar harcayarak yeni ilişki ve rollerini öğrenir ve test ederler. Zaman geçtikçe başlangıçtaki ilişkiler farklılaşır, hatta eşlerin kişilik ve kendilik kavramları farklılaşır. Çocuğun doğumu yeni bir uyum sürecini gerekli kılar. Ailelerin görüşleri çocuk sayısı, çocuğun yetiştirilmesi hatta eğitimi konularında değişmeye başlar. Çocuk, aile için özveride bulunulacak tek faktör olarak değerlendirilip her şey onun doğrultusunda gelişmeye uğrar. Bu ilişkilere yeni üyelerin katılması, durumu daha da karmaşık bir hâle sokar. Kısaca eşler evlilikte farklı köşelerde yer alarak evliliği farklı biçimde algılayabilirler.

Feminist Bakış Açısı

Kadının çalışması geleneksel açıdan aile yaşamını ilgilendirdiği için feminist sosyologlar da aileye bir toplumsal kurum olarak ciddi biçimde odaklanmışlardır. Özellikle kadının dışarıda çalışmasının çocukların bakım ve aile içi görevlerini nasıl etkilediği konusunda ciddi çalışmalar yapmışlardır. Örneğin kadının evde yaşlılara bakması ikinci vardiya olarak nitelendirilmiştir (Hochschield, 2005).

Resim 4.14

Feminist sosyologlar aynı zamanda etkileşimci yaklaşımın vurguladığı ancak onlar tarafından daha az ilgilenilen konular üzerinde de durarak aile yaşamını ve kadını çalışmışlardır. Örneğin Amerika'da çiftlerin birlikte çalıştığı ailelerde kadınların geliri bazen erkeklerden daha fazla olarak saptanmıştır. 2005 yılında 58 aile üzerinde yapılan bir çalışmada kadınların % 26'sı erkeklerden daha fazla para kazandığını belirtirken 1981 yılında bu oran % 16 olarak saptanmıştır. Bu durumda kadının aile içindeki durumu, karı koca ilişkileri feministlerin ilgilendiği konular arasındadır (Wills and Risman, 2006).

Öğrenme Çıktısı

2 Aile kurumunu açıklayan sosyolojik kuramların temel görüşlerini açıklayabilme

Araştır 2	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Çatışma kuramcılarına göre kadının ezilmişliğinin ardında yatan faktör temelde nedir?	F. Engels'in "Ailenin Özel Mülkiyeti ve Devletin Kökeni" isimli kitabını okuyunuz.	Sembolik etkileşim kuramının temel savı çerçevesinde aile içindeki ilişkilerin değişimi ve yeniden tanımlanma ihtiyacını arkadaşlarınızla tartışınız.

EVLİLİK BİÇİMLERİ VE ANALİZİ

Genelde aile, küçük aile ve geniş aile olarak sınıflandırılmasına karşın bunların kendi içinde farklılaştığını, hatta her kültürde geçmişten geleceğe farklı aile biçimlerine rastlandığını daha önce de belirtmiştik. Ancak aile kalıpları tesadüfi ve değişken değildirler. Sosyologlar aile ve evlilik biçimlerini beş temel kategoriye ayırarak incelemektedirler. Bunlar;

- Eş sayısı,
- Grup ilişkileri,
- Çiftlerin yerleşim yeri,
- Otorite ilişkileri,
- Soy ve secere ilişkileridir. Şimdi bunları sırayla açıklamaya çalışalım.

Eş Sayısına Göre

Evlilikler tek eşle olabileceği gibi çok eşle de olabilir. Erkeğin veya kadının bir tek eşle evliliğine monogami; kadının veya erkeğin birden fazla eşi olmasına ise çok eşli evlilik veya poligami denir. Çok eşli evlilik karşımıza iki biçimde çıkabilir. Bunlar, erkeğin birden fazla kadınla evliliği olan poligini (poligyny) ve kadının birçok erkekle evliliği olan poliandri (polyandry) dir. Ancak, çağımızda geçerli olan evlilik biçiminin monogami yani tek eşle evlilik olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Poliginiye taraftar olan ülkelerde bile bu konu sorunlar ortaya çıkartmaktadır. Ancak, çok zengin insanlar bu toplumlarda çok eşle evlilik yapabilmektedir. Poliandriye ancak, Hindistan'da Toda kabilesinde rastlanmaktadır. Çünkü burada erkek nüfusu çoktur, herkese yetecek kadar kadın olmaması, kadını birden fazla erkekle evliliğe götürmektedir.

Dünya genelinde yapılan araştırmalarda birçok toplumda geçmişte ve günümüzde poligaminin, monogamiye kıyasla daha çok tercih edilen bir evlilik olduğu görülmüştür. Antropolog George Murdock (1949, 1957) 565 toplum üzerinde yaptığı incelemede, toplumların % 80'inde çok eşli evliliği en çok tercih edilen bir biçim olarak saptamıştır. Çok eşli evlilik özellikle 20. yy.'dan sonra giderek azalma göstermiştir. Afrika'da beş ülkede erkeklerin % 20'sinin hâlâ daha çok eşli evliliği tercih ettikleri bulunmuştur. Erkeğin çok kadınla evliliği olan poligini Murdock tarafından en yaygın evlilik biçimi olarak saptanmıştır. Burada erkek genelde kız kardeşlerle ve daha önce evlenmiş tecrübeli kadınlarla tercihen evlenmektedir. Erkeğin çok kadınla evliliği bir statü sembolü olarak gelişmemiş toplumlarda yer almaktadır. Kadının çok erkekle evliliği olan poliandri ise genelde çok ender ve fakir toplumlarda görülmektedir (Schaefer, 2010: 314).

Yaşamla İlişkilendir

Bir eş, birçok koca: Nyinba Toplumu

Nyinba kültürü, Nepal ve Tibet'te bulunan bir tarım toplumu olup Himalayaların, uzak vadilerinde denizden 9000 fit yükseklikte varlıklarını sürdürmektedir. Dünyanın birçok ülkesinden gelen araştırmacılar Himalayalara giderek dünyada kadının çok eşle evliliğinin görüldüğü bu ender ülkede gözlemlerde bulunmaktadırlar. Fiziksel olarak zorlukların yaşandığı Himalayalarda poliandri son derece uyumlu bir evlilik türü olarak yer almaktadır. Çünkü, toprak ve iklim koşulları, düzgün bir ürün alınamayışı hasat yapmayı güçleştirmektedir. Burada tarım, emek yoğun bir biçimde yapılmakta ve birçok Nyinbalı tarım işçisi toprakta çalışarak ailelerinin geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle burada tipik evlilik, üç erkek kardeşin bir tek kadınla evlenmesi sonucu oluşmakta ve ancak, bu şekilde toprak için yeterli iş gücü sağlamaktadır. Bu yolla yiyeceğin son derece kısıtlı olduğu bu toplumda yaşam sürdürülebilmektedir.

Nyinba toplumuna dışarıdan bakan bir kişi, kadınların ailede otoriteye sahip olduğunu ve herşeyin kadın odaklı olduğunu düşünür. Ancak bu toplumda otorite ve miras erkeğin veya erkek evladın egemenliğindedir. Ailede erkek çocuğun doğumu sevinçle karşılanıp kutlanmakta, kız çocuklar ise babası kim olursa olsun bir hayal kırıklığı yaratmaktadır. Bu toplumda babalık önemli bir konu değildir çünkü hane üç erkek kardeş tarafından paylaşılmaktadır. Ailenin reisi ailedeki en yaşlı erkek kardeştir. Bu kardeş eşini kendi geniş ailesinin dışından seçer. Herhangi bir eşin üstünlüğü ve tercihi genelde bu toplumda hoş

karşılanmaz. Burada sorumluluk kadına kalmaktadır. Her kocayı düzenli görmek ve dönüşümsel olarak birlikte olmak kadının görevidir. Genelde sabah kahvaltısında kadın o gece kiminle birlikte olmak istediğini işaret eder. Herhangi bir karışıklığa yer vermemek için kalınacak kocanın ayakkabıları kadının yatak odasının önüne konur. Dünyanın birçok toplumunda bir tür bir evlilik toplumsal normlara uygun düşmez. Aynı şekilde Nyinba toplumunda da poliandri her zaman geçerli değildir. Eğer ailenin bir tek erkek çocuğu varsa bu kişi monogamik bir evlilik yapmak durumundadır. Eğer kadın çocuk doğuramıyorsa veya çocuk sahibi olamıyorsa ikinci bir eş alınır. Bu da genellikle o eşin kız kardeş veya kuzenidir. Bunlar da ailede hiçbir sorun yaratmadan benimsenir ve evlilik sürer.

Kaynak: Zeitzen, Miriam Kokt ve Dguard (2008). Polygamy: A Cross Cultural Analysis. Oxford, England Berg R.T. Schaefer, 2010: 314 içinde.

Grup İlişkilerine Göre

Bazı sosyal gruplar üyelerinin dışarıdan evlenmelerine izin verirken bazı gruplar izin vermezler. Buna göre evlilikler egzogami yani grup dışında evlenme ve endogami aynı sosyal grup içinden evlenmeler olmak üzere ikiye ayrılır. Bazı dini gruplar, ırklar hatta etnik gruplar, üyelerinin kendi üyeleri dışında evlenmelerine müsaade etmezler. Bunun nedeni önyargılı olmaları olduğu gibi, başkalarıyla yeterince ilişki kurmamak da olabilir. Grup dayanışmasını bozmamak için de bu tür evliliklere müsaade edilmeyebilir. Örneğin Amerika'da siyahlar ve Yahudiler arasında endogamiye sıklıkla rastlanır. Dünyanın birçok ülkesinde endogami genelde yaygındır. Örneğin Amerika'da yazılı bir norm olmamakla birlikte insanların kendi grubundan, kendi ırk, etnik ve din gruplarından insanlarla evlenmesi beklenir ve dışardan evlenmeler kabul görmez ve desteklenmez. Endogami biçimindeki evlilikler genelde grubun bağlılık gücünü, derecesini arttırır ve gençlere hep kendilerinden biriyle evlenmeleri önerilir. Egzogami, evliliği belirli grupların dışına taşımaktadır. Yani kendi çekirdek ailesinin ve akrabalarının dışında evlilik yapmak ve eş seçmek anlamındadır.

Çiftlerin Yerleşim Yerine Göre

Yeni evlenen çiftler, nerede oturacaklardır? Bu sorunun cevabı genellikle toplumsal normlarla belirlenir. Burada karşımıza üç yerleşim biçimi çıkmaktadır. Birincisi baba tarafı veya onun yanında yerleşmedir. Buna patrilokalite denir. İkincisi kadının tarafı veya kadının ebeveynleri ile oturmadır ki buna matrilokalite denir. Ancak modern toplumlarda yeni evlenen çiftler her iki tarafı da reddederek onlardan ayrı kendi başlarına yaşamayı tercih etmektedirler ki buna neolokalite veya ev açma denir.

dikkat

Dünyada en yaygın olan normlardan biri ensest normudur. Hemen her toplumda bulunan bu norm, aile üyeleri arasındaki ilişki ve evliliklerin yasaklanması anlamında gelir. Kendi toplumumuzda ve Batı toplumlarında bu kavram kendi çekirdek ailemiz içindeki cinsel ilişki ve evlilikleri yasaklar. Yani kendi çocuklarımızla ve bazı ülkelerde birinci dereceden kuzenlerle evlenmek bu norma ters düşen davranışlardır.

Otorite İlişkilerine Göre

Çiftler arasındaki otorite kalıbını tayin eden faktör genelde eşlerin kişilikleridir. Ancak genelde eşler, çevrelerindeki toplumsal normlara uygun davranırlar. Genelde bütün toplumlarda erkek otoritesinin üstünlüğü görülür, buna patriyarki (patriarchy) denir. Matriyarki (matriarchy), yani kadının otoritesinin üstünlüğüne çok az rastlanır. Ancak birçok toplumda özellikle ev işlerini ilgilendiren konularda kadının sözü daha çok dinlenilmesine rağmen otorite yine erkektedir. Son ortaya çıkan bir ilişki sistemi egaliteryan, yani eşitlikçi otoritedir. Burada kadın ve erkeğin aşağı yukarı eşit söz hakları bulunmaktadır.

Yeni evlendiğinizi ve ailenizle ilgili gelecek açısından bazı kararlar almak durumunda olduğunuzu düşünün. Siz ve eşiniz şu tür sorunlarla karşı karşıya kalabilirsiniz. Nerede yaşayacağız? Evimizi nasıl döşeyeceğiz? Evde yemeği kim pişirecek, alışverişi, temizliği kim yapacak? Akşam yemeğine hangi arkadaşımızı davet edeceğiz? Her durumda bu konular üzerinde birisinin karar vermesi gerekir. Bu kararları verme gücü veya otoritesi kime aittir? Birçok ülkede bu kararlar evin reisi veya erkek tarafından

verilir. Ama her toplumda karar verici güç kültürel normlar çerçevesinde değişebilir. Eğer bütün kararları erkek veriyorsa buna patriyarki diyoruz. Erkeğin egemen olduğu toplumlarda örneğin İran'da en yaşlı erkek bütün kararlardan sorumludur. Ancak kadınlar da aile içerisinde saygı ve sevgiyle anılır ve buna uygun muamele görür. Bu tür toplumlarda kadının boşanma talep etmesi erkeğe kıyasla çok zordur. Özellikle kadının çalışmadığı ortamlarda, erkeğe ekonomik bağımlılığın fazla olduğu ülkelerde, kadının boşanması çok daha zordur. Buna karşın matriyarki yani kadının otoritesinin üstünlüğü çok yaygın değildir. Güney Amerika'da yerli kabileler arasında göze çarpan bu ilişki türünde, erkek savaş ve yiyecek bulmak amacıyla çok uzun süreler evden ayrılmak zorunda olduğu için sorumluluk ve otorite kadına geçer (Farr, 1999).

Soy ve Secere İlişkilerine Göre

Burada da konu aile reisi öldüğü zaman mirasın nasıl paylaşılacağıdır. Burada soy ilişkilerine göre üç biçim karşımıza çıkmaktadır; patriliniyal (patrilineal) yani mirasta baba soyunun hâkimiyeti ve üstünlüğü, matriliniyal (matrilineal) ana soyunun üstünlüğü ve bilateral yani her iki tarafın mirastan eşit hak almasını öngören sistemdir. Patriliniyal sistemde ana soyunun akrabaları, matriliniyal sistemde ise baba soyunun akrabaları akraba olarak kabul edilmezler. Bilateral sistemde her iki tarafın da akrabaları tanınır ve mirastan pay alma hakkı doğar. Tablo 4.1'de bu öğrendiğimiz kavramları da içerecek bir biçimde geleneksel ve modern ailenin özellikleri karşılaştırılmaktadır.

Tablo 4.1 Geleneksel ve Modern Ailenin Temel Karakteristikleri

Karakteristikler	Geleneksel Aile	Modern Aile
Aile Yapısı	Geniş (Çok sayıda üye)	Çekirdek (Az sayıda üye)
İlişkilerin Dayanağı	Kanbağı	Evlilik bağı
Secere ve mirastan pay	Patriliniyal (Erkek Üstünlüğü) Matriliniyal (Kadın Üstünlüğü)	Bilateral (Eşit Hak)
Otorite İlişkileri	Patriyarki (Baba Otoritesi) Matriyarki (Ana Otoritesi)	Demokratik
Yerleşim Yeri	Patrilokalite (Babanın evi) Matrilokalite (Annenin evi)	Neolokalite (Bağımsız)
Eş sayısı	Monogami (Tek eş) Poligami (çok eş) Poligini (çok kadınla evlilik) Poliandri (çok erkekle evlilik)	Monogami (Tek eş)

Kaynak: Shepard, 1996: 377; Schaefer, 2010: 121.

Öğrenme Çıktısı

3 Evlilik biçimlerini tanımlayabilme

Araştır 3

Grup içi evlilik türünün bir biçimi olan akraba evliliğinin ne gibi sonuçlar ve sakıncalar doğurabileceğini araştırınız.

İlişkilendir

"Muson Düğünü" filmini izleyerek Hindistan'da evlilik ve düğünlerle ilgili toplumsal kalıpları inceleyiniz.

Anlat/Paylaş

Yakın çevrenizde en sık rastladığınız evlilik biçimleri hangileridir? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

GÜNÜMÜZ AİLESİNDE FARKLILIKLAR

Günümüz modern çekirdek ailesi en hızlı değişen kurumlar arasındadır. Böylece yeni aile biçimleri değişen yapıya göre ortaya çıkmakta ve farklılaşmaktadır. Aile sosyal ilişkilerin merkezini oluşturmakta ve değişen toplumsal koşullara paralel olarak geleceğini şekillendirmektedir.

Ailede birçok değişim olmakta, günümüz modern ailesi geçmişe kıyasla giderek küçülmektedir. Yaşam süresinin uzamasıyla birlikte, çocuk dünyaya getirme ve yetiştirme insan yaşamının küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ailenin parçalanmasının bir zamanlar en büyük nedeni ebeveynlerden birinin ölümü iken günümüzde bu olgunun nedeni boşanmalardır. Geçmişte ölümlerin çoğu kadınların doğumu sırasında gerçekleşmekteydi ve erkekler bu nedenle tekrar evlenecek veya çocuklarına bakacak bir eş talep ediyorlardı. Aynı şekilde yine geçmişe bakıldığında eşin ölümü ile bazen erkekler de tek başlarına çocuklarını yetiştirmek durumunda kalıyorlardı. Bugün bu eğilim tersine gerçekleşmektedir. Çünkü kadınlar eşin ölümü veya boşanma sonucu çocuklarını tek başlarına yetiştirmek ve aile reisi olmak durumunda kalmaktadırlar (Rossi and Rossi, 1990). Bundan otuz kırk yıl öncesine kıyasla günümüzde evli çiftler daha küçük bir oranı oluşturmakta, özellikle Batıda tek ebeveynli ailelerin sayısı giderek artmakta, boşanmış ve hiç evlenmemiş insanların sayısı genel nüfus içinde giderek daha büyük oranı oluşturmaktadır (Fields and Casper, 2001).

Tek Ebeveynli Aileler

Günümüzde aile yaşamındaki en büyük değişikliklerden biri tek ebeveynli ve genelde kadının aile reisi olduğu ailelerin sayısının giderek artmasıdır. Amerika'da doğan çocukların büyük bir kısmı yaşamlarının bir bölümünü tek ebeveynle geçirmek durumundadırlar. Özellikle Afrika kökenli Amerikalı ve İspanyol kökenli Amerikalı ailelerde bu çok daha yaygındır. Esasında Amerika'da her türlü ırklar arasında tek ebeveynli aileler görülmektedir (Fields and Casper, 2001). Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi evlilik dışı doğan çocuklar, ikincisi ise boşanma oranlarındaki artıştır. Bir diğer önemli neden ise evli çiftlerden birinin ölümüdür. 2007'de bu tür ailelerin oranı beyazlar arasında % 29, İspanyol kökenlilerde % 31, Afrika kökenli ailelerde ise Amerika'da % 58 oranında saptanmıştır (Bureau of the Census, 2008: 56). Yine 2007 yılında Amerika'da yapılan bir çalışmada yirmili yaşlardaki genç Amerikalılarda gerçekleşen doğumların % 45'i evlilik dışıdır (Ventura, 2009). Bu tür tek ebeveynli ailelerin ve çocukların yaşantısı kaçınılmaz olarak geleneksel şehirdeki aileye kıyasla çok daha zordur. Bu aileler genelde yoksulluk içinde yaşarken çift ebeveynli aileler daha mutlu ve güvenlidirler. Tek ebeveynli ailelerde yaşam daha streslidir ve bu, hem duygusal hem de ekonomik anlamdadır. Özellikle genç annelerin ebeveyn olduğu ailelerde bu sorunlar daha fazladır. Kazandıkları kısıtlı bir gelirle çalışmak ve aynı zamanda da çocuklarını yetiştirmek durumunda kalan aileler ciddi finansal zorluklarla karşılaşmaktadırlar. En büyük avantajları ise kadınların aile reisi olduğu aileler doğal olarak daha iyi sosyal ilişkiler geliştirmekte, erkeklerin ebeveyn olduğu aileler ise daha izole bir yaşantıya sahip olmaktadır. Çocukların okulları ile meşgul olmak, sosyal hizmet kurumları ile ilişki kurmak genelde kadınlar tarafından daha iyi bir biçimde gerçekleşirken erkekler bu tür ilişkilerde daha zayıf kalmaktadır (Schaefer, 2010: 324).

Resim 4.15

Evlenmeden Birlikte Yaşama

Gençler arasında evlenmeden birlikte yaşama ve cinsel ilişki Amerika'da en yaygın eğilimlerden biri olarak karşımıza çıkmakta ve son yirmi yıl içinde 7 misli artış göstermektedir (Bumpass, 1995). Bu oranın gelecekte daha da artacağı tahmin edilmektedir. Bu olgu ülkemizde çok yaygın olmamakla birlikte, üniversiteli gençler arasında az da olsa gözlemlenmektedir. Aynı şekilde Amerika'da Afrikalı Amerikalı ve Amerikan yerlileri arasında en yüksek oranda, Asyalı Amerikalılar arasında ise en düşük oranda görülmektedir (Peterson, 2003).

Evlenmeden birlikte yaşama Avrupa'da da son derece yaygın olarak görülmekte ve genel eğilim "Aşka evet, evlilik belki" sloganı benimsenmektedir. İzlanda'da çocukların % 62'si, Fransa, İngiltere ve Norveç'te ise yaklaşık % 40'ı evlenmeden birlikte yaşama sonucu oluşan tek ebeveynli ailelerde dünyaya gelmektedir (Schaefer, 2010: 138). Amerika'da yapılan bir araştırmada, birlikte yaşama üniversite öğrencilerinde iki misli fazla olarak saptanmıştır. Yine 2003 nüfus sayımına göre evli olmayan çiftlerin % 45'i bir veya birden fazla çocuk sahibidir. Genel anlayışın dışında "birlikte yaşayan çiftler asla evlenmez" kanısına rağmen, araştırmacılar Amerika'da evlenmeden birlikte yaşayan çiftlerin yaklaşık yarısının daha önce evlenmiş olduklarını saptamışlardır (Fields, 2004). Bu olgular bize evlenmeden birlikte yaşama olgusunun dünya çapında yeni bir hayat tarzı olduğunu göstermektedir. Araştırmalar, evlenmeden birlikte yaşayanların arasında daha eşitlikçi ilişkilerin var olduğunu, ev işlerinde de tıpkı evli çiftlerde olduğu gibi bir iş bölümünün gerçekleştiğini göstermektedir (Sanchez v.d. 1998; Barber and Axinn, 1998).

Boşanma

Geleneksel toplumlarda boşanma yaygın değilken özellikle endüstrileşmiş toplumlarda boşanma oranı çok yüksektir. Bu tür bir eğilimin temel nedenleri, geleneksel aileyi güçlü kılan, ekonomik, dinsel ve eğitsel bağların zayıflamış ve değerlerini yitirmiş olmasında yatar. Ailenin birçok fonksiyonlarını başka kurumlara devretmesi, ailenin görevlerini azaltmış, üyeler arasındaki duygusal bağların da giderek zayıflaması ailenin parçalanmasına neden olmuştur.

> Boşanma, taraflardan birinin veya her ikisinin kendi arzusu ile toplumda geçerli norm veya âdetlere göre evlilik birliğini sona erdirmesidir.

Boşanmalar, boşanma oranı denilen bir kavramla ölçülür (Divorce rate). Bu oran bir yıl içinde her 1000 nüfustan boşanan insan sayısını gösterir. Acaba boşanmalar ne kadar yaygındır ve insanlar neden boşanmaktadırlar? Gerçekten bu hiç de kolay cevaplanabilecek bir soru değildir. Medyada sık sık evlenen iki çiftten birisinin boşanma sonucu ayrıldığını duymaktayız. Bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde evlilik oranları nasıl yükseliş içerisindeyse, boşanma oranları da aynı eğilimi göstermektedir. Dünyanın birçok ülkesinde boşanma oranları 1960'lı yıllarda artmaya başlamış, 1980'li yıllarda ise durağan hâle gelmiştir. Ancak boşanmaların artması, evliliğin azalması veya ondan uzaklaşılması demek değildir. Amerika'da boşanan çiftlerin % 63'ü yeniden evlenmektedir. Kadınlar, erkeklere kıyasla daha düşük oranda yeniden evlenmektedirler. Çünkü boşanmalar sonucu çocukların velayeti genelde anneye verildiği için kadının yeniden eş bulabilmesi erkeğe kıyasla biraz daha güç olmaktadır (Saad, 2004). Amerika'da 2004 yılı boşanma oranı binde dört olarak saptanmıştır. Evlenme oranı ise binde 8,4 şeklindedir (U.S. Cencus Bureau, 2004). Esasında evlilik nasıl doğal bir süreç ise boşanma da evlilik kurumunun sonudur. Gerçekte, boşanmaların artmasının ardında yatan temel faktör son 100 sene içerisinde boşanmaların toplumsal kabulündeki değer ve inançların farklılaşmasında yatmaktadır. Özellikle kadınların çalışma yaşamına girmeleri ve artan özgürlük ve hak arayışları burada etkili olan faktörler arasındadır. Artık insanlar mutsuz evliliklere tahammül etmek durumunda değillerdir. Daha da önemlisi büyük dinî grupların da boşanmaya olan olumsuz bakış açılarını değiştirmeleri ve boşanmayı bir günah olarak görmemeleri de önemli bir faktördür (Schaefer, 2010: 326). Aile ve boşanma karmaşık bir etkileşimdir. Bu konuda çalışanlar bunu hem bireysel hem de toplumsal nedenlerle açıklamaya çalışmaktadırlar.

Resim 4.16

Bireysel Nedenler

Bireysel nedenlerin başında, erken yaşta evlenmeler gelmektedir. Erken yaşta evlenme erken bo-

şanmalara neden olmaktadır. İkinci olarak evlilik süresinin uzunluğu bir faktördür. Yani uzun yıllar beraber yaşama, boşanma oranlarını olumlu yönde etkileyip çiftlerin boşanmalarını engellemektedir. Amerika'da genellikle evliliğin altıncı yılından sonra boşanmalar artmaktadır. Ancak erken boşanmalar evliliğin ikinci veya üçüncü yılında gerçekleşmektedir. Bu da başlangıçta evlilik kararının verilmesindeki hatadan kaynaklanmış olabilir. Diğer bir deyişle, dikkatlice düşünmeden verilen bir evlilik kararı kısa sürede olumsuz ilişkiler nedeniyle boşanmalara neden olmaktadır.

Boşanma oranları özellikle alt sosyal ekonomik statüdeki gruplarda yaygın olduğu gibi külterel açıdan da farklılıklara rastlanılmaktadır. Yaşam sürelerindeki artış da boşanmalarda etkili olabilmektedir veya evliliğin süresine etki edebilmektedir. Eşlerden birinin ölümüyle ortaya çıkan parçalanmaların yerini bugün erken boşanmalar almaktadır (Andersen and Taylor, 2006: 411). Mutsuz evliliklerde boşanma genelde acı verici ve finansal açıdan riskli bir olay olarak görülürken, bugün artık olumlu bir seçenek olarak nitelendirilmektedir. Eskiden çocukların mutluluğu açısından çiftler mutsuz olsa da birlikte oturmayı sürdürmekteydiler. Ancak bugün bu düşünce geçerliliğini kaybetmiştir.

Toplumsal Nedenler

Boşanmalar özellikle toplumların ekonomik refah dönemlerinde artış göstermekte, buna karşın durgunluk ve savaş dönemlerinde azalmakta hatta durmaktadır. Refah ve zenginlik insanları yaşamda kalmak ve para kazanmak gibi sorunlardan uzak tutmakta, eğlence ve iyi vakit geçirme nedeni ile birlikte olma aile düzenini sarsıp boşanmalara sebep olmaktadır. Kadınların çalışıp kazanması ve ekonomik bağımsızlığını elde etmesi, uyumsuz bir evliliği sürdürmektense boşanma tercihini arttırmakta ve ailede çözülmeler meydana gelmektedir. Bu da boşanma oranlarını arttırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak boşanma ve evlilik konusundaki değer ve tutumların değişmesi de boşanmaları arttırıcı bir neden olmaktadır. Diğer bir deyişle evlenmeden birlikte olma olasılığının artması ve hamile kalmadan bir ilişkinin sürdürebilmesi olanakları çiftleri etkilemekte bunun sonucunda boşanmalar artabilmektedir.

Tablo 4.2 Türkiye'de Yıllara Göre Evlenme ve Boşanma Sayıları (2007-2016)

Türkiye	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Boşanma	94219	99663	114162	118568	120117	123325	125305	130913	131830	126164
Evlenme	638311	641973	591742	582715	592775	603751	600138	599704	602982	594493

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 4.2, Türkiye'de yıllara göre evlenme ve boşanma sayılarını vermektedir. Türkiye'de son on yıllık dönem değerlendirildiğinde, 2007'de kaba evlenme hızı binde 9,04 iken, 2016'da bu oran binde 7,50 olarak tespit edilmiştir. Diğer taraftan Türkiye'de 2007'de kaba boşanma hızı binde 1,34 iken, 2016'da bu oran binde 1,59 olarak tespit edilmiştir. Aile Yapısı Araştırması (2016) bulgularına göre, Türkiye'de kaba boşanma hızının 2016 yılında en yüksek olduğu il, binde 2,63 ile İzmir'dir. Bu ili binde 2,55 ile Muğla, binde 2,46 ile Antalya iz-

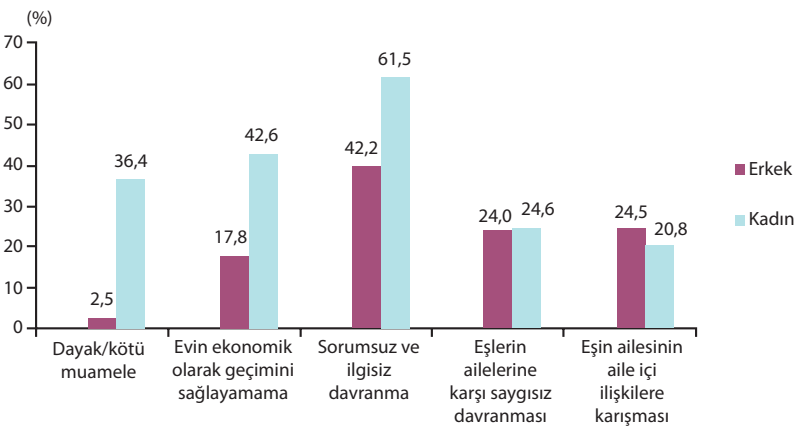

Şekil 4.1 Türkiye'de cinsiyete göre en önemli boşanma nedenleri

Kaynak: Aile Yapısı Araştırması (2016) Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr).

lemektedir. Kaba boşanma hızının en düşük olduğu iller ise binde 0,15 ile Hakkari ve Şırnak'tır. Bu illeri binde 0,23 ile Siirt, binde 0,25 ile Muş izlemektedir. Boşanmaların 2016 yılında % 39,1'i evliliğin ilk 5 yılı, % 21'i ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleşmiştir (www.tuik.gov.tr).

En az bir kez boşanmış bireylerin boşanma nedenleri incelendiğinde; Türkiye genelinde en fazla boşanma nedeni % 50,9 ile sorumsuz ve ilgisiz davranmadır. Bunu, % 30,2 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve % 24,3 ile eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması sorunu izlemektedir. Boşanma nedenleri cinsiyete göre incelendiğinde; en önemli boşanma nedeni her iki cinsiyette de sorumsuz ve ilgisiz davranmadır. Bu oran, kadınlar için % 61,5, erkekler için ise % 40,2'dir. Kadınlar için sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri % 42,6 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama, % 36,4 ile dayak/kötü muameledir. Erkekler için sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri ise % 24,5 ile eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması ve % 24 ile eşlerin ailelerine karşı saygısız davranmasıdır.

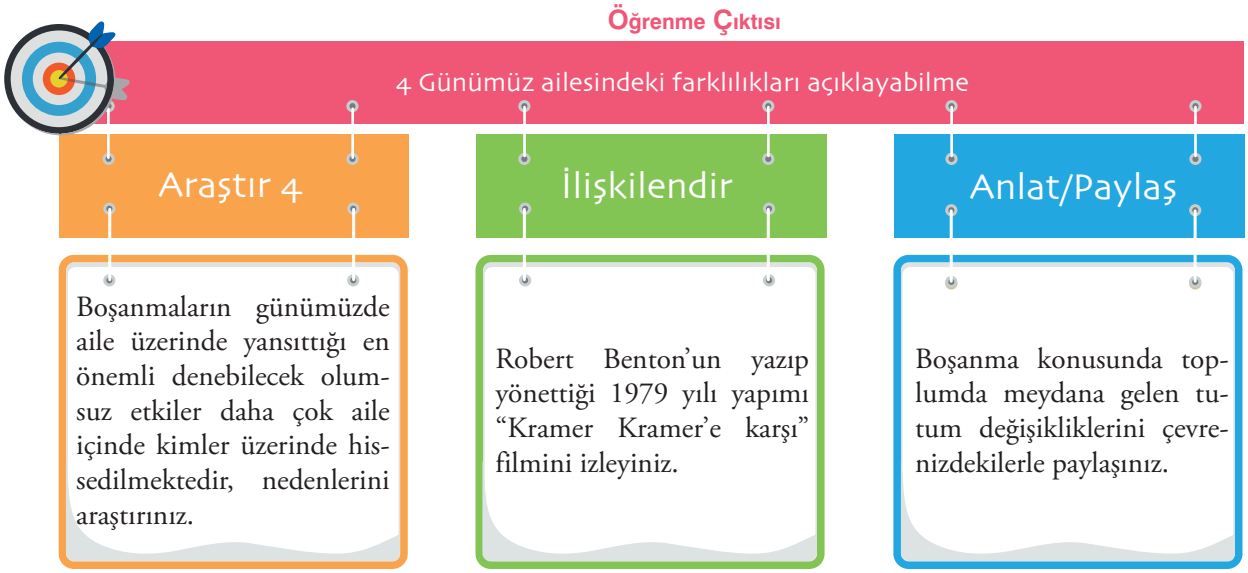
Öğrenme Çıktısı
4 Günümüz ailesindeki farklılıkları açıklayabilme
Araştır 4
İlişkilendir
Anlat/Paylaş
Boşanmaların günümüzde aile üzerinde yansıttığı en önemli denebilecek olumsuz etkiler daha çok aile içinde kimler üzerinde hissedilmektedir, nedenlerini araştırınız.
Robert Benton'un yazıp yönettiği 1979 yılı yapımı "Kramer Kramer'e karşı" filmini izleyiniz.
Boşanma konusunda toplumda meydana gelen tutum değişikliklerini çevrenizdekilerle paylaşınız.

TÜRK TOPLUMUNDA AİLE YAPISI

Osmanlı toplumunun geleneksel ataerkil geniş ailesi, Atatürk devrimlerinin değiştirmeyi amaçladığı kurumlardan biridir. Osmanlı aile hukuku da şeriata dayalı Mecelle tarafından düzenlenmiş idi. Mecelle, erkeğin çok eşli evliliğine izin veren ve kadına özgürlük tanımayan bir yapıya sahipti. Erkek, evliliğin başı idi ve istekleri tartışılmazdı. Türkiye'de kadınların yasalar karşısında erkeklerle eşit kabul edilmesine dönük gelişmelerin, bugün kadın hakları konusunda oldukça gelişmiş Batılı ülkelerden çok önce başladığı bilinen bir gerçektir. Kanun önünde kadın ve erkeklerin eşit kabul edilmesini ön gören 1924 Anayasası'ndan başlayarak, 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulüyle de evlilikten miras haklarına kadar pek çok konuda Türkiye Cumhuriyeti kadınlara döneme göre büyük haklar tanımıştır. Sonrasında, kadınlara seçme ve seçilme hakkının da tanınmasıyla kadınların yasalar karşısında erkeklerle eşit kabul edilmesine ilişkin önemli ilerlemeler sağlandığı açıktır (Altun, 2009: 57-60).

Ülkemizde ailenin yapısal değişimi yukarıda da belirtildiği üzere hukuksal güdümlemeler ile desteklenmiştir. Ülkenin sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte aile yapısı da zamanla bu yapıya uygun değişmelerden geçmiştir. Bugünkü toplum yapısının bir ögesi olarak çağdaş çekirdek aile yapısı ortaya çıkmıştır. Bu yapı anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan bir ailedir. Türk toplumunda aile yapısı üç ayrı çevrede incelenebilir. Bunlar; köy (kırsal), gecekondu ve şehir ailesidir.

Kırsal Aile

Köyde egemen olan aile Timur'a göre karı koca ve çocuklardan oluşan çekirdek ailedir. Kırsal kesimde, aile ortalama aileden biraz daha kalabalıktır. Çekirdek aileyi ikinci olarak geleneksel geniş aile iz-

ler. Aynı çatı altında birden çok evli çiftin yaşadığı bu aile yapısından babanın egemenliği ve soy çizgisinde genişleme görülür. Aile ile birlikte yaşayanlar genellikle babanın akrabasıdır.

Kırsal alanda çekirdek aile yapısına karşı, aynı çatı altında yaşayan aileler kaynaklarını bir araya getirerek birbirlerini destekleme eğilimine sahiptirler. Yeni evlenen gençler genellikle kocanın ana babasına yakın bir yere taşınırlar. Burada baba evladına bazen arsa sağlayarak, bazen de parasal yönden bir yardımda bulunur. Bu da, özellikle gencin iş bulamadığı durumlarda oğulun babaya olan bağımlılığını arttırıcı yönde bir etki yapar. Böylece ayrı çatılar altında yaşamakla birlikte kırsal alanda akrabalar ekonomik ve toplumsal bir birlik olma niteliğini sürdürürler. Kimi durumda gençler, yaşlanıp çalışamayacak olan yaşlıların özellikle ebeveynlerinin bakımını da üstlenirler (Hinderick and Kıray,1970: 187-188).

Babanın ölümünden sonra toprağın bölünmesi, yeni evlenen gençlerin geniş aileden kopmasına ve kente göç olgusunun başlamasına yol açar. Fakat kente göç edilen durumlarda bile, köyde kalanların işleyebilecekleri büyüklükte bir toprağın bırakılmasına çalışıldığı görülür. Bütün değişmelere karşın, köy ailesi tarımsal üretim yapan bir birim olma niteliğini korumaktadır. Toprağın bölünmesi pazar ekonomisi ile bütünleşme kentlere göç gibi ögeler, köy ailesini oldukça etkiliyorsa da tarımsal üretim biçimi değişmedikçe, bu alanlarda yaşayan ailelerin geleneksel yapısında önemli değişiklik beklemek olanağı yoktur (Kongar,1976: 405-407).

Aile bir sosyal yapı, evlilik ise bu sosyal yapıyı oluşturmanın meşru bir yoludur. Günümüzde evlilik, aile kurmanın tek ve meşru yolu olarak kabul edilir. Aile birliğinin kurulması olan evlenme, toplumumuzda her zaman en önemli sosyal algılardan biri olarak görülmüş ve kabul edilmiştir. Türk kültürü, evlenme gelenekleri ve törenleri açısından oldukça zengin tarihi bir mirasa sahiptir. Geleneksel uygulamaların bir bölümü, değişen toplum ve bölgeye bağlı olarak terk edilse de önemli bir bölümü yaşatılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde örneklerine rastladığımız çeşitli geleneksel evlenme şekilleri mevcuttur. Bunlar;

- Görücü usulü ile evlenme,
- Kız kaçırma,
- Otura kalma,
- Beşik kertmesi,
- Berder evlilik,
- Tay geldi evlilik,
- Levirat ve Sorarat'tır.

Görücü usulü ile evlenme, evlenme çağına gelmiş bir erkeğe evleneceği eşinin ailesi tarafından seçilmesidir. Bu görevi de genelde erkeğin annesi yapar. Bu çabaya akraba ve komşular da ara bulucu olarak katılır.

Kız kaçırma en eski evlenme geleneklerinden biridir. Kız kaçırma genelde ikiye ayrılır: Zorla kaçırmada kızın kendi arzusu dışında bir erkek tarafından zorla veya hileyle kaçırılmasıdır. Bu durum sorunsaldır. Devreye polis ve mahkemeler girer. Hatta kan davalarının nedenlerinden birisidir. Kaçıran kişi Türk Ceza Kanunu'na göre hüküm giyebilir. Anlaşarak kaçmada ise birbirini seven ancak ailelerinin evlenmelerine izin vermediği gençler anlaşarak kaçarlar. Kaçtığı tarihte kızın yaşının küçük olması ve ailenin savcılığa şikâyeti ile erkek cezalandırılabilir.

Beşik kertmesi birbirleriyle iyi anlaşan iki dost aile bazen bu dostluğu akrabalığa dönüştürmek bazen de ekonomik çıkarlar nedeniyle çocuklar henüz beşikteyken söz keser veya söz alıp verirler. İleride çiftler anlaşamadığı zaman sorunlar çıkabilmektedir. Beşik kertmesinde erkek çocuk büyük, kız çocuk küçük olabilir. Ancak, çocukların iki yaşını doldurmamış olması gerekir. Beşik kertmesinin bozulması önemli bir kayıp sayılmaz (Doğan, 2000: 204).

Otura kalma evlenecek kızın erkeğin ailesi tarafından istenmediği zaman kızın erkeğin ailesinin evine gidip oturması ile ortaya çıkar. Genelde kız reddedilmez ve ailelerin anlaşması ile sonuçlanır.

Berder evlilik iki ailenin karşılıklı olarak kız alıp vermesi şeklinde gerçekleşen bir uygulamadır. Amaç büyük ölçüde başlık sorununu ortadan kaldırmak ve masraftan kaçmaktır.

Tay geldi evlilik dul bir kadının eski eşinden olan çocuklarını da alıp dul bir erkekle ya da dul bir erkeğin önceki eşinden olan çocuklarını da alarak dul bir kadınla evlenmesidir. Kadın ve erkeğin beraberinde getirdiği çocuklar tay olarak nitelendirilir (Kayhan, 2010: 46).

Levirat dul kadının ölmüş olan kocasının erkek kardeşi ile evliliğidir (Gelin-kayınbirader). Ölen eşin geride kalan eş ve çocuklarının korunması ve mirasın bölünmemesi nedeniyle yapılır.

Sorarat ise karısı ölen erkeğin baldızı ile evlenmesidir. Ölen kadının çocuklarına en iyi bakacak olan kişi teyze olduğu için bu yol tercih edilir.

Gecekondu Ailesi

Sanayileşme ve göç olgusu sonucu toplumumuzda ortaya çıkan bir aile tipidir. Bu ailede de egemen olan tip çekirdek ailedir. Bu ailenin kimi nitelikleri kırsal aileyi andırır. Her ne kadar kadın ve çocuklar geleneksel geniş aileye oranla daha çok özgürlüğe sahipseler de babanın aile içindeki denetimi gecekondu ailesinde son derece güçlüdür. Örneğin çocukların iş seçme özgürlüğü daha fazladır ama bütün önemli kararlar baba tarafından verilir. Evlenme yaşı kırsal aileden biraz daha yüksektir. Başlık önemini korumaktadır. Dinsel nikâhın yerini, medeni nikâh almış olmakla birlikte dinsel gerekler de yerine getirilir.

Bu ailenin temel niteliklerinden biri akrabalarından kopmuş görünmesidir. Akrabalarından para-hizmet yardımı göremeyen bu tip aile, yaşamını sürdürebilmek için zor bir uğraşı vermektedir. Aile başını sokacak bir yer bulur bulmaz hemen iş aramaya başlar. Bazen de erkek önce gelip iş ve konut bulduktan sonra ailesini getirir. Ailenin giyim, kuşam, yemek, günlük yaşam alışkanlıklarının değişmeye başlaması, erkeğin kentsel nitelik taşıyan işe girmesinden sonra ortaya çıkar (Kongar, 1975: 405-407).

Köyden kente göç, tarımdan sanayiye ve hizmetlere geçiş anlamını taşımaktadır. Kente göç, ailenin içinde bulunduğu tüm ilişkileri değiştirir. Gecekondu ailesi bir taraftan kırsal ailenin alışkanlıkları tutumları ve değer yargılarıyla çevrili, diğer taraftan kent yaşantısının etkisi altında kalan bir aile tipidir (Gökçe, 1991: 388). Başlangıçta geniş aile biçiminde bir yapısı vardır. Ancak kuşaklar değiştikçe çekirdek aileye doğru gelişme gösterirler.

Gecekondu ailesi artık kendisini köydeki komşularıyla değil, kentin en üst tabakalarında yaşayan gruplarla karşılaştırmaktadır. Kentsel yaşamın olanaklarından yararlanmak ister. Bütün bunların sonunda bu aile hızla kentsel değerleri benimser. Çok çalışır, yeni beceriler öğrenir, çocuklarını yüksek öğretime yöneltir (Yasa, 1966: 130-131). Türkiye'de gecekondu aileleri kentsel ekonomi içerisinde zamanla kalıcı ve temel ögeler hâline gelirler. Yüksek gecekondulaşma oranı bu tür yapının da giderek artmasına yol açar. Kentsel çevreye uyumu arttıkça, ailenin alışkanlıkları, tutumları ve yaşama bakış açıları da değişir (Özkalp, 2010: 138).

Kentsel Aile

Türkiye'de kentsel aile de çekirdek yapıya sahiptir. Ancak gelişmiş ülkelerden biraz daha farklı niteliklere sahiptir. Baba, ailede egemendir; para, babanın elinde toplanır. Aile reisi birçok üyenin çalıştığı hâllerde toplanan geliri ihtiyaç nispetinde dağıtır. Paranın karı-koca tarafından ortaklaşa yönetilme oranı giderek yaygınlaşmaktadır. Büyük kentlerde ortalama evlenme yaşı erkek için 28, kadınlar içinse 24'tür. Bunun nedeni de iş edinmek için gerekli olan uzun öğretim yıllarıdır. Başlık geleneği kentlerde görülmez. Buna karşılık evlenme sırasında çiftler hem evlerinin döşenmesinde hem de evlilikte ailelerinden yardım görürler. Örneğin nişan töreni kız ailesinin, düğün töreni ise erkeğin ailesinin sorumluluğundadır. Yeni evlenen gençler yaşlı kuşaklar tarafından çeşitli biçimlerde desteklenir. Kimi zaman evin kirasına yardım edilir. Kimi zamanlarda ise doğrudan mal ve para yardımı yapılır. Özellikle çocuk doğduktan sonra yardımlar artar, torun sevgisi ve özlemi zaman zaman babaanne veya anneannenin toruna bakmasına, ev işleriyle ilgilenmesine kadar varır. Ancak uzun süreli birlikte oturma pek görülmez (Kongar, 1976: 410). Kentsel ailenin gelecek için beklentileri yüksek olduğundan bu durum kadının da çalışmasını zorunlu hâle getirmektedir. Eşlerin her ikisinin de çalışması her ne kadar çocuk için bazı sorunlar yaşatsa da kadınlar genelde çalışmayı yüksek bir oranda tercih etmektedirler.

Hızlı bir değişme temposu içinde Türk ailesi de payını almakta ve geleneksel geniş aile yerini özellikle kentlerde çekirdek aileye bırakmaktadır. Ancak Batının çekirdek ailesindeki değişmeleri Türk ailesinde aynı oranda görmüyoruz. Türk ailesi kırsal kesimde yine geleneksel yapının izlerini taşırken bu yapının bazı özelliklerini kentsel yapıda da görebiliyoruz. Böylece toplumsal yapıdaki değişmeler zamanla her üç aile türünü de etkileyerek onların, yapıya uyum sağlamalarına ve beraberindeki değişmelere katkı sağlamaktadır.

Öğrenme Çıktısı

5 Türk toplumunda aile yapısını açıklayabilme

Araştır 5	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Türk kültüründe ailenin genel özelliklerini araştırınız.	Kendi aileniz hangi aile yapısına daha çok uyuyor değerlendiriniz.	Kentsel ailede gençlerin değişen rollerini tartışınız.

TOPLUMSAL GRUPLAR VE GRUP TÜRLERİ

Hepimiz hayatımız boyunca düzenli olarak bir gruba dahil olmuşuzdur. Aile üyelerimiz, arkadaşlarımız, takım üyeliklerimiz, meslek gruplarımızla düzenli ilişkilerimiz bulunmaktadır. Hemen her toplumda hepimiz aile, arkadaşlık ve belirli bir iş grubunun üyesiyiz. Hepimiz en doğal olarak bir aile grubunun içine doğuyoruz. Bu grup içerisinde temel kültür ögelerini öğreniyor, zamanla okula başlıyor, arkadaşlıklar ediniyor ve günümüzü onlarla birlikte geçiriyoruz. Daha ileri yaşlarda okul yaşamı bitiyor, çalışma hayatına giriyoruz. Burada çeşitli sorumluluklar alıp yine iş arkadaşlarımız ve takım üyeliklerimizle çeşitli işler başarıyoruz. Bunun dışında çeşitli hobilerimiz nedeniyle birçok grubun üyesiyiz. Dağcılık, müzik, bilgisayar, bisiklet gibi çeşitli boş zaman etkinliklerimizde de hep insanlarla birlikteyiz. Bazılarına daha yakın bazılarına daha uzağız. Kardeşlerimizle yakın ama kuzenlerimizle onlar kadar yakın ilişki içinde değiliz. Bazı arkadaşlarımızla daha yakın sosyal ilişkiler içindeyken bazılarıyla sosyal ilişkilerin gerekli kıldığı kadar bir yakınlık içindeyiz. Böylece yaşamımız yüzlerce grup içerisinde geçmektedir.

Resim 4.17

Ne yaparsak yapalım, amacımız ne olursa olsun, örneğin çalışmak, oynamak, çocuk yetiştirmek, ibadet etmek, hatta dinlenmek, hep bir grup içinde gerçekleşmektedir. İnsanın diğer insanlarla kurduğu ilişki pratik değil, daha çok psikolojik bir ihtiyaca yöneliktir. Eğer insanlar uzun müddet başkalarından ayrı olarak yaşarlarsa, sonuçta bazı psikolojik rahatsızlıklarla karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle savaşta bile insanları otuz günden fazla tek başına bir hücrede hapsetmek Cenevre Antlaşmasına göre suç teşkil etmektedir.

Grup Nedir?

Çoğumuz grup denildiği zaman belirli sayıda insanın gevşek bir biçimde oluşturduğu insanları anlarız. Örneğin beş kişinin bir asansörü paylaşması, yüzlerce insanın bir sanatçının konserini izlemesi gibi. Ancak sosyolojik anlamda grup bu değildir. Grup üyeliğini paylaşan insanlar arasında birliktelik duygusu, ortak amaçlar, kollektif normlar, doğrudan ve dolaylı bir iletişim, paylaşılan hak ve yükümlülükler yer alır.

Resim 4.18

Grup birbirleriyle düzenli ilişkide bulunan en az iki veya daha fazla kişiden oluşan, belirli beklenti ve amaçları paylaşan insanlardır.

Grup konusunda en önemli nokta, grup üyelerinin birbirlerine karşı duydukları aidiyettir. Bu karakteristik, grubu tesadüfen bir araya gelmiş yığınlardan ayıran en önemli noktadır. Böylece grup üyeleri arasında belirli ilişkiler bulunan ve belirli bir sürekliliği olan insanlardan meydana gelir. Yığın ise birbirleriyle bir ilişkide bulunmayan, kendini o gruba bağlı hissetmeyen, aidiyet duygusu olmayan, geçici bir nedenle bir araya gelmiş insanlardır. Örneğin, kırmızı ışıkta bekleyen insanlar, uçakta bilet kontrollerini yaptıran kişiler, tren veya otobüs yolcuları gibi. Ancak, bazen yığınlar grup hâline dönüşebilirler. Örneğin, otobüs kuyruğunda beklerken insanlar arasında bir etkileşim yoktur; fakat kuyrukta bekleyenlerden birisi bayılıp yere düşünce bekleyen kişiler ona koşarak yardım etmeye çalışırlar. Böylece bir grup oluşumu gerçekleşebilir. Çünkü aralarında bu kişiye yardım etmek için bir etkileşim olmaya başlar. Cankurtaran veya doktor çağırmak, kişinin üstünü örtmek, kanayan bir yeri varsa bastırmak gibi. Ancak, tek yönlü bir iletişimde grup oluşumunun doğmasında yeterli değildir. Bir grubun varlığından söz edebilmek için bu etkileşim çerçevesinde bazı değer, norm ve ideolojilerin geniş anlamda özel ve duygusal ortamın ve birleştirici manevi ögelerin var olması gerekir. Başka bir grup örneğini 11 Eylül 2001 ikiz kulelere yapılan uçak saldırısında da görebiliriz. Bilindiği gibi uçaklardan ikisi ikiz kulelere çarparken 92 uçuş numaralı uçak ise Beyaz Saray'a doğru yönelirken başlangıçta birbirlerini tanımayan yolcular bir araya gelerek kısa bir süreliğine de olsa grup ve aidiyet duygusu oluşturmuşlar ve pilot kabinine ve uçak korsanlarına saldırarak uçağı Pensilvanya üzerinde bir çiftliğe düşürmüşlerdir. Bu durumda yolcuların hepsi yaşamını kaybetmiş ancak kendi ülkeleri adına büyük bir vatanseverlik örneği göstermişlerdir (Andersen and Taylor, 2006: 140).

Grupla ilgili bir diğer kavram ise kategoridir. Toplumsal kategori ise biraz daha farklı bir anlam taşır. Kategori benzer ve ortak sosyal özellikleri olan insanlardan oluşur. Yani birbirleriyle konuşmayan ancak ortak karakteristlikleri olan insanlar grup değil bir kategoridir. Örneğin akademik yaşamda gözlük takan insanlar, boyu 1.90'ı geçen kişilerin oluşturduğu kategori gibi. Kategoriler yaş, cinsiyet, gelir veya ırksal olabilir. Kategoriler arasında da ortak değerler, ilgiler veya sorunlar oluşarak grupların gelişmesine neden olabilirler. Kadın hakları örgütleri, kimsesiz çocukları koruma derneği veya fotoğraf derneği gibi.

Birçok toplumbilimci Merton'un standart toplumsal grup tanımı üzerinde birleşirler. Bu tanıma göre grup, birden fazla sayıda insanın kendileri ve başkaları tarafından grup olarak nitelendirmedikleri sürece bu topluluğu grup olarak düşünemeyiz. O hâlde kişilerin grup oluşturduklarının bilincinde olmaları da gruplaşma sürecinde önemli bir faktördür.

Grupların oluşmasında mekânsal yakınlık da önemlidir. Örneğin arkadaş grupları genellikle aynı mahalle ya da komşu çocuklarından oluşur. Zamanla mekânsal yakınlık önemini kaybeder ve davranışlardaki benzerlikler önem kazanır. Örneğin okullarda kurulan çeteler bu şekilde ortak davranış gösteren kimselerden oluşur. Aynı şekilde insanlar kendileri gibi olan, benzer özellikler gösteren ve birbirlerinin ilgilerini çekmeleri nedeniyle de bir araya gelip bir grup oluşturabilirler.

Grup üyelerinin birbirleriyle kurdukları etkileşimlerin sonucu grubun iç yapısı oluşmaya başlar. Her grubun kendi içinde sınırları, normları, değerleri, üyelerin belirli rol ve statüleri vardır. Bazı gruplarda bu yapı çok katı ve açıktır. Örneğin, her üyenin resmi bir pozisyonu olduğu gibi, uyması gerekli normlar yazılı bir biçimde kendisine bildirilir. Diğer bir grupta ise bu yapı çok daha gevşek ve esnek olabilir. Değer ve normları geçici olduğu gibi çok kesin de olmayabilir. Rol ve görevler üyelerin antlaşmalarına göre değişebilir. Örneğin, orduda rol ve statüler çok belirgin ve katı bir biçimde oluşurken üniversitedeki dağcılık kulübünün üyeleri arasında bu rol ve statüler daha esnektir (Özkalp, 2008: 96).

Grup üyeleri, benzer yaşta ve sınıfta oldukları gibi benzer ilgilere de sahiptirler. Üyeler arası ilişkiler sıklaştığı ölçüde grup üyelerinin benzerlikleri arttığı gibi norm ve değerleri paylaşmaları ve benimsemeleri de yaygınlaşır. Örneğin üniversitede bir müzik grubunun üyesi olduğunuzu düşünün. Bu grubun kendi aralarında oluşturdukları belirli değer ve normları vardır. Bütün üyeler şarkı söyleme becerilerini geliştirip programlarda solist olmak ister. Birçok grupta olduğu gibi şarkı söylemek, formal ve informal bir birlikteliği gerektirir. Grubun

üyeleri sık sık bir araya gelip repertuarlarını prova ederler. Provaları yöneten bir koro şefi seçerler ve bu kişi aynı zamanda grubun çevresi ile ilişkileri yönetir. Aynı zamanda bazı grup üyeleri grubun içinden informal bir başka kişiyi seçerek ona koçluk görevi verirler. Bu kişi gruba yeni katılanlara veya düşük performanslı kişilere bazı enstrumanlar eşliğinde prova verir, eksiklikleri giderir ve bunları konsere hazırlar. Hocanın solistik görevi vermediği kişiler bazen küserek grubu terk edebilirler. Ama grupla uzun yıllardan beri çalışanların performansları ve dayanışmaları süreklilik taşır. Uzun yıllardan beri birlikte olmakla grup üyelerinin aidiyet duyguları gelişmektedir.

Sosyolojik araştırma ve analizlerde gruplar çok önemlidir. Çünkü, gruplar toplumun kültürünü gelecek nesillere aktarırlar. Birbirimizle ilişki kurduğumuz ölçüde kendi düşünce ve duygularımızı başkalarına aktarırız. Bunlar arasında konuştuğumuz dilden, sahip olduğumuz değerlere hatta giyim kuşam biçimimize ve boş zaman faaliyetlerine kadar birçok şey yer alır (Schaefer, 2010: 121).

Grup Türleri

Grup sosyolojideki en önemli kavramlardan biridir. Bu nedenle sosyologlar birçok grup çeşidinden söz ederler. Bunlar; birincil ve ikincil grup, iç ve dış grup, referans grubu ve elektronik etkileşim gruplarıdır. Şimdi bunları kısaca açıklayalım.

Birincil Gruplar

Sosyolojide çeşitli sınıflandırmaları olmasına karşın en yaygın ve temel olanı Charles Horton Cooley tarafından yapılan "birincil grup" ayrımıdır. Bunun dışında kalan gruplar da ikincil gruplar olarak nitelendirilmektedir. Cooley birincil grupları yüzyüze ilişkilerin, yardımlaşma dostluk ve sevgi bağlarının yüksek olduğu gruplar olarak tanımlar (Cooley, 1962: 24). Birincil grupların üyeleri üyelik ve bizlik duygusuna sahiptirler. Kendileri biz kavramıyla herhangi bir olaya yaklaştıkları için grup dayanışmasının yüksek olduğu gruplardır. Yüzyüze ilişkilerin yoğun olduğu bu gruplarda üye sayısı azdır. Cooley ancak, az sayıda grubun bu tanıma uygun olduğunu saptamıştır. Bunlar da; oyun grubu, komşuluk, akrabalık gibi gruplardır. Bu gruplar içerisinde sosyal yaşamın ne olduğunu öğrenirler. Cooley birincil grupları "insan neslinin bakıldığı, korunduğu yerler" olarak nitelendirir. Bu yönüyle de grup üyeleri arasında güven verici ilişkiler kurulur. Birincil ilişkilerin en saf biçimini ailede görmekteyiz. Çünkü, aile üyeleri, birbirlerinden hiçbir çıkar beklemeksizin her türlü fedakarlığı yapabilirler. Bu ilişkiler içerisinde insanların ya da grup üyelerinin yaptığı bir hata bağışlanabilir.

Birincil grupların bireylerin kişilikleri ve kendilikleri üzerinde çok güçlü bir etkileri vardır. Aynı şekilde arkadaş gruplarının, kendi yaş grupları üzerinde önemli bir baskı unsuru olduklarını da unutmamak gerekir. Örneğin, sokak çeteleri böyle bir birincil gruptur. Askerlik sürecinde eğitim kamplarında oluşan duygular ve asker arkadaşlığı da birincil gruplara bir diğer örnektir.

Birincil gruplar her zaman küçüktürler, çünkü büyük sayıdaki üyeler arasında yoğun bir ilişki kurmak çok güçtür. Bu nedenle büyük gruplar kendi aralarında ayrılarak daha küçük grupları oluşturabilirler. Ancak, bu şekilde birbirleri arasında yoğun iletişim kurmak mümkün olabilir.

Birincil grupların üç temel fonksiyonu vardır. Birincisi yakın ilişkiler yoluyla duygusal destek sağlar. Örneğin, II. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusu her geçen gün sayılarının azalması, yeterli ikmal almamasına rağmen bir türlü çözülememiş ve mağlubiyeti kabul etmemiştir. Bunun en büyük nedenini yazarlar Alman ordusunun ve çarpışan birliklerinin arasında, mevcut birincil ilişkilerin sağlamlığına bağlamaktadırlar.

İkinci önemli fonksiyon, birincil grupların toplumsallaşma sürecine olan katkılarıdır. Çocuklar için aile birincil gruptur. Onların yetişmesinde, kendilik geliştirmelerinde ve duygusal destek almalarında büyük bir öneme sahiptir. Aile aynı zamanda çocukların toplumsal kültürü öğrenmelerinde ve toplumsal yaşama katılmalarında da etkin bir rol üstlenir.

Resim 4.19

Üçüncü olarak birincil gruplar uyumu kolaylaştırır ve toplumsal kontrolü olanaklı kılar. Bir toplumun devamlılığı üyelerin mevcut norm ve değerleri benimsemesine bağlıdır. Eğer toplumun büyük bir çoğunluğu bunları paylaşmıyor, karşı çıkıyorsa, oluşan anomik ortam ile toplum çöker. İşte birincil gruplar yeni üyelere norm ve değerleri grup baskısı yoluyla öğreterek, onların uyum sağlamalarına yardımcı olur.

İkincil Gruplar

Birincil gruplarla karşılaştırıldığında, ikincil gruplar daha büyük, nispeten geçici, benzerlik göstermeyen resmi gruplardır. Bu grupların üyeleri birbirleriyle belirli çıkar ve aktiviteleri açısından ilişki kurarlar. Diğer bir deyişle etkileşimlerinde belirli roller hâkimdir. Örneğin öğrenci, yönetici, müdür, şef işçi gibi. Üniversitede birinci sınıf öğrencileri, fabrika, politik partiler bu gruplara birer örnektirler. Yaşam sürecince bu gruplara üyeliğimiz devam eder. Eğitim alırken, bankaya para yatırırken, iş yerinde çalışırken, para harcarken geçici olarak bu gruplara üye oluruz. İkincil gruplar daha çok resmi, bireysel ilişkilerin güçlü olmadığı ve karşı anlayışın görülmediği gruplardır. İkincil gruplar daha çok iş yerlerinde meslekleri ile ilgili belirli anlayışlara sahip olan insanlar arasında geçerlidir.İkincil gruplar insanların duygusal yaşamlarında çok önemli yeri olan gruplar değildir. Örneğin bir üniversitedeki tüm öğrenciler, bürokratik organizasyonlarda ve şirketlerde çalışanlar hep ikincil gruplardır. Bu gruplar arasındaki yüz yüze ilişkiler çok kısıtlıdır. Sadece belirli rol ve görevlerle ilgili olarak bir araya gelip ilişki kurarlar. Örneğin bölüm müdürü, danışman ve memur arasındaki ilişkilerde olduğu gibi. İkincil gruplar küçük ya da büyük olabilir. Herhangi bir küçük grup başlangıçta ikincil bir gruptur ancak zamanla üyeler arasındaki ilişki artar, üyeler birbirlerini daha iyi tanır ve bizlik duygusu gelişirse bu grup birincil gruba dönüşebilir. Tıpkı bir üniversitede oluşturulan bir seminer grubu gibi. Seminer üyeleri başlangıçta ikincil bir grup iken, eğer aralarındaki etkileşim artar yakınlaşma ve paylaşma sıklaşırsa bu grup birinci gruba dönüşebilir. Şirketler, büyük fabrikalar, hükümet bakanlıkları gibi ikincil gruplar içinde her zaman birincil gruplar olabilir.

Birincil grupları daha çok geleneksel ve endüstri öncesi toplumlarda yaygın olarak bulurken, örneğin köydeki akrabalık ilişkileri gibi, ikincil gruplar daha çok modern endüstriyel toplumlarda görülürler. Bu toplumlarda insanların ilişkileri büyük bir çoğunlukla ikincil gruplarda geçmektedir. Yani belki bir daha hiç karşılaşmayacağımız insanlarla bir defaya mahsus, belirli amaca yönelik ilişkiler kurmaktayız. İkincil ilişkilerin gelişmesi, ikincil grupların oluşumunu arttırırken modern toplumların ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

İç ve Dış Gruplar

Grup, kendi üyeleri açısından ve grubun diğer gruplarla kurduğu ilişkiler açısından özel bir anlam taşır. İnsanlar bazen diğer gruplara karşı düşmanca duygular taşıdığı gibi bazen de gruba diğer gruplardan bir tehdit gelebilir. Özellikle de grup toplumla kültür ve ırk açısından farklılık taşırsa bu gibi düşmanlıklar daha da belirginleşir. Sosyologlar bu ayırımı "biz" ve "onlar" kavramlarıyla bütünleştirip, iç ve dış gruplar olarak ayırmaktadırlar. İç ve dış grup kavramları Amerikalı sosyolog William Graham Sumner tarafından yapılmıştır.

İç gruplar "bizlik duygu"suna sahip olduğumuz ve bizi diğer gruplardan ayıran belirgin özelliklerimizin olduğu gruplardır. Dış gruplar ise bizim grubumuzun dışında olan herhangi bir alternatif grup olup üyesi olmadığımız, bizim için çok önem taşımayan, hatta bazen ona karşı çok iyi duygular beslemediğimiz gruplardır.

Tablo 4.3 Birincil ve İkincil Grupların Karşılaştırılması

Birincil Gruplar	İkincil Gruplar
Genelde küçük az sayıda üye	Genelde büyük ve üye sayısı çok
Genelde uzun süreli	Değişken genelde kısa süreli
Daha yakın ve yüzyüze ilişkiler kuvvetli	Karşılıklı anlayış ve yakın ilişkiler kısıtlı
İlişkilerde duygusal bir derinlik bulunması	Yüzeysel ilişkiler
Destekleyici ve dostça	Daha resmi ve kişiselliğin olmadığı gruplar

Kaynak: Schaefer, 2010: 121.

Diğer bir deyişle bir grubun diğer bir gruba karşı duyduğu düşmanca diyebileceğimiz duygular, kendi grupları için bir benlik oluşturabilir. Eğer bireyler kendi gruplarına bağlılık duyuyorlar ise bu onların iç grup olduklarına (in-groups) eğer diğer gruplara dostane olmayan bir tavır içindeyseler bu gruplar onlar için dış grup (out-group) olma özelliği taşır.

İç gruplar etnosantrik duyguları da pekiştirirler. Çünkü iç grup için kendi aralarında olan her şey en iyi ve uygundur. Dış gruplarda olanlar ise kötü ve tahammül edilmezdir. İç ve dış gruplar arasındaki çatışma bazen saldırı hatta vahşet biçiminde olabileceği gibi politik düzeyde de olabilir. Örneğin, Amerika'da 1999 yılında Colarado'da Colombine Lisesinde iki öğrenci okullarındaki öğrencilere saldırarak 15 kişinin ölümüne neden olmuşlardır. Saldırıyı yapan kişi okuldaki öğrenciler tarafından bir dış grup üyesi olarak nitelendirilen Trençkot Mafyasına üye olduğu ve iç grup oluşturan bir diğer grup tarafından dışlanan bir kişi olarak nitelendirilmiştir (Schaefer, 2010: 122). Esasında benzer sorun ve saldırılar birçok ülkede de yaşanmaktadır. Arkadaşları tarafından dışlanan, çoğunlukla kişisel ve aile problemleri olan gençlik çağındaki öğrenciler, kendi gruplarından gelen baskılar veya medyanın etkisi ile bu tür saldırılarda bulunup kendi sınıf veya okul arkadaşlarına saldırılar yapabilmektedirler.

İç grup üyeliğinin bir sonucu, kendinizi diğerlerinden farklı kılan ayrıcalığımız ve üstünlük duygumuzdur. Yani iç grup üyeleri kendilerini dış gruplara kıyasla daha üstün görürler. İç grup üyelerine üstünlük sağlayan herhangi bir özellik ise, dış grup için kabul edilmez bir davranıştır. İç ve birincil gruplar üyelerinin davranışlarını ve düşüncelerini etkileyerek onları yönlendirirler.

Referans Grubu

Referans grubu kavramı Herbert Hyman (1942) tarafından ortaya atılmıştır. Referans grubu bireyin davranışlarını ve kendini değerlendirdiği, örnek aldığı gruplardır. Gerek birincil gerekse de iç gruplar insanların düşünce ve davranışlarını dramatik bir biçimde etkilerler. Örneğin lisede okuyan bir öğrenci girmek istediği bir hip-hop müzik grubuna ve onun dünyasına girmesiyle birlikte kendi davranışlarını grubunkiyle benzer hâle getirecek biçimde kalıplaştırır. Örneğin bu grubun üyeleri gibi giyinmeye, onların dinlediği müziği dinlemeye, DVD'lerini almaya, onların gittiği mekânlara gitmeye başlar.

Referans grupları insanlar için bir rol modeldir veya rol modelin genelleştirilmiş bir çeşididir (Andersen and Taylor, 2006: 142). Esasında referans grupları insanların etkileşim hâlinde olduğu grup anlamında değillerdir. Bir spor starının, müzik grubunun, bir subayın veya bir ünlü yöneticinin davranış kalıplarını benimseyip ona benzemeye çalışmak, onunla özdeşim kurmak anlamında bir ilişkidir. Yani bu kişileri bir rol modeli olarak görüp ona benzemek, onun gibi olmak biçimindedir.

Resim 4.20

Referans grupları, insanları gelecekte yerine getirecekleri rollerine de hazırlar. Buna geleceğe dönük toplumsallaşma diyoruz. Örneğin üniversitede finans okuyan bir öğrenci, kendi konusuyla ilgili ünlü dergileri okuyarak (Wall Street Journal, Kapital gibi), ünlü şirketlerin senelik bilanço ve raporlarını inceleyerek, sermaye piyasalarının gündelik raporlarını medyada izleyerek kendini gelecekteki mesleğine hazırlar. Bu öğrenci finans konusunda analizler yapan kişileri de kendine referans grubu olarak seçer çünkü onlar gibi başarılı olmak istemektedir. Yaşantımız değiştikçe, yaşımız ilerledikçe, yeni statüler kazandıkça referans gruplarımız da farklılaşır. Hatta zaman zaman bireyin birkaç referans grubunu örnek aldığı da görülür.

Elektronik Etkileşim Grupları

Şimdiye kadar standart sosyolojik grup türlerinden söz edildi. 1990'lardan sonra, teknolojik gelişmeler doğrultusunda yepyeni bir grup tipi oluşmaya başladı. Dünya bilgisayar teknolojisinin akıl almaz ilerleyişi ile internet denilen bir gelişim ortaya çıktı. İnternet binlerce bilgisayarın dünya çapında birbirine bağlandığı bir bilgisayar ağıdır. İnternet içinde yepyeni gruplar "usenets" olarak tanımlanıp birbirleriyle her konuda bilgi alışverişinde bulunan insanlardan oluşmaktadır. Bu konular at yarışından, sosyolojiye, Kuantum fiziğinden, av-

cılığa kadar değişebilmektedir. Bu insanlar birbirlerini görmeden sırf teknoloji sayesinde birbirlerine göndermiş oldukları mesajlar ile iletişim kurup yakın ilişkiler geliştirmekte, dostluklar kurmakta, daha da ilerisi evlenebilmektedirler. Bu gruplardan bazıları yukarıda verdiğimiz grup tanımına ilişkin uygun özellikler de taşımaktadırlar. Böylece kurmuş oldukları ilişkiler ile bir aidiyet duygusu ve süreklilik göstermektedirler. Çünkü her gün birbirlerine mesaj gönderip ilişkileri sıklaştırma hatta yeni üyeler bulma çabasındadırlar. Bazı gruplar ise sahip oldukları ayırdedici özellikleri, ilgileri veya bilgileri ile farklılık taşımaktadırlar. Hatta bu nedenle bir iç grup karakteristiğine sahiptirler.

Resim 4.21

Aynı anda her yerde bulunan bilgisayar ağlarının, fiziki mekândan bağımsız "siber uzay"da insanları bir araya getirmesiyle oluşmuştur. Siber uzay kavramı bugün sayıları yüz milyonları bulan internet kullanıcılarının bir araya geldiği yer anlamında kullanılmaktadır.

İnternet toplulukları (sanal cemaatler) üzerinde çalışan Rheingold'a göre bu topluluklarda insanlar şakalar yapar, bilimsel tartışmalara katılır, ticaret hatta çeşitli geleceğe dönük planlar yaparlar. Duygusal ilişkileri paylaşır, aşık olur, arkadaş bulur onları kaybederler (Rheingold, htpp://www.well.com.user.her.ucbook.indel.html) oyun oynar, flört ederler. Bu tür sanal cemaatlerde veya internet topluluklarında sanatla uğraşır, gerçek hayatta ne yapılıyorsa onu yaparlar. Burada insanlar yüz yüze ilişkilerinde birbirlerine söyleyemeyecekleri şeyleri söyler, yapamayacakları şeyleri yapmaya çalışırlar. Birçok insan için sanal dünya büyük çekiciliğe sahiptir (Bozkurt, 2008: 163). İnternet grupları özellikle fiziki engeller nedeniyle, grup ilişkilerinin dışında kalmış insanlar için yeni bir imkân sunmaktadır.

Bilgisayar teknolojisi artık bizim, toplumdan izole olmuş insan tipinden uzaklaştırıp yeni dünyalara seyahat etmemizi, yeni dostlar bulmamızı elektronik olarak kolaylaştırmaktadır. Bazen bu gruplara "Elektronik birincil grup"da denilmektedir. Çünkü her ne kadar sanal ortamda tanışmış olsalar da bu insanlar günlük iletişim sıklığı, paylaştıkları kişisel bilgi, birbirlerine olan bağlılıkları ve yakınlıkları açısından birincil grup özelliği taşıyabilmektedirler. Yakın bir gelecekte bu tür gruplar, bilgisayar ağlarının daha da genişlemesiyle yaşantımızda daha çok yer almaya başlayacaklardır. Ancak her teknolojide olduğu gibi bunların yanlış kullanımı, aldatmacaları insanların ciddi birtakım sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Özellikle porno siteleri çok küçük yaşlardaki çocukları etkileyerek, merak duygusu ile erken birtakım tecrübeler yaşamalarına neden olmakta ve ciddi davranış sorunlarına neden olabilmektedir.

✓ İnternet grupları veya toplulukları insan ve teknolojinin bir araya gelmesinden doğmuştur.

Öğrenme Çıktısı

6 Toplumsal grupları ve grup türlerini tanımlayabilme

Araştır 6

Grup ile yığın ve kategori tanımlarını gözden geçirerek aralarında ne gibi farklar olduğunu araştırınız.

İlişkilendir

Sosyalleşme ile elektronik etkileşim gruplarının ilişkisini değerlendiriniz.

Anlat/Paylaş

Yaşamınızda en çok girmek istediğiniz gruplar hangileridir?

1 Global anlamda aile kavramını ve türlerini açıklayabilme

Aile Kavramına Global Bir Bakış

Aile bütün diğer kurumlar içinde eski ve en temel kurumlardan biridir. Aile ve evlilik biçimleri geçmişten günümüze değin her kültürde farklılaşarak ortaya çıkar. Toplumsal yapıda olan değişmeler aileyi de etkilemekte, onları baskı altına alıp farklı aile türlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Aileyi bir kurum olarak ele aldığımız zaman ailenin belirli kalıplar içinde organize olduğunu görürüz. Bugün birçok insan aile denildiği zaman dar anlamda evli olan çiftlerin, evlenmemiş çocuklarıyla yaşadıkları yer olarak anlamaktadırlar. Bu ise aile türlerinden sadece birisidir. Sosyologlar bu aileye çekirdek aile demektedirler. Özellikle Amerika gibi gelişmiş toplumlarda bu aile 20. yy.'a kadar en yaygın aile biçimi olarak saptanmıştır. Daha sonra kadının aile içerisindeki statüsünün değişimi ile boşanmaların artması dünyada tek ebeveynli ailelerin giderek artmasına neden olmuştur.

Geleneksel olarak aile; birbirlerine evlilik, doğum veya evlat edinme yoluyla bağlı, birlikte yaşayan, aralarında resmi ve hukuki ilişkiler olan, çocuk yetiştirme ve dünyaya getirme sorumluluğu olan, toplumca onaylanan cinsel ilişkileri sürdüren ekonomik ve sosyal bir birimdir. Çekirdek aile anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur. Geniş aile, içindeki akraba sayısının artması ve aynı evde oturmaları ile ortaya çıkan bir ailedir. Bu aile özellikle kriz durumlarında birbirlerine vermiş oldukları duygusal destek ve iş paylaşımı nedeniyle önemli bir fonksiyon görür. Örneğin doğum, ölüm, nişan ve düğün törenlerinde bu dayanışmanın örneklerini görürüz.

2 Aile kurumunu açıklayan sosyolojik kuramların temel görüşlerini açıklayabilme

Aile Kurumunu Açıklayan Sosyolojik Kuramlar

Aile üzerinde çalışan sosyologlar üç temel yaklaşım açısından aileyi ele alırlar. Bunlar; fonksiyonalist, çatışma ve sembolik etkileşim kuramlarıdır. Son yıllarda feminist bakış açısı da giderek önem kazanmaktadır. Fonksiyonalist kurama göre aile, toplum içinde vazgeçilmez olan bazı görevleri yerine getirir. Örneğin neslin devamını sağlama, koruma, toplumsallaşma, cinsel davranışları düzenleme, sevgi ve arkadaşlık sağlama, toplumsal statü ve sosyal yerleştirme yapma gibi. Bunlara göre bu fonksiyonlar en iyi biçimde aile içinde yerine getirilir. Çatışma kuramcıları ailede bir eşitsizliğin olduğunu ve erkeğin kadını sömürdüğü bir düzenin varlığından söz ederler. Hatta aile içinde bir güç mücadelesi vardır. Marksist görüşte aile ile ilgili temel alınan F. Engels'in "Ailenin Özel Mülkiyeti ve Devletin Kökeni" adlı eserinde devletin özel mülkiyet sistemini korumak için yasalar yaparken tek eşli evliliğin kurallarını da dayattığı ifade edilir. Özel mülkiyetten mahrum olan kadın, erkek tarafından kontrol altında tutulur. Çatışma kuramcıları, sosyal, ekonomik, politik ve hukuki eşitsizliklerin kadınların aleyhine olacak şekilde mevcudiyetini koruduğunu savunurlar. Sembolik etkileşim kuramcıları ise mikro düzeydeki aile ilişkileri üzerinde odaklanır ve karı-koca ve çocuklar arasındaki ilişkilere bakar. Sembolik etkileşim kuramcıları aile içindeki ilişkilerin devamlı değiştiğini ve yeniden tanımlanması gerektiğini savunurlar. Feminist kuramcılar ise kadının dışarıda çalışmasının çocukların bakım ve aile içindeki görevlerini nasıl etkilediği konusunda ciddi çalışmalar yapmışlardır.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

3 Evlilik biçimlerini tanımlayabilme

Evlilik Biçimleri ve Analizi

Sosyologlar aile ve evlilik biçimlerini beş temel kategoriye ayırarak incelerler. Bunlar; eş sayısı, grup ilişkileri, çiftlerin yerleşim yeri, otorite ilişkileri, soy ve secere ilişkileridir. Eş sayısına göre tek eşli ve çok eşli evlilikler söz konusudur (Monogami ve poligami). Erkeğin birden fazla kadınla evliliğine poligini, kadının çok erkekle evliliğine poliandri denir. Grup ilişkilerine göre endogami (grup içi) ve egzogami (grup dışından) evlenmeler söz konusudur. Egzogami evliliği belirli grupların dışına veya ailenin dışına taşımaktadır. Yani kendi çekirdek ailesinin veya akrabalarının dışında birisiyle evlenmektedir. Çiftlerin yerleşim yerine göre ise baba tarafı (patrilokalite) ana soyu ve tarafı (matrilokalite) veya bağımsız ev açma (neolokalite) olarak karşımıza çıkar. Otorite ilişkilerine göre ise koca otoritesinin üstünlüğü (patriyarki) kadın otoritesinin üstünlüğü (matriyarki) ve eşitlikçi (egaliteryan) ilişkileri görüyoruz. Soy ve secere ilişkilerinde ise evlilik üç şekilde karşımıza çıkar, bunlar baba soyunun üstünlüğü (patriliniyal) ana soyunun üstünlüğü (matriliniyal) ve bilateral yani mirastan her iki tarafın eşit hak almasıdır.

4 Günümüz ailesindeki farklılıkları açıklayabilme

Günümüz Ailesinde Faklılıklar

Burada tek ebeveynli aileler, evlenmeden birlikte yaşama, eş cinsel evlilikler ve boşanma olgusu üzerinde durulmuştur. Modern çekirdek aile en hızlı değişen kurumlar arasındadır. Günümüzde boşanma veya eşin ölümü ile giderek evin reisinin kadın olduğu aileler artış göstermektedir. Aynı şekilde evlenmeden birlikte yaşamak, hatta çocuk sahibi olmak da giderek yaygınlaşmaktadır. Bu durum özellikle Amerika ve Avrupa'da çok yaygındır ve özellikle gençler arasında görülmektedir. Boşanma, taraflardan birinin veya her ikisinin arzusu ile toplumda geçerli norm ve âdetlere göre evliliğin sona erdirilmesidir. Boşanmaların artmasının ardında yatan temel faktör, boşanmaların toplumsal kabulündeki değer ve inançların farklılaşmasında yatmaktadır. Artık insanlar mutsuz evliliklere tahammül etmek durumunda değillerdir.

5 Türk toplumunda aile yapısını açıklayabilme

Türk Toplumunda Aile Yapısı

Türk toplumunda ile yapısı köy (kırsal), gecekondu ve şehir ailesi olmak üzere üç ayrı çerçevede incelenebilir. Kırsal kesimde egemen aile tipi olan çekirdek aileyi geleneksel geniş aile izler. Kırsal alanda aynı çatı altında yaşayan aileler birbirlerini destekleme eğilimine sahiptir. Babanın ölümünden sonra toprağın bölünmesi, yeni evlenenlerin geniş aileden kopmasına ve kente göç olgusunun başlamasına yol açar. Bütün değişmelere karşın, köy ailesi tarımsal üretim yapan bir birim olma niteliğini korumaktadır. Günümüzde görücü usulü ile evlenme, kız kaçırma, otura kalma, beşik kertmesi, berder evlilik, tay geldi evlilik, levirat ve sorarat gibi çeşitli evlenme biçimleri mevcuttur.

Gecekeondu ailesi sanayileşme ve göç olgusu sonucu toplumumuzda ortaya çıkan bir aile tipidir. Bu ailede egemen olan tip çekirdek ailedir. Bu ailenin temel niteliklerinden biri akrabalarından kopmuş görünmesidir. Kente göç, ailenin içinde bulunduğu tüm ilişkileri değiştirir. Gecekondu ailesi bir taraftan kırsal ailenin alışkanlıkları turumları ve değer yargılarıyla çevrili iken, diğer taraftan kent yaşamının etkisi altında kalan bir ailedir. Kuşaklar değiştikçe aile yapısı geniş aileden çekirdek aliye doğru gelişme göstermektedir. Gecekondu ailesinin çevereye uyumu arttıkça, ailenin alışkanlıkları, tutumları ve yaşama bakış açıları da değişir.

Türkiye'de kentsel aile çekirdek ile yapısı özelliği taşır. Baba, ailede egemendir. Paranın eşler tarafından beraber yönetilme oranı giderek artmaktadır. Büyük kentlerde ortalama evlenme yaşı erkekler için 28, kadınlar içinse 24'tür. Başlık geleneği kentlerde görülmez. Buna karşılık evlilik hazırlıklarında çiftler ailelerinden yardım görürler, sonraki yıllarda özellikle torun doğduktan sonra da yardımlar artar. Kentsel ailenin gelecek beklentileri yüksek olduğundan bu durum kadının çalışmasını zorunlu hale getirebilir, eşlerin ikisinin de çalışması bazı sorunlar yaşatsa da kadınlar genelde çalışmayı tercih etmektedirler.

6 Toplumsal grupları ve grup türlerini tanımlayabilme

Toplumsal Gruplar ve Grup Türleri

Grup, birbirleriyle düzenli ilişkide bulunan en az iki veya daha fazla kişiden oluşan, belirli beklenti ve amaçları paylaşan insanlardır. Grup konusunda en önemli nokta, insanların birbirlerine karşı sahip oldukları aidiyet duygusudur. Yığın ise birbirleriyle ilişkide bulunmayan, kendini o gruba bağlı hissetmeyen, aidiyet duygusu olmayan geçici bir nedenle bir araya gelmiş insanlardır. Bilinen en önemli grup, Cooley'in ortaya attığı birincil grup kavramıdır. Birincil grup yüz yüze ilişkilerin yardımlaşma, dostluk ve sevgi bağlarının yüksek olduğu gruplardır. En güzel örneği aile, arkadaşlık gibi gruplardır. İkincil grup ise birincil grubun dışında kalan, daha büyük, nispeten geçici, benzerlik göstermeyen, resmî gruplardır. Diğer bir grup ayrımı olan iç ve dış gruplar ise, W. G. Sumner tarafından ileri sürülmüştür. İç grup "bizlik" duygusuna sahip olduğumuz ve bizi diğer gruplardan ayıran belirgin özelliklerimizin olduğu gruplardır. Dış grup ise bizim grubumuzun dışında olan, üyesi olmadığımız bizim için önem taşımayan, ona karşı olumsuz duygular beslediğimiz gruplardır.

1 Anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan aileye ne ad verilir?

A. Geniş aile
B. Ana ailesi
C. Kök aile
D. Baba ailesi
E. Çekirdek aile

2 İç ve dış grup kavramı kim tarafından ileri sürülmüştür?

A. Murdock
B. Litwak
C. Hyman
D. Sumner
E. Schaefer

3 Bireyin davranışlarını ve kendini değerlendirdiği örnek aldığı gruba ne ad verilir?

A. İç grup
B. Dış grup
C. Referans grubu
D. Birincil grup
E. Sanal grup

4 Aile ilişkilerinin zamanla değiştiğini ve yeniden analiz edilmesi gerektiğini savunan, rol ve benlik kavramları üzerinde duran teorik yaklaşımın adı nedir?

A. Feminist kuram
B. Çatışma kuramı
C. Sembolik etkileşimcilik kuram
D. Fonksiyonalist kuram
E. Marksist kuram

5 Çağdaş anlamda aile oluşturabilmek ve meşru çocuklara sahip olabilmek için gerekli olan şey aşağıdakilerden hangisidir?

A. Yerleşim yeri
B. Çocuklar
C. Gelir
D. Evlilik kurumu
E. Otorite ilişkileri

6 Aile üyelerinin kendi aile ve akrabalarının dışından birisiyle evlenmesine ne ad verilir?

A. Endogami
B. Patrilokalite
C. Egzogami
D. Matriyarki
E. Patriyarki

7 Evlenen çiftlerin ana soyunun yanında oturmalarına veya yerleşmelerine ne ad verilir?

A. Patriyarki
B. Egaliteryan
C. Matrilokalite
D. Endogami
E. Egzogami

8 Aşağıdakilerden hangi düşünür özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte tek eşli çekirdek ailenin ortaya çıktığını ileri sürmüştür?

A. Engels
B. Murdock
C. Litwak
D. Hyman
E. Spencer

9 Aşağıdakilerden hangi düşünür erkeğin çok kadınla evliliği olan poliginiyi en yaygın görülen evlilik olarak ifade etmiştir?

A. Litwak
B. Parsons
C. Cooley
D. Murdock
E. Durkheim

10 "Aşka evet, evlilik belki" sloganı ne tür bir ailesel farklılığı Avrupa'da ifade etmektedir?

A. Tek eşle evlilik
B. Eş cinsel evlilik
C. Evlenmeden birlikte yaşama
D. Tek ebeveynli evlilik
E. Çekirdek aile evliliği

1. E	Yanıtınız yanlış ise "Aile Kavramına Global Bir Bakış" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. D	Yanıtınız yanlış ise "Grup Türleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. C	Yanıtınız yanlış ise "Grup Türleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. C	Yanıtınız yanlış ise "Aile Kurumunu Açıklayan Sosyolojik Kuramlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. D	Yanıtınız yanlış ise "Aile Nedir?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. C	Yanıtınız yanlış ise "Evlilik Biçimleri ve Analizleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. C	Yanıtınız yanlış ise "Evlilik Biçimleri ve Analizleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. A	Yanıtınız yanlış ise "Aile Kurumunu Açıklayan Sosyolojik Kuramlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. D	Yanıtınız yanlış ise "Evlilik Biçimleri ve Analizleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. C	Yanıtınız yanlış ise "Günümüz Ailesinde Farklılıklar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

4 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Genelde yaşadığımız aile anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek ailedir. Bu ailede ilişkiler kırsal kesimin ailesi olan geleneksel geniş ailede olduğu gibi çok sık ve yakın değildir. Aile ancak düğün, nişan, ölüm gibi kriz dönemlerinde bir araya gelir, etkileşimde bulunurlar. Özellikle aileler arasındaki coğrafi uzaklık bu ilişkileri etkiler.

Araştır 2

Çatışma kuramcıları bunun özel mülkiyetle ve erkek egemenliğine bağlı olarak açıklar. Kadın evlenmeden önce babası, evlendikten sonra ise kocası tarafından sömürülmektedir.

Araştır 3

Akraba evliliği, anne ve babadan gelen genlerin her ikisinin de bozuk olması durumunda baskın olmayan kalıtsal hastalıkların ortaya çıkma olasılığını artırması nedeniyle çeşitli sakıncalar taşımaktadır.

Araştır 4

Boşanmadan en çok etkilenen, çiftlerden çok çocuklardır. Ancak yapılan araştırmalarda bozuk aile düzeni içinde yaşamak çocuklar üzerinde çok daha yıpratıcı etkiler yapabilmektedir. Ancak, yine de boşanmaların çocuklar üzerinde birçok olumsuz etkilerinin olduğunu unutmayarak, evliliklerin başlangıcında çok dikkatli davranmak zorunda olduğumuzu unutmamalıyız.

4 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 5

Türk kültüründe genelde kentsel aile yapısında çekirdek aile yaygın bir karakter gösterir. Kırsal kesimde ise yine çekirdek aile yaygın olmakla birlikte geleneksel geniş aile de ikincil önemli bir aile olarak görülmektedir. Özellikle, teknoloji ve kentleşmenin çok gelişmediği tarımsal bölgelerde baba otoritesinin yaygınlığı ve çok eşlilik, varlığını hala daha sürdürmektedir.

Araştır 6

Kendimizi bir dış grup üyesi olarak nitelendirdiğimiz zaman, her şeyden önce içinde bulunduğumuz iç grubun bazı özelliklerini benimsediğimizden kendimizi dışlanmış olarak hissederiz. Bu nedenle karşı olduğumuz değerler bütünü ile karşı karşıya kalırız. Acaba bu değerleri bir iç grubun üyesi olduğumuz için grup baskısı sonucu mu benimsedik yoksa gerçekten bu değerlere inanıyor muyuz? Buna karar vermek durumundayız. Bu nedenle her iç grup kendini "biz" duygusu ile tanımladığı için, başkaları ise "onlar", yani bizim dışımızda olandır. Yani dış gruptur. Bu nedenle benimsediğimiz değerle karşı karşıya kalabiliriz.

Kaynakça

Altun, A. (2009). "Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele ve Devlet", Türkiş, Ocak-Şubat, No: 383, s.57-60.

Andersen, M. L. and H. F. Taylor. (2000). Sociology, Thomson Wadsworth.

Arendell, T. (1998). "Divorce American Style", Contemporary Sociology, 27. May, s. 226-228.

Armağan, İ. (1988). Toplumbilim, İzmir: Barış Yayınları.

Baca Zinn, M. and S. Eitzen. (2002). Diversity in American Families, 4th edi., New York: Harper Collins.

Barber, J. S. and W. G. Axinn. (1998). "Gender Role Attitudes and Marriage Among Young Women", Sociological Quarterly, Vol.39, Winter, s.11-31.

Bozkurt, V. (2008). Değişen Dünyada Sosyoloji, Bursa: Ekin Yayınları.

Bumbass, L. (1995). "Forum II Pattern, Causes and Consequences of Out of Wedlock Childbearing, What Can Goverment Do?", Focus, Vol. 17, No:1, s. 41-45.

Cooley, C. H. (1962). Social Organization, New York: Schocken Books Inc.

Croll, E. (1995). Changing Identities of Chinese Women, London: Zed Books.

Doğan, İ. (2000). Sosyoloji, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Doob, C. B. (1991). Sociology, 3. Edi.

Ecevit, M. (1994). "Çağdaş Kuram: Aile ve Kadına İlişkin Bazı Kavramsal İlişkiler", Aile ve Eğitim XVIII. Eğitim Toplantısı, Türk Eğitim Derneği.

Eitzen, S. B. and M. B. Zinn (2004). In Conflict and Order, 10 th edi., Boston, MA: Allyn and Bacon.

Engels, F. (1942). The Origin of the Family, Private Property, and the State. New York: International Publishing (First published in 1884).

Farr, Grant M. (1999). Modern Iran, New York: Mc Graw Hill.

Field, J. and L. M. Casper (2001). "American Families and Living Arrangements", Current Population Reports, Washington D.C.: U.S. Census Bureau, March.

Fields, J. (2004). "American Families and Living Arrangements: 2003", Current Population Reports, P-20, no.553, Washington D.C.: US Government Printing Office.

Furstenberg, F. (1998). "Relative Risk: What is the Family Doing to Our Children?", Contemporary Sociology, 27, May, s.223-225.

Galinsky, E. et al. (1993). The Changing Workforce: Highlights of the National Study, New York: Families and Work Institute.

Giddens, A. (2000). Sosyoloji, Ankara: Ayraç Yayınevi.

Giddens, A. (1989). Sociology, New York: Polity Press.

Goode, W. J. (1984). The Family, Englewood Clifs, Prentice Hall, Inc.

Gough, K. (1984). "The Origin of the Family", s. 83-89 in Women A Feminist Perspective, 3rd edi., (Ed. Jo Freeman), Polo Alto, CA: Magfield.

Gökçe, B. (1990). Aile ve Aile Tipleri üzerine Bir İnceleme, Aile Yazıları 1 içinde (edit. B. Dikeçligil, A. Çiğdem) Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Gökçe, B. (1976). "Aile ve Aile Tipleri Üzerinde Bir İnceleme", H. Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.8, s.1-2, Ekim.

Henslin, J. M. (1997). Sociology, 3 rd edi., Allyn and Bacon.

Hinderick, J. and M. Kıray. (1970). Social Stratification as an Obstacle to Development, A Study of Four Turkish Villages, New York: Preager.

Hochschield, A. R. (2005). The Commercialization of Intimate Life: Notes From Home and Work, Berkley: Union of California Press.

Hyman, Herbert H. (1942). "The Psychology of Status." Archives of Psychology, 269, pp. 5-91.

Kayhan, Ü. (2010). "Aile Tanımı, Önemi ve Özellikleri Tarihsel Gelişim ve Aile Tipleri", Aile Yapısı ve İlişkileri, (edi. Sezen Ünlü) AÖF Yayınları, No: 897.

Kongar, E. (1976). İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul: Cem Yayınevi.

Lamanna, M. A. and A. Reidman. (2003). Marriage and Families: Making Choices in a Diverse Society, Belmont C. A: Wadsworth.

Lauer, J. and R. Lauer. (1992). In Marriage and The Family in a Changing Society, 4. Edi, (Ed. James M. Henslin), New York: Free Press.

Mc Falls, J. A. Jr. (2003). "Population: A Lively Introduction", Population Bulletin, 58, December.

Miller, S. (1997). "The United Consequences of Current Criminal Justice Policy", Talk Presented a Research on Woman Series University of Delaware, Newark B.E. in Andersen and Taylor, 2006.

Murdock, G. P. (1949). Social Structure, New York: Mac Millan.

Murdock, G. P. (1957). "World Ethnographic Sample", American Anthropologist, Vol. 59, August, ss. 664-687.

Özkalp, E. (2008). Davranış Bilimlerine Giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özkalp, E. (2010). Sosyolojiye Giriş, Bursa: Ekin Kitabevi.

Peterson, K. S. (2003). "Unmarried With Children: For Better or Worse", U.S.A. Today, August, 18, s. 1A-8A.

Robertson, I. (1988). Sociology, 3. Edi., New York: Worth Publisher.

Rossi, A. S. and P. H. Rossi (1990). Of Human Bonding: Parent Child Relations Across the Life Course, New York: Aldine de Gruyter.

Saad, Lydia. (2004). "Divorce Doesn't Lost", Gallup Poll Tuesday Briefing, March 30 (www.gallup.com).

Sanchez, L., W. D. Manning and P. J. Smock. (1998). "Sex Specialized or Collaborative Male Selection? Union Transitions Among Cohabiters", Social Science Research, 27, September, s. 280-304.

Schaefer, R. T. (2010). Sociology, 12th edi., Mc GrawHill.

Shepard, J. M., H. L. Vass (1996). Sociology, 3. Edi., West Publishing Co.

Stinnet, N. (1992). "Strong Families", In Marriage and the Family in a Changing Society, 4. Edi., James M. Henslin Edited, New York: Free Press.

Stock, C. (1974). All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community, New York: Harper Colophan Books.

Straus, M., R. Gelles and S. Steinmetz (1980). Behind Closed Doors: Violance in the American Family, Garden City N.Y: Double Day.

Timur, S. (1972). Türkiye'de Aile Yapısı, Ankara: H.Ü. Yayınları.

Ventura, S. M. (2009). "Changing Patterns of Non Marital Childbearing in the United States", NCHS Data, Brief, No:18, May.

Wallerstein, J. S. and Joan B. Kelly (1992). "How Children React to Parental Divorce", In Marriage and the Family in a Changing Society, 4. Edi., (James M. Henslin Edited), New York: Free Press.

Wills, J. B. and B. J. Risman (2006). "The Visibility of Feminist Thought in Family Studies", Journal of Marriage and the Family, Vol.68, August, ss. 690-700.

Yasa, İ. (1966). Ankara'da Gecekondu Aileleri, Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü.

Bölüm 5

Küreselleşme ve Ekonomi Kurumu

Öğrenme Çıktıları

Küreselleşme ile İlgili Kavramlar

1 Küreselleşme, küresel, küreselleşme ve küreyellik kavramları arasındaki farkları açıklayabilme

Toplumsal Yapı ve Kurumlar

2 Toplumsal yapı içinde kurumların özelliklerini açıklayabilme

Kapitalizmin Küreselleşmesi

3 Küreselleşme ve kapitalizm arasında ilişki kuran farklı sosyolojik yaklaşımları değerlendirebilme

Kadın ve Çalışma Yaşamı

4 Kadının çalışma yaşamındaki sorunlarını açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Küreselleşme • Ekonomi • Kapitalizm • Sosyalizm • Kadın • Ayrımcılık

GİRİŞ

Küreselleşme kavramı günümüzde en sık kullanılan kavramların başında gelir ve pek çok yönden başta sosyoloji olmak üzere diğer sosyal bilimleri ilgilendirir. Dünya ölçeğindeki ekonomik, politik ve ideolojik dönüşümleri izlemek için önemli bir araçtır.

Bu bölümde öncelikle küresellik, küresel, küreselleşme ve glokalleşme gibi küreselleşme ile ilgili kavramlar ele alındıktan sonra küreselleşme eleştirisi ve küreselleşme karşıtı yeni toplumsal hareketlere yer verilecektir. Toplumsal yapının parçalarından biri olarak toplumsal kurumlar temel özellikleriyle incelendikten sonra, ekonomi kurumu bağlamında kapitalizm ile sosyalizm olmak üzere iki ekonomik sistem değerlendirilecektir. İşlevselci ve çatışmacı yaklaşımlara göre kapitalizmin küreselleşmesi konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bölümün son kısmında ise kadının çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlar ele alınacaktır.

KÜRESELLEŞME İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Ulrick Beck'i izleyerek bu kavrama açıklık kazandırmakta yarar vardır. Çünkü literatürde "globalism" (globalisme), "globalite" (globality) ve "globalleşme/küreselleşme" (globalization) gibi farklı kullanımlar bulunmaktadır (Sarıbay, 2000):

> Küreselleşme kısaca dünyadaki işletme ve insanların birbirlerine bağlanmasını ifade eden bir kavramdır.

Resim 5.1

Globalism/ Küresellik: Neo-liberalizm temelli bir kavramlaştırmayla kültür, siyaset, sivil toplumun tümünün ekonomik yapı tarafından belirlendiği savunulur. Diğer bir ifade ile ekonomiye indirgenmiş tek bir yapının, pazar hâkimiyeti altında işlemesini anlatır.

ii. Globalite/ Küresel: "Dünya Toplumu" anlayışına işaret eder. Ülkelerin çok boyutlu ilişkiler içinde bağımlılıklarını gösterir.

iii. Globalleşme/ Küreselleşme: Globalleşme ise bir süreçtir. Uluslarüstü aktörler tarafından belirlenen bir sistemi ifade eder. Bu süreçte ekonomi, kültür, siyaset ve sivil toplum birbirine indirgenmeksizin yan yana görülürler. Ancak gerçekte durum hiç de öyle değildir.

iv. Küreyellik (glokalleşme): Anılan kavramlardan sonra ortaya çıkan bir yeni kavram daha vardır. Buna küresel ve yerel (local) kelimelerinden üretildiği için "küreyellik/ glokalleşme" (glocalization) veya "kültürel globalleşme" denilmektedir. Bu aslında belirli bir kültüre özgü olanın yaygınlaşmasıdır. Bu kavramın Japon kaynaklı olduğu ve kendine özgü olan ile evrensel olanı çok iyi bağdaştıran iş kültüründen esinlenerek üretildiği bilinmelidir. Örneğin Amerikan toplumundaki hamburger kültürü dünyanın her yerine yayılmıştır ve artık buna "Mc Donaldlaştırma" (Mc Donaldization) denilmektedir (Ritzer, 1998). Aynı şekilde birçok yerel sigara, yemek, müzik, giyim tarzı yaygınlaşmaktadır. Örneğin herkes kot pantolonu her yerde giymektedir.

Appadural (1993) ve Sarıbay (1998)'a göre glokalleşme yaratan kültürel mekânlar (space) bulunmaktadır ve bunları beş başlık altında toplamak mümkündür:

i. Etno-mekân: Göçmen ve mülteciler, mevsimlik işçiler ve turistlerin yaşadıkları mekânlar. Bunlar içinde yaşadığımız dünyayı değiştiren insanların yaşadığı mekânlar olarak önem kazanır.

ii. Tekno-mekân: Tüm mevcut teknolojilerin, ileri olanlar da dâhil olmak üzere, tüm sınırları aşarak oluşturdukları mekânlardır.

iii. Finans-mekân: Uluslararası para hareketlerinin gerçekleştiği borsa türü mekânlardır.

iv. Medya-mekân: Televizyon ve radyo olmak başta olmak üzere tüm bilgilerin elektronik olarak üretildiği ve yayıldığı mekânlardır.

v. Zihinsel -mekân: Aydınlanmadan bu yana üretilen düşünce ve ideolojilerin, örneğin eşitlik, adalet, özgürlük ve demokrasi gibi fikirlerin yayıldığı mekânlar.

Resim 5.2

Günümüzde glokalleşme yaratan ve fiziki yerleşim/ toprağından koparılmış (deterritorialized) mekânlardan da söz edilmektedir. Bunlar birbirleriyle kuşkusuz etkileşim içindedir. Ayrıca kendini sanal ortamlarda serbestçe ifade etme olanağına da sahiptirler. Artık burada "küresel sanallaşma" söz konusudur (cyberspace) demek daha doğrudur. Öte yandan, bu tür kullanımlar daha önce tarihsel ya da zaman/ tarih boyutunda değişme ile ilgilenen sosyolojinin mekân (space) ile de ilgilenmeye başladığının işaretleridir. Zaman ve mekânın birlikte önem taşıdığı ise ilk önceleri Giddens (1991)'ın "Yapılaşma Kuramı"nda ortaya konmuştur. Giddens küreselleşmeye diyalektik olarak bakmıştır. Ona göre, "küreselleşme varlık ile yokluğun kesişmesi, toplumsal olaylarla toplumsal ilişkilerin belli mesafede yerel bağlamsallıklarla karışmasıdır" (Giddens,1990).

Ayrıca Giddens küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak görmüştür. Giddens'ın bu düşüncelerini eleştirenler de bulunmaktadır. Örneğin Roland Robertson (1998)'a göre, basitçe modernliğin bir sonucu olarak görülemez; aksine küreselleşme modernliği hazırlayan bir koşuldur. Ayrıca Giddens, küreselleşme yerine küresel terimini kullanmadığı için eleştirilmiştir. Çünkü küresellik modernliğin yaygınlaşmasını kolaylaştıran bir durumdur. Geniş anlamda coğrafi olarak uzak uygarlıkların iç içe geçmesini göstermede uygun terminolojidir (Robertson,1992).

Öte yandan modernlik genel anlamda kurumların ve temel tecrübelerin bir örnek /homojen olması anlamını taşır. Burada Giddens'in modernlik ile küreselleşme arasında kurduğu ilişki problemlidir. Çünkü o, küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak görmektedir. Oysa küreselleşme bir yandan kültürel birliği sağlarken bir yandan da farklılıkları derinleştirmekte, en azından su yüzüne çıkmasına olanak tanımaktadır. Nitekim küreselleşme sürecinde, homojenlik ve heterojenlik, evrensellik ile özgücülük (particularisme) gibi ikili karşıtlıklar diyalektik olarak bir arada bulunabilir. Hatta küresellik bunu ideolojik olarak teşvik eder görünür. Aslında olayın gerçeği, ekonomik olarak homojenlik (kapitalizm) karşısında kültürel çoğulculuğa izin verilmesidir. İnsanların "tüketim toplumu" nda sadece tüketme eğilimlerinin arttırılması temel hedeftir. Tüketilen şeylerin benzer veya farklı olması ise detaydan ibarettir.

Jonathan Friedman (1992), küresel/ global olan ile ilgili olarak iki farklı görüşün bulunduğuna işaret eder:

i. Kültürel Sosyoloji Yaklaşımı: Daha çok edebiyat alanındaki farklı araştırmaları birleştiren ve Birmingham çevresinden esinlenen yaklaşımdır. Bu yaklaşım insan toplulukları arasında olduğu kadar, maddi ve manevi ögeler arasında da giderek artan bağlantılar, alışverişler ve hareketlerin farkına varılmasına dayanır. Ronald Robertson ve işlevselci sistem kuramcısı Talcott Parsons bu kategoride yer alırlar.

ii. Küresel Sistemler Yaklaşımı: Bu yaklaşım daha önce küresel tarihsel politik iktisat olarak ortaya çıkmıştır. Dünya Sistem Yaklaşımı olarak da bilinen bu bakış, kültüre değinmemesi yüzünden eleştirilmiştir. Bu yaklaşım daha çok politik iktisat alanıyla sınırlıdır. Ancak daha sonra bu alan, kültür ve kimlik konuları da katılarak genişletilmiştir.

Küreselleşme Eleştirisi

Küreselleşme literatüründe önde gelen bir isim olan Ronald Robertson'a göre küreselleşme tartışmalarını yapanlar iki grup halinde sınıflanabilir:

i. Birörnekleştiriciler/Homojenleştiriciler: Bunların başında A. Giddens gibi Marksistler gelmekle beraber bazı işlevselciler de bu kategoride yer alır. Bilimsel ve realist bir epistemoloji taraftarıdırlar. Özne olan bilim adamı nesne olarak dış dünyayı inceler. Sosyal bilimcilerin önemli bir kısmı bu tür yaklaşımı benimser. Modernist bir yaklaşımdır.

ii. Farkçılaştırıcılar/Heterojenleştiriciler: Edward Said ve Stuart Hall en önemlilerdir. Onlar daha çok derin yorumsama/ hermeneutik yaparlar. Bu yaklaşımı daha çok kültürel çalışma yapanlar benimser. Postmodern bir yaklaşımdır.

Jonathan Friedman (1992)'a göre, küreselleşme söyleminin önemli bir kısmı modernitenin ideolojik ürünüdür. Bu konudaki tartışmaların önemli bir bölümü de emperyalizm eleştirisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Tek merkezli kültürel hegemonyanın, örneğin Amerikan değerlerinin, tüketim ürünlerinin ve yaşam biçimlerinin çevre ülke kültürlerinin içine sızarak yaygınlaşması, yani kültürel emperyalizm şiddetle eleştirilmiştir. Çünkü kültürel farkların silinip gitmesi endişesi vardı. Yalnız ekonomik olarak çevre konumunda olan ülkelerde değil, Avrupa'da bile bu kaygılara rastlanmakta, Amerika'nın hamburger ve kola kültüründen çekinilmektedir.

Öte yandan küreselleşme kuramcısı olarak Ronald Robertson (1992) bir küreselleşme modeli önerir. O, küreselleşmeyi nesnel ve öznel bileşenler olarak formüle eder. Küreselleşme bu bağlamda, dünyanın küçülerek baskılanmasını/ sıkıştırılmasını (compression) ifade eden bir terimdir. Ona göre bu baskılanma süreci yeni olmayıp insanlık tarihinde çok gerilere kadar uzanır. Bu küçülme ve baskılanma fikri ise parçalar arasındaki mesafenin azalmasıyla sonuçlanır. Robertson'a göre küresel sistemde en önemli olgu karşılıklı bağımlılıktır. Ona göre hepimizde "daha büyük bir sistemin parçası olduğumuz bilinci", yani tikelcilik (particularisme) gelişir. Düşüncelerinde T. Parsons'ın izlerini taşıyan Robertson, tikelcilik ve evrenselciliğin karşılıklı gelişimini izler. Ona göre tikelcilik yayılarak evrenselleşmektedir. Ayrıca yerel de küresel bir üründür. Örneğin geçen yüzyılda ulus devletlerin karbon kopya gibi çoğalmaları küresel kültürün bir yansımasıdır.

> Küresel köy kavramı, Kanadalı düşünür M. Mc Luhan tarafından ilk kez kullanılmıştır. Özellikle elektronik iletişimin yaygınlaşmasıyla birlikte, dünyanın küçük bir topluluk gibi olacağı anlamına gelmektedir. Örneğin, dünyanın pek çok farklı yerindeki insanlar, televizyon programları yoluyla aynı haber olaylarını izlemektedir.

Resim 5.3

Robertson (1992)'un görüşleri birçok yönden eleştirilmiştir. Örneğin Friedman (1992), Harvey'den yararlanarak zaman ve mekânda küçülmenin ve baskılanmanın ya da tazyik altında kalarak sıkışmanın, salt bilimsel gelişme veya tarafsız teknolojik evrimden kaynaklanmadığını söyler. Bu süreçlerin; sermaye birikiminin, dünya ekonomik stratejilerinin ve özgül toplumsal yapıların etkisiyle ortaya çıktığını savunur. Robertson'un tüm ekonomik, siyasal, toplumsal ögeleri, bütünün parçası olduğumuzun bilincine varma ile anlatmasının sığlığına dikkatleri çeker. Ona göre yerelleşen benzerlikler, küresel toplumsal güç ve koşulların ürünüdür.

Öte yandan post-modern düşünceleri ile tanınan Zygmunt Bauman (1997) da dâhil olmak üzere küreselleşmenin zenginler ve fakirler arasında tabakalaşmayı daha da keskinleştirerek kutuplaşmaya yol açtığı değerlendirmesini yapanlar çoktur. Ayrıca, küreselleşme ile emperyalizm arasında ilişki kurarak yapılan bazı eleştirilere de kulak vermek gerekmektedir. Türkiye'nin önemli politik iktisat-

çılarından Korkut Boratav (2000), Probhat Patnaik (1997)'ten esinlenerek "emperyalizm neden artık sol aydınların söyleminde yer almıyor" sorusunu sormakta ve bu kavramın yerini küreselleşmenin aldığı sonucuna varmaktadır. Bu durumda küreselleşmenin, emperyalizmin yerini alma süreci üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere Patnaik (2000) emperyalizmi, dünyayı belirleyen ekonomik ilişkilerin bütünü olarak tanımlamakta ve dünyada yaşanan tüm dönüşümleri bunun sonucu olarak görmektedir. Onun ve Boratav (2000)'ın itirazı, tüm bu dönüşümlerin artık küreselleşme ile açıklanmaya başlamasıdır. Çünkü bu durum aynı olgunun farklı iki biçimde anlatılması ve dolayısıyla çarpıtılması ile sonuçlanmaktadır.

Boratav (2000)'a göre küreselleşme terminolojisini kullananlar, emperyalizm terminolojisini kullananlardan başlıca üç açıdan farklılaşırlar:

i. Yapısal bağımlılık yerine karşılıklı bağımlılık terimini kullanırlar. Dünyanın eşitsiz ve hiyerarşik yapıya sahip olduğunu görmezden gelerek her şeyin karşılıklı bağımlılığa sahip bir denge içinde cereyan ettiğini savunurlar.

ii. Merkeze çevre ekonomilerinden sistematik olarak aktarılan değerler göz ardı edilerek herkesin eşit olarak yararlandığı bir sistem yaklaşımı sunarlar. Piyasa ilişkilerinin genişlemesiyle daha adil bir kaynak dağılımına ulaşılacağı savunulur. Gelişmiş merkez ile çevre ülkeleri arasındaki bölüşüm mücadeleleri gündeme getirilmez.

iii. Piyasanın eşitsiz güçler arasında oluştuğunu eleştiren yaklaşım terk edilerek piyasaya güven yaklaşımı pekiştirilir. Piyasa eleştirilerden uzak tutularak fetişleştirilir. Buna Fanatik Güven Yaklaşımı da denilir. Böyle bir sistemde devletin rolü hemen hemen hiç yoktur.

Boratav'ın haklı olarak ileri sürdüğü gibi, 21. yüzyılda da geçmişteki tüm eşitsizlikler artarak sürdüğü hâlde küreselci yaklaşımın emperyalizm kavramlaştırmasına egemenliği, onun üstünlüğünden kaynaklanıyor olamaz. Hele hele bağımlılık ve sömürü ilişkilerini görmezden gelen bir yaklaşımın yeterli gibi sunulması mümkün değildir. Ancak Marksizm'in emperyalizm üzerindeki eleştirileri geçerliliğini koruyor olsa da, daha muhafazakâr güçlerin dünya egemenliğini ele geçirmiş olmaları yüzünden işlevini yerine getiremez hale geldiği de açıktır. Burada umutlarını yitiren aydınların teslimiyetçi tutumlarına da önemli bir eleştiri söz konusudur. Ancak birçok küreselleşme karşıtı yeni toplumsal hareket günümüzde küreselleşmeye ciddi eleştiriler getirmektedirler.

Küreselleşme Karşıtı Yeni Toplumsal Hareketler

Alan Touraine (1998)'e göre sosyal hareketler toplumdaki mevcut bağımlılık ve baskılama sistemini dönüştürmeyi amaçlayan eylemlerdir. Bu anlamda sağlıksız görülen bir durum ya da ögenin, bu bir değer, kural veya tabiiyet ilişkisi olabilir, kültürel olarak sorgulanması ve sonucunda sosyal ilişkilerin yeniden inşasıdır. Bu yüzden sosyal hareketler politik hareketlerden farklıdırlar. İktidarı ele geçirme talebinde bulunmazlar. Ancak mevcut sisteme meydana okurlar ve bu meydan okuma sırasında politik sistemle mücadele ederken ortaya çıkarlar. Toplumda "meşruluk krizi" (Habermas, 1971) ortaya çıktığında örneğin toplumda ataerkillik sorgulanmaya başladığında feminist hareketler de ortaya çıkar. Ancak başlangıçta bu sorgulama tam yapılmadan bazı görüşler ithal edilebilir. Başka ülkelerdeki hareketlerin izlenmesi çoğu zaman söz konusudur. Örneğin 1968'de Fransa'da ortaya çıkan öğrencilerin başlattığı özgürlük ve barış hareketi dünyaya yayılmıştır. ABD'de sanayide çalışan kadın işçilerin sömürülmesi sonucunda ortaya çıkan Feminizm de aynı şekilde sanayileşmemiş ülkelerde de yayılmıştır. Küreselleşme karşıtı hareketler ise çok daha farklı bir yapıya sahiptir.

Küreselleşme karşıtı hareketlerin temeli 1990'lı yıllarda emperyalizme ve tekellere karşı direniş olarak atılmıştır. Yeni-liberal görüşlere karşı "Yeni Bir Dünya Mümkündür" sloganı etrafında örgütlenilmiştir. Dünyanın çok değişik kıta ve ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Çok çeşitli aktörleri bir araya getirmiştir. Birbirinden farklı talep ve yaklaşımları barındırması temel özelliğidir. Aynı zamanda geniş ölçüde genç kesim tarafından desteklenmiştir. Çok sayıda bağımsız tekil örgütün bir araya gelmesine yol açmıştır. Birbirinden çok uzak mesafelerde olan insanlar iletişim teknolojilerinden yararlanarak ve ağlar kurarak önemli küreselleşme yanlısı zirve toplantılarını protesto etmişlerdir. Zirve toplulukları 2001'de Brezilya'da; 2004'te Hindistan'da; 2005'te tekrar Brezilya'da; 2006'da Pakistan ve Mali'de;

Gelişmiş Yediler (G 7) ülkeleri A.B.D., Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Kanada'dır.

2007'de Kenya'da; 2009'da yine Brezilya'da toplanmıştır. 2011'de ise Senagal'in Dakar kentinde yapılması planlanmıştır. Ayrıca Dünya Sosyal Formu (DSF)'nun, binlerce örgüt ve aktivisti barındıran ve adeta Enternasyonalist hareketi çağrıştıran bir yapıya sahip olması önemlidir.

Küreselleşme Karşıtı Hareketin çeşitli aşamalardan geçtiği söylenebilir:

i. Birinci aşama: Fransa'da Le Monde Diplomatigue dergisi çevresinde kuramsal temeller atılmıştır. 1999'da ABD'de Seattle'da büyük bir protesto gösterisi düzenlenmiştir. Daha sonraları da Dünya Ticaret Örgütü Bakanlar Kurulu, Dünya Bankası, Gelişmiş Yediler (G7) toplantıları sürekli protesto edilmiştir.

ii. İkinci aşama: Anti-Küresel Hareketin Alternatif/ Alter-Küreselci Harekete dönüşmesidir. Küreselleşme yanlıları Davos toplantıları yaparken, anti küreselciler alternatif olarak ilk toplantılarını Brezilya'da Porto Allegre kentinde yapmıştır. "Sosyal Forum" olarak anılan toplantılar hareketin örgütsel yapısını da ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu yapının temel özelliği herhangi bir hiyerarşi ve karar mekanizmasının olmaması, herhangi bir örgüt disiplininden bağımsız olmasıdır. Alter-Küreselci aşamaya gelinmesinin önemi, sadece protesto gösterileriyle yetinilmeyip alternatif projeler geliştirme potansiyeline sahip olunduğunun gösterilmesidir.

Resim 5.4

iii. Üçüncü aşama: Maalesef üyeler arasında bazı anlaşmazlıklar çıkmış ve taraflar birbirini mahkemeye vermiştir. Güven bunalımı yüzünden ortaya çıkan çatışma birçok üye kaybına yol açmıştır.

Öğrenme Çıktısı

1 Küreselllik, küresel, küreselleşme ve küreyellik kavramları arasındaki farkları açıklayabilme

Araştır 1	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Küreselleşme sürecinin tarihsel gelişimini araştırınız.	Ali Yaşar Sarıbay'ın, yazdığı Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji, İstanbul: Alfa (2000) kitabını okuyunuz.	Küreselleşme karşıtı hareketleri medyadan takip ederek çevrenizdekilerle konuyu irdeleyiniz.

Yaşamla İlişkilendir

Çatışma Çözümlemesi

Şiddete dayanan çatışmaya başvurmamak ve insana saygı göstermek çatışmaların çözümlenmesinde temel kalkış noktası olarak görülebilir. Şiddete başvurmadan saygı içinde davrandığımızda çatışmaların çözümleneceği üzerinde fazla durulmasa da bu onun önemsiz ya da ilgisiz olduğunu göstermez. Son yılarda çatışma çözümlemesi literatüründe, çatışmacı kültürün karşısında farklı bir kültür ve gelenek olarak Mahatma Gandhi (1869-1948)'den söz edilmeye başlanmıştır. Hatta kapsamlı/esaslı çatışma çözümlemesi yaklaşımının barışçı gösteriyi içermesi gerektiği de düşünülmektedir.

Mahatma Gandhi'nin yaklaşımı, 1920'li yıllarda İngiliz sömürgeciliğine karşı Hint pasif direnişini simgeler ve daha sonra Güney Afrika'daki ırkçılık karşıtı hareketlere de temel oluşturması ile tanınır.

M.Gandhi'nin barış temelli önemli mesajlarından bazı örnekler şunlardır:

"Göze göz dişe diş düşüncesi dünyayı kör edecek."

"Güç fiziki kapasiteden değil, boyun eğmeyen iradeden gelir."

"Adaletsiz rejimi, adaletle yıkınız ve alkışlar önüne kansız elle çıkınız."

" Basit yaşa ki başkaları da var olabilsin."

"Haksızlıkla tüm insanlar seni takip edeceğine, adaletle hareket edip tek başına kal daha iyi."

"Her sabah kalktığım zaman kendime şöyle söz veririm: Dünya üzerinde vicdanımdan başka kimseden korkmayacağım. Kimsenin haksızlığına boyun eğmeyeceğim. Adaletsizliği adaletle yıkacağım."

"Sevgi insanlığın, şiddet hayvanlığın kanunudur."

"Şiddet göstermeme, inancımın birinci maddesidir."

"Zayıf insanlar affedemezler. Affetmek güçlülere has bir özelliktir."

Tamamen barış, anlayış ve sevgi üzerine kurulu olan bu mesajların tüm insanlar için öğretici olduğunu kabul etmek gerekir. Özellikle insanlara sevgi ve saygı göstermek, insan olmanın vazgeçilmez koşuludur. Bu nedenle barış içinde yıkıcı çatışma ortamlarına düşmeden yaşamayı öğrenmek ve öğretmek gerekmektedir.

Kaynak: Kasapoğlu, 2011.

TOPLUMSAL YAPI VE KURUMLAR

Bir toplumsal sistem içinde insan ilişkileri toplumsal kurumlarla düzenlendiğinde ortaya "toplumsal yapı" çıkar. Yapı, sistem özelliği gösterir ve bir bölümündeki değişmeler diğerlerini de etkiler. Bu bağlamda toplumsal kurumlar nasıl davranılacağını belirleyen "toplumsal kurallardır" veya bunların birleşimden oluşur. Örneğin ekonomi veya siyaset birer kurum olarak ekonominin ve siyasetin nasıl yapılacağına dair genel ilke kuralları belirler. Söz gelimi yolsuzluk ve rüşvetin ahlak dışı olduğu gibi kurallar koyar.

Buradan açıkça görüldüğü gibi toplumsal yapı kavramının en önemli bileşeni toplumsal kurumlardır. Temelde altı toplumsal kurum vardır: aile, ekonomi, siyaset, eğitim, din ve sağlık. Ancak bazen bunlara bilim, ordu ve medya da eklenmektedir. Tablo 5.1 ve 5.2 temel ve diğer toplumsal kurumların özelliklerini göstermektedir.

Kurumlar arası karşılaştırma yapıldığında bazı ortak özelliklere sahip olduğu görülür. Örneğin hepsi toplumda belirli ihtiyaçları karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Nitekim Parsons (1961) toplumsal yapıda temel dört işlev ve bunları yerine getiren kurumları bir model halinde ortaya koyar:

i. Bütünleştirme işlevi: Aile ve eğitim toplumda bu işlevi gören temel kurumlardır.
ii. Yönlendirme işlevi: Siyaset kurumu, siyasal parti örgütleri aracılığıyla bu işlevi yerine getirir.
iii. Uygulama işlevi: Toplumda ekonomi kurum olarak üretim, tüketim, bölüşüm vb. ilişkileri düzenler.
iv. Koruma işlevi: Din kurumu bazen çatışmaya yol açsa da işlevselciler tarafından olumlu işlevi ön plan çıkartılır. Çünkü kurum olarak din, tüm insanlar arasında eşitlik ve adaleti kurmak üzere kurallar koyar.

dikkat

Toplumsal yapı incelemeleri sadece makro düzeyde ve sistem tanımı ile ilişkilendirilerek yapılmaz. Ayrıca mikro düzeyde de incelenebilir çünkü gündelik yaşamdaki ilişkiler de gelişigüzel ortaya çıkmazlar. Bu düzeyde de belirli kurallar ve düzen vardır. Örneğin nasıl konuşmaya başlanacağı, nasıl yürüneceği, nasıl yemek yeneceği, nasıl insanların birbirine tanıştırılacağı hep kurallara bağlanmıştır. Bu gündelik yaşamda toplumsal gerçeğin nasıl inşa edildiği, nasıl sürdürüldüğünün incelenmesi Sembolik Etkileşim olarak adlandırılan kuramsal sosyolojik yaklaşımın alanına girer.

Tablo 5.1 Temel toplumsal kurumlar ve özellikleri

Toplumsal Kurumlar	Karşıladıkları Temel İhtiyaçlar	Grup/ Örgütsel Yapıları	Sahip Oldukları Bazı Temel Değerler	Yerine Getirdikleri Bazı Roller	Koydukları Bazı Kurallar
Aile	Üremenin düzenlenmesi, Çocukların korunması ve toplumsallaşma.	Akrabalar, Akrabalık grupları.	Cinsel sadakat, düzenli ilişkiler, büyüklere saygı.	Baba, anne, çocuk, amca, hala, yenge, büyükanne ve baba v.b.	Bakacağın kadar çocuğa sahip ol, eşe vefa göster.
Eğitim	Bilgi ve becerileri kuşaktan kuşağa aktarmak.	Her dereceden okullar, öğretmen sendikaları, öğrenci kulüpleri, dernekleri	Akademik dürüstlük, başarı, sakin olmak.	Öğretmen, öğrenci, okul yöneticisi, öğrenci dernek başkanlığı, sınıf başkanlığı.	Ev ödevini yap, dersini hazırla, Arkadaşlarından kopya çekme veya onları ihbar etme.
Din	Ölümden sonraki yaşamla ilgili düşünceler, çile vekayıpların anlamı, Tanrı ile iletişime geçmek.	Cami/kilise ve sinagog cemaati, bağış kuruluşları, dinsel dernek ve vakıflar.	Tanrı için Kuran, İncil ve Tevrat okumak.	Peygamber, imam, rahip, haham, öğretmen, misyoner, din değiştiren.	İbadete katıl, para bağışla, öğretiyi izle.
Ekonomi	Mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımı.	Bankalar, sendikalar, şirketler, işletmeler.	Para kazanma, zamanında faturaları ödeme, etkin üretim.	İşçiler,çalışanlarsatıcılar, kredi verenler, borçlular, danışmanlar.	Kârını maksimize et. Müşteri daima haklıdır. Çok çalış.
Siyaset	Güç ve otorite hiyerarşisi kurmak.	Siyasal partiler ve parlamento.	Çoğunluk Kuralı. Kutsal güven göstermek için oy kullanma hakkı.	Cumhurbaşkanı, başbakan, milletvekili, seçmen, aday.	Tek oy hakkı var. Oy vermek hem ayrıcalık hem de haktır.
Sağlık	Hasta ve rahatsızları tedavi etmek, bakım sağlamak.	Hastaneler, klinikler, eczaneler, sigorta şirketleri.	Hipokrat yemini, sağlığı korumak, doktorun tavsiyelerine uymak.	Hekim, hemşire, hasta, eczacı, Sigortacı.	Hastaları suiistimal etme. Mümkün olan iyi sağlık hizmetini ver.

Kaynak: Henslin, 2001: 99.

Tablo 5.2 Diğer toplumsal kurumlar ve özellikleri

Diğer Toplumsal Kurumlar	Karşıladıkları Temel İhtiyaçlar	Grup/Örgütsel Yapıları	Sahip Oldukları Bazı Temel Değerler	Yerine Getirdikleri Bazı Roller	Koydukları Bazı Kurallar
Hukuk	Sosyal düzeni muhafaza etmek.	Polis, mahkemeler ve hapishaneler.	Suçluluğu kanıtlanana kadar masumiyet.	Hâkim, savcı,polis, avukat, mübaşir, gardiyan.	Sorguda doğruyu söyle. Kanıt gösterme kuralına uy.
Bilim	Çevreyi yönetmek.	Yerel, devlet, bölge, ulusal ve uluslararası dernekler.	Tarafsız, nesnel araştırma, araştırma bulgularını yayınlamak.	Bilim insanları, teknisyen ve yöneticiler.	Bilimsel yöntem kurallarına uy. Bütün araştırma sonuçlarını saklamadan paylaş.
Ordu	Düşmandan korunmak, ulusal çıkarları desteklemek.	Ordu,donanma, sahil güvenlik, jandarma.	"Ülkesi için canını vermek onurdur." Ölesiye çarpışmak.	Asker, acemi, erat, subay, mahkûm, casus.	Savaşa hazır ol. Üstlerine itaat et. Emirleri sorgulama.
Kitle İletişim/ Medya	Bilgiyi yaymak, Kamuoyu oluşturmak, olayları rapor etmek.	Televizyon ağları, radyo istasyonları, yayınevleri.	Zamanında, güvenilir, geniş kitlelere hitap eden, özgür yayın yapmak.	Gazeteci, yazar, editör, haberci, Yayıncı.	Güvenilir, dürüst ve zamanında yararlı ol.

Kaynak: Henslin, 2001.

Bir Sosyal Kurum Olarak Ekonomi

Alışverişlerin yüz yüze yapıldığı pazar, anlamını çoktan geride bırakarak mal ve hizmetlerin değiş tokuş edildiği mekanizma anlamını kazanmış olsa da "piyasa" (/market) sosyolojik açıdan çok önemlidir. Nitekim bu piyasa/ pazara artık ekonomi denilmekte ve insanların tüm ilişkileri bu piyasa ya da ekonomi tarafından belirlenmektedir. Hatta daha çokçası da kâğıt üzerinde adı "serbest piyasa ekonomisi" olan ekonomik sistem tarafından tüm insanların refahı etkilenmektedir. Ekonomik dalgalanmalar fiyat hareketlerini, borsayı, işsizlik ve yoksulluğu hatta ne satın alacağımızı ve almayacağımızı belirlemektedir.

İnsanlar arasında eşitsizliğin kökeni, üretimden elde edilen kârın adil olarak paylaşılmayıp sermayedarın elinde toplanmasından kaynaklanır. İnsanların doğa ile olan en temel ilişkisi üretim ilişkisidir. Bu nedenle eşitsizliklerin nasıl doğduğunu sanayi öncesi toplumlardan itibaren incelemek gerekir (Henslin, 2001):

i. Sanayi öncesi toplum (preindustrial society): İnsan grupları "avcı" (hunting) ve "toplayıcı "dır (gathering). Sadece ihtiyaç duyulan yiyecekler, barınmak ve ısınmak için çalı çırpı toplanır. Buna "geçimlik ekonomi" (subsistence economy) denir. Sürekli yeni yerlere göç ederek ihtiyaçlar karşılanır. Zaman içinde hayvan besleme ve bitki yetiştirme keşfedilerek öğrenilince insanlar belirli yerlerde yerleşmeye başlar ve "bahçıvanlık" (horticulture) yaparlar. "Tarım toplumu" (agricultural society) denilen dönem başlar.

Artık sürekli besin peşinde koşmak yerine, yerleşik hâle geçerler ve artan zamanlarında silah veya giyecek yaparlar. Hatta zamanla silah yapan, giyecek yapan, yiyecek yapan olarak aralarında iş bölümüne giderler. İşte bu kendi geçimleri dışında üretim yapanlar, bunları diğer ihtiyaç maddeleri ile değiştirirler ve ilk kâr veya artı ürün (surplus) amaçlı ticaret böyle başlar. Bu durum yine ilk olarak insanlar arasındaki "eşitsizliklere" (inequality) kaynaklık eder. Daha sonra sabanın (plow) icadı ise tarım toplumun gelişmesine yol açar ve dolaysıyla eşitsizliklerin artmasını hızlandırır.

ii. Sanayi toplumu (industial society): 1765 yılında buhar makinesinin keşfi ile sanayi toplumu başlar. Buhar gücü ile çalışan makinelerin yapılması ile sanayi üretimi ve kârlar/artı ürün (surplus) daha önceki hiçbir dönemle karşılaştırılamayacak derecede artar. Bunun sonucunda sadece aynı ülke içinde değil ülkeler arası eşitsizlikler de artar ve bağımlılık ilişkilerini geliştirir. Kötü çalışma koşullarında işçiler sömürülür ve emeklerine işveren tarafından el konulur. Artık ihtiyaçlar için değil, daha fazla tüketim için üretilmektedir. İnsanların yaşam eğilimleri değişir, refah göstergesi olarak tüketime başlanır. Thorstein Weblen (1912) buna "gösterişçi tüketim" (conspicuous consumption) der. Ayrıca, çok çalıştıkları ve kazandıkları halde harcamayan ve tasarruf ederek biriktirenler Weber'e göre Protestanlardır ve onlar kapitalizmin ortaya çıkmasına yol açarlar. Weber'in "Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eserinde kurduğu bu ilişkinin daha sonra çok eleştirildiği belirtilmelidir.

Eşitsizliklerin çok eski zamanlara dayandığını belirledikten sonra dünyadaki mevcut ekonomik sistemleri incelemek ve aralarındaki farkları kısaca sergilemek uygun olacaktır:

Kapitalizm

İçinde yaşayanlar için oldukça olağan gelen kapitalist sistemin belirli özellikleri vardır:

i. Üretim araçlarının özel mülkiyeti vardır.

ii. Bireyler sermaye, toprak ve makinelerin sahibidir ve ne üretileceğine kendileri karar verirler.

iii. Kâr amacı gütmek çok önemlidir. En az maliyetle en fazla kârı elde etmek hedeflenir.

iv. Piyasada rekabet, satın almak ve satmak isteyenler arasında yapılır. Aslında serbest piyasada mal ve hizmetlerin serbestçe rekabet edeceği düşünülürse de bu gerçek değildir. Piyasaya devletin müdahalesi söz konusudur. Bu nedenle refah veya devlet kapitalizmi denilir.

✓ Kapitalizm emeğin alınıp satılması ile ortaya çıkmış bir rejim sistemidir.

Resim 5.5

Sosyalizm

Sosyalizm, kapitalizme karşıt bir ekonomik sistem olarak bazı temel özelliklere sahiptir:

i. Üretim araçlarında toplumun ortak mülkiyeti söz konusudur.

ii. Merkezî planlama vardır. Neyin ne kadar nerede üretileceğine devlet karar verir.

iii. Malların üretimi paylaşımında kâr amacı güdülmez.

iv. Rekabet yoktur.

Ne kapitalizm ne de sosyalizmin saf şekillerine dünyada rastlanmaz. Örneğin sosyalizmde teknokratlar daha iyi ücret ile çalışıp refahtan daha yüksek pay almışlardır. Gerek kapitalizm gerekse sosyalizm, eşitsizlikleri arttırdığı için son derece eleştiri alır. Bu nedenle gelişmiş sanayi toplumlarında,

örneğin ABD'de devlet; işsizlere sigorta ve yardım, vergi indirimi, ucuz konut ve ücretsiz sağlık hizmeti, kâr amacı gütmeyen pek çok yaşlı ve çocuk bakımı hizmeti, asgari ücretin belirlenmesi ve bunun altında işçi çalıştırmanın yasaklanması, emeklilikte sosyal güvenlik gibi bazı iyileştirici tedbirler almak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde 1989'da Berlin Duvarı'nın çökmesinden sonra merkezî planlamanın pek de uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Örneğin Rusya'da piyasa koşullarına göre daha esnek bir ekonomiye geçmek zorunda kalınmıştır. Çin de sosyalizm yerine serbest piyasa ekonomisine geçmeye çalışmaktadır. Çin, topraklarını ulus ötesi sermaye ve teknolojiye açarak, işçilerinin yeni piyasa sisteminde yetişmesini ve böylelikle piyasaya uyum sağlamasını hedeflemektedir.

Resim 5.6

Sosyalist ülkeler kapitalist özelliklere yelken açarken, kapitalist ülkeler de sosyal refahı sağlamak üzere sosyalist programlar geliştirmektedirler. Buna "Yakınlaşma Kuramı" (convergence theory) adı da verilmektedir.

Öğrenme Çıktısı

2 Toplumsal yapı içinde kurumların özelliklerini açıklayabilme

Araştır 2	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Ekonominin neden temel bir toplumsal kurum olduğunu araştırınız.	Charlie Chaplin'in "Modern Zamanlar" filmini izleyerek, endüstrileşme ve toplum ilişkisini açıklayınız.	Bilimin sahip olması gereken temel değerler nelerdir tartışınız.

KAPİTALİZMİN KÜRESELLEŞMESİ

Çağımız küreselleşme çağı olarak da adlandırılmakta ve kapitalizm küreselleşmektedir. Bu nedenle bu olgunun daha dikkatli olarak analizi gerekmektedir. Ancak bu konuda İşlevselci ve Çatışmacı Sosyolojik yaklaşımlar farklı görüşler ileri sürmektedir. Hem ekonomi kurumunun hem de çağımızın sorununun daha iyi anlaşılması açısından her iki yaklaşıma ayrı ayrı yer verilmiştir (Henslin, 2001).

İşlevselcilere Göre Kapitalizmin Küreselleşmesi

İşlevselci yaklaşıma göre iş ve çalışma, sosyal dayanışmanın temelidir. Durkheim tarafından da belirtildiği üzere geleneksel toplumlarda "mekanik dayanışma", modern toplumlar ise "organik dayanışma" vardır. Kentlerde artan nüfus sonucu ortaya çıkan iş bölümü insanların birbirine bağımlı olmasına yol açar. Örneğin taksi ve otobüs şoförleri greve giderlerse ulaşım durur. Aynı şekilde günümüzde küresel ölçekte, uluslararasında iş bölümü ve bağımlılık ortaya çıkmıştır. Küresel boyutta dev şirketler kapitalist sistemde güç kazanmıştır. Onların müdahalesi sistemi işlemez hâle getirebilecek güçtedir. Bu dev şirketlerin

bir özelliği de sahipleri ile yöneticilerinin ayrı olmasıdır. Bunlara "korporasyonlar" (corporations) denilmektedir. Bunların binlerce hissedarı vardır. Buna rağmen vergisini ödeyen, kâr ve zararlarını paylaşan bir yapıya sahiptirler. Ulus ötesi dev şirketlerin kötü yönetildiğinde uğranılan zararlar ölçüsüzdür. Ancak işlevselciler bunu göz ardı ederler. Onlara göre tüm dünya kuzey ve güney veya doğu ve batı olarak ikiye bölünmüştür ve birbirine bağımlıdır. Amerika'da yaşayan bir otomobil sahibi bile Japon arabası kullanıyorsa Tokyo'daki fabrikanın üretimine bağımlıdır. Buna "küresel iş bölümü" denilmektedir. İşlevselciler serbest piyasada elde edilen kârların büyüklüğünden etkilenmekte ve daha ucuza üretilen malların tüketiminin dünyadaki herkesin yararına olduğunu düşünmektedir. Bazı ülke yöneticileri de bu zihniyeti taşırlar. Ucuza ithal edilen mallar sayesinde toplumun tepkisini frenlerler. Ancak küresel iş bölümünün olumsuz etkileri de vardır. Örneğin bir malın daha ucuza gelmesi nedeniyle ithal edilmesi, o sektörde çalışan işçilerin işsiz kalmasına yol açmaktadır. Buna karşılık İşlevselciler gelişen yüksek teknolojinin hizmet sektörlerinde yeni iş alanları açtığını söylerler. Güneyde yaşayan yoksul ülke çalışanlarının da düşük ücretle de olsa iş bularak refahlarının görece yükseldiğini iddia ederek tabloyu olumlu görmekte ısrar ederler.

dikkat

Dünya Bankası da bu zihniyeti destekleyen böyle bir kuruluştur. Küresel kapitalizmi desteklemek için yoksul ülkelere krediler verir.

Resim 5.7

Çatışmacılara Göre Kapitalizmin Küreselleşmesi

Çatışmacı Yaklaşım ise güç/iktidar (power) dağılımı üzerinde durur. Küresel kapitalizm sayesinde işçilerin nasıl daha fazla sömürüldüğünü ve istismar edildiğini anlatır. "İç çember" (inner circle) (Useem,1984) tarafından yönetilen dev şirketlerin kendi aralarında rekabet etseler de çıkarlar söz konusu olduğunda nasıl birleştiklerine dikkati çeker. Bu dev şirketlerin yöneticileri küresel kapitalizmin muhafaza ve sürdürülmesinde ortak hareket ederler. Âdeta birbirine "kilitlenmiş" olarak davranırlar (interlocking directorates). Kuşkusuz bu dev şirketlerin çoğu ABD'dedir. Kuzeyin merkezi olarak ABD, dünyadaki diğer ekonomik ilişkileri belirleyecek güce ulaşmıştır. İşçiler işlerini kaybettikçe bu şirketlerin kârı artmaktadır.

Korporasyonlara dayalı kapitalizm demek dev şirketlerin kapitalizme hükmetmesi demektir. Bu şirketler kendi ülkelerinde "monopol" olamazlarsa diğer ülkelerden ortaklar bularak "oligopol" hâline dönüşmektedirler. Daha sonra siyasete de girmekte ve kendilerine destekleyen politikacılara ulaşmaktadırlar. Abartma gibi görünse de ABD'de yönetim bu biçimde işlemektedir. Nitekim C.W. Mills (1964) "iktidar seçkinleri" derken uzun yıllar önce bu dev şirketlerin gücünü görmüştür. Bir yanda sermaye, diğer yanda sermayeyi destekleyen politikacılar ve ordu söz konusu seçkinleri temsil etmektedir. Sonuç olarak dev şirketlerin çıkarları ile tepedeki siyasal liderlerin amaçları birbiriyle yakınlaşmaktadır. Örneğin, George Bush'un başkan olduğu dönemde Condoleezza Rice hem ABD'nin dış işleri bakanı hem de Texas'taki petrol şirketlerinin hissedarıydı. Bu ulus ötesi şirketlerin tüm dünya politikasını yönlendirme gücü barış yerine savaş endüstrisinin de iştahını kabarttığından, yakın dönemde dünyaya barış gelmesi kolay değildir.

Küresel kapitalizm hakkında bir örnek de dünyaca ünlü kot pantolon firması Levis (Levi Strauss Co.)'in 1989'da en yüksek kârını elde etmesinin hemen ardından 1990 da, ABD'nin Texas eyaletinde bulunan fabrikasını bir gecede kapatması ve Costa Rica'da yenisini açmasıdır. Bunun üzerine aynı gün Texas'ta 1500 Meksika kökenli kadın işçi önceden haber verilmeden işten atılmıştır. Levis bu şekilde ABD'deki 24 fabrikasını kapatmış ve başka ülkelerde emeğin çok ucuz olduğu yerlerde açmıştır. Nitekim Nike gibi çok ünlü bir ayakkabı firması,

Matel gibi çok büyük bir oyuncak markası hep fabrikalarını uzak doğuya Endonezya'ya, Malezya'ya veya Çin'e taşımışlardır. Türkiye'de de bu eğilimleri gözlemek mümkündür. Bazı firmalar Bulgaristan'a bazıları Çin'e fabrikalarını taşımışlardır.

Başka bir örnek ise, iş yeri felaketlerine duyarsızlık sonucu birçok işçinin ölmesidir. Örneğin yine ABD'de 1991'de North Carolina'da tavuk çiftliğinde çok büyük bir ulus ötesi şirket olan Imperial Food'un üretim tesislerinde tavuklar çalınmasın diye kilitlenen kapılar yüzünden 54 işçi çıkan yangından kaçamayarak ölmüştür. İş güvenliği kurallarına uyulmamış, yeterli müfettiş tayin edilmemiştir. 180.000 işçiye karşılık 27 müfettişin güvenlik sağlaması mümkün olmamıştır. Ülkemizde de maden işçileri sürekli grizu patlamasından hayatlarını kaybetmektedirler. İş güvenliği koşullarına uyulmaması yaygındır. Nitekim İstanbul'da şehrin ortasında depolanan gaz tüpleri infilak etmiş, onlarca çalışan hayatını kaybetmiştir.

Küresel kapitalizmin sosyolojik açıdan önemli iki örneği de kuş ve domuz gribi salgınlarında herkesin gözü önünde yaşanmıştır. İlk olarak 2005/2006 kuş gribinde kanatlı hayvanların açıkta dolaşmasına izin verilmeyerek binlercesi imha edilmiş ve bu durum entegre tesislerde tavuk ve yumurta üreten büyük şirketlerin yararına, fakir halkın aleyhine olmuştur. Yoksul çiftçi veya köylü aileler ucuz protein kaynağından olurken büyük şirketler kârlarına kâr katmışlardır. 2009 domuz gribi olayında ise, ulus ötesi dev ilaç firmaları Dünya Sağlık Örgütüne dahi sızmış ve sahte pandemi (salgın) riski yaratarak milyonlarca doz aşı satmışlardır. Bu konuda Türkiye'de de başta sağlık personeli olmak üzere birçok kişiye risk taşıyan aşılar yapılmış, daha sonra da satın alınan çok sayıda aşı imha edilmiştir.

Öğrenme Çıktısı

3 Küreselleşme ve kapitalizm arasında ilişki kuran farklı sosyolojik yaklaşımları değerlendirebilme

Araştır 3	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Kapitalizmi sosyalizmden ayıran özellikleri araştırınız.	"Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik ve İşçi Sınıfı" (der. E.Ahmet Tonak) Ankara: İmge (2000) kitabını okuyarak öğrendiklerinizle ilişkisini kurunuz.	Sizce insan haklarının korunmasına yönelik temel düzenlemelerde en büyük eksiklik neler olabilir tartışınız.

Araştırmalarla İlişkilendir

Oyun Kuramı

Çatışma tipleri ile onun çözümlenmesi arasında zorunlu olarak ilişki kurmak gerekmektedir. Pazarlık ve sosyal oyunlarda (games) etkili stratejiler konusunda oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Önemli olan belirsiz koşular altında taraflar pazarlık ederken, mevcut oyun ve pazarlık stratejisi seçenekleri arasından en ussal olanı seçebilmektir. Bu nedenle sosyolojinin "Rasyonel Seçim Kuramlarından" (Rational Choice Theories) yararlanılmaktadır. Bu kuram insanların amaçlarına erişmek için etkili tercihlerde bulunduklarını ve dolayısıyla akılcı olduklarını varsayar. Kuşkusuz kaynaklar sınırsız olmadığı için kıt kaynaklar ve sürekli değişen ihtiyaçlar karşısında insanlar değerlendirmeler yaparak tercihlerde bulunmak zorundadır. Sosyolojik olmakla birlikte iktisat ile yakından ilişkili olan bu kuramın temel önermesi "Her şeyin bir bedeli vardır veya her şey için bir fiyat vardır" şeklindedir. Sonuç olarak 1960'lı yıllarda temel eserleri verilmeye başlayan ve Alışveriş Kuramı olarak da tanınan bu kuram insanları kıtlık dünyasının rasyonel karar alıcıları olarak görmektedir. Çünkü ünlü sosyolog Simmel'in de belirttiği gibi, "İnsanlar arasındaki ilişkiler büyük ölçüde bir şeyler vermek ve bunun karşılığında bir şeyler almak temeli üzerine kuruludur." Son yıllarda Akılsal Seçim Kuramına yönelik ilgi artmıştır. Öyle ki, Amerika'da bu konuda bilimsel bir dergi çıkarılmaya başlanmıştır. Toplumsal sistemlerin, son derece mikro düzeyde bir akılcı bireysel davranış kuramı temelinde ele almak eğilimi giderek artmaktadır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta, Rasyonel Seçim Kuramına dayandırılarak geliştirilen bu tür pazarlık ve oyunların daha çok ekonomik ve matematiksel temelli modeller olmalarına karşılık, ampirik olarak uygulamalarının sınırlılığıdır. Literatürde bu sosyal çatışma ve oyun çeşitleri "Çatışma Çözümleme Biçimleri" olarak anılmaktadır. Diğer bir ifade ile sosyal problemlerin ortaya konmasında ve açıklanmasında "Oyun Kuramı" bir araç olarak kullanılmaktadır. Burada temel nokta oyunların da gerçek yaşamdan örneklere dayanması ve belirli bir oyundaki oyuncuların stratejilerini izleme yoluyla, gerçek yaşamda da insanlara, siyasal partilerin veya devletlerin nasıl davranacaklarını öngörebilme fırsatını tanımasıdır. Bu nedenle Oyun Kuramı hakkında kısa bilgi ve ona dayalı bir örnek vermek uygun olacaktır.

"Oyun Kuramı" aslında iki veya daha fazla katılımcı arasındaki stratejik etkileşimin incelenmesinde kullanılan analitik bir araçtır. Birbirine güvenmeyen taraflar arasındaki karmaşık sosyal ilişkiler sırasında, belirli riskler alarak tarafların işbirliği yapabileceklerini basit sayısal model aracılığıyla göstermeye çalışır. Bu oyunlar video oyunlarından farklı olarak daha soyut ve varsayımsal/hipotetik olarak çok geniş bir yelpazedeki sosyal ortamlara uygulanabilir özelliktedir. Gerçek yaşam koşullarına uyarlamak üzere kullanılan oyun kuramı tipik olarak beş bileşenden oluşmaktadır:

i. Oyuncular
ii. Her oyuncunun sahip olduğu stratejiler
iii. Oyuncuların davranışını yöneten kurallar
iv. Oyunun belirli bir noktasında oyuncuların yaptıkları seçimler sonucunda elde edeceği yarar veya uğraşacağı zarar anlamında çıktılar
v. Her oyuncunun olası her çıktıya karşılık beklediği ödeme/bedel (pay-off)

Bu kurama göre, her oyuncunun her ortamda kendine en fazla yarar sağlayacak stratejiyi arayacağı kabul edilir. Ayrıca gündelik yaşamda birçok sorun veya konunun basit bir oyun gibi görülebileceğini varsayar. Bu oyunlarda genelde iki kişinin birbirine karşıt konumda bulunması söz konusudur. Birisinin daha fazla çıkar elde etmesi diğerinin fazla ödemede bulunmasını gerektirir. Karşılıklı en az zarara uğraşması veya en fazla yarar elde edilmesi, her iki tarafında stratejilerini koordine etmelerine bağlıdır. Aksi takdirde karşılıklı olarak ödenen bedel artabilir. Aynı çıktının paylaşılması verimsiz sonuç elde etme anlamına gelir. Tüm bunları göstermek için kullanılan oyunların en bilineni "Mahkûmların İkilemi Oyunu"dur (The Prisoner's Dilemma Game).

Bu oyuna göre, hapishanede aynı suçu işlemiş iki tutuklu bulunmakta ve yöneticiler birbiriyle görüşmeyen mahkûmlara itiraf etmelerini sağlamak üzere aynı teklifi ayrı ayrı götürmektedir. Burada amaç tutukluların birbirinden habersizken, hangi akıl yürütmelerde bulunarak, kendileri için en az bedel ödemeyle sonuçlanacak stratejiyi seçebileceklerini nazari olarak göstermektir. Yöneticiler oyun gereği tutuklulara şu önerilerde bulunurlar:

i. Hiçbiriniz itiraf etmezseniz, elde delil bulunmadığı için ikiniz de çok az bir ceza alacaksınız (örneğin iki yıl).

ii. Biriniz itiraf eder, diğeri etmezse, yöneticilere yardımcı olmaktan dolayı itiraf edenin cezasında indirime gidilecek hatta serbest kalacak, diğeri çok daha şiddetle cezalandırılacaktır (dokuz yıl gibi).

iii. İkiniz de itiraf ederseniz, suç sabit olacağından bir miktar ceza ile kurtulacaksınız (örneğin beşer yıl ceza).

Oyunda tutukluların, itiraf etmediklerinde en fazla cezayı yeme olasılığı bulunduğundan mutlaka itirafı seçecekleri düşünülmektedir. Çünkü birbirlerine güvenmedikleri için kendileri için en az ceza ile kurtulma olasılığı sağlayan itiraf etmeme yolunu tercih etmeyecek ve itiraf seçeneğini kullanacaklardır. Maalesef yaşamın birçok alanında insanlar birbirine güvenemediklerinden; en uygun seçeneği belirlerken, kazanma yerine en az kaybettirecek olanı seçmektedirler.

Oyun kuramından üretilen birçok önermenin ampirik çalışmalarda kullanılması mümkündür. Ancak buradaki diğer kabullerle/sayıtlarla birlikte temel nokta; pazarlığın ya da tarafların her ikisine de kazandıracak olan taleplerin kesişme noktasıdır. Diğer bir ifade ile belirli koşullarda tarafların kaybetmek yerine, bir şekilde kazançlı çıkarak en fazla yarar sağlamalarını olanaklı kılacak stratejiler bulunmaktadır. Oyun Kuramı da, akılsal seçimlere dayanarak bunun gerçekleşme sürecini bize nazari olarak göstermektedir.

Öte yandan psikologlar bireyin toplumdaki değerlere bağlı olarak kararsız kaldıkları ortamlarda çatışmanın yoğunlaşacağı üzerinde durmaktadırlar. Bu değerlerdeki çatışma aslında toplu pazarlık veya oyun kuramından farklı olarak çatışma çözüm biçimlerine ihtiyaç olduğunu bize göstermektedir. Burada çatışmanın çözümlenmesi için değerlerde bir tür bütünleşmeye ihtiyaç vardır. Bu da ancak çatışan değerlerin 'araçsallaştırılması' ya da ikinci düzeyde değer haline dönüşümünü kabul ile mümkün görünmektedir. Örneğin, iki bağımsız ulus, birbirine ters düşen ekonomik olmasa da farklı değerleri değişmediği için ticari anlaşma yapamayabilir. Ancak ilişki sadece ekonomi alanında sınırlanabilir ve ekonomiye verilen değer en üstte yer alırsa anlaşma sağlanabilir. Farklı politik ve inanç sistemlerinden ülkeler arasında ekonomi ile sınırlı ilişkiler olabilir. Buna sosyalist ve kapitalist ülkeler veya İslam veya Hıristiyan ülkeler arasındaki sıkı ekonomik ilişkiler örnek olarak verilebilir.

Kaynak: Kasapoğlu, 2011.

KADIN VE ÇALIŞMA YAŞAMI

Ekonomik eşitsizliklerin en geniş olarak gözlendiği yer kadın istihdamıdır. Bu konuda çok çeşitli uygulamaları değişik derecelerde gözlemek mümkündür. Bunların çoğu aynı zamanda etnisite ile birlikte gözlenmektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık aşağıdaki maddelerle özetlenebilir:

i. İzole ederek ayrımcılık yapma (isolate discrimination): Bir iş yerinde bir beyaz erkek yöneticinin kendi başına, bu yönde örgütsel bir politika olmadığı halde kadın veya göçmen erkeklere iş vermemesi ve daha kalitesiz de olsa beyaz erkek işçileri tercih etmesidir.

ii. Küçük grup ayrımcılığı (small group discrimination): Bir grup erkek yöneticinin yine kendi başlarına, bu yönde bir örgüt politikası olmadığı hâlde kadınları sevmedikleri için iş yerlerinde onların yükselmesini engellemeleridir.

iii. Doğrudan kurumlaşmış ayrımcılık (direct institutionalized discrimination): Bir iş yerinde açık bir örgüt

Resim 5.8

politikası olarak ayrımcılık yapılmasıdır. Örneğin bazı görevlerin erkekler için tanımlanması ve buralarda kadın çalıştırılmaması dolayısıyla cinsiyete dayalı ayrımcılık yapılmasıdır.

iv. Dolaylı kurumlaşmış ayrımcılık (indirect institutionalized discrimaination): Toplumdaki iş bölümünde bazı işlerin erkeklere bazılarının kadınlara ait olduğuna dair yerleşmiş uygulamaların sürdürülmesidir. Örneğin fiziksel güç gerektiren işlerin erkeklere ait olduğu, polis ve askerler gibi cerrahların da erkek; çocuk hastalıkları uzmanlarının, öğretmen ve hemşirelerin kadın olması gibi.

dikkat

Türkiye'de bazı mesleklerde örneğin öğretim üyeleri arasında kadınların fazla olması gibi bazı istisnalara rağmen kadın istihdamında ayrımcılık çok büyüktür. Örneğin, Hanehalkı işgücü Araştırması sonuçlarına göre; 2015 yılında, Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde istihdam oranı % 46 olup, bu oran erkeklerde % 65, kadınlarda ise % 27,5'tir. Aslında kırsal kesimde kadınların % 90'nının ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığını göz ardı etmemek gerekmektedir.

Resim 5.9

Her toplumda dolaylı kurumlaşmış ayrımcılık yaygındır. Örneğin, ABD'de sekreterlerin % 98'i kadın iken mühendislerin sadece % 8,3'ü kadındır. En yüksek kadın istihdamı ilkokul öğretmenliği (% 85) ve hemşireliktedir (% 94). Yöneticiler arasında da erkekler kadınlardan daha fazladır.

Kadın ve erkekler arasında yapılan ayrımcılıklar konusunda birçok örnek hikâyeleşmiştir. Bunlardan birine göre, kadınlar kendilerini aptal ve gereksiz bulan bir yöneticiyi atlatmak için, fikirlerinin erkek bir çalışan tarafından üst yöneticiye sunulmasını sağlarlar. Kadınlar tarafından sunulmuş olsaydı reddedileceği kesin olan proje, erkeklere ait olduğu düşüncesiyle hemen uygulamaya konulmuştur. Bu tür uygulamalar kadınların sorunlarla baş etme stratejileri geliştirdiklerini gösterse bile, ataerkil zihniyet altında çalışmanın verimi düşürmemesi mümkün değildir.

Bir başka örnekte ise, ABD'de II. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda kadın, üretim sektörü denilen reel sektörde istihdam edilmeye başlanmış iken savaş sonrası, kadınlara yerlerinin evi olduğu çağrısı yapılmıştır. Çünkü savaştan dönen erkeklere yeni iş alanı açılamamış ve kadınlara işlerini terk etmelerinin toplum refahı için daha iyi olacağı telkin edilmiştir.

Son yıllarda güçlü ataerkil yapı içinde özellikle de görece daha yoksul ve yoksun hanelerin yaşadığı gecekondu mahalleleri, küçük kent merkezleri ve merkezî nitelikteki köylerde kadınların güçlendirilmesi amacıyla çalışmalar yapılmaktadır. Geleneksel yapı içinde kadınların bakış açılarında toplumsal cinsiyetçi farkındalık geliştirmek temel hedeftir. Kadının güçlenmesi, aynı zamanda hızla büyüyen sorunlar olarak yoksulluk (Parveen & Leonhauser, 2004) ve kalkınma sorunu (Claros-Lopez & Zahidi, 2005) olarak da görülmektedir. Çünkü toplumun yarısını oluşturan bir sosyal grubun ekonomik, sosyal ve politik alanda karşı karşıya kaldığı sınırlılıklar toplumun genelini de ilgilendiren bir eşitsizlik ve ayrımcılık sorunudur. Kadın odaklı politikalar geliştirmenin toplumun genelinin çıkarlarına da hizmet edeceği unutulmamalıdır (Çabuk Kaya, 2011). Aşağıdaki tablo güçlendirme alanlarını göstermektedir:

Tablo 5.3 Güçlendirme Alanları

Yasal güçlendirme	Politik güçlendirme	Ekonomik güçlendirme	Sosyal güçlendirme
• insan haklarının korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi • yerel mahkemelerde kadın hakları ile ilgili dava sayısı ve sonuçları • yerel mahkemelerde, boşanmış ve dul kadınların hakları ile ilgili dava sayıları ve sonuçları • kadına yönelik şiddetin artması/azalması • yerel mahkemelerdeki kadın hâkim, avukat, savcı sayılarının artması/azalması • yerel kolluk gücündeki kadın polis oranı	• yerel meclis ve karar verme organlarındaki kadın yüzdesi • yerel hükümet içinde karar verme gücüne sahip kadınların yüzdesi • kayıtlı oy verme potansiyeline sahip kadın yüzdesi • sendika içinde kara verme gücüne sahip kadın yüzdesi. • sendikaya üye olan kadın yüzdesi • gösteri ve politik kampanyalara katılan kadınların sayısı	• istihdam edilen ya da işten çıkarılan kadın sayısındaki değişimler • ücret karşılığı olmayan aktivitelere harcana zaman(hane içi bakım işleri dahil) • kadın ve erkek arasındaki ücret farklılıkları • kadın tarafından kontrol edilen mülk oranı ve bunun erkek tarafından kontrol edilen kaynaklara oranı • kadın reisli hanelerde sağlık ve eğitim için belirlenen aylık bütçe • bağımsız olarak küçük bütçeli harcama yapabilme olasılığı • hükümet ya da diğer örgütlenmelerden kredi alabilme yüzdesi	• yerel kurumlardaki kadın sayısı (dini dernekler, kadın dernekleri, gelir getirici gruplar, akraba grupları gibi) ve güç dağılımının cinsiyete göre dağılımı • kadının kendi beden sağlığı konusunda söz sahibi olması (doğum, hamile kalma, kürtaj, çocuk sayısı gibi) • kendi çevresi içinde ve dışında bağımsız olarak gezebilme, hareket edebilme olasılığı.

Kaynak: Çabuk Kaya, 2011.

Öğrenme Çıktısı

4 Kadının çalışma yaşamındaki sorunlarını açıklayabilme

Araştır 4

Avrupa Birliği'nde cinsiyet eşitliği politikalarını araştırınız.

İlişkilendir

Betül Urhan'ın sendika-kadın ilişkisinde görülen sorun alanlarını belirlemeye yönelik bir araştırma olan "Sendikasız kadınlar Kadınsız Sendikalar" kitabını okuyarak öğrendiklerinizle ilişkisini kurunuz.

Anlat/Paylaş

Çalışan kadınların yaşadıkları sorunları ve çözüm önerilerini arkadaşlarınızla paylaşınız.

1 Küresellik, küresel, küreselleşme ve küreyellik kavramları arasındaki farkları açıklayabilme

Küreselleşme ile İlgili Kavramlar

Küreselleşme; ekonomik, politik ve ideolojik dönüşümleri izlemek için önemli bir araçtır. Ayrıca literatürde "globalism" (globalisme), "globalite" (globality) ve "globalleşme/küreselleşme" (globalization) gibi farklı kullanımlar bulunmaktadır. Globalism/Küresellik: Neo-liberalizm temelli bir kavramlaştırmayla kültür, siyaset, sivil toplumun tümünün ekonomik yapı tarafından belirlendiği savunulur. Diğer bir ifade ile ekonomiye indirgenmiş tek ve düz bir yapının, pazar hâkimiyeti altında işlemesini anlatır. Globalite/Küresel: "Dünya Toplumu" anlayışına işaret eder. Ülkelerin çok boyutlu ilişkiler içinde bağımlılıklarını gösterir. Globalleşme/Küreselleşme: Globalleşme ise bir süreçtir. Uluslar üstü aktörler tarafından belirlenen bir sistemi ifade eder. Bu süreçte ekonomi, kültür, siyaset ve sivil toplum birbirine indirgenmeksizin yan yana görülürler. Ancak gerçekte durum hiç de öyle değildir. Anılan kavramlardan sonra ortaya çıkan bir yeni kavram daha vardır. Küresellik (glokalleşme): Buna, küresel ve yerel (local) kelimelerinden üretildiği için "küreyellik/ glokalleşme" (glocalization) veya "kültürel globalleşme" denilmektedir. Bu aslında belirli bir kültüre özgü olanın yaygınlaşmasıdır. Bu kavramın Japon kaynaklı olduğu ve kendine özgü olan ile evrensel olanı çok iyi bağdaştıran iş kültüründen esinlenerek üretildiği de ayrıca bilinmelidir.

2 Toplumsal yapı içinde kurumların özelliklerini açıklayabilme

Toplumsal Yapı ve Kurumlar

Bir toplumsal sistem içinde insan ilişkileri toplumsal kurumlarla düzenlendiğinde ortaya "toplumsal yapı" çıkar. Yapı, sistem özelliği gösterir ve bir bölümündeki değişmeler diğerlerini de etkiler. Bu bağlamda toplumsal kurumlar nasıl davranılacağını belirleyen "toplumsal kurallardır" veya bunların birleşimden oluşur. Örneğin ekonomi veya siyaset birer kurum olarak ekonominin ve siyasetin nasıl yapılacağına dair genel ilke kuralları belirlerler. Söz gelimi yolsuzluk ve rüşvetin ahlak dışı olduğu gibi kurallar koyarlar. Buradan açıkça görüldüğü gibi toplumsal yapı kavramının en önemli bileşeni toplumsal kurumlardır. Temelde altı toplumsal kurum vardır: Aile, ekonomi, siyaset, eğitim, din ve sağlık. Ancak bazen bunlara bilim, ordu ve medya da eklenmektedir. Toplumsal yapının anlaşılmasında önemli olan altı kavram vardır. Bunlar sırasıyla kurum, kültür, statü, pozisyon, rol, sınıf, gruptur. Bunları bilmek öğrenciye avantajlar sağlar. Kurumlar arası karşılaştırma yapıldığında bazı ortak özelliklere sahip olduğu görülür. Örneğin hepsi toplumda belirli ihtiyaçları karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Parsons (1961) toplumsal yapıda bütünleştirme, yönlendirme, uygulama ve koruma olmak üzere dört temel işlev ve bunları yerine getiren kurumları bir model halinde ortaya koyar.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

3 Küreselleşme ve kapitalizm arasında ilişki kuran farklı sosyolojik yaklaşımları değerlendirebilme

Kapitalizmin Küreselleşmesi

İşlevselci yaklaşıma göre iş ve çalışma sosyal dayanışmanın temelidir. Durkheim tarafından da belirtildiği üzere, geleneksel toplumlarda "mekanik dayanışma", modern toplumlar ise "organik dayanışma" vardır. Kentlerde artan nüfus sonucu ortaya çıkan iş bölümü insanların birbirine bağımlı olmasına yol açar. Örneğin taksi ve otobüs şoförleri greve giderlerse ulaşım durur. Aynı şekilde günümüzde küresel ölçekte, uluslar arasında iş bölümü ve bağımlılık ortaya çıkmıştır. Onlara göre tüm dünya kuzey ve güney veya doğu ve batı olarak ikiye bölünmüştür ve birbirine bağımlıdır. İşlevselciler gelişen yüksek teknolojinin hizmet sektörlerinde yeni iş alanları açtığını söylerler. Güneyde yaşayan yoksul ülke çalışanlarının da düşük ücretle de olsa iş bularak refahlarının görece yükseldiğini iddia ederek tabloyu olumlu görmekte ısrar ederler.

Çatışmacı Yaklaşım ise güç/iktidar (power) dağılımı üzerinde durur. Küresel kapitalizm sayesinde işçilerin nasıl daha fazla sömürüldüğünü ve istismar edildiğini anlatır. "İç çember"(inner circle) tarafından yönetilen dev şirketlerin kendi aralarında rekabet etseler de çıkarlar söz konusu olduğunda nasıl birleştiklerine dikkati çeker. Bu dev şirketlerin yöneticileri küresel kapitalizmin muhafaza ve sürdürülmesinde ortak hareket ederler. Âdeta birbirine "kilitlenmiş" olarak davranırlar (interlocking directorates). Kuşkusuz bu dev şirketlerin çoğu ABD'dedir. Kuzeyin merkezi olarak ABD, dünyadaki diğer ekonomik ilişkileri belirleyecek güce ulaşmıştır. İşçiler işlerini kaybettikçe bu şirketlerin kârı artmaktadır.

4 Kadının çalışma yaşamındaki sorunlarını açıklayabilme

Kadın ve Çalışma Yaşamı

Ekonomik eşitsizliklerin en geniş olarak gözlendiği yer kadın istihdamıdır. Bu konuda çok çeşitli uygulamaları değişik derecelerde gözlemek mümkündür. Kadın ve erkekler arasında yapılan ayrımcılıklar konusunda birçok örnek verilebilir. Bunlardan birine göre kadınlar kendilerini aptal ve gereksiz bulan bir yöneticiyi atlatmak için fikirlerinin erkek bir çalışan tarafından üst yöneticiye sunulmasını sağlarlar. Kadınlar tarafından sunulmuş olsaydı reddedileceği kesin olan proje, erkeklere ait olduğu düşüncesiyle hemen uygulamaya konulmuştur. Bu tür uygulamalar kadınların sorunlarla baş etme stratejileri geliştirdiklerini gösterse bile, ataerkil zihniyet altında çalışmanın verimi düşürmemesi mümkün değildir. Bir başka örnekte ise, ABD'de II. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda kadın üretim sektörü denilen reel sektörde istihdam edilmeye başlamış iken, savaş sonrası kadınlara yerlerinin evi olduğu çağrısı yapılmıştır. Çünkü savaştan dönen erkeklere yeni iş alanı açılamamış ve kadınlara işlerini terk etmelerinin toplum refahı için daha iyi olacağı telkin edilmiştir.

1 Aşağıdakilerden hangisi "Dünya Toplumu" anlamına gelir?

A. Globalite
B. Globalizm
C. Globalleşme
D. Glokalizasyon
E. Glokalizm

2 Glokalizm /küreyellik hangi kelimelerden türetilmiştir?

A. Küresel ve küresel olmayan
B. Küresel ve yerel
C. Küresel olmayan ve yerel
D. Küresel ve genel
E. Küresel ve eleştirel

3 Küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak gören düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

A. E. Durkheim
B. K. Marx
C. F. Hegel
D. A. Giddens
E. A. Comte

4 Korkut Boratav günümüzde küreselleşmenin hangi kavramın yerini aldığı iddiasındadır?

A. Sosyalizm
B. Kapitalizm
C. Emperyalizm
D. Sanayileşme
E. Modernleşme

5 Küreselleşme karşıtı yeni toplumsal hareketlerin temel özelliği nedir?

A. Politik hareket olması
B. Politik hareketlerden farklı olması
C. Yerel olması
D. Kapitalizmi savunması
E. Ütopik olması

6 Patnaik'e göre dünyayı belirleyen ekonomik ilişkilerin bütünü aşağıdaki tanımlardan hangisi ile ilişkilidir?

A. Sosyalizm
B. Pozitivizm
C. Feminizm
D. Emperyalizm
E. Marksizm

7 Kapitalizm ve sosyalizmin ortak yönleri nelerdir?

A. Sanayi toplumuna dayanmaları
B. Tarıma dayanmaları
C. Ticarete dayanmaları
D. Hizmete dayanmaları
E. Ortak mülkiyete dayanmaları

8 Aşağıdakilerden hangisi kapitalizmin özellikleri arasında **yer almaz?**

A. Üretim araçlarının özel mülkiyeti olması
B. Bireylerin sermaye, toprak ve makinalara sahip olması
C. Bireylerin ne üretecekleirne kendileri karar vermesi
D. Merkezi bir planlama olması
E. Kâr amacı gütmenin ve daha fazla kâr elde etmenin önemli olması

9 Çatışmacı yaklaşımın temel konusu aşağıdakilerden hangisidir?

A. Sermaye kullanımı
B. Üretim araçlarına sahip olma
C. Küresel iş bölümünün artması
D. Ortak mülkiyetin kullanımı
E. Güç/iktidar dağılımı

10 Aşağıdakilerden hangisi cinsiyete bağlı ayrımcılık konuları arasında **yer almaz?**

A. İzole ederek ayrımcılık yapma
B. Küçük grup ayrımcılığı
C. Doğrudan kurumlaşmış ayrımcılık
D. Dolaylı kurumlaşmış ayrımcılık
E. Sosyo-ekonomik yapıya dayalı ayrımcılık

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. A	Yanıtınız yanlış ise "Küreselleşme ile İlgili Kavramlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. B	Yanıtınız yanlış ise "Küreselleşme ile İlgili Kavramlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. D	Yanıtınız yanlış ise "Küreselleşme Eleştirisi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. C	Yanıtınız yanlış ise "Küreselleşme Eleştirisi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. B	Yanıtınız yanlış ise "Küreselleşme Karşıtı Yeni Toplumsal Hareketler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. D	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Yapı ve Kurumlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. A	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Yapı ve Kurumlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. D	Yanıtınız yanlış ise "Kapitalizmin Küreselleşmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. E	Yanıtınız yanlış ise "Kapitalizmin Küreselleşmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. E	Yanıtınız yanlış ise "Kadın ve Çalışma Yaşamı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Robertson, küreselleşme sürecinin tarihî gelişimi üzerinde çalışmıştır. Robertson'a göre küreselleşme süreci 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 1400 ile 1750 yılları arasında yeni ulusal toplulukların ortaya çıkışı, modern anlamda coğrafya ve takvimin doğuşu, bireyciliğin ve hümanizmin önem kazanması, küreselleşme sürecinin ilk aşamasına karşılık gelmektedir. 1750 ile 1802 yılları uluslararası ilişkilerin formalleşmeye başlaması, yurttaş ve insanlık kavramlarının belirginleşmeye başladığı dönemdir.1870- 1920 yılları arasında ise ulus devlet kavramının yerleşmesi, küresel iletişimin hızlanması, olimpiyat oyunları, Nobel ödülleri gibi uluslararası küresel organizasyonlar başlamıştır. 1920 ve 1960 yılları arasında küresel düzeyde savaşlar ve çatışmalar yaşanmıştır. 1960- 1990 döneminde ise küresel kuruluşların sayılarının artması, kitle iletişim sistemlerinin küresel düzeyde yaygınlaşması, dünya vatandaşlığı, insan hakları gibi kavramların yanısıra etnik, ırka ve toplumsal cinsiyete dayalı yapıların gelişmesi söz konusu olmuştur. Fakat bu açıklamalar, Avrupa dışı toplumların bu sürece etkilerine yer vermemesi anlamında Avrupamerkezci olduğu için eleştirilmektedir (Suğur, 1995; Suğur, 2010).

Araştır 2

Ekonomi kurumu toplumda mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımı ile ilgili temel ihtiyaçları karşılar. İnsanın yeryüzünde var oluşundan bu yana bu temel ihtiyaçlar farklı toplumlarda farklı biçimlerde karşılanmaya çalışılmaktadır.

Araştır 3

Kapitalizmde; üretim araçlarının özel mülkiyeti vardır, bireyler sermaye, toprak ve makinelerin sahibidir ve ne üretileceğine kendileri karar verirler; kâr amacı gütmek çok önemlidir. En az maliyetle en fazla kârı elde etmek hedeflenir. Piyasada rekabet, satın almak ve satmak isteyenler arasında gerçekleşir. Aslında serbest piyasada mal ve hizmetlerin serbestçe rekabet edeceği düşünülürse de bu gerçek değildir. Piyasaya devletin müdahalesi söz konusudur. Bu nedenle refah veya devlet kapitalizmi denilir. Sosyalizm, kapitalizme karşıt bir ekonomik sistem olarak şu temel özelliklere sahiptir: Üretim araçlarında toplumun ortak mülkiyeti söz konusudur. Merkezî planlama vardır. Neyin ne kadar nerede üretileceğine devlet karar verir. Malların üretimi paylaşımında kâr amacı güdülmez. Rekabet yoktur.

5 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 4

Saniye DEDEOĞLU'nun, Çalışma ve Toplum Dergisi 2009 (2) sayılı ss. 41-54'te yayınlanan "Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı" başlıklı makalesinde bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

"Avrupa Birliğinin oluşumundan bu yana, kadın ve erkekler arasında eşit ücret ve eşit davranma ilkesi Birliğin ajandasında önemli bir yer almıştır. 1970'lerde kadınların çalışan olarak haklarını inşaa eden kapsamlı eşitlik yasaları geliştiren AB'de, daha sonra Birliğin üye sayısının artması ile birlikte işgücü piyasasında kurulması arzu edilen eşitlik üzerine olan vurgu daha çok ödenen ve ödenmeyen çalışmanın eşler arasında eşit bir şekilde dağılmasını teşvik edecek düzenlemelere kaymıştır (Hantrais 2000).

Genel olarak bakıldığında cinsiyet eşitliğine ilişkin üç farklı kavramlaştırma olduğunu görüyoruz. Bunlardan ilki, kadın ve erkeğin aynı olduğu varsayımı üzerinden oluşturulan eşitlik kavramıdır. Bu anlamda eşitlik, kadınlara erkek gibi davranmayı gerekli kılmaktadır. Yaklaşımın eleştiricileri, cinsiyet eşitliğini bu şekilde kavramlaştırmanın erkekliği norm olarak ele aldığına dikkat çekmektedir. Bu eleştiriden hareketle kadın ve erkek arasındaki farklılığa vurgu yapan kavramlaştırma ise, kadınların farklı olarak değerlendirilmesi gerektiğini çünkü kadınların erkeklerden farklı olduklarını ileri sürmektedirler. Diğer bir değişle, kadınların ve erkeklerin farklı katkıları eşit olarak değerlendirilmelidir. Cinsiyet eşitliğinin kavramsallaştırmasına ilişkin üçüncü yaklaşım ise, var olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesidir (Rees 1998; Verloo 2005; Walby 2005).

Cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bu farklı yaklaşımlar, hangi yaklaşımın pratikte uygulanacağı ve devletin cinsiyet eşitliğini sağlamada hangi yöntemi kullanacağı gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır. Elbette bu üç yaklaşımın da cinsiyet eşitliğini sağlamak için kendine özgü strateji ve vizyonu vardır. Fakat bu farklı yaklaşımlar genel olarak zaman içinde eşit davranmadan, özel eşitlik programlarına ve sonuç olarak cinsiyet rollerini değiştirecek politikalara evrilen bir silsile olarak görülmektedir. İşte bu nedenden dolayı, bir politika dokümanında birden fazla yaklaşımın öğelerini de bulmak mümkün olacaktır. Booth ve Bennett 'eşit davranma perspektifi', 'kadınların perspektifi' ve 'toplumsal cinsiyet perspektifi' olarak adlandırdıkları bu üçlü modeli ulaşılması gereken son hedef değil, bir strateji ve bir süreç olarak yorumlamaktadır (2002). Bu farklı yaklaşımlar birbirinden ayrı olan değil aksine 'üçlü bir sacayağı' olarak birbirini tamamlayan ve birbirine gerekli olan yaklaşımlardır.

Cinsiyet eşitliği politikaları ve stratejilerine ilişkin feminist tartışmalar, farklı yöntemler arasındaki ilişkiye odaklanırken, Avrupa Birliğinin ilgili kurumları ise kadın-erkek eşitliği politikalarında bu üç yaklaşımı aynı anda kullanıyor gibi görünmektedir. AB'nin yaklaşımını incelemek hem ana akım politikalara cinsiyet eşitliğinin nasıl entegre edildiğini ve bu entegrasyonun niteliğini anlamak açısından hem de AB politikaları Türkiye için bir yol gösterici olduğundan cinsiyet eşitliği politikalarının kadın istihdamı üzerine etkilerini anlamak ve değerlendirmek açısından önemlidir. Eşitlik perspektifi etrafında geliştirilen politikalar daha çok kadınlar ve erkekler arasındaki farkları istihdam alanında ortadan kaldırmayı hedeflemiştir: örneğin, kadın ve erkekler için eşit istihdam oranı, eşit işsizlik oranı ve eşit ücret. Bu alanlarda kadın ve erkeğin aynı olmasına yapılan vurgu ile cinsiyet eşitliğinde aynılık kurgulanmıştır. İkinci akım politikalar ise daha çok kadınlara özel politikalar olarak dizayn edilmiştir. Farklılıklara odaklanarak kadınların yaptıkları aktivitelere yoğunlaşan bir dizi politika aracı vardır. Örneğin, bu politikalardan en önemlisi çocuk bakımı konusunda konulan hedefler ve programlardır. Barcelona'da toplanan Avrupa Komisyonu 2010 yılında 3 yaş üstü çocukların % 90'ına bakım hizmetleri verilmesini hedef koymuştur. Bu hedef 3 yaş altı çocuklar içinse % 33'dür. (European Commission 2005)

AB'nin cinsiyet eşitliğine ilişkin takındığı üçüncü perspektif ise, ev içindeki geleneksel kadın erkek rollerinde ve istihdam alanında toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürmektir. Çocuk ve diğer bakıma muhtaçların bakımı için uygulanacak politikalar aracılığı ile aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına özel bir önem verildiği vurgulanmaktadır. Bu alanda geliştirilen politikalar kadın ve erkek arasında hem mesleki hem de aile içi sorumlulukların paylaşımını arttıracaktır ve belli bir izin sürecinden sonra işe dönüşü sağlayacaktır (European Council 2003). Fakat işgücü piyasası araçları ve devletler tarafından sağlanan hizmetler yoluyla uygulamaya konan bu tür politikalar toplumsal cinsiyet rollerinde ve toplumsal algılarda dönüşüm yaratmaktan uzak görünmektedir. Bunlara ek olarak, çalışmanın kültürel algısı ve ideal çalışanın kim olduğuna ilişkin yapıların da dönüşmesi gerekmektedir. Cinsiyet eşitliğine yönelik bu üç farklı fakat birbirini tamamlar nitelikte olan yaklaşımın temel vurgusu kadınların işgücüne katılımlarını kolaylaştırmak ve kadınların emek piyasasında yaşadıkları eşitsizlikleri yok etmektir. Fakat bu politikaların özellikle esnek çalışmayı teşvik eden aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına ilişkin düzenlemelerinin, emek piyasasında son yıllarda giderek artan esnek emek talebini karşılamak maksatlı olduğunu da vurgulamak gerekmektir (Walby 2005).

Kaynakça

Abbott, P., Sapsford, R. (1987). Women and Social Class, London: Tavistock.

Appadurai, A. (1993). Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy içinde Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity, (Dr. M. Featherstone). London.

Arrent, H. (1958). The Human Condition, Chicago: University of Chicago Press.

Bauman, Z. (1999). Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları, (çev. A.Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı.

Baumann, Z. (1997). Thinking Sociologically, Oxford: Blackwell.

Bash, H. H. (1995). Social Problems and Social Movements, New Jersey: Humanities.

Beck, U. (1992). Risk Society, London: Sage.

Boratav, K. (2000). Emperyalizm mi? Küreselleşme mi? içinde Küreselleşme: Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı, (der. E. A. Tonak). Ankara: İmge.

Bozkurt, V. (2010). Değişen Dünyada Sosyoloji, Bursa: Ekin.

Castels, M. (1996). Rise of Network Society, Oxford Blackwell.

Coser, L. (1956). The Functions of Social Conflict, Gelencoe,Ill.: The Free Press.

Coşkun, İ. (1997). Modern Devletin Doğuşu, İstanbul: Der.

Çabuk Kaya, N. (2011). "Farkındalık Yaratarak Kadını Güçlendirme: Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bir Kalkınma Modeli" Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 2: 118-143.

Dahrendorf, R. (1959). Class and Class Conflict in Industrial Society, Stanford: Stanford University Press.

Dedeoğlu, S. (2009)."Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı" Çalışma ve Toplum Dergisi, 2: 41-54.

Durkheim, E. (1938/1964). The Rules of Sociological Method, New York: Free Press.

Feagin, J. R., Feagin, C. B. (1997). Social Problems: A Critical Power-Conflict Perspective, New Jersey: Prentice Hall.

Foucault, M. (1980). Power/ Knowledge, Selected Interviews and Other Writings 1971-1977, Brighton: Harvester.

Friedman, J. (1992). "General Historical and Culturally Specific Properties of Global Systems", Review, 15: 335-372.

Giddens, A. (1984). Constitution of Society, Cambridge: Polity.

Giddens, A. (1990). The Consequences of Modernity, Cambridge: Polity.

Giddens, A. (1993). Sociology, London: Polity.

Giddens, A. (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya, (Çev. O. Akınhay) İstanbul: Alfa.

Henslin, J. M. (2001). Sociology: A Down to Earth Approach, Boston: Allyn and Bacon.

Hochschield, A. (1983). The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling, Berkeley: University of California Press.

Kasapoğlu, A. (2010). Sosyolojiye Giriş, Ankara: Uzem.

Kasapoglu, A. (2011). Çatışma Çözümlemesi, Ankara: Uzem.

Laclau, E., Mouffe, C. (1985). Hegemony and Socialist Strategy: Toward a Radical Democratic Politics, London: Verso.

Marx, K. (1978). Capital, (Çev. E.Mandel). New York: Vintage Books.

McLuhan, M. (2001). War and Peace in the Global Village, New York: Ginsko.

Merton, R.(1949). Social Theory and Social Structure, Glencoe,Ill.,: Free Pres.

Mills, C.W. (1956). The Power Elites, New York: Oxford University Press.

Özkalp, E. (2000). Sosyolojiye Giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Parsons, T. (1951; 1967). The Social System, Glencoe, Ill: The Free Press.

Patnaik, P. (1997). "Imperialism" Revue Tiers Monde, 38-150.

Ritzer, G. (1983). Sociological Theory, New York: Alfred A. Knoph.

Robertson, R. (1992). Globalization: Social Theory and Global Culture, London: Sage.

Sarıbay, A. R. (2000). Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji, İstanbul: Alfa.

Soraka, M. P., Bryjack, (1995). Social Problems: A World at Risk, Boston: Allyn and Bacon.

Storey, J. (1993). An Introductory Guide to Cultural Theory and Popular Culture, New York: Wheatsheaf.

Suğur, N. (1995). "Küreselleşme Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme", Birikim Dergisi, Sayı:73, Mayıs, sayfa 56-65.

Tonak, E.A. (2000). (der) Küreselleşme: Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı, Ankara: İmge.

Topçuoğlu, A., Aktay, Y. (1999). (der.) Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm, Ankara: Vadi.

Weber, M. (1913/1947). The Theory of Social and Economic Organization, (Çev. A. M. Hendelson ve T. Parsons). Glencoe. Ill: The Free Press.

Worsley, P. (1988). Introducing Sociology, Harmonworth: Penguin.

Yeşildal, H. (2010). Toplumsal Değişme ve Küreselleşme içinde Sosyolojiye Giriş, (ed. Nadir Suğur) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1951.

Bölüm 6

Toplumsal Eşitsizlik ve Tabakalaşma

Öğrenme çıktıları

1 Toplumsal Tabakalaşma Olgusu

1 Toplumsal tabakalaşma kavramını tanımlayabilme

2 Toplumsal Tabakalaşma Sistemleri

2 Mevcut toplumsal tabakalaşma sistemlerini açıklayabilme

3 Toplumsal Tabakalaşma Kuramları

3 Toplumsal tabakalaşma ile ilgili yaklaşımları ve farklılıklarını açıklayabilme

4 Türkiye'de Gelir Eşitsizliği

4 Türkiye'de gelir eşitsizliklerini açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Toplumsal Tabakalaşma • Çatışma • Kast • Sınıf • Eşitsizlik • Türkiye'de Eşitsizlikler

GİRİŞ

Dünya, yaklaşık 193 ülkenin kent ve köylerinde yaşayan 6,6 milyar insana ev sahipliği yapmaktadır. Dünyanın durumunu kavramak için onu 1000 kişinin yaşadığı "global köy" olarak düşünelim. Bu köyde 200'ü Çinli olmak üzere 610 Asyalı, 149 Afrikalı, 110 Avrupalı, 85 Latin Amerikalı ve Karayip Adaları'ndan, 5 Avustralyalı ve Güney Pasifik Adaları'ndan ve 45'i Amerika Birleşik Devletleri'nden olmak üzere 50 Kuzey Amerikalı bulunmaktadır. Bu yerleşim yerlerine baktığımızda bazı ürkütücü gerçeklerle karşılaşırız. Oldukça zengin olan bu köyde birçok mal ve hizmet bulunmaktadır. Ancak bu köydeki kişilerin birçoğu bu malları sadece hayal edebilmektedirler, çünkü oldukça yoksuldur. Köydekilerin toplam gelirinin % 80'i sadece 200 kişi tarafından kazanılmaktadır. Çoğu için en büyük problem yeterli yiyecek bulmaktır. Her yıl, köyün çalışanları herkese yetebilecek miktardan daha fazla yiyecek üretmesine rağmen çoğunluğu çocuk olmak üzere köydekilerin yarısı yeterli yiyecek bulamamaktadır. En kötü durumda olan 200 kişi ise temiz içme suyuna ve güvenli bir barınma olanağına sahip değildir. Güçsüz ve çalışamayacak durumda olanlar öldürücü hastalık riski ile karşı karşıyadır. Bu köy iyi üniversiteler dâhil olmak üzere birçok okula sahiptir. Bu köyde yaşayanların yaklaşık 50'si üniversiteyi bitirebilmektedir ama yaklaşık üçte biri okuma-yazma dahi bilmemektedir (Macionis, 2008: 8). Bu bölümü okurken geçen ilk 10 dakika içinde dünyada açlıktan hasta olan veya zayıf düşmüş 300 kişi ölecektir. Bu bir günde 40.000 veya yılda 15 milyon kişinin açlıktan ölmesi demektir (Macionis, 2008: 312).

Yukarıdaki alıntıda Macionis'in ifade ettiği gibi, şu anda yaşadığımız dünya bir eşitsizlikler dünyasıdır. İnsanların büyük bir oranı yoksulluk içinde yaşarken, küçük bir azınlık bolluk ve refah içinde yaşamlarını sürdürmektedir. Refahın göstergesi sayılan para, mal, saygınlık, güç vs. eşit olarak dağılmamaktadır. Bazıları bunlara diğerlerinden daha fazla sahip olmaktadır. Bu bağlamda birtakım sorular ortaya çıkmaktadır:

- Toplumlarda neden eşitsizlikler veya tabakalar vardır?
- Eşit olarak dağılmayanlar nelerdir?
- Toplumsal tabakalaşmayı belirleyen sosyal, kültürel, ekonomik ve politik koşullar nelerdir?
- Tabakalaşmanın devamlılığı nasıl sağlanıyor?

Bu bölümde bu sorulara cevap aranırken konu ile ilgili tartışmalara yer verilecektir.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA OLGUSU

Macionis'e (2008: 252-253) göre bir toplumda yaşayan bireylerin hiyerarşi temelinde sıralanması sistemi olan toplumsal tabakalaşma dört ilke temelinde oluşur:

1. Toplumsal tabakalaşma basitçe bireylerin farklılığının yansıması değil, toplumun bir özelliğidir. Birçoğumuz sosyal durumumuzun çabalarımız ve yeteneklerimizle ilgili olduğunu ve kendi kaderimizi kontrol ettiğimizi düşünürüz. Ancak sistem sonuçta hepimizin yaşamını şekillendirmektedir.
2. Toplumsal tabakalaşma nesilden nesile geçmektedir. Ebeveynlerin kendi sosyal konumlarını çocuklarına nasıl geçirdiklerine baktığımızda, tabakalaşmanın bireyden çok toplumun bir özelliği olduğu görürüz. Özellikle gelişmiş ülkelerde sosyal hareketlilik yani sosyal hiyerarşi içindeki pozisyonda bir değişme görülebilmektedir. Bu hareketlilik aşağı veya yukarı doğru olabilmektedir. Az sayıda da olsa Christina Aguilera ve Michael Jordan gibi bireylerin başarılarını görmekteyiz. Bazı kişiler iflas, iş kaybetme ya da hastalık gibi nedenlerden dolayı daha aşağı tabakalara düşebilmektedirler. Ancak çoğu insanın sosyal konumu yaşamı boyunca aynı kalmaktadır.
3. Toplumsal tabakalaşma evrenseldir, fakat çeşitlidir. Toplumsal tabakalaşma her yerde görülmektedir. Bununla beraber neyin eşit olmadığı ve nasıl eşit olmadığı toplumdan topluma değişmektedir.
4. Toplumsal tabakalaşma sadece eşitsizlikleri değil, aynı zamanda bu durumu meşrulaştıran inançları da kapsar. Herhangi bir eşitsizlik sistemi bazı kişilere sadece daha fazla imkânlar verilmesini sağladığı gibi, bu düzenlemenin hakça olduğunu da belirtir.

Toplumsal tabakalaşmanın tüm sosyologlar tarafından kabul edilen bir tanımı ve bu tanımın her yönü ile tatmin edici olduğunu söylemek güçtür. J. Turner (1978: 328) tabakalaşmayı şu şekilde tanımlamaktadır:

Tabakalaşma, bir sosyal sistemde kıt ve değerli kaynakların statü pozisyonlarına bağlı olarak eşit olmayan dağılımı ve her birinin değerli kaynakların paylaşımı sıralamasının aşağı yukarı sürekli hâle geldiği süreçler olarak tanımlanabilir. Bu tanıma baktığımızda üç önemli unsur ortaya çıkmaktadır:

1. Kıt ve değerli kaynaklar,
2. Eşit olmayan dağılım ve
3. Sıralamanın göreli olarak sürekli hâle gelmesi.

✓ Sosyologlar tabakalaşma kavramını insanların toplum içinde sahip oldukları pozisyona göre açıklamışlardır.

Resim 6.1

Toplumsal tabakalaşmayı açıklamada önem taşıyan diğer kavramlar; eşitsizlik, farklılaşma ve hiyerarşidir. Toplumsal farklılaşma (social differentiation) kavramı, "yaş, cinsiyet, ırk gibi dirimbilimsel ya da toplumsal sınıflaşmaya yol açan türlü ekinsel etkenler sonucu bireylerin ve toplumsal kümelerin birbirinden değişik özellikler kazanma süreci" olarak tanımlanabilir (Hançerlioğlu, 1986: 143). Hiyerarşi en genel anlamı ile "ögeleri önemine göre sıralama/kademelendirme" veya "basamaklar zinciri" anlamına gelmektedir. Sosyolojik olarak hiyerarşi (hierarchy) "yetkenin, en geniş ölçüde, en üst aşamalarda olmak üzere, değişik önem sıraları arasında katı ve kesin bir biçimde dağıldığı toplumsal örgütleniş biçimi" (Hançerlioğlu, 1986: 22) olarak tanımlanabilir. Sosyologlar, bireylerden çok sosyal kategoriler arasındaki farklılığı toplumsal farklılık olarak kabul ederler. Farklı sosyal kategorilerdeki bireylerin hiyerarşik düzen içinde sıralanmaları kaynaklara ulaşmada farklılık yaratır ve bu da toplumsal tabakaların ortaya çıkmasına neden olur. Toplumdaki rol ve statü farklılıkları tek başına toplumsal tabakalaşmayı belirlemez, ancak önemli bir etmendir. Önemli olan nokta yatay olarak var olan farklılıkların, çeşitli nedenlerden dolayı dikey olarak sıralanmasıdır. Bu bağlamda, yatay olarak var olan farklılıkların dikey olarak hiyerarşik bir özelliğe kavuşmasıyla toplumsal tabakalaşmanın ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Resim 6.2

Tabakalaşma ile ilgili diğer önemli bir kavram, eşitsizliktir. Eşitsizlik, toplumdaki maddi ve manevi olanakların bireyler arasında eşit olmayan dağılımını belirtir. Bu noktada şu soru ortaya çıkmaktadır: Bir toplumda bireyler arasında eşit olarak dağılmayan nedir? Toplumsal tabakalaşma sistemleri incelendiğinde şu sonuca varılabilir:

- Ekonomik olarak: servet,
- Siyasal olarak: güç,
- Toplumsal olarak: saygınlık.

Sosyologların en büyük çabalarından biri, toplumsal eşitsizliği anlamaktır. Turner'ın (1997: 33) belirttiği gibi "aslında sosyolojinin merkezini, toplumsal eşitsizliğin güç, statü ve sınıfa göre tanımlanmış kaynakların, özellikleri ve sonuçlarıyla ilgili bir soruşturma olarak tanımlamak mümkündür." Toplumsal eşitsizlik, sosyolojinin önemli bir konusu olmaya devam edecektir.

Sonuç olarak bazı ilkel toplumlar dışında tabakalaşmanın her toplumda var olduğunu görmekteyiz. Ancak tabakalaşma sistemleri değişmez değildir ve tüm toplumlarda aynı şekilde görülmemektedir. Zamana ve topluma göre farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu da tabakalaşmanın dinamik niteliği olduğunu göstermektedir. Toplumsal tabakalaşma aynı zamanda bir eşitsizlik sistemidir.

Öğrenme Çıktısı

1 Toplumsal tabakalaşma kavramını tanımlayabilme

Araştır 1

Dünyanın en fakir ülkelerinin hangileri olduğunu ve yıllık gelir düzeylerini araştırınız.

İlişkilendir

Danny Boyle'un yönetip Simon Beaufoy'un yazdığı 2008 Britanya yapımı Akademi ödüllü "Milyoner" isimli filmi izleyerek anlatılanları toplumsal tabakalaşma olgusu ile ilişkilendiriniz.

Anlat/Paylaş

Sizce tabakalaşmayı belirleyen en önemli sosyal konular nelerdir tartışınız.

Araştırmalarla İlişkilendir

Dünyada Kaç Tane Köle Var?

Benim tahminlerime göre bugün dünyadaki kölelerin toplam sayısı 27 milyon.

Bu, 200 milyona ulaşan rakamlar öne süren bazı eylemcilerinkinin yanında çok düşük kalsa da, benim şahsen güvenebileceğim ve yaptığım yeni kölelik tarifine de denk düşen bir rakam. Bu 27 milyonun aşağı yukarı 15-20 milyonunu, özellikle Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Nepal'de görülen bağlı emek gücü oluşturuyor. Bağlı emek gücü ya da borç esareti, insanların borç teminatı olarak kendilerini sundukları ya da akrabalarından miras olarak borç kaldığı durumlarda ortaya çıkıyor. Bunun dışında kölelik daha çok Güneydoğu Asya'ya, Kuzey ve Batı Afrika'ya ve Güney Amerika'nın bazı bölümlerine özgü bir sorun olarak değerlendiriliyor. Kaldi ki Amerika, Japonya ve birçok Avrupa ülkesi de dâhil, dünya üzerindeki hemen hemen her ülkede kölelik mevcut. Bugün yaşayan kölelerin sayısı, Atlantık-ötesi köle ticaretinin yaşandığı dönemde Afrika'dan kopartılan insanların sayısından çok daha fazla. Başka bir yerden bakarsak, bugünkü köle nüfusu Kanada'nın nüfusundan daha fazla, İsrail'in nüfusunun da tam altı katı.

Köleler daha çok basit, teknoloji gerektirmeyen, geleneksel işlerde çalıştırılıyor. Tarım alanında çalışanlar çoğunlukta. Ama bunun dışında tuğla yapımı, maden işçiliği, taş ocağı işçiliği, fahişelik, mücevher yapımı, giyecek ve kilim dokuma gibi işlerde de kullanılıyorlar; evlerde, dükkânlarda çalıştırılan, ormanları temizleyen, kömür yapan da onlar. Köleler daha çok yerel çapta satış ve tüketim amaçlı işlerde kullanılsalar da onların ellerinin değdiği mallar aslında dünyanın dört bir yanındaki bir sürü evin kapısından giriyor. Köle emeği ile üretilmiş halılar, havai fişekler, mücevherler, çeşit çeşit metal malzemeler ve de köleler tarafından ekilip biçilmiş tahıl, bakliyat, şeker gibi gıda ürünleri doğrudan Kuzey Afrika ve Avrupa'ya ihraç ediliyor. Buna ek olarak gelişmekte olan ülkelerde şirketler kuran uluslararası büyük ortaklıklar, köle emek gücü sayesinde maliyetlerini düşürüp hissedarlarının kâr paylarını arttırıyorlar.

Ama tabii onlar için kölelerin önemi ürettikleri mallarından çok mahvlarına sebep olan ter, yani emeğidir. Köleler çoğunlukla çalıştıkları tezgâhın ya da tuğla fırınının dibinde kalmaya zorlanıyordu, hatta çalıştıkları masaya zincirlenenler bile var. Uyanık oldukları her saat onlar için mesai saati. Küresel ekonomimizde çokuluslu şirketlerin, neden 'birinci dünyadaki' fabrikalarını kapatıp 'üçüncü dünyada' yenilerini açtıklarına dair verdikleri en beylik cevap: "emek gücü maliyetlerini düşürmek". Ne kadar randımanlı olurlarsa olsunlar, ücretli işçiler hiç ücret almadan çalışanlarla yani kölelerle rekabet edemez (Bales, 2002: 15-16).

Yeni tarz kölelik için ırk sözcüğü, fazla bir anlam ifade etmiyor. Geçmişte, ırksal ve etnik farklılıklar köleliğin varlığını açıklamak, hatta köleliği mazur göstermek için kullanılabiliyordu.... On dokuzuncu yüzyılda Amerika'nın güneyinde çalıştırılan köleler pahalıya patlıyordu tabii; Afrika'dan, binlerce kilometre uzaktan buralara insan taşımak ucuz bir iş değildi. Oysa ki komşu köyden ya da yakın çevreden köle getirmek "nakliyat" maliyetlerini de düşürüyor. O yüzden, bugün asıl olan, o insanların "ten renklerinin köle olmaya ne kadar uygun olduğu" değil, aslında "ne kadar savunmasız oldukları". Ten rengi, kabile, din; bugün köle ararken kimse bunların peşinde koşmuyor; kandırılabilecek kadar saf, güçsüz, yoksul ve yoksun olsunlar yeter.

Kaynak: Bales, 2002: 16-17.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA SİSTEMLERİ

Bu bölümde mevcut tabakalaşma sistemleri incelenecektir.

Kast Sistemi

Kast sistemi doğum temelinde ortaya çıkan bir sosyal tabakalaşma sistemidir ve sisteminin klasik örneği Hindistan'da görülmektedir. Bu tabakalaşma sisteminin evrensel olmadığı ve ortaya çıktığı coğrafya ve kültür ile ilişkili olduğu söylenebilir. Herşeyden önce kast sistemi kapalı bir sistemdir yani kişinin içinde doğduğu kast gelecek yaşamını belirler ve başka bir kasta geçme olanağı yoktur.

Kast sisteminin en önemli özelliği, doğumdan itibaren tüm insanlar arasında görevlerin, hakların, sorumlulukların ve gücün kesin kurallarla belirlenmiş olmasıdır, yani kastlar arasındaki farklılıklar belirgindir ve değiştirilemezdir.

Kast sisteminin oluşumuna ilişkin ilk belge M.Ö. 1100 tarihini göstermektedir ve M.S. 1000. yıllarda Hindistan'da kast sisteminin yerleştiği ve şu şekli kazandığı söylenebilir:

1. Brahman (Rahipler)
2. Kshatriyas (Savaşçı, asker, şef, soylular)
3. Vaishya (Tüccar, çiftçi ve zanaatkârlar)
4. Sudra (Köylüler ve hizmetkârlar) (Macionis, 2008)

Bu kastlardan başka, parya (sistem dışında olanlar) bulunmaktadır. Bu sistemde her kast üyesi ancak kendi kastından biri ile evlenebilir. Her kast kendi içinde alt gruplara ayrılmaktadır ve her birinin diğerine göre rütbe sıralaması vardır. Bu durum bütün kastlar için geçerlidir. Kast sisteminin nasıl ve neden ortaya çıktığı tarihi araştırmalarla ortaya konmaya çalışılmaktadır. Hindistan'a özgü böyle bir tabakalaşma sisteminin iki bin yılı aşan uzun bir zaman içinde varlığını sürdürmesindeki en önemli nedenlerden biri tarıma dayanan bir ekonominin var olmasıdır (Ergil, 1986; Macionis, 2008). Diğer önemli bir etken ise Hindu dinidir.

Hinduizm'e göre insan, tanrı tarafından yaratılmamıştır; ruhu ebediyen var olmuştur ve olacaktır. Bu dinde her varlık kendi yolunu seçmekte özgürdür ve bunu duayla, inzivaya çekilme veya meditasyonla veya doğru davranışla yerine getirebilir. Tapınaklarda tapınmaya, kutsal metinlere ve guru disiplini geleneğine önem verilir. Hinduizm'e göre, her varlık bütün karmaları temizlenene kadar yeniden bedenlenir (reenkarnasyon).

Her kastın uyguladıkları çok farklı dini kuralları ve ibadetleri vardır. Tüm kastların, kendi özel yaşamlarında yapmakla yükümlü oldukları sorumlulukları, yerine getirmeleri zorunlu yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu sorumlulukların yerine getirilmemesi veya ihmal edilmesi ahlâka uygun kabul edilmez ve bu, toplumda istenmeyen bir durum yaratır. Bireylerden istenen, ait olduğu kastın gerektirdiği görevleri yerine getirmesi ve hayatından memnun olmasıdır (Ergil, 1986).

Hinduizm üç temel inanca dayanır:

1. Yeniden doğuş,
2. Doğru ibadet ve davranış,
3. Kader.

Bu sistemde doğru davranışın iki önemli koşulu vardır:

- Brahmanlara saygılı olmak,
- Kendi kastının özgül görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirmek.

Bu inanış çerçevesinde her birey kendi kastını benimsemeli ve bu kastın gerekliliklerini yerine getirmelidir (Ergil, 1986). Birey kastına uygun davranışlarda bulunursa, bundan sonraki yaşamında daha üst bir kastta doğabilir ancak kastının görev ve sorumluluklarını yerine getirmezse bundan sonraki yaşamında cezalandırılarak daha alt bir kastta doğacaktır. Bu inanç sistemi içinde birey, kendi konumunu sorgulamadan kastını kabul etmekte ve yaşamını sürdürmektedir.

Resim 6.3

Vaishya kastının üyeleri esnaflardan oluşur. Bir kısım dükkânlarda sadece alüminyum kaplar satılmaktadır. Pirinç veya paslanmaz çelik için başka dükkânlara gitmeniz gerekir.

Resim 6.4

Çömlekçiler Shudra kastındandır ve bu kastın içinde birçok grup bulunmaktadır. Bu gruplardan her biri çeşitli hizmetler sağlamaktadır.

Sınıf Sistemi

Sanayileşme ile beraber toplum yapısında birçok değişiklikler gözlenmiştir. Modern ekonomi, farklı meslekleri barındırması nedeniyle çeşitli alanlarda yetenekli bireylere gereksinim duyar. Bu, hem bireyin doğuştan getirdiği özelliklere hem de başarısına önem veren toplumsal tabakalaşma sistemi olan sınıf sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Macionis, 2008).

> Sınıf sistemi tabakalar arası geçişe olanak sağlayan açık bir sistemdir. Özellikle sanayileşmiş toplumlarda toplumsal hareketliliğin daha çok görüldüğünü söylemek mümkündür. Toplumsal hareketlilik, tabakalaşma sistemi içinde bireylerin aşağı veya yukarı sınıflara geçişini belirtir (Goodman, 1992).

Kast sistemi doğum temelinde ortaya çıkan bir toplumsal tabakalaşma sistemi iken, sınıf sisteminde bir bireyin pozisyonu sadece tesadüfen doğduğu ailesine bağlı değildir. Bireyin başarısı, çabası ve yetenekleri hangi toplumsal tabakada olacağını etkileyebilir. Toplumsal hareketlilik nedeniyle, sınıflar kast sistemindeki gibi kesin olarak tanımlanamazlar ve sınıflar arasındaki sınırlar çok açık değildir. Kast sistemindeki gibi sınıf, bireyin yaşam fırsatlarını büyük ölçüde etkiler. Üst sınıfta yer alanlar; eğitim, meslek sağlık gibi toplumun kaynaklarına daha kolay ulaşabilmektedirler. Sınıf çok boyutludur; yani servet, güç, prestij gibi birçok farklı faktör katkıda bulunur. Karmaşık sınıf yapısı içinde bir birey, bir sınıfa atfedilen tüm özelliklere sahip olmayabilir. Örneğin, ünlü bir futbolcu prestije sahip olabilir ancak güce sahip değildir (Goodman, 1992).

Modern toplumlarda tabakalaşma sadece doğuştan gelen özelliklere göre değil, bir bireyin bilgi, beceri ve çabalarını da içeren yeterlilikler temelindedir. Meritokrasi kavramı liyakat temelinde tabakalaşma sistemini açıklar; yani kişilerin bireysel üstünlüğüne ve liyakata dayanan sistemdir. Meritokrasinin toplumda yaygınlaşması endüstri toplumlarında eşitlik şansını artırmıştır (Macionis, 2008).

Öğrenme Çıktısı

2 Mevcut toplumsal tabakalaşma sistemlerini açıklayabilme

Araştır 2

Kast sisteminin ayırt edici özelliklerini ve Hindistan toplumunda hâlâ varlığını sürdürmesinin temel nedenlerini araştırınız.

İlişkilendir

Priyadarshan'ın yönettiği 2010 yılı yapımı "Aakrosh" isimli filmi izleyerek kast sisteminin olumsuz yönlerini gözlemleyiniz.

Anlat/Paylaş

Servet, güç, prestij gibi konuların sınıf atlamada rolleri nelerdir tartışınız.

Yaşamla İlişkilendir

ABD'nin en zengin kadınları arasında bir Türk

Türk iş kadını Eren Özmen, Forbes dergisinin ABD'deki "Servetini Kendi Yapan En Zengin 50 Kadın Listesi"nde 16'ncı sırada yer aldı.

Fotoğraf: Forbes 26.05.2017

Forbes dergisi, eşi Fatih Özmen ile Sierra Nevada Corporation (SNC) şirketinin sahibi olan iş kadını Eren Özmen'e bu yıl da servetini miras yoluyla değil sıfırdan iş hayatına başlayıp kendi çabalarıyla milyarder olan en zengin kadın girişimciler listesinde yer verdi. Özmen, Amerikan Havacılık ve Uzay Dairesinin (NASA) uzaya insan ve kargo taşıyacak uzay aracı yapma yetkisi verdiği üç şirketten biri SNC'den kaynaklanan 1,1 milyar dolarlık servetiyle Forbes'in ABD'de "Servetini Kendi Yapan En Zengin 50 Kadın Listesi"nde 16'ncı sırada gösterildi. Özmen, önceki yıllarda Forbes'ın listesinde daha alt sıralardaydı. Eren Özmen'in eşiyle sahibi olduğu SNC, NASA ve Avrupa Uzay Ajansı ile çalışma başarısı dışında dünyanın en yenilikçi 10 şirketi arasında yer alıyor.

Listenin ilk üç sırasındaki girişimci kadınlar

Forbes'in listesinde Little Caesars'ın ve Detroit Red Wings'in sahibi Marian Ilitch 5,1 milyar dolarlık net varlığıyla birinci sırada bulunuyor.

Listenin ikinci basamağında ise Cumhuriyetçi Partinin en büyük destekçilerinden ve ABD Başkanı Donald Trump'ın yemin töreni komitesinde bulunan, 4,9 milyar dolarlık net varlığa sahip Diane Hendricks var. Servetinin kaynağı medya gösterilen ve net varlığı 2,9 milyar dolar olan Oprah Winfrey ile 2,9 milyar dolarlık net varlığı olan benzin istasyonları ve mağazalar zinciri sahibi Judy Love, sıralamada üçüncülüğü paylaşıyor.

Kaynak: http://www.fortuneturkey.com/abdnin-en-zengin-kadinlari-arasinda-bir-turk-45645

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KURAMLARI

Toplumsal tabakalaşma sosyologlar için önemli bir konu olmuştur ancak tabakalaşmanın, eşitsizliğin doğası, nedenleri sonuçları konusunda fikir birliği yoktur. Bu bölümde, tabakalaşma ile ilgili kuramlara yer verilecektir.

Çatışma Kuramı

Bu bölümde önce çatışma kuramının önde gelen temsilcilerinden olan K. Marx'ın ve daha sonra Marx'ın görüşlerinden etkilenen R. Dahrendorf'un tabakalaşma ile ilgili görüşlerine yer verilecektir.

K. Marx ve Sınıf Çatışması

Çatışma kuramı, toplumsal tabakalaşma sisteminin bazı kişilere yarar sağlarken bazı kişileri ise dezavantajlı duruma soktuğunu iddia eder. Bu yaklaşımın en önde gelen temsilcisi K. Marx'dır. Kinloch'a (1977) göre Marx'ın temel amacı, toplumların tarihsel gelişmelerindeki değişmelerin temelini ve toplumun temel ekonomik alt yapısı ile toplumun normatif üst yapısı arasındaki ilişkileri analiz etmektir. Marx'ın tabakalaşma ile ilgili görüşlerinde sınıf ve çatışma kavramı özel bir öneme sahiptir.

Üretici güçler denildiğinde, toplum tarafından yaratılmış olan üretim araçları, öncelikle iş aletleri ve maddi varlıkları üreten insanlar anlaşılır. Üretim ilişkileri üretim sürecinde meydana gelen varlıkların değişim ve dağıtım ilişkileridir. İnsanların üretim araçları karşısındaki durumları, onların üretimde yerlerini, durumunu ve emek ürünlerinin dağılım tarzını belirler. Toplumsal sınıfların ortaya çıkmasının nedeni üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Böylece, mülkiyet düzeninde var olan üretim ilişkileri her sınıfın toplum içindeki yerini belirlemedeki en önemli etkendir (Antonia, 2003). Bu temelde, üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar olarak iki temel sınıf bulunmaktadır. Bu iki sınıf arasındaki çelişkiler uzlaşmazdır ve devrim sonucu sınıfsız topluma geçilecektir.

Marx, çatışmanın evrenselliğini ve tüm toplumsal yapılarla olan sistemli ilişkisini vurgulamıştır. Marx'a göre, "çatışma olmadan ilerleme olamaz ve uygarlığın bugüne kadar izlediği yasa budur." Toplumdaki sınıflar arası çatışma, değişmenin nedenidir. Marx, doğadaki çelişkilerin nicel değişmelerden geçerek nitel değişmelere neden olduğunu ve bunun toplum için geçerli olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak, Marx'a göre değişmenin dinamiği sınıflar arasındaki çatışmadır ve kapitalizmin çelişkileri toplumda dönüşüme yol açacaktır. Toplumun maddi koşulları üst yapıyı şekillendirmektedir.

Marx'a göre toplumlar ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist - komünist toplum olarak farklı aşamalarla ilerlemektedir. İlkel toplumlar dışında, diğer üretim biçimlerinde sınıflar ve sömürü mevcut olmuştur. Komünist aşamada sınıfsız toplum gerçekleşecektir. Görüldüğü gibi Marx'ın yaklaşımında bireyler, ya üretim araçlarına sahiptir ya da bu araçlara sahip olanlara emeklerini satmak durumundadırlar. Farklı üretim biçimlerinde farklı sınıflar mevcut olmuştur. Örneğin, feodal üretim tarzında aristokratlar topraklara sahipti, köylüler ise bu çiftliklerde çalışmaktaydılar. Kapitalist üretim tarzında kapitalistler fabrikalara ve diğer mallara sahip olurken (burjuvazi), işçiler (proletarya) emekleri karşılığında bu iş yerlerinde çalışmaktadırlar (Macionis, 2008).

Görüldüğü gibi Marx'ın toplumsal tabakalaşma ile ilgili açıklamaları sınıfların özel mülkiyete sahip olup olmamaları temeline dayanır. Bu bağlamda sınıflar, "ezen-ezilen", "sömüren-sömürülen", "burjuva-proletarya" gibi kapitalist ekonominin gelişme sürecinde kesin bir kutuplaşmanın ortaya çıkacağı Marx tarafından belirtilmiştir. Marx, toplumsal yapıdaki sınıf ilişkilerini karşıt kamplara bölünmüş iki sınıfın çatışması olarak kabul eder. Komünist Manifesto'da şu görüşler dile getirilmiştir: "Bizim çağımız, burjuvazinin çağı, bu ayırt edici özelliğe sahiptir ve sınıfsal uzlaşmazlığı basitleştirmiştir. Bir bütün olarak toplum, iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa ayrılmaktadır: burjuvazi ile proletarya (Swingewood, 1998).

> Marx'a göre toplumsal sınıf olgusunun temel belirleyicisi özel mülkiyettir. İnsanlık tarihi, bir sınıflar savaşı tarihinden başka bir şey değildir. Toplumsal sınıfların kaynağı, bireylerin toplumsal üretim sürecinde işgal ettikleri değişik konum ve yaptıkları değişik işte aranmalıdır.

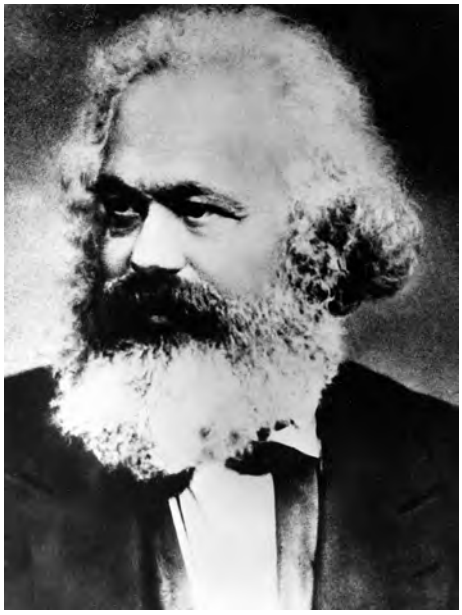

Resim 6.5

Marx'ın ikili sınıf yorumu, sosyolojik gerçeklerle bağdaşmadığı, basit bir yorumlama olduğu ve ortaya çıkan orta sınıf gerçeğini açıklayamadığı için eleştirilmektedir. Bu yorumun, Marx'ın özellikle Komünist Manifesto gibi yazılarında halkı etkilemek ve onları ideolojik olarak bir amaca yönlendirmek isteği ile vurgulandığı söylenebilir. Marx "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i" ve "Kapital" gibi eserlerinde bu yorumun aksine daha bilimsel bir yorum sunar. Swingewood'un (1998: 110) belirttiği gibi "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i"nde Marx, finans burjuvazisi, sanayi burjuvazisi, küçük burjuvazi, proletarya, toprak sahipleri ve çiftçilerden söz eder. Marx'ın eserleri incelendiğinde, orta sınıftan bahsettiği görülmektedir. Orta sınıflar, küçük üreticiler, küçük burjuvazi, "metaların dolaşımı"yla uğraşanlar (pazarlama, satın alma, satış), dükkân sahipleri, toptancılar, denetçiler, muhasebeciler, yöneticiler vb. oluşmaktadır. Marx'a yöneltilen ikinci önemli eleştiri ise sınıf çatışmasının artacağı ve bunun devrimle sonuçlanacağı hakkındaki iddiasının gerçekleşmediğidir.

Marx, tabakalaşma olgusunu tarihsel boyutta ele almış ve açıklamalarında ekonomik farklılıkların üzerinde durmuştur. Marx'ın çağdaş sosyolojide toplumsal tabakalaşma ile ilgili kuramlarda etkisinin olduğu açıktır.

R. Dahrendorf ve Çatışmanın Kurumsallaşması

Çağdaş çatışma kuramının önde gelen temsilcilerinden biri olan Dahrendorf'un amacı toplumun çatışmacı bir kuramını oluşturmaktır. Dahrendorf'a göre çatışma kuramının temel varsayımları ise şunlardır:

1. Her toplum, her zaman değişme sürecinin içindedir; sosyal değişme her zaman vardır.
2. Her toplum her zaman çatışmayı yaşar; sosyal çatışma her zaman vardır.
3. Bir toplumdaki her öge değişme ve bütünleşmeye katkıda bulunur.
4. Her toplum, üyelerinin bir kısmının diğerlerinin üzerinde kurduğu baskıya dayanır (Dahrendorf, 1959: 162).

Dahrendorf'un teorisi kısmen Marx'ın teorisinin kabulü, kısmen reddi, kısmen de yeniden formüle edilmesidir. Dahrendorf'a göre Marx'ın katkıları şunlardır:

1. İlki, Marx'ın toplumda çatışmanın sürekliliğini ortaya koymasıdır.
2. Diğeri ise, toplumsal çatışmaların çıkar çatışmaları olması nedeniyle iki grubu karşı karşıya getirdiğini belirtmesidir.
3. Yine Marx, çatışmanın tarihin başlıca hareketlendiricisi olduğunu anlamıştır.

Buna karşılık Dahrendorf, kapitalist toplumun tarihin son sınıflı toplumu olduğu şeklindeki görüşlerine katılmaz. Appelbaum (1970: 74) Dahrendorf'un bu konudaki görüşlerini şu şekilde belirtir: "... Marx'ın sınıf kuramının felsefi ögeleri dediği Marksist fizik ötesini açıkça reddetti. Felsefi ögeler, görgül [ampirik] olarak kanıtlanamayacak ya da reddedilemeyecek ögelerdir. Kapitalist toplumun tarihteki son sınıf toplumu olduğu ya da komünist toplumun insan özgürlüğünün tam olarak gerçekleşmesini sağladığı türünden önermeler tartışılabilir ve yadsınabilir, fakat bilimsel yollarla yanlışlığı kanıtlanamaz."

Dahrendorf'a göre Marx'tan beri toplum yapısında meydana gelen önemli değişmeler şunlardır: sermayenin bölünmesi, iş gücünün bölünmesi ve yeni orta sınıfın ortaya çıkmasıdır.

Dahrendorf, Marx'ın yaşadığı dönemden günümüze kadar birçok değişimin ortaya çıktığını belirtir. Marx'ın analiz ettiği toplumun kapitalist toplum olduğunu, kendi incelediği toplumun ise sanayi toplumu olduğunu ifade eder. Dahrendorf, bugün hâlâ kapitalist toplum yapısını mı incelediğimizi sorar ve belirli bir toplumu değil, sanayi toplumlarındaki çatışma ve çatışma biçimlerini incelemeyi hedeflediğini belirtir. Dahrendorf, kapitalist toplum sanayi toplumunun bir biçimi olduğu için sanayi toplumu kavramını tercih eder (Giddens, 2005).

Dahrendorf'a göre, Marx'ın kapitalizmle ilgilendiği dönemde üretim araçlarının sahibi ve kontrolü aynı kimseler veya sınıftaydı. Kapitalist sisteme hâkim olan burjuvazi, hem üretim araçlarına hem de yönetime sahipti. Yirminci yüzyılda üretim araçlarının sahipleri ile yönetimde bulunanlar farklılaşmıştır. Kontrol edenler ve sahip olanların ayrı olmasıyla, kapitalistlerden tamamen farklı bir yönetici grup ortaya çıkmıştır. Yöneticiler ile kapitalistler arasında birtakım farklılıklar olmasına rağmen roller ve pozisyonlarda dikkate değer bir benzerlik bulunmaktadır. Bu ayrımın çatışma ve sınıf yapısına etkisi olmuştur (Dahrendorf, 1959).

Dahrendorf'a göre günümüzdeki sanayi toplumlarında işçi sınıfı homojen bir yapıya sahip değildir. Marx'ın döneminde işçilerin çoğu vasıfsız ve eğitimsizken, 19. yüzyılın sonundan itibaren işçi sınıfında bazı farklılaşmalar olmuş ve kalifiye işçiler ortaya çıkmıştır. Üretimdeki teknik buluşlar, yenilikler ve kompleks makinelerin kullanımı gibi faktörler işçi sınıfının homojen yapısını değiştirmiş ve onların içinde de bir hiyerarşiye yol açmıştır. Dahrendorf'a göre, gelişmiş sanayi toplumlarında vasıflı işçiler, yarı-vasıflı işçiler ve vasıfsız işçiler bulunmaktadır. Bu üç grup sadece vasıflı olmak yönünden ayrılmaz, aynı zamanda sosyal statüleri açısından da ayrılırlar. Diğer önemli bir gelişme de yeni orta sınıf gerçeğidir. Hem kapitalin hem de iş gücünün bölünmesi, modern toplumlarda yeni orta sınıf olarak adlandırılan bir toplumsal tabakanın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Dahrendorf, 1959).

Dahrendorf'un çatışma kuramı çoğulcudur. Dahrendorf'a göre toplumsal yapıyı anlamada hem uyum hem de çatışma önemlidir. Toplumun, biri çatışmayı, diğeri bütünleşmeyi yansıtan iki yüzlü (janus-faced) bir ilah olduğunu ileri sürer (Poloma, 1979). Toplumlar hem uzlaşı hem de çatışma olmadan var olamaz. Böylece biz uzlaşıya sahip olmadıkça çatışmaya da sahip olamayız. Örneğin Fransız ev kadınları ile Şilili satranç oyuncularının arasında bir ilişki olmadıkça, bir çatışma için temel olarak hizmet edecek bütünleşme olmadan yüksek derecede bir çatışma olası değildir. Dahrendorf, Marx'ın sınıf çatışmalarının devrimle sonuçlanacağı tezine katılmaz çünkü sanayi toplumunda çatışmalar kurumsallaşmıştır. Sınıf çatışmasının teknikleri, metotları, silahları anlaşılmakta ve kontrol altına alınmaktadır.

Dahrendorf'a göre çıkarlar açık veya gizli olabilir. Herhangi bir birlikteki çıkarlar çatışması en azından gizlidir ve çıkar çatışmasında yöneten veya yönetilenlerin eylemde bulunmaları gerekli değildir. Dahrendorf, bilinçsiz rol beklentilerini gizli çıkarlar olarak adlandırır. Gizli çıkarların bilinçli olması açık çıkarlar anlamına gelmektedir. Gizli ve açık çıkarlar arasındaki ilişkilerin analizini Dahrendorf çatışmacı teorilerin temel görevlerinden bir olarak görür (Ritzer, 1983). Dahrendorf çatışmayı açıklarken grupların özelliklerini belirler ve çatışma grupları çıkar gruplarıdır.

Dahrendorf çatışmacı teorisinde sanayi toplum yapısındaki çatışmayı açıklamayı amaçlamıştır. Kuramında otoriteyi temel alır ve çatışma kuramı çoğulcudur. Dahrendorf'un kuramı bazı yönlerden eleştirilmektedir. İlk olarak, Dahrendorf'un kuramı onun iddia ettiği gibi Marksist fikirleri açık olarak yansıtmamaktadır ve yapısal-fonksiyonalizme yakındır. Kuramı yapısal-fonksiyonalizm gibi oldukça makro bir kuramdır ve sonuçta bireyin düşünce ve eylemlerini açıklamak için çok fazla bir şey sunmaz (Ritzer, 1983).

> Dahrendorf toplumsal çatışmaların yapısal kaynağını üretim araçlarının mülkiyetinin eşit olmayan dağılımında değil, otoritenin eşit olmayan dağılımında görür.

İşlevselci Kuram

Bu yaklaşımın temsilcileri, toplumun mevcut sistem ve alt sistemlerinin toplumun devamlılığını korumaya çalıştıklarını vurgularlar. Tabakalaşma sistemi de eğitim, aile gibi toplumun devamlılığını sağlayan bir alt sistemdir. Bu bağlamda işlevselci kuram, tabakalaşma sisteminin toplumun devamlılığında ve dengesini korumada nasıl bir öneme sa-

hip olduğunu araştırır. Bu yaklaşımın önemli temsilcilerinden T. Parsons, K. Davis ve W. Moore'un görüşleri ele alınacaktır.

T. Parsons ve Tabakalaşma

Parsons'ın eserleri incelendiğinde, onun bütünleşmiş ve genel bir teori kurmak istediği açıktır. Parsons'ın ilk teorik çalışmalarının sosyal eylem teorisinin etkisi altında olduğu görülür. Parsons'ın "The Structure of Social Action" (Sosyal Eylemin Yapısı) adlı eseri Pareto, Durkheim, Weber ve Marshall'ın görüşlerinin bir sentezidir. Parsons'a göre klasik ekonomistlerde olduğu gibi birey, serbest rekabetçi ortamda çıkarlarını maksimize etmek için hareketini rasyonel olarak seçebilmektedir (Lidz, 2003). Parsons'a göre, "bir sosyal sistem iki veya daha fazla aktör arasında sosyokültürel düzeyde, herhangi bir etkileşim süreci tarafından genelleştirilmiş bir sistemdir (Parsons and Smelser, 1971: 11). Parsons için etkileşimler kurumsallaştığında, sosyal sistemin varlığından söz edilebilir. Parsons'a göre bir sosyal sistem her zaman kurumsallaşmış bir değerler sistemi ile karakterize edilir ve sosyal sistemin birinci zorunlu fonksiyonu değerler sistemini ve onun bütünlüğünü korumaktır.

Parsons'a göre toplumsal tabakalaşma tüm toplumlarda yaşamsal bir işlevi yerine getirmektedir ve bu nedenle kaçınılmazdır. Parsons'ın teorisinde fonksiyon kavramının özel bir önemi vardır. Parsons, herhangi yaşayan sistemin fonksiyonunu, sistemin bir ihtiyacını veya ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan kompleks aktiviteler olarak tanımlar. Parsons'a göre, fonksiyon kavramı bütün yaşayan sistemler için temeldir.

> ✓ Tabakalaşma bir toplumdaki hâkim değerlerle doğrudan bağlıdır ve ona göre işler. Parsons'a göre sosyal tabakalaşma, bir sosyal sistemi oluşturan bireylerin farklılıklarına göre sıralanması ve toplumsal değerler temelinde birinin üst diğerinin alt olarak değerlendirilmesidir.

Parsons'a göre, bütün sistemlerde dört zorunlu fonksiyon vardır ve sistemin yaşaması için fonksiyonların karşılanması gerekir. Bütün sistemlerde bulunan zorunlu dört fonksiyon şunlardır: Adaptasyon, amacın belirlenmesi, bütünleşme ve kalıpların korunması. Parsons ayrıca dört zorunlu fonksiyon ile dört sistem (organizma, kişilik, kültür ve sosyal sistem) arasındaki ilişkileri açıklar. Buna göre biyolojik organizma, adaptasyon; kişilik, amacın belirlenmesi; kültür, kalıpların korunması ve sosyal sistem de bütünleşme fonksiyonunu karşılar.

Daha önce belirtildiği gibi, Parsons'a göre, tabakalaşma toplumsal sistem için işlevseldir ve gereklidir. Toplumsal tabakalaşmada sıralamadaki temel kriter, diğerlerinin değeridir. Diğer bir deyişle, tabakalaşma sistemi toplumun merkezi değerlerine doğrudan bağlıdır. Pozisyonlardaki hiyerarşi bir statü sıralamasıdır (Bottero, 2005). Her toplum kendini devam ettirmek ve işlerliğini korumak gibi temel amaçlarına ancak bireylere farklı görev vererek ulaşabilir. Bu toplumsal görevler toplumdan topluma değişebilmektedir. Diğer önemli olan bir nokta da her toplumda bireylerin yerine getirdiği değişik görevlerin eşdeğer olmamasıdır. Hangi görevlerin daha önemli olduğuna uygun olarak hiyerarşik bir düzen ortaya çıkar. Buna bağlı olarak bireylerin kendi aralarında bir farklılaşma oluşur. Özetle her toplum, toplumsal işlevlerini önemine göre sıralar.

Parsons'ın toplumsal tabakalaşma anlayışı bazı yönlerden eleştirilmektedir. Parsons toplumsal tabakalaşmanın toplumun bütünleşmesi açısından katkısını değerlendirirken toplumsal tabakalaşmanın yarattığı dinamizme yer vermemiştir. Tabakalaşmayı değerler sistemi temelinde ele alması da eleştirilmektedir.

K. Davis ve W. Moore

Davis ve Moore, 1945 yılında yayınladıkları "Tabakalaşmanın Bazı İlkeleri" adlı eserlerinde işlevselci bir tabakalaşma kuramı geliştirmeye çalışmışlardır. K. Davis ve W. Moore (1945) toplumsal tabakalaşmanın toplumun işleyişi için gerekli olduğunu öne sürerler. Onlara göre, bilinen tüm toplumlarda tabakalaşma vardır ve sınıfsız toplum bulunmamaktadır. Tüm toplumlar evrensel bir özellik gösteren eşitsiz yapıları ile ayırt edilmektedirler (Swingewood, 1998). Davis ve Moore'un işlevselci yaklaşımına göre toplum, statü ve rollerin kompleks bir bütünlüğüdür.

Eğer bir toplum işlevlerini iyi bir şekilde yerine getirmek istiyorsa bu statülere en nitelikli bireylerin sahip olmasını sağlamalıdır. Toplumdaki en önemli pozisyonlar uzun ve yorucu bir eğitimi gerektirir. Bu pozisyonlara erişmek için az sayıdaki birey emek ve çaba gösterir.

Modern toplumlarda önem dereceleri farklı olmakla beraber yüzlerce değişik iş bulunmaktadır. Camları silmek, telefona bakmak gibi bazı işler hemen hemen herkesin yerine getirebileceği işlerdendir. Organ nakli veya yeni bir bilgisayarın tasarımı gibi bazı işler zordur ve bu işleri yerine getirebilmek için uzun yıllar eğitim gerekir. Davis ve Moore'a göre bir pozisyonun işlevsel fonksiyonu ne kadar fazla ise toplum ona o kadar fazla ödül vermektedir. Bu durum verimliliği ve üretkenliği artırır çünkü daha iyi gelir, saygınlık, güç elde etmek için bireyler daha iyi ve fazla çalışırlar. Kısaca, eşit olmayan ödül dağılımı toplumun tümüne fayda sağlar (Macionis, 2008: 262). "Tabakalaşma, toplumların en önemli görevlerin doğru biçimde en yetenekli kişilerce yerine getirilmesini sağlayan mekanizmasını oluşturmaktadır. Bu açıdan bireyler toplumsal yapıda öyle bir şekilde motive edilir ve yerleştirilir ki bunun kaçınılmaz sonucu toplumsal eşitsizliğin doğmasıdır. Tabakalaşma aslında eşitsizlik demektir" (Swingewood, 1998: 293).

Davis ve Moore'a göre bir toplum eşitlikçi olabilir ancak bu, bir işi herhangi birinin yapmasına olanak verebilir. Eşitlik, herhangi bir kişi işi kötü yapsa bile o işi iyi yapan kadar ödül verilmesini gerektirir. Böyle bir sistem, işi en iyi şekilde yapılması için bireyleri özendirmez ve toplumda verimliliğin düşmesine neden olur (Macionis, 2008). Davis ve Moore'a göre, toplumlarda tabakalaşma sisteminin mevcut olması toplumun daha iyi, verimli ve üretken olmasını sağlamaktadır. Toplumsal tabakalaşma toplumlar için sadece işlevsel değil, aynı zamanda gereklidir (Saunders, 1990).

Toplumsal tabakalaşma tüm toplumlarda görülmesine rağmen, tabakalaşmanın biçimi toplumdan topluma değişmektedir. Tabakalaşma toplumun gelişmişlik düzeyine, kaynakların kıtlığına, özel niteliğe sahip bireylere ne kadar ihtiyaç duyulduğu gibi faktörlere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bazı toplumlarda dinsel, bazı toplumlarda ekonomik veya siyasal görevlere daha üstün değer verilebilir.

Davis ve Moore tabakalaşma hakkında önemli görüşler ortaya koysalar bile, bazı yönlerden eleştirilmektedirler. M. Tumin'e göre en önemli sorunlardan biri, toplumda verilen ödüllerin gerçekten birinin topluma yaptığı katkıyı ne kadar yansıttığıdır. Yılda 230 milyon dolar geliri olan Oprah Winfrey, ABD başkanından daha fazla kazanmaktadır. Söyleşi programı yapmak, A.B.D.'ni yönetmekten daha zor mudur sorusu sorulabilir. Tumin, sosyal tabakalaşmanın kast elementinin bireylerin yeteneklerinin geliştirmesine imkân vermediğini Davis ve Moore'un ihmal ettiğini ileri sürer. Zengin çocukları yeteneklerini geliştirme olanağı sahipken yoksul çocukların bu tür bir şansı bulunmamaktadır. Diğer bir nokta, tabakalaşma sadece toplumda uyuma ve bütünleşmeye değil, aynı zamanda çatışmaya da neden olabilmektedir (Macionis, 2008).

Tabakalaşma Kuramlarının Değerlendirilmesi

Günümüz sosyolojisinde toplumsal tabakalaşma ile ilgili birçok kuram bulunmaktadır. Bu kısımda toplumsal tabakalaşmaya ilişkin geliştirilmiş iki önemli kuram ele alınmıştır. Bunlar çatışmacı ve işlevsel tabakalaşma kuramlarıdır. İşlevselci yaklaşımı benimseyen sosyologlar, toplumsal tabakalaşma sisteminin toplumun genel dengesine nasıl bir katkısının olduğu üzerinde odaklanmışlardır. Onlara göre, toplumsal eşitsizlikler ve tabakalaşma, toplumun kendi doğasından kaynaklanmaktadır ve toplumun varlığını sürdürmesi için gereklidir. Çatışmacı kuramlar, toplumdaki eşitsizlikler ve bunun sonucu ortaya çıkan çatışma üzerinde durmaktadırlar. Toplumsal tabakalaşma değişmenin dinamik ögesidir.

Aşağıdaki tabloda bu iki kuramın temel görüşlerinin karşılaştırması yapılmıştır.

Tablo 6.1 Tabakalaşma Kuramları

	Çatışmacı Tabakalaşma Kuramları	İşlevselci Tabakalaşma Kuramları
Analiz düzeyi	Makro	Makro
Toplum	Bütünleşmiş ve kaynaşmış bir sistemdir.	Birbiri ile farklılaşmış insanların, maddi ve iktidar avantajları için mücadele ettikleri dinamik bir sistemdir.
Tabakalaşma anlayışı	Toplumsal tabakalaşma toplum üyeleri arasında sömürü ve hakimiyet sağlayan bir mekanizmalar bütünüdür.	Toplumsal tabakalaşma toplum üyeleri arasında bütünleşmeyi sağlayan bir mekanizmalar bütünüdür.
Tabakalaşma kime hizmet eder?	Toplumsal tabakalaşma toplumda bazı sınıfların özel çıkarlarını korumaya yarar.	Toplumsal tabakalaşma toplumun tüm üyelerinin ortak çıkarlarına hizmet eder ve işlevseldir.
Toplumsal tabakalaşma toplumda ödülleri hakça mı dağıtır?	Hayır. Toplumda ödüllerin eşit olmayan dağılımı sahip olanlar ve olmayanları yaratır ve sosyal eşitsizliğe karşı bir tepki vardır	Evet. Eşit olmayan ödüller toplumda daha çok çalışmaya ve ekonomik üretkenliğe neden olur.

Kaynak: Macionis'in (2008: 268) sınıflamasından uyarlanmıştır.

Öğrenme Çıktısı

3 Toplumsal tabakalaşma ile ilgili yaklaşımları ve farklılıklarını açıklayabilme

Araştır 3

Marx'a göre toplumsal tabakalaşmayı belirleyen temel etmenleri araştırınız.

İlişkilendir

Ömer Seyfettin'in "Yüksek Ökçeler" isimli hikayesini okuyarak tabakalaşma olgusuyla ilişkilendiriniz.

Anlat/Paylaş

Çevrenizdeki belirgin statü simgelerinin neler olduğunu gözlemleyerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİ

Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi toplumlarda bir tabakalaşma sistemi ve eşitsizlikler bulunmaktadır. Bugün hemen hemen dünyadaki tüm ülkelerin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri eşitsizlik ve yoksulluktur. Eşitsizlikler azalmayıp artarken bu durum ülkemiz için de geçerlidir. Türkiye'de özellikle 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikalar sonucu ekonomik anlamda eşitsizliklerin arttığı kabul edilen gerçeklerden biridir.

Gelir dağılımı ülkedeki eşitsizliklerle ilgili bilgi sunmaktadır. Toplumlarda var olan ekonomik eşitsizlikleri açıklamada gelir dağılımı tek başına yeterli olmasa da toplumdaki ekonomik eşitsizlikler ve ne kadar adaletli olduğu hakkında fikir verir. Günümüz modern toplumlarında gelirin, insan-

Türkiye'de gelirin hakça paylaşılmadığı konusunda yaygın bir kanı bulunmaktadır. A. Çarkoğlu ve E. Kalaycıoğlu'nun "Türkiye'de Toplumsal Eşitsizlik 2009" başlıklı araştırmalarının sonuçlarına göre, katılımcıların % 90'nından fazlası Türkiye'de kişilerin gelir dağılımı arasındaki farkın çok büyük olduğunu düşünmektedir.

ların temel ihtiyaçlarını karşılamada en önemli kaynağı oluşturduğu gerçeğini göz önüne alırsak, bu dağılımın önemi daha da iyi anlaşılabilir.

Türkiye'de Toplumsal Eşitsizlik 2009 başlıklı araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcıların % % 90'ı hükümetin bireyler arasındaki gelir farklarını azaltmaktan yükümlü olduğunu ve % 91'i hükümetin işsizlere geçinecekleri kadar gelir bağlamak zorunda olduğunu belirtmektedir.

TÜİK'in "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2010" sonuçlarına göre, en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 46,4 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 5,8'dir. Buna göre, en zengin % 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, en yoksul % 20'lik gruba göre 8 kattır. TÜİK'in araştırma sonuçlarına göre, nüfusun % 16,9'u yoksulluk sınırının altındadır. Kentsel ve kırsal yerler için ayrı ayrı hesaplanan yoksulluk sınırlarına göre, kentsel yerlerde bu oran % 14,3 iken, kırsal yerlerde % 16,6'dır. Sürekli yoksulluk riski altında bulunanların oranı ise % 18'dir. "Sürekli yoksulluk" oranı, dört yıl boyunca hanenin üyesi olan fertlerden en az üç çalışmada yoksulluk riski altında olanlar şeklinde tanımlanmaktadır.

Tablo 6.2 Türkiye'de Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2010

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlere göre sıralı yüzde 20'lik gruplar, 2009-2010

Yüzde 20'lik fert grupları	Türkiye		Kent		Kır	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
İlk yüzde 20 (*)	5,6	5,8	6,0	6,3	6,1	6,2
İkinci yüzde 20	10,3	10,6	10,7	11,0	10,9	11,0
Üçüncü yüzde 20	15,1	15,3	15,0	15,3	15,9	15,7
Dördüncü yüzde 20	21,5	21,9	21,1	21,6	23,1	22,8
Son yüzde 20 (*)	47,6	46,4	47,3	45,7	44,0	44,3
Gini katsayısı	0,415	0,402	0,405	0,389	0,380	0,379
Son yüzde 20/İlk yüzde 20(P80/P20)	8,5	8,0	7,9	7,3	7,2	7,1

Not: Gelir referans dönemleri bir önceki takvim yılıdır.

(*) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Tablo 6.3 Türkiye'de Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2015

Yüzde 20'lik fert grupları	2014	2015
Toplam	100,0	100,0
İlk yüzde 20 (En düşük)	6,2	6,1
İkinci yüzde 20	10,9	10,7
Üçüncü yüzde 20	15,3	15,2
Dördüncü yüzde 20	21,7	21,5
Son yüzde 20 (En yüksek)	45,9	46,5
P80/P20 oranı	7,4	7,6
Gini katsayısı	0,391	0,397

Not: Gelir referans dönemleri bir önceki takvim yılıdır.

(*) Fertler eş değer hanehalkı kullanılabilir gelirlere göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21584

Hanehalkı kullanılabilir gelirinin, hanehalkı büyüklüğü ve kompozisyonu dikkate alınarak hesaplanan eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünmesi ile elde edilen eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre, en yüksek gelire sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay bir önceki yıla göre 0,6 puan artarak 2015 yılında % 46,5, en düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun aldığı pay ise 0,1 puan azalarak % 6,1 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre; toplumun en zengin % 20'sinin gelirinin en yoksul % 20'sinin gelirine oranı şeklinde hesaplanan P80/P20 oranı 7,4'den 7,6'ya yükselmiştir.

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı, sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir. 2015 yılı sonuçlarına göre Gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,006 puan artış ile 0,397 olarak tahmin edilmiştir.

Türkiye'de ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri bir önceki yıla göre % 13,5 artarak 14 bin 553 TL'den 16 bin 515 TL'ye yükselmiştir. Toplam eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirleri içerisinde en yüksek pay % 49,7 ile maaş ve ücret gelirlerine ait iken, ikinci sırayı % 20 ile sosyal transferler, üçüncü sırayı ise % 18,8 ile müteşebbis gelirleri almaktadır. Sosyal transferlerin % 92'sini emekli ve dulyetim aylıkları, müteşebbis gelirlerinin ise % 73,4'ünü tarım dışı gelirler oluşturmuştur. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin % 50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 0,3 puanlık düşüş ile 2015 yılında % 14,7 olarak gerçekleşmiştir. Medyan gelirin % 60'ı dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre ise yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 0,1 puan artarak 2015 yılında % 21,9 olmuştur.

Hanehalkı tiplerine göre eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin % 50'si dikkate alınarak hesaplanan yoksulluk oranlarına bakıldığında; tek kişilik hanehalklarının yoksulluk oranının bir önceki yıla göre 0,9 puan artışla 2015 yılı için % 8,1, bağımlı çocuğu olmayan hanehalklarının yoksulluk oranının 0,1 puan artışla % 4,8, bağımlı çocuğu olan hanehalklarının yoksulluk oranının ise 0,3 puan düşüşle % 18,1 olduğu görülmüştür. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin % 50'si dikkate alınarak hesaplanan yoksulluk oranına göre; okur-yazar olmayanların % 27,2'si, bir okul bitirmeyenlerin % 23,7'si yoksul iken, bu oran lise altı eğitimlilerde % 12,8, lise ve dengi okul mezunlarında ise % 5,6 olmuştur. Yükseköğretim mezunları ise % 1,6 ile yoksulluk oranının en düşük gözlendiği grup olmuştur. Dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan sürekli yoksulluk oranı, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin % 60'ına göre son yılda ve aynı zamanda önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olan fertleri kapsamaktadır. Buna göre, 2014 yılında sürekli yoksulluk oranı % 15,1 iken 2015 yılında bu oran % 15,8 olmuştur.

Tablo 6.4, Türkiye'nin gelir eşitsizliği açısından diğer OECD ülkelerine kıyasla nerede durduğunu ve 2000'li yılların ortalarında Türkiye'nin 30 ülke içerisinde Meksika'dan sonra en eşitsiz gelir dağılımına sahip ülke konumunda olduğunu göstermektedir. Burada eşitsizliği ölçmek için gini katsayısı kullanılmıştır. Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değerler alır. Bu katsayı 1'e eşit ise "tam eşitsizlik", 0'a eşit ise "tam eşitlik" söz konusudur. Gelir dağılımını ölçmek için en çok kullanılan ölçütlerden biridir. Bu oranın büyümesi gelir dağılımdaki eşitsizliğin arttığını göstermektedir. Tablo 6.4 Türkiye genelinde gini katsayısı 0,43 olduğunu ve kıyaslama yapılan ülkeler içinde Türkiye'de gelir dağılımında eşitsizliğin önemli boyutlara çıktığını göstermektedir.

Tablo 6.4 Çeşitli Ülkelerde Gelir Eşitsizliği

	Gini katsayısı		Gini katsayısı
Danimarka	0.23	Almanya	0.3
İsveç	0.23	Güney Kore	0.31
Lüksemburg	0.26	Kanada	0.32
Avusturya	0.27	Yunanistan	0.32
Belçika	0.27	Japonya	0.32
Çek Cumh.	0.27	İspanya	0.32
Finlandiye	0.27	İrlanda	0.33
Hollanda	0.27	Yeni Zel.	0.34
Slovakya	0.27	Britanya	0.34
Fransa	0.28	İtalya	0.35
İzlanda	0.28	Polonya	0.37
Norveç	0.28	ABD	0.38
İsviçre	0.28	Portekiz	0.42
Macaristan	0.29	Türkiye	**0.43**
Avustralya	0.3	Meksika	0.47

Kaynak: OECD içinde Candaş, A. (2010) Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Formu.

Resim 6.6

Daha önce belirtildiği gibi tüm toplumlarda eşitsizlikler mevcuttur ancak bu eşitsizliklerin ne boyutta olduğu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. En yüksek gelir grubunun gelirinin, en düşük gelir grubunun gelirine oranı temelinde bir karşılaştırma yapmak ülkeler arası gelir dağılımı eşitsizliği konusunda bir fikir vermektedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye ve AB üye ülkelerinin en yüksek ve en düşük % 20'lik gelir gruplarının gelirlerinin oranı temelinde yapılan karşılaştırma verilmiştir. Tablo 6.5'de görüldüğü gibi, en zengin ve en yoksul gelir gruplarının ortalama gelirleri arasındaki fark 10 kattır. İki tablonun değerlendirmesi sonucu, gerek gini değerlerine göre, gerekse OECD üyeleri ve AB üye ülkeleri arasında en eşitsiz gelir dağılımına sahip olan Türkiye'de, en zengin ve en yoksul gelir gruplarının gelirleri arasında yine OECD ve AB ülkelerinin tümünden daha büyük bir gelir uçurumu olduğu görülmektedir (Candaş, 2010).

Tablo 6.5 2003 yılı için AB ülkeleri ve Türkiye'de en zengin yüzde 20'lik gelir grubunun gelirinin en yoksul yüzde 20'lik gelir grubuna oranı

Slovenya	3,1	Belçika	4,3
Macaristan	3,3	Romanya	4,6
Bulgaristan	3,6	Hırvatistan	4,6
Danimarka	3,6	İrlanda	5,0
Finlandiya	3,6	İspanya	5,1
Fransa	3,8	Britanya	5,3
Norveç	3,8	Estonya	5,9
Hollanda	4,0	Yunanistan	6,4
Kıbrıs	4,1	Portekiz	7,4
Lüksemburg	4,1	Türkiye	9,9
Avusturya	4,1		

Kaynak: Eurostat içinde Candaş, A. (2010) Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Formu.

Gelir eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almakta, gelir eşitsizliğinin artması durumunda bu değer 1'e yaklaşmaktadır. 2015 yılında Avrupa Birliği 28 ülke ortalamasında Gini katsayısının 0,310 olduğu görülmektedir. Seçilmiş Avrupa ülkeleri içinde en düşük Gini katsayısı 0,236 ile İzlanda'da iken, bu ülkeyi 0,237 ile Slovakya ve 0,239 ile Norveç izlemektedir. Türkiye ise 0,397 ile en yüksek Gini katsayısına sahip olurken Türkiye'yi 0,382 ile Sırbistan ve 0,379 ile Litvanya izlemektedir.

Bir diğer gelir eşitsizliği ölçütü olan en zengin gelir grubunun, en fakir gelir grubuna oranını gösteren P80/P20 oranında Avrupa Birliği 28 ülke ortalaması 5,2 iken Türkiye'de bu oran 7,6'dır. Seçilmiş ülkeler incelendiğinde, en düşük P80/P20 oranının 3,4 ile İzlanda, 3,5 ile Slovakya, Norveç ve Çek Cumhuriyeti'nde olduğu görülmektedir. P80/P20 oranının en yüksek olduğu ülke 9 ile Sırbistan olurken, bunu 8,3 ile Romanya izlemektedir.

Görüldüğü gibi Türkiye'de mevcut gelir dağılımı bakımından ciddi eşitsizlikler mevcuttur. Yoksulluğu önleme konusunda birçok çalışma yapılmasına rağmen hâla önemli bir sorun olarak kalmaktadır.

Öğrenme Çıktısı

4 Türkiye'de gelir eşitsizliklerini açıklayabilme

Araştır 4

Gini katsayısının büyümesinin ne anlama geldiğini araştırınız.

İlişkilendir

Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu'nun bir araştırması olan "Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği" (2015, 10. Baskı, İletişim) isimli kitabı okuyabilirsiniz.

Anlat/Paylaş

Türkiye'de gelir dağılımındaki eşitsizliğin nedenlerinin neler olabileceğini ve meslek çeşitliliğinin farklılığının olup olmadığını arkadaşlarınızla tartışınız.

1 Toplumsal tabakalaşma kavramını tanımlayabilme

Toplumsal Tabakalaşma Olgusu

Toplumsal tabakalaşma kavramının herkes tarafından kabul edilen bir tanımı yoktur. J. Turner tabakalaşmayı şu şekilde tanımlamaktadır: Tabakalaşma, bir sosyal sistemde kıt ve değerli kaynakların statü pozisyonlarına bağlı olarak eşit olmayan dağılımı ve her birinin değerli kaynakların paylaşımı sıralamasının aşağı yukarı sürekli hâle geldiği süreçler olarak tanımlanabilir. Toplumsal tabakalaşmayı açıklamada önem taşıyan diğer kavramlar; eşitsizlik, farklılaşma ve hiyerarşidir.

2 Mevcut toplumsal tabakalaşma sistemlerini açıklayabilme

Toplumsal Tabakalaşma Sistemleri

Tabakalaşma sistemleri kast ve sınıf sistemleri olarak ikiye ayrılabilir. Kast sistemi doğum temelinde ortaya çıkan bir sosyal tabakalaşma sistemidir ve sisteminin klasik örneği Hindistan'da görülmektedir. Her şeyden önce kast sistemi kapalı bir sistemdir yani kişinin içinde doğduğu kast, gelecek yaşamını belirler ve başka bir kasta geçme olanağı yoktur. Kast sisteminin en önemli özelliği, doğumdan itibaren tüm insanlar arasında görevlerin, hakların, sorumlulukların ve gücün kesin kurallarla belirlenmiş olmasıdır yani kastlar arasındaki farklılıklar belirgindir ve değiştirilemezdir. Sınıf sistemi ise toplumsal tabakalar arası geçişe olanak sağlayan açık bir sistemdir. Özellikle sanayileşmiş toplumlarda toplumsal hareketliliğin daha çok görüldüğünü söylemek mümkündür. Toplumsal hareketlilik, tabakalaşma sistemi içinde bireylerin aşağı veya yukarı sınıflara geçişini belirtir.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

3 Toplumsal tabakalaşma ile ilgili yaklaşımları ve farklılıklarını açıklayabilme

Toplumsal Tabakalaşma Kuramları

Toplumsal tabakalaşma toplumbilimciler için önemli bir konu olmuştur ancak tabakalaşmanın, eşitsizliğin doğası, nedenleri ve sonuçları konusunda fikir birliği yoktur. Çatışmacı ve işlevsel tabakalaşma kuramları ele alınmıştır.

Çatışma kuramının önde gelen temsilcileri K. Marx ve R. Dahrendorf'dur. Çatışma kuramı, toplumsal tabakalaşma sisteminin bazı kişilere yarar sağlarken bazı kişileri ise dezavantajlı duruma soktuğunu iddia eder. Marx'a göre toplumsal sınıf olgusunun temel belirleyicisi özel mülkiyettir. İnsanlık tarihi, bir sınıflar savaşı tarihinden başka bir şey değildir. Toplumsal sınıfların kaynağı, bireylerin toplumsal üretim sürecinde işgal ettikleri değişik konum ve yaptıkları değişik işte aranmalıdır.

Dahrendorf'un kuramı kısmen Marx'ın kuramının kabulü, kısmen reddi, kısmen de yeniden formüle edilmesidir. Dahrendorfa'a göre Marx'ın katkıları şunlardır: ilki, Marx'ın toplumda çatışmanın sürekliliğini ortaya koymasıdır. Diğeri ise, toplumsal çatışmaların çıkar çatışmaları olması nedeniyle iki grubu karşı karşıya getirdiğini belirtmesidir. Yine Marx, çatışmanın tarihin başlıca hareketlendiricisi olduğunu anlamıştır. Buna karşılık Dahrendorf, kapitalist toplumun tarihin son sınıflı toplumu olduğu şeklindeki görüşlerine katılmaz. Dahrendorf'un çatışma kuramı çoğulcudur. Dahrendorf'a göre, toplumsal yapıyı anlamada hem uyum hem de çatışma önemlidir. Dahrendorf, Marx'ın sınıf çatışmalarının devrimle sonuçlanacağı tezine katılmaz çünkü sanayi toplumunda çatışmalar kurumsallaşmıştır. Sınıf çatışmasının teknikleri, metotları ve silahları anlaşılmakta ve kontrol altına alınmaktadır.

İşlevselci tabakalaşma kuramının temsilcileri, toplumun mevcut sistem ve alt sistemlerinin toplumun devamlılığını korumaya çalıştıklarını vurgularlar. Tabakalaşma sistemi de eğitim, aile gibi toplumun devamlılığını sağlayan bir alt sistemdir. Bu bağlamda, tabakalaşma sisteminin toplumun devamlılığında ve dengesini korumada nasıl bir öneme sahip olduğunu incelerler. Bu yaklaşımın önemli temsilcileri T. Parsons, K. Davis ve W. Moore'dur. Parsons'a göre, tabakalaşma toplumsal sistem için işlevseldir ve gereklidir. Tabakalaşma bir toplumdaki hâkim değerlerine doğrudan bağlıdır ve ona göre işler. Parsons'a göre sosyal tabakalaşma, bir sosyal sistemi oluşturan bireylerin farklılıklarına göre sıralanması ve toplumsal değerler temelinde birinin üst, diğerinin alt olarak değerlendirilmesidir. Toplumsal tabakalaşmadaki sıralamadaki temel kriter, diğerlerinin değeridir. Diğer bir deyişle, tabakalaşma sistemi toplumun merkezi değerlerine doğrudan bağlıdır. Pozisyonlardaki hiyerarşi bir statü sıralamasıdır.

K. Davis ve W. Moore (1945) toplumsal tabakalaşmanın toplumun işleyişi için gerekli olduğunu öne sürerler. Onlara göre bilinen tüm toplumlarda tabakalaşma vardır ve sınıfsız toplum bulunmamaktadır. Tüm toplumlar evrensel bir özellik gösteren eşitsiz yapıları ile ayırt edilmektedirler. Davis ve Moore'un işlevselci yaklaşımına göre toplum, statü ve rollerin kompleks bir bütünlüğüdür. Eğer bir toplum işlevlerini iyi bir şekilde yerine getirmek istiyorsa bu statülere en nitelikli bireylerin sahip olmasını sağlamalıdır. Toplumdaki en önemli pozisyonlar uzun ve yorucu bir eğitimi gerektirir. Bu pozisyonlara erişmek için az sayıdaki birey emek ve çaba gösterir.

4 Türkiye'de gelir eşitsizliklerini açıklayabilme

Türkiye'de Gelir Eşitsizliği

Türkiye'de gelir dağılımında önemli eşitsizlikler mevcuttur. TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması-2015 sonuçlarına göre, en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 46,5 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 6,1'dir. Buna göre, son % 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk % 20'lik gruba göre 7,6 kattır. TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması-2015 sonuçlarına göre sürekli yoksulluk oranı 15,8'dir.

1 Aşağıdakilerden hangisi toplumsal tabakalaşmanın temel ilkelerinden biri **değildir?**

A. Toplumsal tabakalaşma nesilden nesile geçer.
B. Toplumsal tabakalaşma tüm toplumlarda aynı biçimde görülür.
C. Toplumsal tabakalaşma evrenseldir, fakat çeşitlidir.
D. Toplumsal tabakalaşma bireylerin farklılığının yansıması değil, toplumun bir özelliğidir.
E. Toplumsal tabakalaşma hem eşitsizlikleri hem de buna ilişkin inançları yansıtır.

2 Aşağıdaki sosyologlardan hangisi tabakalaşmanın en önemli nedenini üretim araçlarının özel mülkiyeti ile açıklar?

A. M. Weber
B. T. Parsons
C. K. Marx
D. R. Dahrendorf
E. E. Durkheim

3 Aşağıdakilerden hangisi kast sisteminin özelliklerinden biri **değildir?**

A. Kastlar arası geçiş yoktur.
B. Doğumdan itibaren bireylerin hak ve görevleri belirlenmiştir.
C. Kastlar arasında farklılıklar belirgindir.
D. Kast açık bir sistemdir.
E. Bireyler içinde doğdukları kastları değiştiremezler.

4 Aşağıdakilerden hangisi sınıf sisteminin özelliklerinden biridir?

A. Bireyler içinde doğdukları sınıfları değiştiremezler.
B. Sınıflar arasında farklılıklar belirgindir ve değiştirilemez.
C. Doğumla bireylerin hak ve görevleri belirlenmiştir.
D. Bireylerin başarı ve yetenekleri sınıf değiştirmeye olanak sağlamaz.
E. Sınıflar arasında geçiş vardır.

5 Aşağıdaki sosyologlardan hangisi sanayi toplumlarında çatışmaların kurumsallaştığını iddia eder?

A. R. Dahrendorf
B. T. Parsons
C. M. Weber
D. E. Durkheim
E. S. Simon

6 Aşağıdaki kavramlardan hangisi tamamen bireylerin yetenekleri ve başarıları temelinde olan tabakalaşma sistemi için kullanılır?

A. Demokrasi
B. Statü hiyerarşisi
C. Kast sistemi
D. Meritokrasi
E. Sosyalizm

7 Davis-Moore'un tabakalaşma modeli ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A. Eşitlik toplum için fonksiyoneldir.
B. Yetenekli bireyleri önemli pozisyonlara çekmek için ödüller gereklidir.
C. Tabakalaşma demokrasi nedeni ile ortadan kalkacaktır.
D. Dünyadaki eşitsizlikler ülkeler arasındaki ilişkilerden ortaya çıkmaktadır.
E. Tabakalaşmanın ortaya çıkmasında özel mülkiyet önemlidir.

8 Türkiye'de eşitsizliklerin ortaya çıkmasında aşağıdakilerden hangisi en fazla etkili olmuştur?

A. Dış ticaretin artması
B. Nüfus artışı
C. 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikalar
D. AB ile ilişkilerin artması
E. Ailenin otorite yapısının değişmesi

9 Aşağıdaki ülkelerden hangisinde kast sisteminin hâlâ izleri vardır?

A. Suudi Arabistan
B. İngiltere
C. ABD
D. Küba
E. Hindistan

10 Aşağıdaki eleştirilerden hangisi Davis-Moore'un tabakalaşma tezi için doğru **değildir?**

A. Toplumsal tabakalaşmanın açık sistemlerde var olduğu gerçeğini Davis-Moore görememiştir.
B. Bütün meslekler için önem belirlemek güçtür.
C. Toplumlarda görülen bazı tabakalaşma sistemleri Davis-Moore'un görüşlerine uygun düşmemektedir.
D. İmtiyazlar bireylerin yetenekleri ile ilgilidir.
E. Eşitsizlikler toplumun sürekliliği için fonksiyonel bir zorunluluktur.

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. B	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Tabakalaşma Olgusu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise "K. Marx ve Sınıf Çatışması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. D	Yanıtınız yanlış ise "Kast Sistemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. E	Yanıtınız yanlış ise "Sınıf Sistemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. A	Yanıtınız yanlış ise "R. Dahrendorf ve Çatışmanın Kurumsallaşması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. D	Yanıtınız yanlış ise "Sınıf Sistemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. B	Yanıtınız yanlış ise "İşlevselci Kuram" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. C	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. E	Yanıtınız yanlış ise "Kast Sistemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. A	Yanıtınız yanlış ise "İşlevselci Kuram" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

6 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Dünyanın en fakir ülkeleri çoğunlukla Afrika kıtasında yer almaktadır. Bu ülkelerin GSYİH rakamlarına bakıldığında 550 doların altında olduğu görülmektedir. Dünyanın en fakir 12 ülkesi olarak Burindi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nijer, Malavi, Madagaskar, Gambiya, Liberya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mozambik, Gine, Togo ve Somali sıralanmaktadır. 11 milyon nüfusa sahip Burindi'de kişi başına düşen milli gelir 275 dolar iken, 10,8 milyon nüfusa sahip Somali'de ise kişi başına düşen milli gelir 551 dolardır.

Araştır 2

Kast sistemi doğum temelinde ortaya çıkan bir sosyal tabakalaşma sistemidir ve klasik örneği Hindistan'da görülmektedir. Bu tabakalaşma sisteminin evrensel olmadığı ve ortaya çıktığı coğrafya ve kültür ile ilişkili olduğu söylenebilir. Her şeyden önce kast sistemi kapalı bir sistemdir yani kişinin içinde doğduğu kast gelecek yaşamını belirler ve başka bir kasta geçme olanağı yoktur. Kast sisteminin en önemli özelliği, doğumdan itibaren tüm insanlar arasında görevlerin, hakların, sorumlulukların ve gücün kesin kurallarla belirlenmiş olmasıdır, yani kastlar arasındaki farklılıklar belirgindir ve değiştirilemezdir. Kast sisteminin nasıl ortaya çıktığı tarihi araştırmalarla ortaya konmaya çalışılıyor ve bunun birçok nedeni vardır. Hindistan'a özgü böyle bir tabakalaşma sisteminin iki bin yılı aşan uzun bir zaman içinde varlığını sürdürmesindeki en önemli nedenlerden biri tarıma dayanan bir ekonominin var olmasıdır. Diğer önemli bir etken ise Hindu dinidir.

Araştır 3

Marx'a göre toplumsal sınıf olgusunun temel belirleyicisi özel mülkiyettir. İnsanlık tarihi, bir sınıflar savaşı tarihinden başka bir şey değildir. Toplumsal sınıfların kaynağı, bireylerin toplumsal üretim sürecinde işgal ettikleri değişik konum ve yaptıkları değişik işte aranmalıdır. Marx çatışmanın evrenselliğini ve tüm toplumsal yapılarla olan sistemli ilişkisini vurgulamıştır. Marx'a göre, "çatışma olmadan ilerleme olamaz ve uygarlığın bugüne kadar izlediği yasa budur." Toplumdaki sınıflar arası çatışma, değişmenin nedenidir. Marx'a göre toplumlar, ilkel toplum, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist - komünist toplum olarak farklı aşamalarla ilerlemektedir. İlkel toplumlar dışında, diğer üretim biçimlerinde sınıflar ve sömürü mevcut olmuştur. Marx'ın ikili sınıf temelindeki yorumunun basit olduğu ve günümüz toplumlarında gittikçe önem kazanan orta sınıf gerçeğini görmediği ileri sürülmektedir. Kapitalizmde sınıflar arası çatışmanın devrim ile sonuçlanacağı ve sınıfsız topluma geçileceği şeklindeki Marx'ın iddiaları eleştirilere konu olmaktadır ve günümüz toplumlarında bu değişmelerin gerçekleşmediği iddia edilmektedir.

Araştır 4

Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değerler alırken, katsayının 1'e eşit olması "tam eşitsizlik", 0'a eşit olması ise "tam eşitlik" anlamına gelir. Gelir dağılımını ölçmek için en çok kullanılan ölçütlerden biri olan bu oranın büyümesi gelir dağılımdaki eşitsizliğin arttığını işaret etmektedir.

Kaynakça

Antonia, Robert. J. (2003). "Karl Marx" içinde G. Ritzer (ed.) The Blackwell Companion to Major Classical Social Theorists, Malden, MA: Blackwell Publishing.

Appelbaum, P. (1970). Toplumsal Değişim Kuramları, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Bales, K. (2002). Yeni Kölelik: Kullanılıp Atılanlar, İstanbul: Çitlembik Yayınevi.

Bottero, W. (2005). Stratification: Social Division and Inequality, London and New York: Routledge.

Callaham, T. And and Pavich, R. http://www.csuchico.edu/~cheinz/syllabi/ asst001/ spring98/ india.htm. (Erişim tarihi: 25.12.2011)

Candaş, A. (2010). Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Formu.

Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2010). Türkiye'de Toplumsal Eşitsizlikler, www.dosyalar.hurriyet.com.tr/ISSP-May-26-2010 -vs3.ppt. Erişim Tarihi: 23.12.2011.

Dahrendorf, R. (1959). Class and Class Conflict in Industrial Society, California: Stanford University Press.

Ergil, D. (1986). Toplumsal Eşitsizliğin Yapısı, Ankara: Sevinç Matbaası.

Eurostat , http://ec.europa.eu/eurostat/data/database

Giddens, A. (2005). Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Goodman, N. (1992). Introduction to Sociology, New York: Harper Perennial.

Hançerlioğlu, O. (1986). Toplumbilim Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kinloch, G.C. (1977). Sociological Theory: Its Development and Major Paradigm, New York: McGraw-hill Book Company.

Lidz, V. (2003). "T. Parsons" içinde G. Ritzer (ed.) The Blackwell Companion to Major Classical Social Theorists, Malden, MA: Blackwell Publishing.

Macionis, J. J. (2008). Sociology, Twelth Edition, New Jersey, USA: Pearson Education Inc.

Parsons, T. and Smelser, N. (1971). Some Congruences Between Economics and Sociological Theory içinde F. E. Kata (Ed.) Contemporary Theory.

Poloma, M. (1979). Comtemporary Sociological Theory, New York: MacMillan Publishing Co. Inc.

Ritzer, G. (1983). Sociological Theory, New York: A. Knopf Inc.

Saunders, P. (1990). Social Class and Stratification, London and New York: Routledge.

Swingewood, A. (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Turner, B. (1997). Eşitlik, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Turner, J. H. (1978). Sociology, Santa Monica, California: Goodyear Company, Inc.

TÜİK (2011). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2010, Haber Bülteni, Ankara.

TÜİK (2015). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2015, Haber Bülteni, Ankara.

Bölüm 7

Toplumsal Değişme Sürecinde Kentleşme ve Nüfus

Öğrenme çıktıları

1 Toplumsal Değişme Kavramı

1 Değişme olgusu ile ilgili sosyolojik tartışmaları özetleyebilme

2 Nüfus ve Demografi

2 Nüfus ve değişme arasındaki ilişkileri açıklayabilme ve nüfus sorunlarını özetleyebilme

3 Kent ve Kentleşmeye Sosyolojik Bakış

3 Kent, kentleşme süreci ve kent sosyolojisindeki tartışmaları açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Toplumsal Değişme • Nüfus • Demografi • Kent • Kentleşme • Kent Sosyolojisi

GİRİŞ

Bu bölümde sosyoloji alanında önemli olan toplumsal değişme, nüfus ve kentleşme konuları birbirleriyle ilişkili olarak ele alınacaktır. Öncelikle değişmenin içsel ve dışsal etmenleri incelenecek, daha sonra ise değişmenin nüfus ile ilişkisi açıklanacaktır. Nüfusun coğrafi mekan açısından hareketlilik içinde olmasının beraberinde getirdiği göç olgusu bölümün içinde ele alınacak olan konulardan bir diğeridir. Sosyolojinin başlangıcından itibaren temel ilgi alanlarından biri olan kent ve kentleşme olgusu ise göçebe hayattan yerleşik hayata geçişle birlikte ilk örneklerini vermiştir. İzleyen kısımda kent sosyolojisindeki sosyolojik yaklaşımlar ve kent büyümesi modelleri incelenecektir. Bölümün son kısmında ise Türkiye'de kentleşme süreci ile ilgili tartışmalara yer verilecektir.

TOPLUMSAL DEĞİŞME KAVRAMI

Sosyolojinin temel ilgi alanlarından biri olan toplumsal değişme kavramı, Avrupa'da ortaya çıkan iki önemli sosyal değişim olgusundan oldukça etkilenmiştir: Endüstri Devrimi ve Fransız Devrimi. Diğer bir ifade ile bu iki tarihsel gelişme, sosyolojinin öncüleri ve kurucuları açısından bir çıkış noktası olurken ortaya çıkan ya da çıkmakta olan yeni toplum yapısının incelenmesinde toplumsal değişme kavramının içeriği kullanılmıştır.

Toplumsal değişmenin gerçekleşmesinde etkili olan faktörleri iki başlık altında toplamak mümkündür: topluluk ya da topluma özgü olan içsel etmenler (endogenous) ve dışsal etmenler (exogenous). İçsel etmenler, altyapısal unsurlar, onların topluluk ya da toplum üyeleri arasındaki dağılımı ve üyelerin bu kaynak ve hizmetlere ulaşabilmesini içermektedir. Topluluk ya da toplum kendi içinde homojen bir nitelik göstermeyebilir. Farklı şekillerde üyelerin gruplandırılması ya da kategorileştirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu sınıflandırmalarda etkili olan unsurlar arasında ise toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet, etnisite ve ırk farklılıkları, coğrafi ve iklimsel farklılıklar ve yaşa dayanan gruplamalar yer alabilmektedir. Bu etmenlerin tümü genel olarak topluluk ya da toplum içindeki uyumun ya da çatışmanın ve dolayısıyla toplumsal değişmenin itici güçleri arasında kabul edilebilir. Dışsal etmenler ise insan gücünün kontrol edebilirliğinin dışındaki yer alan etmenleri içermektedir. Doğal afetler, teknolojinin beklenmedik sonuçları (gizli /bozuk işlev) bu başlık altında değerlendirilebilir. Bununla birlikte, sosyal değişme sürecindeki tüm yapısal etmenler şu şekilde sıralanabilir: demografi, teknoloji, kültür, politika, ekonomi ve eğitim.

✓ Toplumsal değişmenin gerçekleşmesinde içsel ve dışsal olmak üzere iki grup faktör etkilidir.

dikkat

Burada unutulmaması gereken en önemli noktalardan bir tanesi tüm bu unsurların analitik amaçlı olarak birbirlerinden ayrıldıkları, farklı bir ifade ile, "ideal tip" olduklarıdır. Diğer bir deyişle, bahsi geçen faktörlerin hepsi birbirleri ile ilişkili bir şekilde var olabilmektedirler. Aile planlaması politikaları ile demografi, ekonomi, eğitim, teknoloji ve kültür arasındaki bağlantılar bu duruma örnek olarak verilebilir. Nüfusun artması ve bunu takip eden ekonomik kaynakların dağıtılmasındaki sorunlar, nüfusu kontrol altına alınmasını amaçlayan aile planlaması politikalarının hayata geçirilmesine neden olabilirken bu politikaların toplum üyelerine eğitim yolu ile kazandırılması söz konusu olabilmektedir. Ağırlıklı olarak teknolojik altyapıya sahip olan aile planlaması yöntemlerinin ise zaman zaman kültürel yapı ile çatışma içine girmesi mümkün olabilmektedir.

Giddens (2008: 64) tarafından yapılan bir başka sınıflamaya göre ise sosyoloji literatüründe toplumsal değişme üzerinde olan etkiler üç başlık altında ele alınabilmektedir: kültürel etkenler, fiziksel çevre, siyasal örgütler. Bu faktörlere ek olarak nüfus, teknoloji ve ekonominin de söz konusu unsurlar arasında yer alabilmektedir.

Kültürel Etkenler

Bu başlık altında din önemli bir yer tutmaktadır. Dinin muhafazakâr ya da ilerletici kimliği bu durumun temel nedenidir denilebilir. Kültür başlığı altında ele alınabilecek bir diğer kavram ise iletişimdir. İletişim sistemlerinin yapısı olarak da nitelendirilen yazının bulunması, kayıtların tu-

tulması konusunda ilerlemelere neden olmuştur ve böylelikle örgütsel yapılanmanın önemli ayaklarından birisi olan kontrol mekanizmasının var olması ve işlemesi mümkün hâle gelmiştir. Buna ek olarak yazı, bir anlamda toplumsal hafızanın bir aracısı konumuna yükselmiş ve toplumlar arası karşılaştırma yapmanın ve değişimin yönünü keşfetmenin bir aracısı olmuştur.

Giddens'a göre toplumsal değişme üzerinde etkili olan faktörler kültürel etkenler, fiziksel çevre ve siyasal örgütler olmak üzere 3 başlıkta gruplandırılabilir.

Fiziksel Etkenler

Coğrafi ve iklimsel farklılıklar, insan topluluklarının oluşum biçimlerinde çeşitliliğin olmasına katkıda bulunan unsurlar arasındadır. Diğer bir deyişle, Avrupa kıtasında yer alan topluluklar ile Afrika kıtasında yer alan topluluklar arasındaki farklılıkların arka planında yer alan faktörler arasında söz konusu toplulukların yaşadıkları coğrafya, bu coğrafyaya özgü iklimsel unsurlar yer almaktadır denilebilir. Bununla birlikte, hem Avrupa hem de Afrika kıtasının kendi içlerinde de bütünü ile homojen bir niteliğe sahip olduğunu ileri sürmek güçtür.

Siyasal Örgütlenmeler

Sosyolojik olarak ele alındığında tüm toplumlar için geçerli olacak bir toplum yapısı sınıflandırması oluşturma fikri, bu düşünce geleneğinde hâkim olan bakış açılarından bir tanesidir. Bununla birlikte, bu evrensel nitelik gösteren siyasi örgütlenmeler her toplum içinde kendine özgü yorumlar ile de var olabilmişlerdir. Max Weber'in otorite, güç ve bürokrasi kavramları; Karl Marx'ın ekonomik temelli siyasal örgütlenme üzerine görüşleri bu tür girişimin önemli örnekleri arasında yer almaktadır.

Nüfus

Nüfusun kompozisyonunda yaşanan farklılaşmalar (nüfusun artışı ya da azalışı, yatay ve dikey hareketlilik vb.), kendileri de bir değişme olmasına rağmen, sosyal ve kültürel değişimin itici gücü olarak kabul edilmektedir. Nüfustaki değişim, toplumun ekonomik ve politik alanında da farklılaşmalara neden olabilmektedir. Bu durumda nüfusun değişmesinde etkili olabilecek unsurları da dikkate almak gerekmektedir. Deprem, sel gibi doğal afetler ile savaş, nükleer santraller gibi imal edilmiş afetler bir yandan neden olduğu yaşam kayıpları ve göç hareketleri nedeni ile nüfusun azalmasına yol açarken diğer taraftan bu afetlere tepki olarak doğurganlık oranlarında artışa da sebep olabilmektedir. Buna ek olarak, teknoloji ve tıptaki gelişmeler yaşam süresinin artmasına; ekonomik olarak refah seviyesinin yükselmesi de yaşam kalitesinde olumlu yönde gelişmelere neden olabilmektedir.

Teknoloji

İnsan ve toplumların yaşamını kolaylaştıran en önemli etmenlerden biri olan teknoloji, bilimsel bilginin bireysel ve toplumsal sıkıntılara uyarlanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu noktada bilim ve teknolojinin birbirinden ayrılmaz iki kavram olduğunu ileri sürmek mümkündür. Teknolojinin ürünü olan pek çok aracın kullanılması beraberinde sosyal değişmeyi getirmektedir. Tarımda sabanın kullanılması, Endüstri Devrimi ile birlikte üretim sürecinde yaşanılan değişmeler bu duruma örnek olarak verilebilir.

Toplumun temel bileşeni olarak değişme olgusunu gören Sztompka (2006: 20-23), onun aynı anda her yerde olabilme özelliğine rağmen, hızı, kapsamı, derinliği ve temposu bakımından toplumlar arasında farklılıklar gösterdiğini ifade etmektedir. Değişme, ona göre modern toplumlarda yaygın, hızlı ve belirginlik gösteren bir olgudur ve çeşitli başlıklar altında sınıflandırılabilir:

1. Nüfus kompozisyonundaki değişim (göç, demografik büyüme gibi),
2. Yapının değişmesi (arkadaşlık bağlarının kristalleşmesi, liderliğin ortaya çıkması gibi),
3. İşlevlerin değişmesi (mesleki hareketlilik, ailenin ekonomik rolünün azalması, refah devletinin düşüşü gibi),
4. Diğer alanlar ile bağların ve sınırların değişmesi (evlilik ile ailelerin birbirine bağlanması, kooperasyonların birleşmesi gibi),
5. Çevrenin değişmesi (baskın olan imparatorluğun yıkılması, petrol alanlarının keşfedilmesi, deprem gibi büyük ölçekli afetler).

Bu başlıkların her birinde meydana gelen değişimlerin büyüklükleri, önemlilikleri birbirinden farklılıklar gösterebilmektedir. Bazıları bir bütün olarak sosyal alan içinde kökten değişikliklere neden olmaz iken bazıları ise daha radikal etkilere sahip olabilmektedir. Farklı bir ifade ile yapı ve işlevlerinde meydana gelen niteliksel değişmeler bu tür radikal dönüşümün örneği olabilmektedir; kapitalizmin ortaya çıkışı, modern toplumlarda gözlemlenen sekülerleşme süreçleri gibi. Buradan toplumsal değişme ile sosyal süreçler arasındaki bağlantıyı da gözlemlemek mümkündür. Kentleşme, küreselleşme, sanayileşme gibi süreçler şu ana kadar bahsedilen değişimlerin somutlaştığı alanlar olarak kabul edilmektedir.

Hoffman (2006: 559-561) toplumsal değişme olgusu ile ilgili olarak üç temel soru üzerinde durmanın gerekli olduğunu ifade etmektedir: Değişme doğal ve normal mi; kaynağı nedir ve son olarak hızı nedir? İlk madde ile ilgili olarak modern öncesi ve modern toplumların farklılık gösterdiğini ileri sürmek mümkündür. Modern öncesi toplumlarda değişme dışsal ve problematik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir deyişle, geçmişin yüceltildiği, geleneklerin büyük önem gördüğü bu toplumlarda değişme olgusu kuşku ve düşmanca bir tutum ile karşı karşıyadır. Modern toplumlarda ise bu tutumların derecesi daha azdır. Değişim, ilerleme ile eş tutulmuş ve gerekli bir süreç olarak algılanmıştır. Aydınlanma süreci bu tür bakış açısının ilk örneğini oluşturmaktadır. Bununla birlikte her iki toplum yapısında da karşıt görüşlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Değişmenin kaynağı ile ilgili olarak ise, "toplumların neden değiştiği"ne yanıt veren açıklamaları kullanmak mümkündür. İdealistler, fikirleri otonom varlıklar olarak değerlendirmekte ve değişmenin kaynağında bunları görmektedir. Materyalistler ise, bireylerin dışındaki kuvvetler tarafından değişmenin gerçekleştirildiğini ileri sürmektedirler. Bu noktada bu bakış açısının da idealist özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak, fikirlerin, teknolojinin, ekonomik ve politik yapının bir arada değişime neden olduğu kabul edilmektedir. Değişme olgusu ile ilgili son soru, değişmenin sürekliliğine vurgu yapmaktadır. Buna ek olarak değişmenin niteliksel olarak farklılığını da tartışmaktadır. Devrimsel bir değişimin varlığından bahseden görüşlere karşılık evrimsel bir değişimi savunan görüşlerin bu başlık altında yer aldığı söylenebilir.

Öğrenme Çıktısı

1 Değişme olgusu ile ilgili sosyolojik tartışmaları özetleyebilme

Araştır 1

On yıl öncesi ile bugünü karşılaştırdığınızda toplumsal hayatınızın hangi alanlarında değişmeler yaşanmış olabileceğini araştırınız.

İlişkilendir

Teknoloji ile değişime direnç arasındaki ilişkileri örneklerle tartışınız.

Anlat/Paylaş

Çocukluk dönemizle bugün arasında sizi en çok etkileyen toplumsal değişimler nelerdir?

NÜFUS VE DEMOGRAFİ

Değişme olgusu ile nüfus arasındaki organik ilişkiden bölümün ilk kısmında kısaca bahsedilmişti. Bu kısımda ise söz konusu bağlantılar daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Toplumsal değişme açısından nüfus oldukça önemlidir. Toplumların bugün ve gelecekteki sosyal ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bunların karşılanması yönündeki plan ve politikaların belirlenmesi için nüfusa dair verilerin işlevsel özelliği bulunmaktadır. Bu durum ise yeni bir çalışma alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Demografi, diğer bir deyişle nüfus bilimi, nüfusun büyüklüğü, dağılımı, yaş, toplumsal cinsiyet, etnik köken, refah bakımından yapısı, doğum, ölüm oranları, göç ve gelecek eğilimlerini araştırmaktadır. Bu araştırmaları yapma biçimine

bağlı olarak iki çeşit demografinin varlığından bahsetmek mümkündür: Formel ve sosyal demografi. Formel demografi, nüfusun matematiksel yönü ile ilgilenmekte ve istatistiksel analizler yapmaktadır. Diğer bir deyişle, doğurganlık ve ölüm oranlarındaki mevcut eğilimler, bu eğilimleri etkileyen faktörler ve bunların nüfus artışları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Sosyal demografi, toplumsal ve kültürel faktörlerin nüfus üzerine etkisini incelemektedir. Demografinin alt alanları ile ilgili bir diğer sınıflama ise onu tarihsel ve toplumsal demografi olmak üzere iki başlık altında ele almaktadır. Tarihsel demografi, geçmişteki toplumların büyüklüğü ve yapısı ile demografik özellikleri, ekonomik ve politik yapısı arasındaki bağlantıyı incelemektedir. Toplumsal demografi ise, bir önceki sınıflamada yer alan tanımlama ile özdeştir. Bir toplumda nüfusun görünümünü etkileyen üç faktörden bahsetmek mümkündür (Giddens, 2008: 64): Doğumlar, ölümler ve göçler.

Bruce ve Yearley (2006: 66) demografi tartışmalarında sıklıkla kullanılan kavramlardan birinin "demografik dönüşüm" olduğunu ifade etmektedirler. Bu kavram, özellikle tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte nüfusta yaşanan değişimleri kapsamaktadır. Tarım toplumlarında doğum ve ölüm oranları yüksek iken sanayileşmenin erken dönemlerinde ölüm oranlarında düşüş yaşanmış, bununla birlikte doğum oranları yüksek seviyelerde kalmayı sürdürmüştür. Bunun sonucunda ise nüfusta önemli bir artış yaşanmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise doğum oranında da azalmanın yaşanması nüfusun genel olarak bir denge içinde olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte bu bakış açısında sıkıntılı olan nokta, bu gelişimin 21.yy. modernleşme sürecinin erken dönemlerinde olan Batı dışı toplumlarda da yaşanıp yaşanamayacağıdır. Genel eğilimin bu toplumlarda Batıdan farklı olarak, nüfus artışının daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

> Demografinin formel ve sosyal demografi olmak üzere iki çeşidi vardır. Formel demografi, nüfusun matematiksel yönüyle ilgilenirken, sosyal demografi toplumsal ve kültürel faktörlere odaklanır.

Nüfus ile İlgili Sorunlar

Nüfus ile ilgili sorunlar denilince ele alınması gereken kavramlardan biri "eşitsizlik" tir. Sosyolojik olarak eşitsizlikleri dört başlık altında ele almak mümkün iken (sosyal sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk ve etnik köken, yaş temelli ayrımcılık), küreselleşme olgusu ile küresel ölçekte eşitsizlikleri ifade eden "küresel tabakalaşma" (Henslin, 2008: 234) kavramını da bu listeye eklemek mümkündür.

Eşitsizlik ile sıklıkla ele alınan bir diğer kavram olan "incinebilirlik (vulnerability)" de nüfusun tümünün kaynaklara eşit bir şekilde ulaşamaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Eğitim, sağlık, politik, kültürel ve sosyal alan içindeki kaynak dağılımının eşitsiz gerçekleşmesi, incinebilirliği yüksek olan grupların ya da farklı bir ifade ile risk gruplarının oluşmasına neden olmaktadır.

Toplumun normal işleyişi sürecinde de var olan bu olgu, statükonun bozulması durumunda daha da derin bir sorun haline gelmektedir. Söz konusu statükonun bozulduğu anlara örnek olarak afetlerin ortaya çıkması verilebilir. Deprem, sel, hortum, salgın hastalık gibi geniş nüfus kitlelerini olumsuz yönde etkileyebilme potansiyeline sahip olan afetler, toplumun her kesimini olumsuz yönde etkilememekte ve incinebilirliği yüksek olan risk gruplarının durumunu daha da kötü hale getirebilmektedir (Odabaş, 2010: 30-32).

Eşitsizlik olgusunun toplumsal yaşamın hemen hemen her alanında ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Eğitim, sağlık, altyapı, politik haklar gibi hizmet ve haklara ek olarak, kültürel boyutta var olan damgalama ve ötekileştirme süreçlerine maruz kalma da bu eşitsizliğin deneyimlendiği durumlar olarak değerlendirilebilir.

> Sosyolojik kavramlar arasında yer alan ötekileştirme, bir diğer kavram olan damgalama ile birlikte sıklıkla kullanılmaktadır. Ötekileştirme genel olarak, hoşlanılmayan, istenilmeyen özelliklere sahip olanlar için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek, bahsi geçen olumsuz özelliklerin, sahip olduğu iddia edilen kişi ya da kişilerde gerçekte olmaması oldukça yüksek bir olasılıktır. Bir diğer kavram olan damgalama ise, sosyolojik olarak, kişi ya da kişilerin sosyal kimliklerini ya da sosyal değerlerini küçültmek, azaltmak amacı ile kullanılan olumsuz etiketlemeleri içermektedir.

Küresel ölçekte eşitsizliklerin somut bir şekilde gözlemlendiği alanlardan biri, iş gücü (emek) olgusunu içermektedir. Kuzey ya da Batı olarak kavramsallaştırılan gelişmiş ülkelerde başlayan ve zaman içinde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de gözlemlenen üretim süreçlerinin emeğin ucuz olduğu Uzakdoğu ya da Pasifik ülkelerinde gerçekleştirilmesi, artı değer olgusunun daha da artmasına neden olabilmektedir. Benzer işi; Batı ya da Kuzeydeki ülkelerde yapan işçilerden farklı olarak Çin, Endonezya, Bangladeş gibi ülkelerdeki emek gücü daha kötü koşullarda ve daha az ücret karşılığında gerçekleştirmektedir. Bu noktada, küresel ölçekte emek gücü özelinde bir hiyerarşik yapılanmanın varlığından söz etmek mümkündür. Söz konusu az gelişmiş ülkelerdeki emeğin ucuz olmasına etkide bulunan faktörlerden birinin de nüfus kalabalıklığı ya da nüfus yoğunluğunun fazlalığı olduğu ileri sürülebilir.

Resim 7.1 Haiphong Termal Enerji Santrali İnşasında Çalışan Çinli İşçilerin Kaldıkları Yurt (Trung Son, Vietnam)

Kaynak: Wong, E. (2009), http://www.nytimes.com/2009/12/21/world/asia/21china.html?_r=1

Eşitsizlik olgusunun gözlemlendiği bir diğer alan ise sosyal sınıf çerçevesinde ele alınmaktadır. Ekonomik kaynaklara ulaşma konusunda nüfusun tamamının eşit fırsat ve haklara sahip olmadığı görüşünü kabul eden bu bakışa örnek olarak, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi eşit işe eşit ücret alamama, iş ile ilgili haklardan yoksun olma ve işsizlik verilebilir. Sağlık bakımının ticarileşmesi sürecine paralel olarak, alt sosyo-ekonomik seviyede yer alanların bu hizmetlerden en düşük seviyede faydalanması ya da hiç faydalanamaması da bir diğer örnek olarak kabul edilebilir.

Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlik tartışmalarında ise kadının toplum içindeki statüsünün düşüklüğü ele alınmaktadır. Söz konusu düşüklüğün arkasında ataerkil düşüncenin etkisinin büyük olduğu sıklıkla ifade edilmektedir. Kızların okula gidememesi, ekonomik ve politik alanda yoğun bir şekilde yer alamaması, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliğin somut örnekleri arasında sıralanmaktadır.

Etnik köken ve ırksal farklılıklara sahip gruplara yönelik toplum içinde var olan önyargı ve ayrımcılık, eşitsizliğin temelini oluşturmaktadır. Biyolojik farklılıklara vurgu yapan ırk tartışmaları ve kültürel farklılıklar üzerine inşa edilen etnik köken kavramsallaştırmalarının özünü, üstünlük (superiority) algısı oluşturmaktadır. Bir ırkın diğerine ya da bir grubun diğer bir gruba nazaran daha üstün olduğu anlayışı sosyal bilimler literatüründe azınlık grup ve baskın grup kavramlarına işaret etmektedir. Bu farklılıklar, diğer eşitsizlik alanlarında olduğu gibi politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda hak ve sorumluluklara ulaşmayı engellemektedir.

Azınlık grup kavramı, toplumun geneli ile karşılaştırıldığında, hak ve hizmetlerden eşit derecede faydalanamayan kişileri ifade etmektedir. Bu kavramın karşısında yer alan baskın grup ise, toplum içinde ayrıcalıklı statüleri ve güçleri olan grubu içermektedir.

Yaş temelli ayrımcılık ise, nüfusun giderek yaşlanması sorunu ile yakın ilişki içindedir. Henslin (2010: 372-391), yaşlanma olgusunun farklı toplumlarda değişik şekillerde ele alındığını ifade etmektedir. Kimi kültürlerde, statü kazanımı söz konusu iken; kimi toplumlarda da statü kaybı yaşanmaktadır. Özellikle sanayileşmiş toplumlarda refah toplumunun ortaya çıkması, nüfusun yaşam kalitesinin yükselmesine, yaşam sürelerinin artmasına neden olmuştur. Olumlu yönde yaşanan bu gelişmeler ise beraberinde nüfusun giderek yaşlanmasına yol açmıştır. Yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması ise nüfus yoğunluğu nedeni ile, bu toplumlarda ekonomik anlamlarda sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bakım, sağlık gibi hizmetlerin sağlanması için vergilerin artması bu sorunlardan bir tanesidir. Huzurevlerinde yaşanan sıkıntılar (altyapı ve personel yetersizliği ve kalite düşüklüğü, personel ve yaşlılar arasında yaşanan çatışmalar bu sıkıntılara örnek olarak verilebilir), yaşlılara yönelik olarak taciz (hem yakınları hem de bakıcıları tarafından uygulanabildiği görülen), statü düşüklüğü, psikolojik sorunlar, bedensel engeller ve sorunlar ve yoksulluk yaşlılık sürecinde sıkça gözlemlenen problemler olarak kabul edilmektedir.

Küresel ölçekte ele alındığında nüfusun giderek artması, yukarıda bahsedilen sorunlara ek olarak fiziksel çevreyi de olumsuz yönde etkilemektedir. Sanayileşme süreci ile birlikte, çevre tahribatı kitlesel bir nitelik göstermeye başlamıştır. Önceleri ulus-devlet sınırları içinde ele alınabilecek olan çevre sorunları artık günümüzde küresel bir yaygınlık sergilemektedir. Doğal kaynakların bilinçsiz bir şekilde tüketilmesi, nüfus yoğunluğu, çevre tahribatı ve kirliliği, hızlı ve çarpık kentleşme, bu sorun ile ilgili politika ve yaptırımların yetersiz oluşu, bireysel düzeyde çevre bilincinin oluşmaması, küresel ölçekteki eşitsizlikler (ağır sanayinin Batı toplumlarından az gelişmiş toplumlara kaydırılması örneğinde olduğu gibi) çevre sorunlarının derecesini giderek arttırmaktadır. Bunun sonucunda ise, doğal kaynakların giderek azalması ve bu kaynakların kullanımı (kim ve nasıl kullanacak soruları burada oldukça önemlidir) küresel ölçekte kaynak savaşlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

internet

Nüfusu artışı ve çevre sorunları ile ilgili olarak http://www.nato.int/docu/review/2011/Climate-Action/Population_growth_challenge/TR/index.htm adresinde yer alan makaleyi okuyabilirsiniz.

Resim 7.2 Giderek tükenen doğal kaynaklar

Kaynak: http://www.nato.int/docu/review/2011/ClimateAction/Population_growth_challenge/TR/index.htm

Nüfus, Göç, Toplumsal Değişme ve Kentleşme

Nüfus kavramını genel olarak iki başlık altında ele almak mümkündür (Caldwell, 2003: 216-221): kapalı ve açık nüfus. Bu tür bir sınıflamada, nüfusun artmasına ve azalmasına etki eden göç olgusunun önemli olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle kapalı nüfusta göç alma ya da göç verme gözlenmezken açık nüfusta bu iki olguyu görmek söz konusu olabilmektedir. Kapalı nüfusta değişim özellikle doğum ve ölüm ile gerçekleşirken açık nüfusta bu etmenlere göç olgusu da eklenmektedir.

Nüfusun coğrafi mekân bakımından hareketlilik içinde olması göç olgusunu beraberinde getirmektedir. Ekonomik, sosyal ve politik fırsatlar ya da kısıtlıklar, afetler, savaş gibi çeşitli etmenler bu nüfus hareketlerinin ortaya çıkmasında etkili olan faktörler arasındadır. Ulus-devlet sınırları içinde ya da bu sınırları aşan bu hareket, hem göç edenin ait olduğu topluluk ya da toplumda hem de göç ettiği topluluk ya da toplumun kültüründe değişikliğe neden olabilmektedir. İç göç ve dış göç şeklinde yapılan bir ayrım, göç olgusunda kabul görmüş bir sınıflamadır. Ulus-devlet sınırları içinde olan nüfus hareketliliği iç göç olarak kavramsallaştırılırken diğeri dış göç olarak tanımlanmaktadır. İç göç olgusu, ağırlıklı olarak kırsal alandan kentsel alana doğru bir hareketi temsil etmektedir. Benzer şekilde dış göç olgusunun da genel olarak, az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlardan gelişmiş toplumlara doğru bir yönelim içinde olduğunu söylemek mümkündür.

✓ Kapalı nüfusta göç alma ya da verme gözlenmezken, açık nüfusta bu iki olgu görülebilir.

Bruce ve Yearley (2006: 197-198) özellikle dış göç olgusu ile modernleşme arasında ilişki bulunduğunu ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle, ulusal sınırların çizilmesi modernleşme sürecinde yaşanan bir olgudur ve bundan dolayı özellikle dış göç, bu sürecin bir ürünü olarak kabul edilebilir. Buna ek olarak denizaşırı ulaşımı sağlayacak araçların ve teknolojinin gelişmesi de göç olgusu ile modernleşme arasındaki bağlantıyı ortaya koyan bir diğer gelişme olarak kabul edilmektedir.

Genel olarak göç olgusu üzerine etkili olan ögeleri iki başlık altında toplamak mümkündür: itici ve çekici güçler. İtici güçler, belirli bir coğrafi mekândaki nüfusun başka bir coğrafi mekâna gitmesine neden olabilmektedirler. Kentin sosyal hizmetler (eğitim, sağlık gibi) bakımından daha fazla imkâna sahip olması, ekonomik fırsatlar yaratma kapasitesi bakımından kırsal alana göre daha güçlü olması çekici faktörler olarak tanımlanmaktadır. Çekici güçler, hareket eden nüfusun tercih ettiği yeni yaşam alanına gitmesinde etkili olan unsurları ifade etmektedirler. Bu noktada nüfusun hareketi iki şekilde olmaktadır denilebilir: göç verme ve göç alma. Daha iyi bir iş bulma, daha kaliteli eğitim alabilme, sosyal ve politik hak ve sorumluluklardan daha fazla yararlanabilme beklentileri, temiz su, temiz hava ya da yaşamaya elverişli coğrafi mekânların varlığı çekici güç olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde bu etmenler göç olgusunun itici güçleri olarak da ele alınabilir. Diğer bir deyişle, göç veren topluluk ya da toplumda biraz önce bahsedilen hizmetlerin olmaması ya da düşük kalitede var olması, sosyal ve kültürel baskının fazla olması, buna ek olarak doğal kaynaklara sahip olamama ya da bu kaynakların nitelik olarak daha kötü durumda olması kişilerin başka yerlere göç etmesine yol açabilmektedir. İtici faktörler genellikle kırsal alana ait iken çekici faktörler de kentsel alana aittir.

✓ Daha iyi bir gelir ve yaşam düzeyi elde etme gibi şehirlerin cazip olanakları çekici güçlere örnektir. Kişinin bulunduğu bölgeden ayrılmasına neden olan elverişsiz şartlar ise itici güçlere örnektir.

Öğrenme Çıktısı

2 Nüfus ve değişme arasındaki ilişkileri açıklayabilme ve nüfus sorunlarını özetleyebilme

Araştır 2

Türkiye'deki iç ve dış göç olgularında etkili olan itici ve çekici güçlerden ne gibi örnekler verilebileceğini araştırınız.

İlişkilendir

Nüfusun yaşlanması ile beraber toplumda ortaya çıkabilecek olası sorunları ilişkilendiriniz.

Anlat/Paylaş

Azınlık grup denilince aklınıza neler geldiğini demografik özelliklerle bağdaştırarak açıklayınız.

KENT VE KENTLEŞMEYE SOSYOLOJİK BAKIŞ

Kent, kentlilik ve kentleşme kavramları, sosyolojinin erken dönemlerinden itibaren temel ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır. Kent, sanayi toplumuna ya da modern topluma özgü bir olgu değildir. Göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş ile birlikte kentin ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Henslin (2008: 610-612), kenti çok sayıda insanın kalıcı olarak iskân ettikleri ve kendi yiyeceklerini kendilerinin üretmediği yer olarak tanımlamaktadır. Bu noktada Durkheim'in mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğru geçiş tartışmalarını hatırlamak anlamlı olacaktır. Her ne kadar kent sadece modern toplum ile sınırlı bir olgu olmasa da, kentleşme için bunu söylemek oldukça güçtür. Kentleşme, kentlere göç eden geniş ölçekteki nüfusu ve bu kentlerin toplumun geneli üzerindeki etkisini içeren bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Endüstri Devrimi, bu etkileri sağlama potansiyeli bakımından kentleşme sürecinin ortaya çıkışındaki en önemli faktör olarak kabul edilmektedir. Kentleşme ile ilgili farklı tanımlar yapılmaktadır. White (2003: 863), kentleşme sürecini ifade ederken nüfus unsuru üzerine vurgu yapmaktadır. Kır ve kent arasında nüfus bakımından farklılaşmaya değinilen bu tanımlamada, kentsel alanda nüfus yoğunluğunun daha fazla olduğu belirtilmektedir.

> ✓ Henslin'e (2008) göre kent, çok sayıda insanın kalıcı olarak iskân ettiği ve kendi yiyeceklerini kendilerinin üretmediği yerdir.

Jones (2003: 952), kentleşme kavramının ifade edilmesinde kullanılan kriterlerin ülkeden ülkeye değişim gösterebileceğinden bahsetmektedir. Genel olarak söz konusu tanımlamada kullanılan temel karşılaştırma başlıklarını üç madde halinde ele almak mümkündür: nüfusun niceliksel özellikleri, yerleşim yerinin yönetimsel özellikleri ve kentsel alandaki sosyal ve kültürel faaliyetler. Nüfus ile ilgili belirlemelerde farklı değerler söz konusu olabilmektedir. Bu durum ülkenin genel nüfusu ile de bağlantılı olabilmektedir. Bununla birlikte, özellikle büyük kentlerde nüfus yoğunluğunun fazlalığı ve coğrafi olarak yayılmanın genişliği nedeni ile kırsal ile kentsel arasındaki sınır giderek daha bulanık hâle gelmeye başlamıştır. Bu nedenle, kırsal ve kentsel şeklinde yapılan ikili sınıflamanın yeniden gözden geçirilmesine gereksinim duyulmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında, 1950'li yıllarda dünya üzerindeki nüfusun yaklaşık olarak % 30'u kentsel alanlarda yaşarken; 2000'li yıllarda bu oran % 47'ye ulaşmış durumdadır. Batı toplumlarının diğer toplumlara (Batı dışı) nazaran daha erken dönemde kentleşmeye başladığını ifade eden Jones (2003: 952), 19. yy.'ın ilk yarısında kentleşme oranının Batı toplumlarında % 50 civarında olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, bu durumun Batı dışında kalan toplumlarda kent ve kentleşme olgusunun olmadığı anlamına gelmediği unutulmamalıdır. Söz konusu toplumlarda da yerel kriterlerin belirlediği kent ve kentleşme olgusu bulunmakta idi. Ancak Jones (2003: 952) kentleşme ile ilgili bahsettiği değerlendirmesinin Endüstri Devrimi ile başlayan süreci dikkate aldığını ifade ederek analizinde kullandığı ölçütleri bu şekilde belirlediğini söylemiştir. Diğer bir deyişle, kentleşme kavramını Batı toplumlarında ele alındığı biçimde kullandığını belirtmektedir.

Champion (2003: 138) kentin biçimsel özelliklerinin tarihsel gelişimine bakıldığı takdirde, geleneksel ya da sanayi öncesi toplumlarda genel bir toplanma alanı (ticari faaliyetlerin, yönetimsel aktivitelerin gerçekleştiği alan), bu alanı çevreleyen mahalleler göze çarptığını ifade etmektedir. Sosyo ekonomik seviye bakımından üst sıralarda yer alan kesimler merkeze daha yakın olan mahallelerde yerleşirken alt seviyelerde yer alanlar çevre alanlarda yaşamaktadırlar. Sanayi kentlerinde de benzer bir durumu görmek mümkün olmaktadır. Kent, tek bir merkez etrafında gelişim göstermektedir. Bununla birlikte bu merkez, fabrikaların bulunduğu yer olmaktadır. Merkez üretimin gerçekleştiği alandır ve bu alana yakın olan mahallelerde üst sosyo ekonomik seviyelerde yer alanlardan ziyade, bu fabrikalarda çalışan işçi ve aileleri yaşamaktadır. Bu merkez, fabrika kaynaklı kirlenmeye doğrudan maruz kalmaktadır ve bu durum yerleşiklerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Üst sosyo ekonomik seviyelerde yer alan kesim ise kentin kenarlarında yer alan, nüfus yoğunluğu daha az olan yerleşim bölgelerinde yaşamayı tercih etmektedirler. Kent merkezinden uzaklaşmada, ulaşım araçları (toplu ya da özel) önemli işleve sahiptir denilebilir. Kentlerin 21. yy.'daki konumlanışı ise daha önceki iki dönemden farklı olarak tek bir merkez fik-

rini kabul etmemektedir. Kentin dış çeperlerinde ortaya çıkmaya başlayan mahalleler süreç içinde kendi ekonomik, sosyal ve kültürel merkezlerini oluşturmaya başlamıştır. Alt ve üst sosyo ekonomik seviyelerde yer alanların mekânsal ayrışmalarının net bir şekilde gözlemlendiği diğer iki kent biçiminden farklı olarak, bu iki kesimin yaşam alanları arasındaki sınırların 21. yy.'ın kentlerinde giderek bulanıklaştığını ileri sürmek mümkündür. Merkeze yakın yerlerde olduğu gibi merkeze uzak olan bölgelerde de bu kesimde yer alanların yaşaması söz konusudur. Böylesine bir bulanıklaşma, gelecekteki kentlerin sanayi öncesi kentlere döneceğini ileri süren tartışmaların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Bu görüşe göre, gençler iş alanlarına daha yakın olmak için, yaşlılar ise kültürel etkinliklere daha rahat katılabilmek için kent merkezlerine doğru bir geri dönüşü gerçekleştirecektir. Buna karşın, gelecekteki kentler üzerine ileri sürülen bir diğer bakış açısı ise, ulaşım araçlarındaki gelişmeler ile paralel olarak, kentin uzantısında yer alan bölgelerde yeni alanların sayısının artacağı yönündedir. Bu yeni alanlarda merkez artık kişinin kendi evi olacaktır. Buna ek olarak her bir birim ya da bileşen, birbirlerine organik bağ ile bağlı olacaklardır.

Sosyoloji disiplini içinde erken dönemlerde özellikle Ferdinand Tönnies ve George Simmel çalışmalarında kent sosyolojisinin ilk örneklerini görmenin mümkün olduğunu söylemektedirler. Bununla birlikte İbn-i Haldun'un "hadari ümranlık" kavramı ile kentleşme sürecinin başlaması arasında bir ilişkinin olduğunu da söylemek mümkündür. Tönnies, değişme ile ilgili kısımda da belirtildiği gibi, cemaat ve cemiyet arasında yaptığı ayrımını kırsal alan ve kentsel alan çerçevesinde ele almaktadır. Cemaat yaşamının kentleşme ile birlikte giderek zayıfladığını ifade eden Tönnies'in bu durumdan memnun olmadığı ileri sürülebilmektedir. Yakın ilişkiler giderek ortadan kalkmakta ve yerini ikincil ilişkiler, yani samimi olmayan araçsal ilişkiler almaktadır ona göre. Bir diğer isim olan Simmel de, Tönnies gibi kentsel yaşamın yabancılarla dolu olduğunu ifade etmektedir. Kent hayatı, kırsal hayat ile karşılaştırıldığında daha karmaşık bir nitelik göstermektedir. Kırsal alanda kişilerin zihinleri daha nettir, alışkanlıklar ve gelenekler bu durumun arkasında yatan en önemli etkendir. Öngörülebilir bir topluluk içinde yaşamak kişide emin olma duygusunun oluşmasına neden olmuştur. Kentsel alanda ise çok sayıda uyaran bulunmaktadır ve kişiler karmaşıklıktan kurtulmak için belirli noktalara odaklanmakta ve diğerlerini göz ardı etmektedirler. Kentsel yaşam yabancılaşmaya neden olmaktadır.

Kentsel yaşamın olumsuz yanlarına vurgu yapan Champion (2003: 139) da, kır ile kent arasındaki karşılaştırmalarda kentin kırsal alana nazaran daha fazla olumlu algılanması görüşüne karşı çıkarak kentlerde yaşam kalitesi ile ilgili tartışmaları ortaya koymaya çalışmaktadır. Nüfusun aşırı yoğunluğu, altyapı hizmetlerinin yetersiz oluşu, çarpık ya da yetersiz kentleşme, bu durumun beraberinde getirdiği çevre kirliliği, nüfusun homojen olmaması ve bunun uzantısında riskli ya da incinebilir grupların her türlü hizmetlerden mahrum kalması gibi sorunlar bu başlık altında ele alınabilmektedir. Bu durumdan dolayı, kentsel alan ile kırsal alanın birleştiği banliyöler, kırsal ve kentsel alanların dezavantajlarını minimum seviyeye indirgemek için tercih edilen mekânlar olmuşlardır. Böylelikle, üst orta sınıfta, orta ve üstü yaş grubunda ve baskın etnik grupta yer alanlar, sahip oldukları bu avantajlar nedeni ile banliyölerde yaşamayı tercih etmişlerdir.

Kentsel yaşam ve karmaşıklıklar ile bağlantılı olarak, modern toplum tanımlamalarında kullanılan kavramlardan bir tanesi "risk toplumu"dur. Anthony Giddens ve Ulrich Beck tarafından geliştirilen risk toplumu kavramı, geleneklerden uzaklaşma, kopma ve aşırı bireyselleşme ile birlikte, belirsizliklerin ve risklerin giderek arttığı bir toplum yapısından bahsetmektedir. Genel olarak bakıldığında, risk toplumu kent ile organik ilişki içindedir denilebilir.

Woods (2003: 135) kentleşme sürecinin genel olarak, kent nüfusunun kentsel olmayan nüfusa oranla daha hızlı bir şekilde büyüyebilme kapasitesine dayandığını ifade etmektedir. Bu durum ise kentsel alanın kırsal alana nazaran daha fazla göç aldığı gerçeğini gösterirken, kentsel alanda doğum oranlarının artması ile ölüm oranlarının azalması şeklinde ifade edilebilen doğal büyüme olasılığına daha fazla sahip olması gerçeği ile yakından ilişkilidir. Kent ile kır arasındaki ayrımın temelinde ise nüfusun fazlalığı ile tarım sektörünün bağlantısı yer almaktadır. Farklı bir deyişle, kentsel alanda yoğun nüfusa ek olarak tarımsal üretim yerine sanayi

ya da hizmet sektörü ön planda bulunmaktadır. Kentleşme sürecinde kırsal alandan kentsel alana doğru nüfus hareketini kaldırabilecek kapasiteye sahip olmak bir diğer önemli unsur olarak kabul edilebilmektedir. Göç eden nüfusun ihtiyacını karşılayabilecek yaşam ve çalışma alanlarına ek olarak sosyal alanlara sahip olma kentleşme sürecinin istenilen yönde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Tersi durumda ise çarpık, eksik ya da bozuk kentleşme olarak kavramsallaştırılabilen sürecin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Benzer şekilde Champion (2003: 136-139), 21. yy.'ın birinci kent yüzyılı olacağını ileri sürerken dünya nüfusunun büyük bir bölümünün kentsel alanda yaşamasını ve kişilerin yaşamlarını etkileme gücüne sahip olan önemli olay ve olguların (küreselleşme, ekonomik dönüşüm, kültürel çeşitlenme, ekolojik değişim, politik hareketler, savaşlar gibi) ağırlıklı olarak kentsel alanda deneyimlenmesini bu durumun arkasında yer alan etmenler olarak sıralamaktadır. Kırsaldan kentsele doğru bir değişim yaşandığı sürece, nüfusun kentsel alandaki yerleşim biçimleri (gecekondulaşma ya da gettolaşma bu yerleşim biçimlerine örnek olarak verilebilir), bu alanlardaki yaşam kalitesi, yönetim ile ilgili tartışmalar, sosyal bilimciler ve politika üretici ile uygulayıcılar tarafından ele alınmaya başlanmıştır.

Çağdaş sanayileşmiş toplumlarda, nüfus hareketleri ağırlıklı olarak kentleşme sürecine işaret etmektedir. White (2003: 863-4), söz konusu toplumlarda gözlemlenen kentleşme olgusunu dört dönem olarak ele almaktadır:

1. Klasik kentleşme olarak ifade edilen ilk dönemde, Endüstri Devrimi ile birlikte kırsal alandan kentsel alana doğru bir emek gücünün hareketi söz konusudur ve bu süreç 20. yy.a kadar sürmüştür.
2. İkinci aşamada ise kırsal alandaki nüfus yoğunluğunun azalması devam etmektedir ve bu azalışta göç olgusuna ek olarak nüfusun doğal artışını ifade eden doğum oranlarında da düşüş gözlenmektedir.
3. Üçüncü dönem ise karşı-kentleşme (counterurbanization) olarak kavramsallaştırılmaktadır. İlk defa 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan bu olgu daha sonra Avrupa'ya, Japonya'ya ve Avustralya'ya da yayılmıştır. Kentleşmenin karşıtı (Mitchell, 2004: 17) olarak kabul edilen bu sürecin en önemli özellikleri, göç olgusu ve yerleşme sistemlerinde gözlemlenen değişikliklerdir. Diğer bir deyişle, nüfusun az olduğu alanlardan fazla olan alanlara doğru yaşanan nüfus hareketi kentleşme olarak tanımlanırken nüfusun fazla olduğu yerleşim alanlarından az olduğu alanlara doğru gözlemlenen göç hareketi de karşı kentleşme olarak ifade edilmektedir. Yerleşim sistemlerindeki değişiklikten kastedilen durum ise kentsel alanlardaki kalabalık apartman benzeri mekânlardan, müstakil evler gibi daha az nüfusu içeren mekânlara doğru yaşanan değişimdir. Kent merkezlerinde yaşamın daha pahalı olması, suç oranlarının yüksek olması, kirliliğin artması bu hareketin ortaya çıkmasında önemli etkenler arasındadır.
4. Kentleşme olgusundaki son ve dördüncü dönem ise "nüfus dağılımı" olarak isimlendirilmektedir (White, 2003: 864). Kavram, 20. yy.ın başlangıcında özellikle ileri sanayileşmenin ve yüksek gelirin gözlendiği toplumlardaki nüfusun yeniden dağılımı sürecine vurgu yapmaktadır. Söz konusu süreç, üç aşamada gerçekleşmektedir: Nüfusun büyük bir bölümünün kentsel alanda yaşaması, kentsel alandaki nüfus yoğunluğunun azalması ve düzenli olmayan bir nüfus hareketi.

Yukarıda ele alınan süreçler içinde eş zamanlı olarak yaşanılan bir diğer aşama ise yeniden kentleştirme (reurbanization) olarak kabul edilebilir. Karşı kentleşme süreci ile birlikte, kent merkezindeki nüfusun azalması sorununa çözüm olarak, nüfusun daha önceden yaşadıkları kentsel alanlara doğru hareket etmesini sağlayacak politikaların oluşturulması süreçleri bu başlık içinde yer almaktadır.

Kent çalışmalarındaki önemli kavramlardan bir diğeri olan banliyö (suburb) ve banliyöleşme (suburbanization), kır ile kent arasında yer alan bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bu nedenden dolayı, zaman zaman kentsel, zaman zaman da kırsal özelliklerin bu alanlarda gözlenmesi söz konusudur. Bununla birlikte, farklı tartışmalarda kentlerin mekânsal genişlemesi, banliyölerin ortadan kalktığı, kent ve banliyöleri içine alan "metropol kentler"in ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Gottdiener ve Budd, 2005: 154). Banliyö genel olarak, kentten daha az; kırsal alandan daha fazla nüfusa

sahip olan yerleşim alanları şeklinde tanımlanabilir. Gottdiener ve Budd (2005: 154), kent çalışmalarının erken dönemlerinde banliyölerin kente bağımlı konumda olduğuna dair görüşlerin daha baskın olduğunu ancak son zamanlarda bunun aksine banliyölerin kendi kendine yeter hale geldiğini ifade etmektedirler. Böylelikle yeni kentsel merkezlerin ortaya çıkması söz konusudur.

Kent kavramı ile ilgili sıklıkla kullanılan kavramlardan bir diğeri de kentçiliktir (urbanism) ve genel olarak, büyük kentlerdeki yaşam tarzı yani "kent kültürü" olarak ele alınmaktadır (Jones, 2003: 952; Gottdiener ve Budd, 2005: 186-7). Söz konusu kültürde belirgin olan özellikleri ise aşırı tüketime dayalı bir yaşam tarzı, politik, sosyal, ekonomik ve kültürel katılım ile bilgi yoğun ekonomi olarak sınıflamak mümkündür. Buna ek olarak Gottdiener ve Budd (2005: 186-7), kentsel alan ile kentsel alanın uzantısı olarak kabul edilen banliyöler (suburb) arasında sınırların giderek belirsiz hâle geldiğini belirtirken aynı zamanda ikisi arasındaki farklılıkların da belirli noktalarda varlığını devam ettirdiğini ileri sürmektedir. Söz konusu farklılıkların, daha önce de belirtildiği gibi barınma ihtiyacını karşılayan meskenlerde ve ulaşım biçimlerinde daha da belirgin olduğunu ifade eden yazarlar, bu listeye yabancı olanlara ve sapkın davranışlara karşı olan tutum ve davranışları da eklemektedirler. Diğer bir deyişle, kentsel alanlarda yabancılara ve sapkın davranışlara, banliyöler ve kırsal alanlar ile kıyaslandığında daha fazla tolerans söz konusudur. Bu durumun arkasında kentsel nüfusun, kırsal alana oranla daha fazla olmasının etkisi oldukça fazladır. Kırsal alandaki nüfusun azlığı beraberinde sosyal kontrol mekanizmalarının daha güçlü olarak faaliyet göstermesine neden olabilmektedir. Buna ek olarak kentsel alanlarda ise nüfus yoğunluğunun fazla olması, bu kontrol mekanizmalarının etkisini azaltmaktadır. Erving Goffmann'ın ifadesi ile kentsel alanlarda "sivil/uygar dikkatsizlik" daha ön plandadır denilebilir. Sivil/uygar dikkatsizlik, Goffman'a göre, sivil/uygar duyarsızlık ile karıştırılmamalıdır. İlki, nüfus fazlalığından kaynaklanan bir durum iken ikincisi, bireysel ve sosyal düzeydeki ahlaki tartışmaları beraberinde getirmektedir. Yolda yürürken tanımadığımız kişiler ile ilgilenmemek sivil/uygar dikkatsizlik olarak kabul edilebilirken sokakta gördüğümüz ve o an yardıma ihtiyacı olan bir kişiye yardım etmeme ise sivil/uygar duyarsızlığa örnek verilebilir. Sivil duyarsızlık kavramı, "yabancılaşma" kavramı şeklinde bu metin içinde daha önce risk toplumu ile ilgili kısa tartışmada ele alınmıştır.

Nüfus yoğunluğunun fazla olması, aynı zamanda nüfus çeşitliliğinin çok olmasına da yol açabilmektedir. Kentsel alanlarda, etnik köken ve ırk bakımından farklılıklara sahip çok sayıda kişi ya da grubu görmek mümkündür. Kentsel alanlardaki yabancılaşma problemi ile organik ilişki içinde olan bir diğer sorun ise kent çalışmalarındaki aşırı kentleşme (overurbanization) kavramını beraberinde getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak aşırı nüfus yoğunluğu ile bağlantılı olan bu sorunda, kentin sahip olduğu altyapı ve eğitim, sağlık ve istihdam gibi hizmet ve olanakların yetersiz kalması söz konusudur. Gelişmekte ya da azgelişmiş toplumlara özgü olan bir diğer aşırı kentleşme örneği "primate kentler (primate cities)" olarak tanımlanmaktadır. Gottdiener ve Budd (2005: 105-6), bu kentin gözlemlendiği ülkelerde kentsel alanların çok az sayıda olduğunu ifade etmektedirler. Bu durumun arkasında ise söz konusu ülkelerin ekonomik az gelişmişliği ile bağlantılı olarak, ülke genelinde ekonomik kaynakların, gücün, refahın, sosyal kurum ve fırsatların eşit dağıtılmaması yatmaktadır. Bahsi geçen bu bileşenler, özellikle sayıca az olan kentsel alanlarda yoğunlaşmaktadır. Böylece lider konumda olan yeni kentler ortaya çıkmaktadır. Tayland'ın Bankok, Endonezya'nın Jakarta kentleri bu kent tipine örnek olarak verilebilir. Sosyoekonomik seviye farklılıklarının net bir şekilde gözlemlendiği bu kentlerde, üst tabakada yer alanların yerleşim alanları ile gecekondularda, alüminyum barınaklarda yaşayan kişilerin oluşturduğu alanları bir arada görmek mümkündür.

Kent Sosyolojisi

Sosyolojinin alt dallarından ya da uzmanlık alanlarından biri olan kent sosyolojisinin ortaya çıkışı, 19. yy.daki Endüstri Devrimi ile birlikte Batı toplumlarında gözlemlenen nüfus yoğunluğu olgusu ve sorunu ile bağlantılıdır. Kendi içinde çok sayıda teorik tartışmaları barındıran bu çalışma alanı ile ilgili olarak Flanagan (2010: 370-373), iki başlık altında toplanabilecek yaklaşımlardan bahsetmektedir. Bunlar, kültürel ve yapısal yaklaşımlardır. Yukarıda görüşleri yer alan Tönnies'e

ek olarak, Simmel ve Chicago Okulu kültürel yaklaşımlar başlığı içinde yer almaktadırlar. Bu bakış açısına göre kent, sosyal bir çevre olarak tanımlanmakta ve bu sosyal çevrenin yeni hissetme ve eylemde bulunma yolları yaratma kapasitesine sahip olduğu kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle kentsel alanda, nüfus yoğunluğu ve heterojenliği ile ilişkili olarak çok sayıda kültürel yapılanmalar görülür. Söz konusu bu çeşitlilik, kişilere kendi yaşam alanlarından farklı ortamlar ile karşılaşma olanağı sağlamaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren ise bu bakış açısı önemli eleştiriler ile karşı karşıya kalmıştır. Kentlerin metropolitan bölgelere yayılması, iletişim araçları nedeni ile kent ve kır arasındaki sınırın giderek kalkması ve bunun sonucunda kent kültürünün kırsal alanda da ortaya çıkması söz konusu olmaya başlamıştır. 1960'lı yılların sonlarına doğru ise bu gelişmelere ek olarak, kentin politik ve ekonomik yönden incelenmesini önemseyen görüşler ortaya çıkmıştır. Azgelişmişlik olgusu ve onun zengin ve fakir ekonomiler ile ilişkisini ortaya koymaya çalışan bu bakış açısı "yapısal yaklaşım" olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında yerel ve ulus-devlet sınırları içinde gerçekleşen bu ilişki, günümüzde küreselleşme olgusu ile birlikte bu sınırı aşmış bulunmaktadır. Küresel boyutta bir ekonomik politiğin varlığından söz etmek mümkündür.

Kültürel Yaklaşımlar

Chicago Okulu

Kent sosyolojisi içinde önemli yaklaşımlardan biri olan Chicago Okulu'nun temsilcileri arasında Robert Park, Ernest Burgess ve Louis Wirth ilk akla gelenlerdir. 1920-1940 yılları arasında kent ile ilgili tartışmalarda önemli görüşlere sahip olan bu okulun üzerinde özellikle durduğu iki kavram bulunmaktadır: "kentlilik" ve "ekolojik yaklaşım ya da kent ekolojisi". Kentlilik, kent toplumlarının temel özelliklerini ifade eden bir kavram olarak kabul edilmektedir. Büyüklük, nüfus yoğunluğu ve çeşitliliği bakımından kentler kırsal alanlardan farklılaşmaktadırlar. Buna ek olarak kentli yaşam tarzı, iş bölümünü, yabancılar ile daha fazla sosyal etkileşim içinde olmayı, akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin göreli olarak zayıflamasını, araçsal ilişkilerin daha yoğun bir şekilde deneyimlenmesini içermektedir. Bu noktada burada ifade edilen değerlendirmelerin Simmel ve Tönnies'in görüşleri ile paralellik gösterdiğini ileri sürmek mümkündür. Bununla birlikte, kentsel alanın sağladığı olumlu katkılardan da bahsetmek gerekmektedir (Bruce ve Yearley, 2006: 310-311). Kentsel alanda anonimlik daha fazla özgürlük sağlamaktadır. Alt kültürlere kendilerini ifade etme konusunda daha fazla imkânlar sunmaktadır. Tüketimin daha yaygın bir şekilde kentsel alanda görülmesi, pazar yaratma açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilirken tüketim olgusunda bir yükselişe neden olması açısından eleştirilebilmektedir.

✓ Kent sosyolojisinde, kültürel ve yapısal olmak üzere iki temel yaklaşımdan söz edilebilir.

Kentlilik ile ilgili tartışmalarda ismi en çok geçen kişi Louis Wirth'dir. Kentlerdeki gayri samimi ilişkilere yönelik değerlendirmeleri başta olmak üzere çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, kentsel alanda da akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin kırsal alana benzer şekilde olduğunu ifade eden görüşlerden oluşmaktadır. Kentsel alanda da samimi ilişkiler kurulabilmektedir. Özellikle eski kentlerde, yeni kentlere oranla daha yoğun ilişkilerin gözlemlenebildiğini söylemek mümkündür.

Chicago Okulu tarafından geliştirilen bir diğer kavram olan kent ekolojisi ise kentsel nüfusun mekânsal dağılımını açıklamada kullanılan bir kavram olarak kabul edilmektedir. Gruplar, kendilerine özgü doğal alanlarda ya da semtlerde otururlar. Bu seçim rastlantısal bir durumdan çok, yerlerin gereksinimlerin karşılanmasına fırsat verme potansiyellerine göre yapılmaktadır. Su kaynaklarından faydalanmak, tarım ile uğraşabilmek ya da ulaşımın kolayca sağlanabilmesini mümkün hale getirmek için nehir kenarlarına ya da güvenlik gerekçesi ile yüksek kesimlere kentlerin kurulması bu tür ihtiyaçların bir sonucudur. Bununla birlikte, kentin kurulması son bir basamak olarak kabul edilmemektedir. Kent grupları, ihtiyaçları yönünde kendi içinde sürekli olarak yeniden şekillenebilmektedir. Yeni mahalle ya da semtlerin kurulması, eski ve yeni semtler arasında nüfus hareketliliğinin yaşanması bu duruma örnek olarak verilebilir. Modern anlamda kentlerin ortaya çıkması Endüstri Devrimi ile eş zamanlı olmuştur. Buna paralel

olarak, kentlerde iş yerleri hammadde sağlanmasını en kolay ve ucuz şekilde olacağı yerlerde kurulmaktaydı. Bunun uzantısında ise yaşam alanları da bu iş yerlerinin etrafında kurulmaya başlanmıştır. Nüfusun giderek artması, iş yerlerinin sayılarının giderek yükselmesi beraberinde rekabet olgusunu da getirmektedir. Arsa ve emlak fiyatlarında artış yaşanmakta, iş merkezlerine yakın yaşam alanları daha pahalı, uzak yerler ise daha ucuz olmaya başlamaktadır. Bu durum ise ekonomik özelliklerine göre nüfusun mekânsal olarak farklılaşmasına ve ayrışmasına neden olmaktadır. Ulaşım yollarının yapılması ise mesafeleri kısaltmaktadır. Burada bahsedilen kentin, iç içe geçmiş halkalardan oluşmuş bir görünüme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Merkez bölge, heterojen bir nitelik göstermektedir. Diğer bir ifade ile yüksek gelirliler ile düşük gelirlilere ait yapılar bir arada bulunabilmektedir. Bir sonraki halkada işçilerin yerleşim alanları yer almaktadır. Daha sonraki bölge ise, üst sosyoekonomik seviyedeki kişilerin yaşadığı banliyöleri içermektedir. Süreç içinde, mekânların eskimesine paralel olarak, düşük sosyoekonomik seviyedekiler eski yapılarda yaşamaya başlamakta ve üst sosyo ekonomik seviyede yer alanlar ise, şehrin dış çeperlerine doğru yeni yaşam alanları oluşturmaktadırlar.

Yapısal Yaklaşımlar

David Harvey

Kent sosyolojisi ile ilgili tartışmaların önemli isimlerinden olan David Harvey ve Manuel Castells, kent olgusuna eleştirel bakan çağdaş düşünürler arasında yer almaktadır. Bu yazarlara göre kentlilik, bir toplumdaki ekonomik ve siyasal unsurlardan ayrı bir olgu olarak ele alınmamalıdır. Harvey, "mekânın yeniden yapılandırılması" kavramı ile sanayi kapitalizmi ve kentlilik arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktadır. Geleneksel toplumlardan farklı olarak kapitalist toplumlarda, kır ve kent arasındaki sınırlar giderek bulanıklaşmaktadır. Makineleşme ile birlikte, kırsal alandaki üretim süreci de pazara yönelik olmaya başlamış ve bu durum ekonomik ve sosyal ilişkilerde değişime neden olmuştur.

Flanagan (2010: 370-373), Harvey'in üretim ve dağıtımın aynı sistemin farklı görünümleri olduğunu bir kez daha ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Söz konusu sistem kapitalizmdir. Harvey'e göre kentleşme olgusu, aslında üretim, dolaşım, değişim ve tüketim için gerekli olan fiziksel altyapının yaratılması sürecidir. Bu noktada "yaratılmış çevre" kavramını kullanmaktadır. Bu çevre, sermayenin organizasyonu ve birikimi tarafından üretilmiştir. Kent çevresi kurulur, daha sonra yıkılır ve yeniden kurulur. Bu süreçler, ekonomik olarak güçlü olanların isteklerine, hükümetin emlak ve arsa ile ilgili konularda kime yetki verdiğine ya da kimden yetki aldığına göre değişim göstermektedir ve temel hedef, üretim süreci sonucunda artı değerin daha fazla olmasını sağlamaktır.

Manuel Castells

Castells, kültürel yaklaşımlar içinde yer alan Wirth'in kentlilik ile ilgili değerlendirmelerinin kapitalizmin kültürel yorumu olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir (Pickvance, 2006:189-192). Diğer bir deyişle, kentleşme sürecindeki ekonomi, politika gibi yapısal faktörleri dikkate almadan yapılan bir analizin gerçekte kapitalist ideolojinin bir aracısı olduğunu belirtmektedir. Bu noktada kentleşme ile tüketim arasındaki bağlantıyı ortaya koymaya çalışmaktadır. Kentsel alanda "kolektif tüketim"in varlığı söz konusudur. Altyapı hizmetleri, toplu taşımacılık, boş zaman faaliyetlerinin hepsi bu noktada tüketimin birer boyutu olarak değerlendirilmektedir.

Kentin fiziksel özellikleri pazar ve devletin ortak çabalarının birer sonuçlarıdır. Park alanları, okullar, hastaneler, alışveriş ve iş merkezleri, gökdelenlerin tümü ekonomi ile güç olgusu arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Bu ilişki eşitsizlik kavramını da beraberinde getirmektedir. Malların ve hizmetlerin tüketimi sürecine toplumun her kesimi eşit derecede dâhil olamamaktadırlar. Bununla birlikte Castells, kentin fiziksel yapılanması konusunda bu dışlanmış grupların da etkili olabildiğini ifade etmekte ve bu görüşünü desteklemek için farklı örnekleri aktarmaktadır. Kentsel sorunlar, barınma sorunlarının giderilmesi, ekolojik düzeni tahrip eden projelere karşı yapılan eylemleri, toplumsal hareketleri bu başlık altında değerlendirmektedir. Harvey ve Castells'in kentleri insanlar tarafından yaratılmış yapay çevreler olarak kabul etmektedirler. Ticari ilişkiler, teknoloji ve tüketim artık yerel bölgeleri de kapsamış durumdadır. Küreselleşme olgusu ile birlikte bu değişim daha hızlı bir şekilde hissedilmektedir.

Araştırmalarla İlişkilendir

Yavaş Kent

Sakin kent ya da yavaş kent olarak Türkçeleştirilen Cittaslow kavramı, küreselleşme ile birlikte giderek standartlaşan ya da tektipleşen kent olgusunu eleştirel bir şekilde ele almaktadır. Ortaya çıkış itibari ile ele alındığı takdirde bu kavramın, sosyal hayatın pek çok alanında da karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. İtalya'da 1986 yılında fast food zincirlerinden birisinin açılmasına karşı gerçekleşen eylem, yavaş hareketinin ilk örneği olmuştur. Yerel kültürün korunması anlayışına dayanan bu karşı çıkış, giderek daha fazla taraftar bulmuştur. Yavaş okuma, yavaş sanat, yavaş ebeveynlik üzerine yapılan tartışma ve uygulamalar da bu hareket ile birlikte ortaya çıkan diğer alanlar arasında yer almaktadırlar.

Bir kentin yavaş kent olarak kabul edilmesi için belirli kriterler bulunmaktadır. Çevre, altyapı, teknoloji, misafirperverlik, farkındalık ve yavaş yemek projelerine destek bu kriterler arasında yer almaktadır (Cittaslow Türkiye, 2012:1). Genel olarak, çevreye duyarlığı, yerel unsurlara önem verme, çevre dostu teknolojiler, yerel ekonomi ve üretimin desteklenmesi, çevreye, insana ve kültüre karşı duyarlı ve bilinçli olma prensiplerinin bu kavram ve hareketin temel çıkış noktası olduğunu söylemek mümkündür.

Yavaş kent hareketi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yansımalar bulmuş ve dört yerleşim yeri, yavaş kent olarak kabul edilmiştir: Akyaka (Muğla), Gökçeada, Seferihisar (İzmir), Yenipazar (Aydın) ve Taraklı (Sakarya) uluslararası bir örgütlenme olan bu hareket tarafından ileri sürülen kriterleri yerine getirerek bu ismi almış bulunmaktadır.

Kaynak: Cittaslow Türkiye (2012) Cittaslow Nedir?, erişim tarihi 29.03.2012, http://www.cittaslowturkiye.org/?page_id=512

Kent Sosyolojisinde Güncel Yaklaşımlar

Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin kentsel alanların giderek önemini yitirmesine ve mekân olarak belirli bir yere konumlanmış şehirlerin ortadan kalkmasına neden olacağı şeklindeki görüşlerin 1990'lı yıllardan itibaren kent sosyolojisi ile ilgili tartışmalarda sıklıkla ele alındığı Flanagan (2010: 370-373) tarafından belirtilmiştir. Bu teknolojik gelişmelerin kent olgusu üzerinde etkili olduğunu ama bunun sanılandan daha farklı bir şekilde gerçekleştiğini de ifade etmektedir. Bilişim teknolojilerindeki gelişim, küresel ölçekte yeni bir kent yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Castells tarafından ileri sürülen bu görüşe göre klasik kent, varlığını devam ettirmektedir. Bununla birlikte, küresel ekonomi ile paralel bir şekilde küresel kentler ortaya çıkmaktadır. Bu kentler, dünya üzerinde belirli bir yerde bulunmak zorunda değildirler. Diğer bir ifade ile dünya üzerinde bulunan kentlerin bazı parçaları bu yeni kentin bileşeni olarak kabul edilebilir. Bu değerlendirmede kullanılan temel kriter, küresel ekonomiyi ve küresel ilişki ağlarını (network) yönetebilme kapasitesine sahip olup olmamadır.

Kent Büyümesi Modelleri

Bu başlık altında dört temel model yer almaktadır. Bunlar; Merkezleri Bir Bölgeler Teorisi, Sektör Model, Çok Çekirdekli Model ve Çevre Modelidir (Henslin, 2008: 610-612).

Merkezleri Bir Bölgeler Modeli

Sosyolog Ernest Burgress tarafından geliştirilen bu modelde kentin merkezden çevreye doğru yayılması sürecine vurgu yapılmaktadır. Birinci bölge, merkezî iş alanını oluşturmaktadır. İkinci bölge ise dönüşüm içinde olan şehir merkezini kapsamaktadır. Göreli olarak yoksulluğun yaşandığı bir alandır bu bölge. Üçüncü bölge, dönüşüm içinde olan ikinci bölgeden kaçan ama yine de daha pahalı bölgelere gitme gücüne sahip olmayan işçilerin yaşadıkları alanı ifade etmektedir. Bu bölgede yaşayan işçilerin iş alanlarına gitmeleri göreli olarak kolaydır. Dördüncü bölge, orta sosyoekonomik seviyede yer alanların tercih ettikleri, pahalı ve refah düzeyi yüksek olan alanları içermektedir. Beşinci bölge ise sayfiye yeri olarak kullanılan banliyö ya da uydu kentleri kapsamaktadır. Bu model ile ilgili olarak Burgress, gerçeklikte bu model ile birebir uyuşabilen kentlerin oldukça az olduğunu ifade etmektedir. Özellikle yayılmayı engelleyen coğrafi etmenler (göl, dağ, deniz vb.) bu durumun temel etmenleridir.

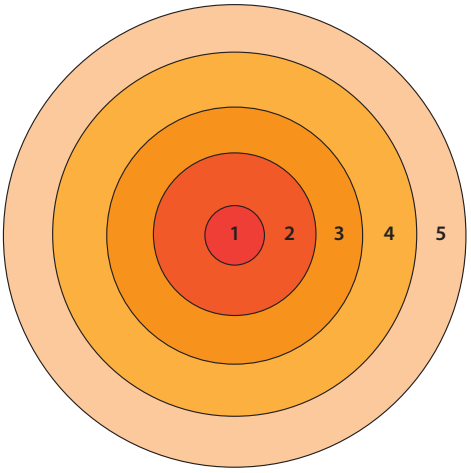

1: İş Merkezi
2: Dönüşüm Bölgesi
3: Mavi Yakalıların Yaşadığı Bölge
4: Orta Gelirlilerin Kaldığı Bölge
5: Sayfiye Bölgesi

Şekil 7.1 Merkezleri Bir Bölgeler Modeli

Sektör Model

Sosyolog Homer Hoyt tarafından geliştirilen bu model, Burgress'in iç içe geçmiş daireler şeklindeki kent modelini eleştirmektedir. Bir bölgenin homojen bir nitelik göstermeyeceğini ileri süren Hoyt, işçilerin evlerinin, pahalı apartmanların da aynı bölgede bulunabileceğine dikkati çekmektedir. Buna ek olarak "istila-başarı çemberi (invasion-succession cycle)" kavramı ile Hoyt, özellikle göçmenlerin kentin lüks yerlerini istila ettiklerini, belli bir süre sonra bu bölgede yaşayan üst sosyoekonomik seviyedeki kişilerin buradan ayrıldıklarını ve bunun sonucunda da bu bölgenin değerinin azaldığını ifade etmektedir.

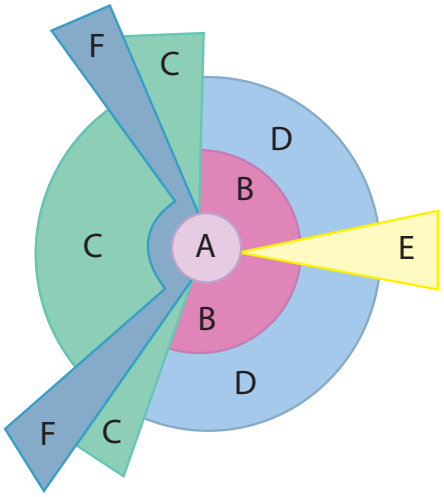

A: İş Merkezi
B: Dönüşüm Bölgesi
C: Alt Sınıfın Yerleşim Yeri
D: Orta Sınıfın Yerleşim Teri
E: Üst Sınıfın Yerleşim Yeri
F: Sanayi Bölgesi

Şekil 7.2 Sektör Model

Çok Çekirdekli Model

Coğrafyacı Chauncey Harris ve Edward Ullman tarafından geliştirilen bu modelde, kent içinde birden fazla merkezin olduğu görüşü savunulmaktadır. Kentin farklı bölgelerinde farklı merkezler oluşturulmuştur. Otomobilcilerin birarada bulunması, mobilyacıların bir bölgede toplanması, yerleşim alanlarının bir bölgede toplanması gibi. Bununla birlikte bu alt bölgelerin de kendi içinde de sınıflandırıldığını söylemek mümkündür. Yerleşim bölgelerinin sosyoekonomik kültürel farklılıklar temelinde sınıflandırılması bu duruma örnek olarak verilebilir.

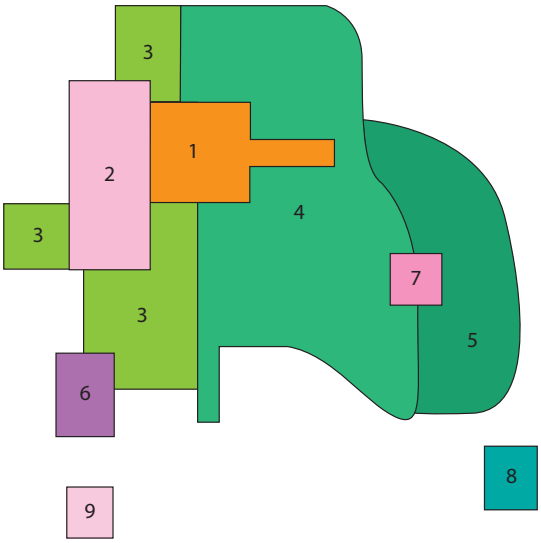

1: İş Merkezi
2: Perakende ve Haff Üretim
3: Alt Sınıf Yerleşim Alanı
4: Orta Sınıf Yerleşim Alanı
5: Üst Sınıf Yerleşim Alanı
6: Ağır Üretim
7: Çevredeki İş Merkezi
8: Yerleşim Banliyösü
9: Sanayi Banliyösü
10: Banliyö Bölgesi

Şekil 7.3 Çok Çekirdekli Model

Çevre Modeli

Coğrafyacı Chauncey Harris tarafından geliştirilen bu model, otoyol yapımlarının, kişilerin ve servislerin kent merkezinden dış bölgelere doğru hareket etmesi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Buna ek olarak Harris, sanayi ve iş parkları komplekslerinin oluşmasını da bu süreç ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır.

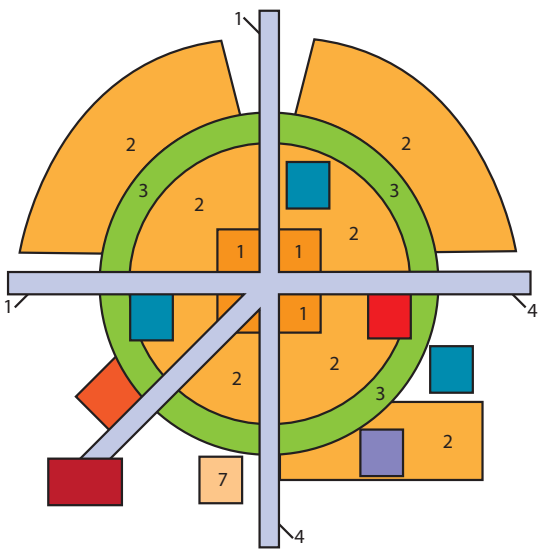

1: Şehir Merkezi
2: Banliyö Yerleşim Alanları
3: Şehir Çevresindeki Dairesel Otoyollar
4: Çizgisel Otoyollar
5: Alışveriş Merkezleri
6: Sanayi Bölgesi
7: Ofis Park Alanları
8: Hizmet Merkezi
9: Havalimanı Kompleksi
10: Birleştirilmiş Eğlence ve Alışveriş Merkezi

Şekil 7.4 Çevre Modeli

Türkiye'de Kentleşme

Türkiye'de kentleşme süreci üzerine yapılan bir değerlendirmede, kırdan kente doğru yaşanan göç olgusunu da ele almak gerekmektedir. Batı toplumlarında Endüstri Devrimi ile birlikte kitlesel bir nitelik kazanmaya başlayan kırsal alandan kentsel alana göç olgusu, Batı dışı toplumlarda daha farklı bir seyir izlemiştir. Söz konusu farklılığın arkasında ise özellikle Endüstri Devrimi deneyiminin olmaması yer almaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında, 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de kırsal alandan kentsel alanlara ve buna paralel olarak yurt dışına doğru kitlesel nüfus hareketleri yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Batı ile ilişkilerin daha yoğun olmaya başladığı, sanayileşmenin hız kazandığı bir dönem olan 1950'li yıllar, Truman Doktrini ve Marshall yardımları gibi uygulamaları da içermektedir. Kentsel alanlarda yeni iş alanlarının ortaya çıkması, kitlesel nüfus hareketlerine yol açmıştır.

Kırsal alandan kentsel alan doğru olan bu hareketler, kısa, orta ve uzun dönemde kentsel ortamlarda farklı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öncelikli olarak, sosyo ekonomik seviye bakımından göreli olan yeni nüfus, kentlerin iş merkezlerine yakın ve arazi olarak yaşama pek de elverişli olmayan yerlerde (dere yatağı, dik yamaç gibi) yaşamış ve daha sonraları da çevresinde merkezden uzak alanlarda giderek genişleyen halkalar şeklinde yerleşmeye devam etmiştir (Erman, 2004: 2). Gecekondu olarak kavramsallaştırılan bir ev modeli geliştirerek, ağırlıklı olarak kamu arazilerine yasal olmayan şekillerde yerleşen bu yeni nüfus, ilerleyen yıllarda pek çok politik çıkarlara da malzeme olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

İlk göç dalgasında kırsal alandan kentsel alana gelen bu yeni nüfus, daha sonraki nüfus hareketleri için de önemli bir ilham kaynağı olarak kabul edilebilir. Kır ile organik bağını koparmayan gecekondu bölgesinde yaşayan nüfus, ağırlıklı olarak kendi bölgelerinden gelen yeni nüfus hareketlerine de neden olmuş ve mahalle düzeyinde yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Hemşehrilik ağının bu noktada etkisini burada yinelemek oldukça anlamlı olacaktır. Süreç içinde çarpık kentleşme sorunu olarak da kabul edilebilen gecekondulaşma, merkezi ve yerel yönetim mekanizmalarını da harekete geçirmiş ve farklı altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması konusunda girişimlerde bulunulmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, günümüzde de gecekondu denilince yetersiz altyapı, eğitim ve sağlık hizmetleri ile politik haklar konusunda önemli tartışmalar güncelliğini korumaya devam etmektedir.

Türkiye'de gözlemlenen bu kırdan kente doğru olan nüfus hareketleri, ülke geneli ile karşılaştırıldığında belirli kentlerde daha yoğun bir şekilde deneyimlenmiştir. Diğer bir deyişle İstanbul başta olmak üzere İzmir, Bursa, Ankara, Antalya, Mersin, Diyarbakır illerine yönelik yoğun bir nüfus hareketi söz konusudur ve bu durum, yukarıda bahsi geçen sorunların daha şiddetli bir şekilde bu kentlerde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kırsal alandan kentsel alana yaşanan bu göç olgusunun arkasında öncelikli olarak ekonomik unsurlar etkili olmuş iken daha sonraları, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki güvenlik ile ilgili sorunlar, burada yaşayan nüfusun, yakın ve uzak çevrelerde yer alan kentlere hareket etmesine neden olmuştur. Kimi zaman bu göçler, kitlesel özelikler göstermiş ve bunun sonucunda asıl yerleşim alanlarından ayrılmak zorunda kalan nüfus ağırlıklı olarak bu alanlar ile organik bağlarını koparmak zorunda kalmıştır. Farklı bir ifade ile, daha önceki dönemlerde yaşanan göçlerde, kırsal alanda ailenin bazı üyeleri kalmaya devam etmiş ve bu durum, göç eden ile kalan arasındaki ilişkinin devamlılığını sağlamada bir koşul olmuştur; anne ve babanın ya da akrabaların bir kısmının kırsal alanda yaşamaya devam etmesi, bulgur, yağ gibi farklı gıda maddelerinin köyden temin edilmesi gibi durumlar bu organik bağa örnek olarak verilebilir. Oysa güvenlik nedeni ile yaşanan bu nüfus hareketi çoğunlukla, kalıcı bir şekilde tüm ailenin farklı bir yaşam bölgesine gitmesine yol açmıştır.

Kırdan kente doğru yaşanan göç, makro ölçekte sıkıntıları içerirken mikro seviyede de sorunlara neden olmuştur. İlk dönem göç edenler arasında kültür ve mekan farklılığından kaynaklanan bireysel düzeyde hissedilen sorunlar, daha sonraki kuşaklarda etkisini yitirmeye başlamıştır. Buna ek olarak güvenlik nedeni ile göç etmek durumunda kalan nüfus özelinde ise yukarıda bahsedilen organik bağların yokluğu ve göçe neden olayın yıkıcı etkisi ile psikolojik boyutta gözlemlenen sorunların şiddeti oldukça büyüktür.

Erman (2004: 3), gecekondu bölgelerinde yaşayan nüfusa dair oluşturulan kurguları dört dönem içinde almanın mümkün olduğunu ifade etmektedir. İlk olarak, 1950'li ve 1960'lı yıllarda "köylü gecekondulu", 1970'li yıllarda "sömürülen gecekondulu" ve 1980'li ve 1990'lı yıllarda da "kent yoksulu gecekondulu", 1990'lı yıllardan sonra ise "sakıncalı gecekondulu olarak varoşlu" kavramsallaştırmaları ortaya çıkmıştır. Tüm bu sınıflamaların özünde "ötekileştirme" süreci yer almaktadır (Erman, 2004: 16).

Çevresel etmenler olarak da kabul edilebilen afetlerin meydana gelmesi, baraj gibi teknik projelerden kaynaklanan zorunlu yer değiştirme durumları da kırsal alandan başka bir kırsal alana ya da kentsel alanlara doğru göç hareketlerine örnek olarak verilebilir. Türkiye'de ve farklı coğrafyalarda gözlemlenebilen bu olgu, yukarıda bahsedilen göç olgularında deneyimlenen bireysel ve toplumsal düzeydeki sorunlara benzer sıkıntıların oluşmasına neden olmaktadır.

Öğrenme Çıktısı

3 Kent, kentleşme süreci ve kent sosyolojisindeki tartışmaları açıklayabilme

Araştır 3

Ötekileştirme ve damgalama ile ilgili olarak çevrenizden örnekler araştırınız.

İlişkilendir

Zorunlu göç ile ilgili olarak Zuhal Yonca Odabaş'ın Zorunlu Göç Mağduru Kadınlar isimli çalışmasını okuyabilirsiniz.

Anlat/Paylaş

Yaşadığınız şehrin, kent büyüme modellerinden hangisine örnek verilebileceğini belirleyiniz.

1 Değişme olgusu ile ilgili sosyolojik tartışmaları özetleyebilme

Toplumsal Değişme Kavramı

Değişme olgusu, sosyoloji de dâhil olmak üzere sosyal bilimlerin hemen hemen hepsinde ortak olan bir kavramdır. Toplumsal değişmenin gerçekleşmesinde etkili olan faktörleri iki başlık altında toplamak mümkündür: topluluk ya da topluma özgü olan içsel etmenler (endogenous) ve dışsal etmenler (exogenous). İçsel etmenler, altyapısal unsurlar, onların topluluk ya da toplum üyeleri arasındaki dağılımı ve üyelerin bu kaynak ve hizmetlere ulaşabilmesini içermektedir. Topluluk ya da toplum kendi içinde homojen bir nitelik göstermeyebilir. Farklı şekillerde üyelerin gruplandırılması ya da kategorileştirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu sınıflandırmalarda etkili olan unsurlar arasında ise toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet, etnisite ve ırk farklılıkları, coğrafi ve iklimsel farklılıklar ve yaşa dayanan gruplamalar yer alabilmektedir. Bu etmenlerin tümü genel olarak topluluk ya da toplum içindeki uyumun ya da çatışmanın ve dolayısıyla toplumsal değişmenin itici güçleri arasında kabul edilebilir. Dışsal etmenler ise, insan gücünün kontrol edebilirliğinin dışındaki yer alan etmenleri içermektedir. Doğal afetler, teknolojinin beklenmedik sonuçları (gizli /bozuk işlev) bu başlık altında değerlendirilebilir. Bununla birlikte, sosyal değişme sürecindeki tüm yapısal etmenler şu şekilde sıralanabilir: demografi, teknoloji, kültür, politika, ekonomi ve eğitim.

2 Nüfus, değişme arasındaki ilişkileri açıklayabilme ve nüfus sorunlarını özetleyebilme

Nüfus ve Demografi

Demografi, diğer bir deyişle nüfus bilimi, nüfusun büyüklüğü, dağılımı, yaş, toplumsal cinsiyet, etnik köken, refah bakımından yapısı, doğum, ölüm oranları, göç ve gelecek eğilimlerini araştırmaktadır. Bu araştırmaları yapma biçimine bağlı olarak iki çeşit demografinin varlığından bahsetmek mümkündür: formel ve sosyal demografi. Formel demografi, nüfusun matematiksel yönü ile ilgilenmekte ve istatistiksel analizler yapmaktadır. Nüfus ile ilgili sorunlar denilince ele alınması gereken kavramlardan biri "eşitsizlik (inequality)" tir. Sosyolojik olarak eşitsizlikleri dört başlık altında ele almak mümkün iken (sosyal sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk ve etnik köken, yaş temelli ayrımcılık), küreselleşme olgusu ile küresel ölçekte eşitsizlikleri ifade eden "küresel tabakalaşma" (Henslin, 2008:234) kavramını da bu listeye eklemek mümkündür. Eşitsizlik ile sıklıkla ele alınan bir diğer kavram olan "incinebilirlik (vulnerability)" de nüfusun tümünün eşit bir şekilde ulaşamaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Eğitim, sağlık, politik, kültürel ve sosyal alan içindeki kaynak dağılımının eşitsiz bir şekilde gerçekleşmesi, incinebilirliği yüksek olan grupların ya da farklı bir ifade ile risk gruplarının oluşmasına neden olmaktadır.

Kentleşme, geniş nüfus kitlelerinin kırsal alandan kentsel alana doğru hareket etmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Burada söz konusu olan hareketlilik, nüfusun komposizyonunda da değişimi beraberinde getirmektedir. Nüfusun coğrafi mekân bakımından hareketlilik içinde olması göç olgusunu beraberinde getirmektedir. Ekonomik, sosyal ve politik fırsatlar ya da kısıtlıklar, afetler, savaş gibi çeşitli etmenler bu nüfus hareketlerinin ortaya çıkmasında etkili olan faktörler arasındadır. Ulus-devlet sınırları içinde ya da bu sınırları aşan bu hareket, hem göç edenin ait olduğu topluluk ya da toplumda hem de göç ettiği topluluk ya da toplumun kültüründe değişikliğe neden olabilmektedir. İç göç ve dış göç şeklinde yapılan bir ayrım, göç olgusunda kabul görmüş bir sınıflamadır. Ulus-devlet sınırları içinde olan nüfus hareketliliği iç göç olarak kavramsallaştırılırken, diğeri dış göç olarak tanımlanmaktadır. İç göç olgusu, ağırlıklı olarak kırsal alandan kentsel alana doğru bir hareketi temsil etmektedir. Benzer şekilde dış göç olgusunun da genel olarak, azgelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlardan gelişmiş toplumlara doğru bir yönelim içinde olduğunu söylemek mümkündür.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

3 Kent, kentleşme süreci ve kent sosyolojisindeki tartışmaları açıklayabilme

Kent ve Kentleşmeye Sosyolojik Bakış

Kentleşme süreci ile birlikte sıklıkla ele alınan kavramlar arasında ilk sıralarda yer alan kentlilik, aşırı kentleşme, yeniden kentleşme, karşı kentleşme, banliyöleşme birbirleri ile yakın ilişki içinde olan olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent, kentlilik ve kentleşme kavramları, sosyolojinin erken dönemlerinden itibaren temel ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır. Kent, sanayi toplumuna ya da modern topluma özgü bir olgu değildir. Göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş ile birlikte kentin ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kent tanımlamalarında sıklıkla kullanılan kriterler arasında nüfus ilk sıralarda yer almaktadır. Bu noktada kenti çok sayıda insanın kalıcı olarak iskân ettikleri ve kendi yiyeceklerini kendilerinin üretmediği yer olarak tanımlamak mümkündür. Burada Durkheim'in mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğru geçiş tartışmalarını hatırlamak anlamlı olacaktır. Her ne kadar kent sadece modern toplum ile sınırlı bir olgu olmasa da, kentleşme için bunu söylemek oldukça güçtür. Kentleşme, kentlere göç eden geniş ölçekteki nüfusu ve bu kentlerin toplumun geneli üzerindeki etkisini içeren bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Endüstri Devrimi, bu etkileri sağlama potansiyeli bakımından kentleşme sürecinin ortaya çıkışındaki en önemli faktör olarak kabul edilmektedir. Kentleşme ile ilgili farklı tanımlar yapılmaktadır.

Sosyolojinin alt dallarından ya da uzmanlık alanlarından biri olan kent sosyolojisinin ortaya çıkışı, 19. yy.daki Endüstri Devrimi ile birlikte Batı toplumlarında gözlemlenen nüfus yoğunluğu olgusu ve sorunu ile bağlantılıdır. Kendi içinde çok sayıda teorik tartışmaları barındıran bu çalışma alanı ile ilgili olarak Flanagan (2010: 370-373), iki başlık altında toplanabilecek yaklaşımlardan bahsetmektedir. Bunlar: kültürel ve yapısal yaklaşımlar'dır. Tönnies'e ek olarak, Simmel ve Chicago Okulu kültürel yaklaşımlar başlığı içinde yer almaktadırlar. Bu bakış açısına göre kent, sosyal bir çevre olarak tanımlanmakta ve bu sosyal çevrenin yeni hissetme ve eylemde bulunma yolları yaratma kapasitesine sahip olduğu kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, kentsel alanda, nüfus yoğunluğu ve heterojenliği ile ilişkili olarak, çok sayıda kültürel yapılanmalar söz konusudur. Söz konusu bu çeşitlilik, kişilere kendi yaşam alanlarından farklı ortamlar ile karşılaşma olanağı sağlamaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren ise bu bakış açısı önemli eleştiriler ile karşı karşıya kalmıştır. Kentlerin metropolitan bölgelere yayılması, iletişim araçları nedeni ile kent ve kır arasındaki sınırın giderek kalkması ve bunun sonucunda kent kültürünün kırsal alanda da ortaya çıkması söz konusu olmaya başlamıştır. 1960'lı yılların sonlarına doğru ise bu gelişmelere ek olarak, kentin politik ve ekonomik yönden incelenmesini önemseyen görüşler ortaya çıkmıştır. Azgelişmişlik olgusu ve onun zengin ve fakir ekonomiler ile ilişkisini ortaya koymaya çalışan bu bakış açısı "yapısal yaklaşım" olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında yerel ve ulus-devlet sınırları içinde gerçekleşen bu ilişki, günümüzde küreselleşme olgusu ile birlikte bu sınırı aşmış bulunmaktadır. Küresel boyutta bir ekonomik politiğin varlığından söz etmek mümkündür.

Türkiye'de kentleşme süreci üzerine yapılan bir değerlendirmede, kırdan kente doğru yaşanan göç olgusunu da ele almak gerekmektedir. Batı toplumlarında Endüstri Devrimi ile birlikte kitlesel bir nitelik kazanmaya başlayan kırsal alandan kentsel alana göç olgusu, Batı dışı toplumlarda daha farklı bir seyir izlemiştir. Söz konusu farklılığın arkasında ise özellikle Endüstri Devrimi deneyiminin olmaması yer almaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında, 1950'li yıllardan itibaren, Türkiye'de kırsal alandan kentsel alanlara ve buna paralel olarak yurtdışına doğru kitlesel nüfus hareketleri yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Batı ile ilişkilerin daha yoğun olmaya başladığı, sanayileşmenin hız kazandığı bir dönem olan 1950'li yıllar, Truman Doktrini ve Marshall yardımları gibi uygulamaları da içermektedir. Kentsel alanlarda yeni iş alanlarının ortaya çıkması, kitlesel nüfus hareketlerine yol açmıştır.

Kırsal alandan kentsel alana doğru olan bu hareketler, kısa, orta ve uzun dönemde kentsel ortamlarda farklı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öncelikli olarak, sosyo ekonomik seviye bakımından göreli olan yeni nüfus, kentlerin iş merkezlerine yakın ve arazi olarak yaşama pek de elverişli olmayan yerlerde (dere yatağı, dik yamaç gibi) yaşamış ve daha sonraları da çevresinde merkezden uzak alanlarda giderek genişleyen halkalar şeklinde yerleşmeye devam etmiştir (Erman, 2004: 2). Gecekondu olarak kavramsallaştırılan bir ev modeli geliştirerek, ağırlıklı olarak kamu arazilerine yasal olmayan şekillerde yerleşen bu yeni nüfus, ilerleyen yıllarda pek çok politik çıkarlara da malzeme olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

1 Aşağıdakilerden hangisi sosyal değişme olgusu üzerinde etkili olan unsurlardan biri **değildir?**

A. Kültürel
B. Fiziksel
C. Siyasal
D. Nüfus
E. Fizyolojik

2 Aşağıdaki sınıflamalardan hangisi "demografi" alanının alt başlıklarından biri **değildir?**

A. Formel
B. Sosyal
C. Tarihsel
D. Toplumsal
E. Çevresel

3 Aşağıdakilerden hangisi nüfusun değişiminde etkili olan faktörlerden biri **değildir?**

A. Göç alma
B. Göç verme
C. Doğum
D. Ölüm
E. Gelir seviyesi

4 Aşağıdakilerden hangisi göç olgusunun ortaya çıkmasında etkili olan etmenleri ifade etmektedir?

A. İç göç- dış göç
B. Göç alma-göç verme
C. İtici güçler-çekici güçler
D. Ulusal göç-uluslararası göç
E. Yatay hareketlilik-dikey hareketlilik

5 Aşağıdakilerden hangisi kentsel alandan kırsal alana doğru hareketi içeren süreci tanımlamaktadır?

A. Karşı kentleşme
B. Yeniden kentleştirme
C. Aşırı kentleşme
D. Kentçilik
E. Primate kentler

6 Aşağıdaki kavramlardan hangisi kentsel alanlardaki nüfus yoğunluğunun fazla olması sorununu tanımlamada kullanılmaktadır?

A. Karşı kentleşme
B. Yeniden kentleştirme
C. Aşırı kentleşme
D. Kentçilik
E. Primate kentler

7 Aşağıdakilerden hangisi kent kültürü kavramı ile eş anlamlıdır?

A. Karşı kentleşme
B. Yeniden kentleştirme
C. Aşırı kentleşme
D. Kentçilik
E. Primate kentler

8 Aşağıda yer alan düşünürlerden hangisi Chicago Okulu'nun temsilcileri arasında yer almaktadır?

A. Talcott parsons
B. Louis wirth
C. Manuel castells
D. David harvey
E. Immanuel wallerstein

9 Aşağıdakilerden hangisi kent sosyolojisinin "yapısalcı yaklaşım"ı benimseyen isimler arasında yer almaktadır?

A. David harvey
B. Robert park
C. Louis wirth
D. Talcott parsons
E. Michael burawoy

10 "Küresel kent" kavramı aşağıdaki kuramcılardan hangisi tarafından ortaya atılmıştır?

A. David harvey
B. Robert park
C. Manuel castells
D. Michael burawoy
E. Talcott parsons

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. E	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme Kavramı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. E	Yanıtınız yanlış ise "Nüfus ve Demografi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. E	Yanıtınız yanlış ise "Nüfus ve Demografi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. C	Yanıtınız yanlış ise "Nüfus ve Demografi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. A	Yanıtınız yanlış ise "Kent ve Kentleşmeye Sosyolojik Bakış" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. C	Yanıtınız yanlış ise "Kent ve Kentleşmeye Sosyolojik Bakış" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. D	Yanıtınız yanlış ise "Kent ve Kentleşmeye Sosyolojik Bakış" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. B	Yanıtınız yanlış ise "Kültürel Yaklaşımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. A	Yanıtınız yanlış ise "Yapısal Yaklaşımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. C	Yanıtınız yanlış ise "Kent Sosyolojisinde Güncel Yaklaşımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

On yıl öncesi ile bugünü karşılaştırdığımızda, yakın ve uzak fiziksel ve sosyal çevrelerimizde çok sayıda değişimler yaşanmış olabilmektedir. Söz gelimi, farklı bir yerleşim bölgesine taşınmış olabilirsiniz. Medeni durumunuzda bir değişim yaşanmış olabilir. İş yaşantınızda bir farklılaşma söz konusu olabilir.

Araştır 2

Türkiye'de 1950'li ve 1960'lı yıllarda ortaya çıkan iç ve dış göç olgularında özellikle ekonomik unsurlar çekici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal alandaki ekonomik yetersizlikler nedeni ile kentsel alanlara ve farklı ülkelere doğru bir nüfus hareketi söz konusu olmuştur. Buna ek olarak bahsi geçen bu ekonomik unsurları aynı zamanda çekici güçler olarak da kabul etmek mümkündür. Çevresel değişmeler (deprem, sel, toprak kayması, toprağın verimsizleşmesi, barajların yapılması gibi) ve güvenlik nedeni ile yapılan göçlerde de söz konusu değişimler (çevresel değişmeler ve güvenlik gereksinimi) itici güç olarak ele alınabilir.

Araştır 3

Ötekileştirme süreci, sosyolojik olarak bizden olmayanlara yönelik gerçekleştirilen bir damgalama, ayrımcılık ve dışlama süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı etnik kökenlere sahip olan kişi ya da gruplara, farklı yaşlarda olanlara, kadınlara karşı böyle bir algının yakın çevremizde olması oldukça yüksek bir olasılıktır.

Kaynakça

Bruce, S. ve Yaerley, S. (2006). The Sage Dictionary of Sociology, London: SAGE.

Caldwell, J. C. (2003). Demography, History of, iç. Encyclopedia of Population (P. Demeny ve G. Mcnicoll Der.), New York: Macmillan.

Gottdiener, M. ve Budd, L. (2005). Key Concepts in Urban Studies, London: Sage.

Champion, T. (2003). Cities, Future of, iç. Encyclopedia of Population (Der. P. Demeny ve G. Mcnicoll), New York: Macmillan.

Erman, T. (2004). "Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondulu Kurguları", European Journal of Turkish Studies, http://www.ejts.org/document85.html

Flanagan, W. G. (2010). Urban Sociology: Images and Structure, New York: Rowman & Littlefield.

Giddens, A. (2008). Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı.

Henslin, J. M. (2008). Sociology: A Down to Earth Approach, NewYork: Pearson.

Hoffman, J. (2006). Social Change, iç. The Cambridge Dictionary of Sociology (Ed. B. Turner), New York: Cambridge.

Jones, G.W. (2003). Urbanization, iç. Encyclopedia of Population (P. Demeny ve G. Mcnicoll Der.), New York: Macmillan.

Mitchell, C. J. A. (2004). "Making Sense of Counterurbanization", Journal of Rural Studies, 20: 15-34.

Odabaş, Z. Y. (2007). Zorunlu Göç Mağduru Kadınlar, iç. Yeni Toplumsal Travmalar, (Ed. A. Kasapoğlu), Ankara: Referans.

Odabaş, Z. Y. (2010). Sürdürülebilir Afet Yönetimi ve Kadın, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Pickvance, C. (2006). Urbanism, iç. Sociology The Key Concepts, (Ed. J. Scott), London: Routledge.

Ritzer, G. (1998). Toplumun McDonaldlaştırılması, İstanbul: Ayrıntı.

Sztompka, P. (2006). Change and Development, iç. Sociology The Key Concepts, (Ed. J. Scott), London: Routledge.

White, M. J. (2003). Rural-Urban Balance iç. Encyclopedia of Population (P. Demeny ve G. Mcnicoll Der.), New York: Macmillan.

Woods, R. (2003). Cities, iç. Encyclopedia of Population (P. Demeny ve G. Mcnicoll Der.), New York: Macmillan.

Bölüm 8

Suç ve Sapkın Davranışlar

Öğrenme çıktıları

1 Sapkın Davranış ve Suç
1 Sapkın davranış ve suçu tanımlayabilme

2 Suçu Açıklayan Kuramlar
2 Suçu açıklayan kuramları özetleyebilme

3 Suç Türleri
3 Suç türlerini sıralayabilme

Anahtar Sözcükler: • Sapkın Davranış • Suç • Kriminoloji • Biyolojik ve Psikolojik Kuramlar • Sosyolojik Kuramlar • Suç Türleri

GİRİŞ

Sapkın davranış, suç, şiddet ve toplumsal kontrol sosyolojinin temel konuları arasında yer alır. Bu bölümde öncelikle sapkın davranış ve suç kavramları ele alınacak, daha sonra suçu açıklayan kuramlar incelenecektir. İzleyen kısımda ise suç türlerine değinilecektir.

SAPKIN DAVRANIŞ VE SUÇ

Sapkın Davranış

Günlük haberleri incelediğimizde bunların büyük bir kısmının toplumsal düzene aykırı davranışlardan oluştuğunu fark ederiz. Trafikte hatalı sollama ya da aşırı hız nedeniyle meydana gelen maddi hasarlı veya ölümlü kazalar, yaralamalar, cinayetler, yolsuzluklar, hırsızlık, şiddet olayları ve daha birçok benzeri durum toplum düzenini bozan birer sapkın davranış örneğidir.

> ✓ Toplumun büyük bir çoğunluğunca benimsenen normlara karşı gelme, uyumsuz davranma sapkın davranış olarak tanımlanabilir.

Toplumsal düzen, durağanlık ve bütünleşmenin uyumuna yardım ederken düzensizlik ve kötü bütünleşme, suç ve sapmaya yardım eder (Günşen İçli, 2003: 502). Toplumsal düzen, bu düzeni yürüten toplumsal kontrol mekanizmaları yoluyla sağlanmaktadır. Toplumsal kontrol, toplumsallaşma sürecinde öğrenilir ve zamanla içselleştirilir. Toplumsallaşma sürecinde uyum sağlayıcı davranışlar pekiştirilir ve ödüllendirilirken uyumsuz davranışlar cezalandırılır. Bunlar da resmî ve gayri resmî biçimde oluşur (Özkalp, 2011: 373). Toplum düzenini sağlayan birtakım yasalar, kurallar, yönetmelikler, töreler ve gelenekler bulunmaktadır.

Sapkın davranış, bir topluluk ya da toplumda önemli sayıda insan tarafından kabul edilen belirli bir normlar kümesine uyum göstermeme olarak tanımlanabilir. Bu norm ihlâlleri trafikte hız limitinin üzerinde araba kullanmaktan, hırsızlığa ve cinayete kadar çeşitlenebilmektedir. Sapkınlık kavramı hem birey hem de grupların etkinlikleri için geçerlidir. Buna örnek olarak, Britanya'daki dinsel bir grup olan Hare Krişna tarikatı örnek verilebilir. Yollarda dans ederek ilahi söyleyen, vejetaryan kafeler işleten ve etraftaki insanlara kendi inançlarına dair yazılar dağıtan Hare Krişna üyeleri Hindistan'dan Batı'ya geldiklerinde daha çok uyuşturucu bağımlısı gençlere yöneliyordu. Bu grubun üyeleri sapkın bir alt kültürü temsil ederler. Bugün ise sayıları azalmakla birlikte toplumun genelinde varlıklarını sürdürmektedirler (Giddens, 2008: 842).

Sapkın davranış çok geniş bir alanı kapsar ve toplumdan topluma da değişir. Bir toplumun sapkın davranış olarak nitelediği bir davranış bir başka toplumda "normal" olarak değerlendirilebilir (Bozkurt, 2004: 173). Örneğin bir toplumda kadının araba kullanması bir suç olarak kabul edilip trafiğe çıkan sürücü kadınlar cezalandırılırken birçok toplumda bir kadının araba kullanması normal karşılanmaktadır.

Toplumsal sapma, olumsuz olduğu kadar olumlu da olabilir. Olumlu sapma, ideal davranış örüntüleri yönünde bir sapmadır (Fichter, 1996: 189'dan aktaran Bozkurt, 2004: 175). Toplumun çok ilerisinde olan bazı erdemli insanlar, egemen normlara ters düşerek örneğin geçmişte köleliğe ve toplumsal adaletsizliğe karşı çıktıkları için dışlanmışlardır.

Sapkın davranışın ödüllendirilenler, cezalandırılanlar ve ödül veya cezasız kabul edilenler olarak üç biçimde ortaya çıktığı ifade edilebilir. Savaşta üstün başarı ve kahramanlık gösteren bir asker madalya ile ödüllendirilebilir. Cinayet işleyen bir katil sadece toplumun norm ve beklentilerinden sapmakla kalmayıp insan hayatına verilen değerden de sapmıştır. Onun bu sapkın davranışı gereğince cezalandırılır. Üçüncü sapma biçimine ise yaşlı bir kadının evini onlarca sokak kedisiyle doldurması onlarla yaşaması ya da yaşlı bir adamın saat biriktirme takıntısı örnek olarak verilebilir. Bu durumda bu gibi davranışlar toplumca ne ödüllendirilir ne de cezalandırılır, "biraz tuhaf" fakat zararsız biçiminde, olduğu gibi kabul edilir (Haralambos and Heald, 1985: 406).

Sapkınlık ile suç birçok durumda örtüşmekle beraber aynı şeyler demek değildir. Sapkınlık kavramı, yalnızca bir yasayı ya da kuralı çiğneyen uyumsuz davranışa göndermede bulunan suç kavramından çok daha geniştir. Diğer taraftan sapkın davranışın pek çok biçimi yasalar tarafından sınırlandırılmamıştır (Giddens, 2008: 842). Bunun ya-

nında suç teşkil eden eylem ile genel olarak sapıcı eylem arasında bir ayırım yapmak gerekir. Çünkü sapma, kişilik yapısına bağlı olduğu hâlde, objektif olarak ceza normuna göre suç teşkil eden davranış ve tutum tarihî kuvvetlerin eseridir ve kendisini kanunlarda gösterir (Dönmezer,1982: 201).

> Sapkınlık kavramı suç kavramından daha geniştir, bir başka deyişle her suç bir tür sapkın davranıştır fakat her sapkın davranış bir suç olmayabilir.

İnsanın sapkın davranışlarının hepsi teknik anlamda suç değildir. Bir başka deyişle, nezaket kurallarına, örf ve adetlere ve bir kısım ahlâk kurallarına aykırı davranışlar teknik ve hukuki anlamda suç değildirler (Dönmezer, 1984: 57). Örneğin iki kişi konuşurken aralarına girip, sorulmadığı halde, görüş bildirmek yanlış bir davranıştır fakat teknik ve hukuki anlamda bir suç oluşturmaz.

Suç da, bütün diğerleri gibi sapıcı bir eylemdir. Ancak sapıcı eylemlerden kanun koyucu tarafından seçilmiş ve bir ceza müeyyidesi ile karşılanmış olanıdır. İnsanlar arasındaki ilişki biçimleri bu seçimi belirler (Dönmezer, 1984: 59). Peki suç nedir?

Suç ve Nitelikleri

Jhering, suçu "toplum halinde yaşama şartlarına yönelmiş her türlü saldırı" olarak tanımlar. Durkheim'e göre ise suç, "kolektif bilincin kuvvetli ve belirmiş tutumlarını ihlâl eden fiillerdir". Thomas ve Znaniecky (1957: 1753'den aktaran Dönmezer, 1984: 58) ise kavramı sosyal psikoloji boyutuyla ele alarak suçu, "kişinin kendisini ait gördüğü grupta, varlığı toplum dayanışması ile çelişki gösteren fiil" olarak tanımlarlar. Sutherland'a göre suç üç unsuru kapsar:

a. Bütün grup veya grup içinde siyasal bakımdan önemli olan küçük bir alt grup tarafından takdir olunan bir değer,
b. Toplumun diğer bir parçasını oluşturan küçük grubun, kültürel bakımdan diğer grup ile çatışma hâlinde bulunması dolayısıyla, söz konusu değeri ya hiç takdir etmemesi veya az takdir etmesi ve böylece o değeri tehlikeye sürüklemesi,
c. Değeri takdir etmeyenlere karşı usulünce uygulanan cebir yoluna başvurulmasıdır (Sutherland- Cressey, 1955: 15'den aktaran Dönmezer, 1984: 59).

Taft'ın suç görüşü ise şöyledir: Topluma zarar veren hareketler ya örf ve âdetlerce belirlenmiştir ya da grup içinde egemenliği elinde tutanlar, diğer kişilerin, tavır ve hareketlerini uydurmaları için modelleri, örnekleri ve bu suretle moral kuralların tümünü tespit ederler; bu kurallara uyanlara sosyal itibar verir, bunları ihlâl edenlere söz konusu mevkii reddederler. Günümüzde sosyo-kültürel bilimler, suç teşkil eden insan davranışını toplumda yürürlükte olan sosyal normlardan bir nevî sapış, sapıcı eylem olarak tanımlamaktadırlar. Suçlu, içinde yaşadığı toplumun normları ile kişisel kuvvetleri arasında bir denge kuramamış kişidir (Dönmezer, 1984: 59).

> Suç kelimesinin İngilizce karşılığı olan "crime" kelimesi Latince kökenlidir ve "yargıladım, karar verdim" anlamına gelen bir kökten gelmektedir ve suçlama, suçlu bulma anlamlarını ifade eder (Simpson ve Weiner, 1989'dan aktaran Göktuna Yaylacı, 2010: 200).

Suçu açıklayan farklı tanımları inceledikten sonra şimdi de suçun niteliklerini ele alalım.

Suç, evrensel, genel bir olaydır. Suç, tarihin en eski devirlerinden itibaren var olmuştur ve ileride de var olmaya devam edecektir. Suçsuz bir toplum hayalden başka bir şey değildir. İnsanların içinde ihtiraslarla birlikte toplum hâlinde yaşamanın ortaya çıkardığı çeşitli sosyal çelişkiler, uyumsuzluklar bulundukça suç da var olacaktır (Dönmezer, 1984: 62).

> Bir davranışın suç olabilmesi için toplum tarafından suç olarak tanımlanması gerekir. Bu da zamandan zamana, gruptan gruba, kültürden kültüre farklılaşır.

Suçun bir başka niteliği onun nisbiliği, yani göreliliğidir. Suçu oluşturan fiiller zaman ve ortama göre değişiktir. Bugün ağır suç sayılan eylemler geçmişte bazen vatanseverlik olarak kabul ediliyordu. Bugün suç sayılmayan bazı fiiller de geçmişte

en ahlak dışı fiiller olarak sayılıyordu (Dönmezer, 1984: 63). Suçu oluşturan fiillerin zamana göre değişmesine örnek vermek gerekirse; Türkiye'de kamu hizmet binalarının kapalı mekânlarında tütün ürünlerinin kullanılması buna ilişkin kanun yürürlüğe girmeden önce yasak değildi, yani suç olarak tanımlanmamıştı. Ancak bu kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren bu kanuna aykırı davrananların ilgili kanun maddesinin hükümlerine göre cezalandırılması söz konusudur, yani artık bu tür bir davranış suçtur.

Suç bir bakıma, bazı kişilerin davranışları ve tutumları ile bunların içinde yaşadıkları grupta yerleşmiş davranış örnekleri ile arasında bir çelişkidir. Bu çelişki her zaman ve her yerde zorunlu olarak var olacağından, suç genel ve evrensel bir olay teşkil eder ve adam öldürme, hırsızlık gibi çeşitli suçların farklılığına rağmen bir çeşit bilimsel yönden gözlemin yapılması kabil ve bilimin konusunu oluşturan bir olay niteliği ile varlığını korur (Dönmezer, 1984: 62-63).

✓ Suç, törelere, ahlak kurallarına ve hukuki bakımdan da yasalara aykırı davranış olarak tanımlanabilir.

Tüm kriminologların üzerinde anlaştıkları temel nokta suçun politik süreçlere dayanan yasal bir kavram olduğudur. Bu politik süreçler 6000 yıl önce Orta Doğu'da veya civarında keşfi ile mümkün hâle gelmiştir. Suçun katı bir şekilde bilimsel değil, yasal olduğu bir gerçektir (Günşen İçli, 2003: 505).

dikkat

Dünyanın ücra köşelerinde yaşayan küçük avcı ve toplayıcı toplumlar tanımla suçtan arınmış (crime free) toplumlardır çünkü bu toplumların üyeleri okuryazar değillerdir, böylelikle şekillendirilmiş suçlu statüleri yoktur (Ellis ve Walsh, 2000: 3-4'den aktaran Günşen İçli, 2003: 505).

Ceza kanunlarının genelliği gereği kanunda aynı biçimde tanımlanan suçlar işlendiklerinde tamamıyla kişisel ve subjektif bir nitelik kazanırlar. Her suç, işlenişinde, onu işleyenin kişiliğine bağlı nitelikler gösterir. Bu anlamda kriminolojinin, suçlunun gerçek kişiliğinin derinliklerine inmesi zorunlu olur (Dönmezer, 1984: 63). Peki suçun kaynağı nasıl açıklanmaktadır?

Suçun kaynağına ilişkin açıklamalarını bireysel düzeyde yapan kuramcılar iki kutupta yer alır. Bunlardan ilki suçlu davranışa neden olunmadığı, fakat suçun insanın özgür seçimi olduğudur. Bu açıklamaya göre, suçun seçimi diğer herhangi bir davranışın seçimine benzemekle beraber onun bazı durumsal yükümlülükleri olabilir. Temelde yasaları ihlal etmeyi seçen bireyler bunu güdülerini tatmin etmek için yaparlar. Bu güdülerin ranjı sonsuza kadardır. Örneğin, insanlar sayısız güdüleri tatmin etmek için suça katılırlar. Hoşlanmak, eğlenmek, heyecan, korku duymak, merakını tatmin etmek gibi güdüler iç ödüller grubundadır. Ağrı, stres, gerginlik veya bunalmayı gidermek, kaybedilen bir beklentiyi karşılamak, sorumluluktan kaçmak veya kaçınmak, kendini yedekte tutmak veya korumak ise kişisel ve psikolojik ödüllerdir. Para kazanmak, mal ve hizmet elde etmek, ekonomik adaletsizliklerini gidermek, ekonomik kayıpları karşılamaksa ekonomik, parasal ve maddi ödüllerdir. Statü elde etmek, şeref ve prestij kazanmak, iyiliğe karşılık vermek, kabul edilebilirliği elde etmek, bir yere uymak veya normal olduğunu hissetmek, uzak durmak, başkalarına küskünlüğünü ifade etmek, grup sadakatini kanıtlamak, geleneksel rol beklentisini yerine getirmek, bir değişimle rekabet etmek veya ona uymak da kişilerarası ve sosyal ödüllerdir. Sistemi yenmek, birinin yaşamı üzerinde kontrole sahip olmak, yönetmek veya diğerlerinden güçlü olduğunu ifade etmek, özgürlük kazanmak politik ödüllerdir. Etik inançları tatmin etmek için başvurulan eylemler ise dini ve ahlaki ödüllerdir. Bu ödüller bireylerin yasal eylemlere katılımı ile de tatmin edilebilir. Böylece bu ödüller bazı insanların neden suç işlemek yerine yasal eylemlere katılarak güdülerini tatmin ettikleri ya da suçun nedenleriyle ilgili fazla bir açıklama getirmez (Günşen İçli, 2003: 504).

Suçun kaynağına ilişkin bireysel düzeydeki ikinci durum suçlu davranışın özgür seçimi yerine onun ortaya çıkmasına neden olunduğunu savunan kuramcılara aittir. Bireyi ihlale yönlendiren veya onun yasa ihlal eden bir davranış sergilemesine yol açan herhangi bir güdü, rahatlatıcı bir davranış olmak yerine nedensel bir davranış olabilir. Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik suç kuramları genetik veya kromozom anormallikleri, fiziksel anor-

mallikler, yetersiz sosyalizasyon, taklit, öğrenme, güçlendirme veya daha genel bir süreç olan sosyal etkileşim gibi geniş bir yelpazede yer alan çeşitli koşulların sonucu olabilir (Einstadler ve Henry, 1995: 7-13'den aktaran Günşen İçli, 2003: 505).

Kriminoloji

Birbiriyle ilişkili fakat ayrı olan iki disiplin suç ve sapkın davranışları inceler. Bunlardan ilki olan kriminoloji, ceza hukukunun dayattığı davranış biçimleriyle ilgilenir. Kriminologlar suçun ölçülmesi ile ilgili teknikleri, suç oranlarındaki eğilimler ve topluluklar içerisinde suçun azaltılmasına yönelik politikalarla ilgilenmektedirler. Sapkınlık sosyolojisi ise, kriminolojik araştırmalardan yararlanırken, aynı zamanda ceza hukuku alanının dışında yer alan davranışları da inceler (Giddens, 2008: 842).

> Kriminolojinin Türkçe karşılığı "Suç Bilimi"dir. Kriminolojinin "Suç olgusunun incelenmesi" , "Suç olgusuna iliflkin bilim" veya "Suç bilimi" gibi çok kısa tanımları yapılmaktadır. Ancak, içeriği belirlemeye yönelik tanımlarda birlik bulunmamaktadır (Dönmezer, 1994: 7).

Kısaca farklı kriminoloji tanımlarını ve kriminolojinin konusunu açıklayalım. Sutherland'a göre kriminoloji, "Suçu sosyal bir olay gibi ele alan bilgilerin bütünüdür" (Sutherland-Cressey, 1955: 3'den aktaran Dönmezer, 1984: 9). Bu bilgi dalı içine kanunları yapmak, ihlal etmek ve kanunların ihlal edilmesine karşı tepkide bulunmak süreçleri girmektedir. Taft'a göre kriminoloji deyimi, genel ve özel anlamda olmak üzere iki türlü kullanılmaktadır. Dar veya özel anlamda kriminoloji suçu anlamak, suçu önlemek, suçlular hakkında uygulanması gerekli işlem ve tedbirleri belirlemek için gerekli konuların incelenmesidir (Taft, 1956: 19'dan aktaran Dönmezer, 1984: 11). Caldwell de benzer bir ayrıma yer vermektedir: "Geniş anlamı ile kriminoloji suç ve suçluya ve toplumun suçu cezalandırmak ve önlemek hususunda gösterdiği çabalara ilişkin bilgilerin bütününü belirtir" (Caldwell, 1956: 3'den aktaran Dönmezer, 1984: 11).

Bonger ise kriminolojiyi şöyle tanımlar: "Bütün yönleri ile suç olayını inceleyen deneysel bir bilimdir." Bu anlamda ele alınınca kriminoloji, Suç Antropolojisi, Suç Sosyolojisi, Suç Profilaksisi, Suç Psikolojisi, Penoloji, Suç Siyaseti olarak adlandırılan bütün bilgileri kapsamaktadır. Sykes'a göre çağdaş kriminoloji, ceza hukukunun sosyal kökenlerini, ceza adalet mekanizmasının işleyişini, suç teşkil eden davranışların nedenlerini, suçun önlenmesi ve tenkili (bastırılması), kişilerin iyileştirilmesi, ıslahı ve sosyal çevrenin değiştirilmesi konularını içerir (Sykes, 1978: 4'ten aktaran Dönmezer, 1984: 9).

Nicefero'ya göre ise kriminoloji bağımsız bir bilim dalı olup sentetik ve tüme gidici bir kimlik taşımaktadır. Bu bilim suça ilişkin çeşitli disiplinlerin başlıca sonuçlarını, suçlu ve ona karşı uygulanması gereken tedbirleri özetler ve bir sentezini yaptığı suça ilişkin çeşitli bilimlere ait bir tür giriş niteliğindedir (Constant, 1949: 15'den aktaran Dönmezer, 1984: 9). Sabatini'nin yaptığı tanım ise şöyledir: "Kriminoloji deneysel metod ile suçlunun kişiliğini inceleyerek suç olayının tabii menşeini ve mekanizmasını, sosyolojik ve biyolojik etmenleri araştıran suçluluğa ait genel bir bilimdir" niteliğindedir (Constant, 1949: 15'den aktaran Dönmezer, 1984: 9).

Haskell-Yablonosky, özlü bir tanımla, "Kriminolojinin, suç ve suçluların bilimsel incelenmesi" olduğunu ifade eder ve kriminolojinin inceleme alanı olarak da şunları gösterir:

a. Suçun niteliği ve miktarı,
b. Suçun ve suçluluğun nedenleri,
c. Ceza hukukunun gelişmesi ve ceza adaletinin yerine getirilmesi,
d. Suçun özellikleri,
e. Suçlunun ıslahı,
f. Suçluluk biçimleri,
g. Suçun sosyal değişime etkileri (Haskell-Yablonosky,1978: 4; Sokullu-Akıncı, 1999: 18'den aktaran Tutar, 2002).

Göppinger, kriminolojiyi şöyle yorumlamıştır: Kriminoloji bir deneysel disiplinler arası bir bilimdir. O, suçun işlenmesi ve engellenmesi gibi, suçluya davranışla ilgili olarak ortaya çıkan, insani ve toplumsal alandaki durumlarla ilgilenir. Kriminoloji, disiplinler arası çok faktörlü yönü ve suçlunun kişiliği ile ilgili deney alanlarındaki araştırmalarını hem hukuk kuralları hem de hukuk ya da sosyal düzen tarafından onaylanmayan hareketler içinde yürütür (Göppinger, 1980: 1'den aktaran Demirbaş, 2001: 30). Williams ise kriminolojinin alanını dar olarak yorumlayarak, "Kriminolojinin insan davranışlarının suç sayılanları ile ilgilendiğini, bun-

ların ise ceza hukuku tarafından yasaklanan davranışlar" olduğunu ifade eder (Williams, 1999: 2; Sokullu-Akıncı, 1999: 20). Oysa kriminoloji ceza hukuku kapsamında ve onun güdümünde bir suç bilimi değildir. Suç sayılan her şey kriminolojinin ilgi alanındadır. Kaiser, kriminolojinin deneysel bir bilim olduğunu, suçlulukla ilgili her şeyin konusu oluşturduğunu, bütün sosyal olumsuz sapıcı davranışların, suçun ve suçlunun kontrolünün, viktimolojinin ve suçun önlenmesinin kriminolojinin konusu olduğunu işaret etmiştir (Tutar, 2002).

Kelime olarak suçluluk bilimi anlamına gelen kriminoloji, (Kunz, 1994: 1'den aktaran Demirbaş, 2001: 30) gerçek yaşamdaki fiili bir olay (örnek) olarak suçun bilimidir; deneysel ve gerçek bir bilimdir (Mezger, 1951: 3'den aktaran Demirbaş, 2001: 30). Kısaca kriminoloji gerçekler bilimidir (Mergen, 1995: 1'den aktaran Demirbaş, 2001: 30). Diğer bir ifadeyle kriminoloji, suçlu ve suç gerçekliğindeki görünüş şekli olarak, suçla ilgilenen, suç ve suçlu bilimidir (Rüdiger, 1982: 11). Demirbaş da kriminolojiyi geniş yorumlamış ve kriminolojik araştırmaların konusunu, "Suç olsun veya olmasın bütün olumsuz sosyal davranışlardır" (Demirbaş, 2001: 32) şeklinde ifade etmiştir.

Dönmezer (1984: 9), kriminolojiyi geniş anlamda ele alırken kriminolojinin amacını kanun sürecine, suçu önlemeye ve suçlular hakkında gerekli tedbirleri almaya ilişkin genel ve değişik ilkelerin ve diğer tipteki bilgilerin bütünü olarak ifade eder.

internet

http://www.amnesty.org (Uluslararası Af Örgütü)

Kriminolojinin Türkiye'deki kurucusu olan Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer kriminolojiyi, "İnsanın sapıcı davranış ve eylemleri arasında suçu doğuran, yapan ve kontrol etme amacını güden süreçleri açıklayan ve suçun sebep ve faktörlerini belirlemek amacıyla insana ve suç işleyen insana ilişkin bilgilerin bütününün sentezini oluşturan bir bilgi dalı" (Dönmezer, 1984: 16) olarak tanımlamıştır. Dönmezer, kriminolojinin kapsamını ise şu şekilde çizmiştir: "Kriminolojinin konusu, toplumsal normlardan sapma şekillerinden suç denilen insan davranış, tavır ve hareketlerini ve suç olayını, suçu yapan süreçleri, sosyal bir gerçek olarak ceza adalet sisteminin işleyişini, suç ile suçlu ve sosyal çevre ilişkilerini incelemek, suçun sebep ve etmenlerini mümkün olduğunca belirlemek, suça sebebiyet veren unsurları, süreçleri izah etmek ve bu hususlarda elde edilen bilgilerle söz konusu suç denilen sosyal kötülüğü en etkin şekilde yok etmek veya mümkün olduğunca azaltacak strateji ve teknikleri belirlemektir" (Dönmezer, 1984: 13).

Constant'a göre (1949: 16'dan aktaran Dönmezer, 1984: 9) geniş anlamda kriminoloji iki büyük gruba ayrılır. Beş alt dalı kapsayan ve genellikle teorik kriminoloji olarak anılan birinci gruptaki alt dallar şunlardır:

a. Suç Antropolojisi: Bu dal suçluyu, organik yapısı bakımından inceler ve verasete ilişkin biyolojik, anatomik ve fizyolojik etmenleri söz konusu eder.

b. Suç Psikolojisi: Suçun oluşmasına neden olan ya da gelişmesini sonuçlayan ruhi olayları, mekanizmaları inceler: yaş, cinsiyet, karakter, bünye gibi.

c. Suç Sosyolojisi: Suçu bir sosyal olay olarak ele alır; sosyal kimlik taşıyan ve suça sebep olan etmenleri araştırır; sosyal ortam, alkolün etkileri, sinema, din gibi.

d. Suç Psikiyatrisi: Anormal ve akıl hastası suçluları inceler; akıl hastalıkları ile suç arasındaki ilişkileri belirler.

e. Penoloji: Cezaların ve güvenlik tedbirlerinin menşe ve gelişmelerini açıklar, bunların ne derece etkili olduklarını araştırır.

İkinci grubu ise Uygulayıcı Kriminoloji oluşturmaktadır:

a. Suç Siyaseti: Suçları önlemek için devletin yerine getirmesi gereken faaliyetlerden söz eder. Bu itibarla suç siyaseti suça karşı savaşmak için devletin faaliyete koyduğu bütün araçlardan oluşur. Bu bakımdan din, ahlak da birer araç sayılabilirler.

b. Suç Profilaksisi: Toplumun, suçluluğunun sosyal ekonomik etmenlerini önlemek ya da azaltmak veya yok etmek için başvurduğu bütün araçları inceleyen bilgi dalıdır. Bu bilimin tıbbi ve sosyal yönleri vardır.

c. Kriminalistik ya da bilimsel polis: Suçluların ortaya çıkarılmasını sağlamak için başvurulan fennî araçları inceler. Daktiloskopi, Antropometri, Balistik gibi dalları vardır.

Kriminalistik ile kriminolojinin iki ayrı bilim dalı olduğu ayırt edilmelidir, çoğu zaman ikisi birbirine karıştırılmaktadır. Bu iki ayrı bilim dalının aynı bilim dalı gibi gösterilmesi yanlış olduğu gibi birinin diğerini kapsaması da söz konusu değildir. Teoride ve uygulamada da durum bu şekildedir. Kriminalistik teknik bir delil tespit bilimidir. Kriminalistik teknik olarak suç delillerinin tespiti, suçlunun tespiti ve suçun aydınlatılması ile ilgilenmesine karşın, kriminoloji her şeyden önce suçun açıklamasını yapan, suçlu davranışın nedenlerini inceleyen, suçun önlenmesi ve suçlulukla mücadele ile ilgilenen bir bilimsel öğretidir. Kriminalistikten, ceza koğuşturma organları ve onların yardımcıları tarafından suçtan korunma ve suçun aydınlatılması vasıtasıyla suçlulukla mücadele öğretisi anlaşılır (Geerds, Lübeck, 1980: 1; Clages, 1997: 24'ten aktaran Demirbaş, 2001: 45). Kriminalistik, teknik olarak suçun aydınlatılması ve suçlunun tespit edilmesi suretiyle adli hataları önlemek ve insana insanca muamele edilmesi gayesini güder. Kriminalistik bunu, suç delillerini matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi pozitif bilimlerden yararlanmak suretiyle, yani teknik olarak gerçekleştirir (Karabenli: 7'den aktaran Demirbaş, 2001: 45).

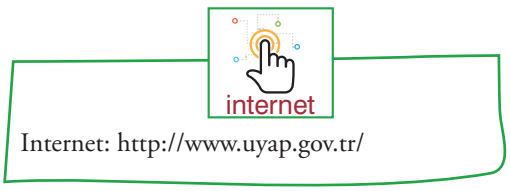

Öğrenme Çıktısı

1 Sapkın davranış ve suçu tanımlayabilme

Araştır 1

Suç ve sapkın davranış arasındaki farkları araştırınız.

İlişkilendir

Kriminoloji bilimini anlamamıza ve değerlendirmemize yarayan "Kanıt" dizisini izleyebilirsiniz.

Anlat/Paylaş

Töre, ahlak ve hukuk ile suçun ilişkisini örneklerle açıklayınız.

Yaşamla İlişkilendir

UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi); günümüzün gerekli tüm teknolojik gelişmelerini kullanarak, Adalet Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatının, bağlı ve ilgili kuruluşlarının, adli ve idari tüm yargı ve yargı destek birimlerinin donanım ve yazılım olarak iç otomasyonunu ve benzer şekilde bilgi otomasyonu sistemlerini kurmuş kamu kurum ve kuruluşları ile dış birim entegrasyonunu sağlayan ve e-Dönüşüm sürecinde e-Adalet ayağını oluşturan bir bilişim sistemidir. Bugün itibariyle UYAP, ülkemizde Adalet Bakanlığı teşkilatı ile yargı birimlerinin tamamında işletimde olup bu birimlerin her türlü yargısal, idari ve denetim faaliyetleri bu sistemle elektronik ortamda yürütülmektedir.

UYAP kapsamında, bilgi ve belge alışverişini elektronik ortama taşımak için diğer kurum ve kuruluşların bilgi sistemleriyle entegrasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu sayede idari ve yargısal süreçte mü-

kerrer yapılan işlemlerle gereksiz uygulamaları, ara süreçleri ortadan kaldırmakta, sürat ve kolaylıklar sağlayarak, iş yoğunluğunu azaltmakta ve personel açığından kaynaklanan sıkıntıları en aza indirmekte, posta ve kırtasiye gibi masraflardan tasarruf sağlamaktadır. Elektronik ortamda haberleşme sayesinde haftalar süren yazışmalar bir iki saniyede yapılabilmektedir. 2008 yılında Türk Adalet Bakanlığının bir genelgesi ile zorunlu hâle getirdiği adli yazışmaların elektronik ortamda yapılması ile milyonlarca Euro tasarruf sağlanmıştır. Bilişim teknolojileri sayesinde adli birimlerin performansının ölçümü, kaynakların etkin dağıtımı yapılabilmekte, elektronik dosyalama sayesinde adli bilgi ve belgeler güvenli ortamda saklanabilmektedir. Bu çerçevede UYAP ile entegrasyon sağlanan Adli Sicil Bilgi Sistemi'nden sabıka kayıtları, MERNİS'ten nüfus kayıtları ve Adres Kayıt Sistemi'nden adres kayıtları, POLNET'ten ehliyet kayıtları, Merkez Bankasından döviz kurları, TAKBİS'ten tapu ve kadastro kayıtları yargı birimlerince otomatik olarak anında alınabilmektedir.

Kaynak: http://www.uyap.gov.tr/tanitim/genel.html

SUÇU AÇIKLAYAN KURAMLAR

Sapkın davranışların nedenini açıklayan yaklaşımlar, toplumdan topluma hatta aynı toplum içindeki alt gruplara göre farklılık gösterdiği gibi geçmişten günümüze kadar da çeşitlilik göstermiştir. Bu kısımda ele alınacak olan yaklaşımların hiçbiri sapkın davranışları tümüyle açıklama gücüne sahip değildir ancak birbiriyle yakın ilişki içindedirler. Herbir kuram ya da yaklaşım ortaya koyduğu model ve açıklama biçimleriyle suçluluğu anlamamıza yardımcı olabilecek bir nitelik taşır (Özkalp, 2011: 374).

dikkat

Sapma ve suçu açıklamaya yönelik ilk çalışmalar özünde biyolojik temellidir. Fizyolojik ve biyolojik kuramlarda bazı bireylerin sapmaya genetik olarak daha eğilimli oldukları savunulmuştur.

Biyolojik Kuramlar

İnsanların neden suç işlediği, yüzyıllardır cevabı aranan bir soru olmuştur. Bundan bir yüzyıl önce bir kısım araştırmacı kimi insanların biyolojik olarak suçlu olduğuna inanıyordu. İtalyan antropolog ve kriminolog Lambroso, Darwin'in evrim teorisinin etkisiyle 1870'lerde suçlu tiplerinin belirli anatomik özelliklerine göre belirlenebileceğini düşünüyordu. Lambroso, suçluların kafatası ve alın biçimi, çene büyüklüğü ya da kol uzunluğu gibi fiziksel özellikleri inceleyerek, bunları insan evriminin önceki aşamalarından kalan özellikler olarak nitelemiştir. Lambroso'nun görüşleri tamamen terkedilse de daha sonraki dönemde suçu üç ana insan bedeni tipiyle açıklayan bir başka biyolojik kuram ortaya atılmıştır (Giddens, 2008: 840).

Resim 8.1 İtalyan antropolog ve kriminolog Cesare Lambroso (1835- 1909).

Kaynak: http://freethoughtalmanac.com/?p=1136

Resim 8.2 Lambroso'nun çizimlerinden birkaç örnek.

Kaynak: http://www.contemporary-issues-in-criminology.com/blog/wp-content/uploads/2012/01/Vict-lombroso.jpg

Sheldon'a göre üç ana insan tipinden bahsedilebilir: ince, uzun yapılı ve entellektüel nitelikliler (ektomorf tipler) kısa boylu, şişman, iri kemikli, neşeli, dışa dönük, piknik tipler (endomorf tipler) ve son olarak kaslı, sportif yapıda olanlar (mezomorf tipler). Bu kurama göre mezomorf tiplerin diğer tipteki insanlara göre suç işleme eğilimleri daha yüksektir.

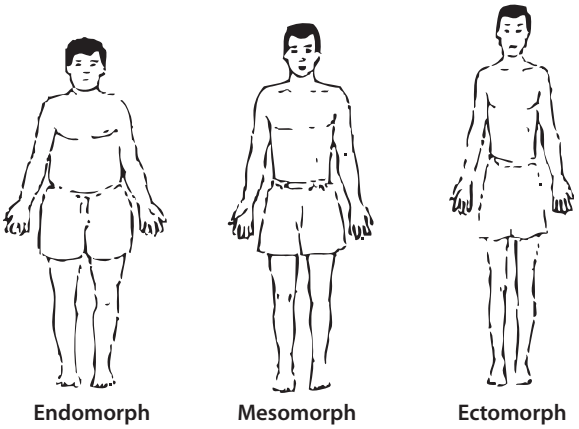

Şekil 8.1 Sheldon'un tip sınıflaması: Endomorflar (arkadaş canlısı ve rahat olan piknik tipler), mesomorflar (saldırgan, maceracı ve suça en fazla eğilimli olanlar) ve ektomorflar (içe dönük ve ölçülü).

Kaynak: http://www.polleosport.hr/?p=2890

Hooton da suç ve suçlu tipleri üzerine çalışmıştır. Ona göre hırsızların kısa kafası, sarı saçları ve çıkık çeneleri vardır. Yağmacıların uzun dalgalı saçları, uzun kafaları, kısa kulakları, geniş yüzleri bulunmaktadır. Cinsel suç failleri ise ya aşırı derecede ufak tefek, kambur ya da çok dolgun kişilerdir. Suçlu olanları olmayanlarla karşılaştıran Hooton, yapısal bakımdan daha aşağıda olanların çevrenin de baskısı ile daha da kötü oldukları ve bunun da suçluluğa yol açtığı sonucuna varmıştır. Onun görüşleri örneklemini doğru seçmediği gerekçesiyle özellikle davranış bilimcilerce eleştirilmiştir (Bozkurt, 2004: 178).

Krestschmer ise, atletik tiplerin cebir ve şiddet suçlarına; astenik tiplerin ufak hırsızlık ve hilekârlıklara; piknik tiplerin ise genel olarak hileli suçlara eğilimli olduklarını belirtmiştir (Dönmezer, 1984: 121-123). Henry E. Kelly vücuttaki kimyasal dengesizliklerin suça neden olabileceğini ve kandaki şeker oranının yüksekliği durumu ve vitamin eksikliklerinin suça yol açabileceğini ileri sürmüştür (Haralambos ve Holborn, 1995: 387-388'den aktaran Göktuna Yaylacı, 2010: 201).

Suçu açıklayan fizyolojik ve biyolojik kuramlar birçok yönden eleştiri almıştır. Şöyle ki, beden tipi ile suçluluk arasında genel bir ilişki olsaydı bile bu, kalıtımın etkisi konusunda hiçbirşey söylemezdi. Kaslı tipteki insanlar suç etkinliklerine doğru itilebilirler çünkü bu etkinlikler atletik yapının fiziksel olarak sergilenmesi için fırsatlar yaratır. Bunun yanında, suçu açıklayan fizyolojik ve biyolojik kuramlar ıslahhanelerdeki suçlularla sınırlıdır ve daha sert, atletik görünümlü suçlular, daha kırılgan görünümlü, zayıf olanlara bakarak daha çok bu ıslahhanelere gönderilmiş olabilir. Kimi bireyler kızgınlık ve saldırganlık eğilimi gösterebilirler; bu da başkalarına yönelik fiziksel saldırılarda kendini gösterebilir. Fakat herhangi bir kişilik özelliğinin kalıtımla devralındığına ilişkin kesin bir kanıt yoktur; olsaydı bile bunların suçluluk ile ilişkisi en azından uzak bir ilişki olurdu (Giddens, 2008: 840-841).

Psikolojik Kuramlar

Biyolojik kuramlar bireyi suça yönelten fiziksel özelliklere odaklanırken psikolojik kuramlar kişilik tipleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. İlk kriminolojik araştırmalar genellikle hapishaneler ve akıl hastaneleri gibi kurumlarda yürütülmüştür. Bu ortamlarda daha çok psikiyatri hakkındaki düşünceler hâkimdi. Burada suçluların ayırt edici özellikleri "eblehlik" ve "ahlaki düşkünlük" de içlerinde öne çıkarılmıştır (Giddens, 2008: 841).

✓ Psikolojik kuramlar sapkınlığın açıklamasını toplumda değil, bireyde aramışlardır.

Reckless ve Dinitz'in kısıtlama kuramı suçu açıklayan psikolojik yaklaşımlardan biridir. Bu araştırmacılar, öğretmenlerden 12 yaş grubundaki çocukları, suça bağlantılı biçimde olumlu veya olumsuz özelliklerine göre sınıflamaları istemişlerdir. Daha sonra her iki kategoride yer alan çocuklar ve onların anneleri ile görüşülmüştür. Böylece çocukların benlik kavramlarının, diğerleriyle ilişkide nasıl oluştuğu incelenmiştir. Sonuçta, "iyi çocuklar" çok bilinçlidirler. Yani Freudiyen anlamda gelişmiş bir süper egoları vardır. Engellenmişlikle başa çıkabilme, kültürel norm ve değerlerle olumlu bir biçimde kendini özdeşleştirebilme becerisine sahiptirler. Buna karşı "kötü çocuklar" daha bilinçsiz, engellenmeye karşı daha az tolerans gösteren, geleneksel kültür ile daha az uyumludurlar. Ayrıca

araştırmacılar, "iyi çocuklar"ın, "kötü çocuklar"dan polisle daha temas hâlinde olduklarını tespit etmişlerdir (Bozkurt, 2004: 180).

Suçu açıklayan psikolojik kuramlar sapmanın açıklanmasında sosyal ve kültürel etkenlerin gözardı edilmesi, psikologların zihinsel sağlığın ne olduğu ve kişilik özelliklerinin nasıl ölçümleneceğine ilişkin güçlü bir ortak anlayışın bulunmayışı ve psikolojik kuramı desteklemek üzere yapılan araştırmaların yetkin olmadığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler yanında bireyin sadece çocukluk dönemine ağırlık verilmesi ve yaşam boyu çeşitli sosyal ve kültürel etkenlerin kişilik üzerindeki etkilerinin gözardı edilmesi de başka bir eleştiridir (Haralambos ve Holborn, 1995: 388'den aktaran Göktuna Yaylacı, 2010: 201).

Psikolojik kuramların açıklayıcılığı sınırlıdır; çünkü birçok suç normal kabul edilen insanlar tarafından işlenmektedir. Sapmanın toplumsal boyutunu ihmal eden her türlü kuram eksik olacaktır.

Biyolojik ve psikolojik kuramlarda sapkınlığın toplumdan değil, bireyde "yanlış" olan birşeylerden kaynaklandığı varsayılmaktadırlar. Bu yaklaşımlarda suçun, bireyin kontrolü dışında ya bedeninde ya da zihinde yerleşik olan etkenlerce çıkarıldığı görüşü hâkimdir. Eğer bilimsel kriminoloji suçun nedenlerini tam olarak saptayabilseydi bu nedenleri gidermek kolay olabilirdi. Bu açıdan suçu açıklayan biyolojik ve psikolojik kuramlar pozitivisttir.

Sosyolojik Kuramlar

Bu kısımda suçu açıklayan sosyolojik kuramlar içinde fonksiyonalist kuramlar, alt kültür kuramları, etkileşimci kuramlar, çatışma kuramları ve kontrol kuramları ele alınacaktır.

Suç ve sapmaya ilişkin sosyolojik kuramların farklı ve bazen birbirini tamamlayan yönleri vardır. Kuramları detaylı olarak incelemeden önce aralarındaki ortak yönleri vurgulamak yararlı olacaktır. Yirminci yüzyıl boyunca geliştirilen bu kuramlar şu ortak yönlerle öne çıkmaktadırlar:

a. Suç bütün toplumlarda görülür ve toplumsal açıdan yararlı olabilen fonksiyonları vardır. Bu fonksiyonlar çözümlendiğinde suç daha iyi anlaşılabilecektir.
b. Suç çatışmaya bağlıdır. Sosyal tabakalar, çıkarlar ve özellikle ekonomik çıkarlarla ilişkilidir.
c. Toplumun içindeki gerilim, zorlanma ve stresle ilgilidir.
d. Modern kent yaşamıyla güçlü biçimde ilişkilidir.
e. Suç günlük yaşam durumlarından öğrenilir.
f. Grup değerlerine ve yasalarına uyma ilkesine bağlılığın azlığından kaynaklanır (Carrabine vd., 2004: 45-46'dan aktaran Göktuna Yaylacı, 2010: 202).

Fonksiyonalist Kuramlar

Fonksiyonalist kuram, sapmaya ilişkin çözümlemesine bireyden çok bir bütün olarak toplumdan başlar ve sapmanın kaynaklarını toplumun doğasında arar (Haralambos ve Holborn, 1995: 389). Fonksiyonalist kuram, sadece bireysel güdülerin değil toplumsal yapının sapmayı üretmesine odaklanır. Toplumsal durumlar birey üzerinde baskı yoluyla bireyi sapma davranışına yöneltir. Bu yaklaşım kültüre ve sosyal yapıya olan güçlü vurgusuyla oldukça sosyolojik niteliktedir (Andersen ve Taylor, 2005: 175'den aktaran Göktuna Yaylacı, 2010: 202). Fonksiyonalist kuramı savunan bazı kuramcılar sapmayı bütün toplumların gerekli bir parçası olarak görmüşlerdir. Polis ve mahkemeler gibi sosyal kontrol mekanizmalarını gerekli bulurken belirli düzeyde sapmanın olumlu fonksiyonları olacağı da savunulmuştur (Haralambos ve Holborn, 1995: 389). Fonksiyonalist kuramlarda suç ve sapkınlık, yapısal gerilimlerden ve toplumdaki bir ahlaki düzenleme yokluğundan kaynaklı görülmektedir. Eğer toplumdaki bireyler ve grupların hedefleri eldeki ödüllerle örtüşmüyorsa, istekler ve gerçekleşenler arasındaki bu uyumsuzluk, kimi üyelerin kendilerini sapkın güdülenmeler içinde hissetmelerine yol açacaktır (Giddens, 2008: 844). Suçu açıklayan fonksiyonalist kuramlar çerçevesinde ilk olarak Durkheim ve Merton'un yaklaşımları, daha sonra da alt kültür yaklaşımı ele alınacaktır.

Suçu açıklayan fonksiyonalist kuramlar çerçevesinde Durkheim ve Merton'un yaklaşımları, daha sonra da alt kültür yaklaşımı ele alınabilir.

Durkheim'ın Kuramı

İlk sosyolojik suçluluk teorisi olarak Emile Durkheim'in (1858-1917) suçun yapısal-fonksiyonel sınırlanması kuramından söz edilir. Durkheim, sosyolojik metod kuralı içerisinde (1895), suçluluğun analizi aracılığıyla bu kuramını oluşturmuştur. Kriminologlar arasında suçun patolojik bir görünüş ortaya koyduğunun tartışmasız olduğu bir zamanda Durkheim, suçluluğun tam tersine tüm toplumlarda, her türde görünüşte olacağını belirterek itiraz etmiştir. Suçluluğun bulunmadığı hiçbir toplum yoktur. Her yerde ve her zaman insanların bazı davranışlarına tepki olarak ceza uygulanmıştır. Bu yüzden suçluluk normaldir. Eğer suçluluğun kapsamı belirli bir sınırı aşarsa, bu hastalıklıdır (Durkheim, 1968: 3'den aktaran Demirbaş, 2001: 125). Suçun olmadığı bir toplum tam olarak ve hiçbir yerde mümkün olamaz (Kürzinger, 1996: 80; Schwind: 125'den aktaran Demirbaş, 2001: 125).

Anomi kavramı, ilk kez modern toplumlarda geleneksel normlar ve standartların yerlerine yenisi konmadan aşındığını ileri süren Emile Durkheim tarafından ortaya atılmıştır. Anomi, toplum yaşamının belirli bir alandaki davranışlarını düzenleyen hiçbir açık ölçünün bulunmadığı durumlarda ortaya çıkar. Durkheim'a göre bu gibi durumlarda insanlar kendilerini yollarını kaybetmiş ve kaygılı hissederler. Dolayısıyla anomi intihar eğilimleri üzerinde etkili olan toplumsal etkenlerden biridir. Durkheim, suç ve sapkınlığı toplumsal olgular olarak ele alarak her ikisinin de modern toplumların kaçınılmaz ve gerekli unsurları olduğuna inanmıştır. Ona göre modern dönemde insanlar geleneksel toplumlarda olduklarından daha az kısıtlanmıştır. Modern dünyada bireysel seçime daha fazla yer olduğu için, kimi uyumsuzlukların olması kaçınılmazdır.

Durkheim'a göre sapkınlık, toplumda birtakım fonksiyonları yerine getirir. İlk olarak sapkınlık, kültürel norm ve değerlerin belirginleşmesini sağlar. İkinci olarak sapkınlık, toplumdaki "iyi" ve "kötü" davranışlar arasındaki sınırı korumayı destekler, yani sınırları netleştirir. Diğer taraftan sapkınlık, toplumda dayanışmanın artmasını sağlar. Son olarak da sapkınlık, toplumda yeni düşünceler ve meydan okumalar yaratarak yenilikçi bir güç hâline gelir; bu bakımdan değişiklik yaratır (Durkheim, 1964, 1895; 1964, 1893'den aktaran Macionis ve Plummer, 1997: 209).

Merton'un Yapısal Gerilim Kuramı

Robert K. Merton ise Durkheim'ın geliştirdiği anomi kavramını sapkın davranışlara uygulamıştır (Merton, 1938: 672-682'den aktaran Özkalp, 2011: 378). Merton, kriminolojideki temel sorunlardan birini ele almaktadır: Toplumun bir bütün olarak daha zengin duruma geldiği bir dönemde suç oranları neden artmayı sürdürmektedir? Yükselen hedeflerle kalıcı eşitsizlikler arasındaki karşıtlığı vurgulayan Merton, sapkın davranışın önemli bir bileşeni olarak göreli yoksullaşmaya işaret etmektedir (Giddens, 2008: 846).

> Mutlak yoksulluk kavramı geçinme- fiziksel bakımdan sağlıklı bir varoluşu güçlendirmek için karşılanmak zorunda olan temel koşullar- düşüncesine dayanırken; göreli yoksulluk ise yoksulluğun belirli toplumlarda geçerli olan genel yaşam standartlarıyla ilişkilendirir. Göreli yoksulluk kavramını savunanlar, yoksulluğun kültürel olarak tanımlanır olduğunu ve evrensel bir yoksunluk standartına göre ölçülmemesi gerektiğini kabul etmektedirler (Giddens, 2008: 385-386).

Merton, konuya fonksiyonalist yaklaşım açısından bakarak sapkın davranışları toplumsal sistemin dengesinin bozulması sonucu ortaya çıkan bir olay olarak görmektedir. Merton'a göre anomi, toplumca belirlenen amaçlarla, bu amaçları gerçekleştirecek yollar arasında bir uyumsuzluk sonucu oluşmaktadır. Merton'a göre anominin sonucunda oluşan sapkın davranışlar, toplumun istediği meşru yollarla ulaşılabilecek, başarı amaçlarına götürecek kültür araçları ile sözü geçen amaçlar arasındaki çatışmadan doğar (Dönmezer, 1984: 447'den aktaran Özkalp, 2011: 378).

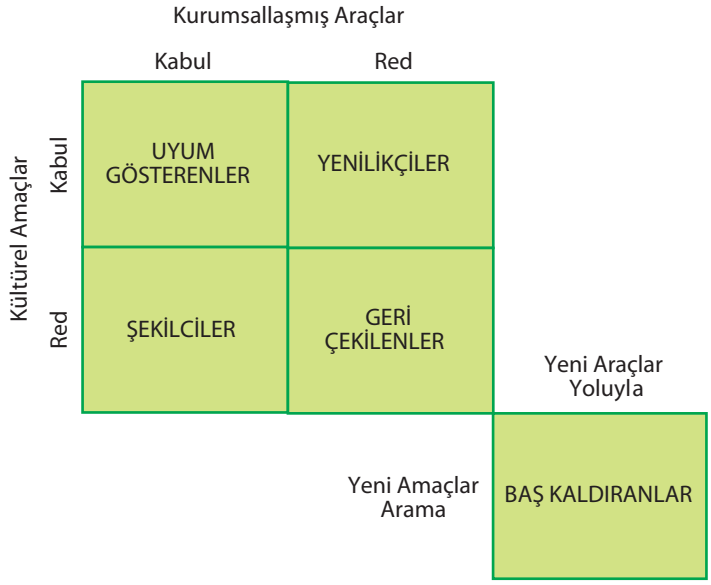

Şekil 8.2 Merton'un Uyum Modelleri

Kaynak: Macionis ve Plummer, 1997: 211.

Merton, toplumsal bakımdan öne çıkarılan değerler ile bunlara erişmek için kullanılacak araçların sınırlı olması arasındaki gerilimlere gösterilen beş olası tepkiyi belirlemektedir (Şekil 8. 2):

a. Uyum gösterenler (conformity), başarıya ulaşsın ya da ulaşmasınlar, hem genel olarak benimsenmiş değerleri hem de bunları gerçekleştirmek için kullanılacak geleneksel araçları kabul ederler. Nüfusun büyük bir çoğunluğu bu kategoriye girmektedir.

b. Yenilikçiler (innovation), toplum tarafından onaylanan değerleri kabul etmekle beraber bunları izlemek için yasadışı ya da meşru olmayan araçları kullanırlar. Yasadışı faaliyetler yoluyla servet edinen suçlular bu kategoriye girmektedir.

c. Şekilciler (ritualism) ise, bu ölçülerin gerisindeki değerlere ilişkin bakışlarını yitirdikleri hâlde, toplumsal olarak kabul edilen ölçülere uyum gösterirler. Bu kurallar görünürde daha genel bir hedef yokken, sırf bunlara uyulmuş olmak için takıntılı bir biçimde izlenir. Şekilciler, kendilerini, pek az ödül sunarken hiçbir kariyer olanağı sağlamasa bile, sıkıcı işlere adarlar.

d. Geri çekilenler (retreatism), rekabetçi bakış açısını tümden yitirmişlerdir; bu yüzden hem baskın değerleri hem de bunlara erişmek için kullanılacak onaylanmış araçları yadsırlar.

e. Son grup baş kaldıranlar (rebellion) ise, hem varolan değerleri hem de araçları yadsırlar ancak toplumsal düzeni yeniden kurmak ve bu değerlere araçların yerine yenilerini koymak isterler (Giddens, 2008: 845-846). Bir başka deyişle baş kaldıranlar yeni araçlarla yeni amaçlara doğru yönelmektedir.

Merton'un gerilim kuramı, sonraki dönemlerde geliştirilen kuramlar üzerinde önemli etkiler yapmış olmasına rağmen, günümüzde bazı yönleri ile ciddi olarak eleştirilmektedir. Tierney, kurama yöneltilen eleştirileri şöyle belirtmektedir:

1. Kuramın, resmi istatistiklere çok güvenmesi,
2. Suç olgusunu büyük ölçüde alt-sınıfa özgü bir fenomen olarak ele alması,
3. Geliştirilmiş olan bireysel adaptasyon modellerinin, gerçek yaşamda sınıflandırmanın güçlüğü,
4. Sapmanın doğasının, sosyal yapıya dayandırılmış olmasına rağmen, sapkın bireyin tepkilerinin bireysel terimlerle kavramsallaştırılması (bu durum da kolektif tepkilerin önemini ihmal etme riskini doğurmaktadır),
5. Bireylerin, adaptasyon türleri arasından birini diğerine tercih etme nedenine ilişkin hususu açık bir biçimde ortaya koyamaması,
6. Yarar amacı gütmeyen (non-utilitarian) sapmayı açıklamada yetersiz olması,

7. Değişik sapkın motivasyonları ile sapkın davranış tipleri arasında uyumu kurmakta bazı yetersizlikler içermesi,
8. Alkol ve uyuşturucu bağımlılığı ile ilintili olan geri çekilme (retreatism) tutumunun nasıl ve neden anomiden kaynaklandığını ikna edici bir biçimde ortaya koyamaması,
9. Suçluluğun açıklanmasında kültürel değerlerin çokluğunu (plurality of culture values) ihmal etmesi,
10. Sapkın davranış üzerinde etkili olan sosyal kontrol faktörlerini ihmal etmesi,
11. Araçların amaçları aştığı durumları tanımlayamaması ve
12. Kuramın, başarılı kültürel amaçlardaki başarı eksikliği öncesi meydana gelen sapkın davranışlarının ortaya çıkma durumunu ihmal etmesidir (Tierney, 1996: 99).

Alt Kültür Kuramları

Alt kültür kuramlarını genel olarak, çocuk veya genç çeteler içerisinde yer alan alt sınıfa mensup bireylerin, sapma ve suçluluk durumları üzerine odaklanmış kuramlar olarak görmek mümkündür. Özellikle 1950'li yıllarda, alt kültürel kuramların kriminolojik araştırmalarda önemli ölçüde boy gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu kuramların suç olgusunu alt sınıfa özgü bir fenomen olarak görmesi, gerilim kuramı ile olan bir benzerliği oluşturmaktadır (Kızmaz, 2005: 157).

> Alt kültür kuramlarının önde gelen temsilcileri arasında Cohen, Cloward ve Ohlin, Miller ve Wolfgang gibi isimler yer alır.

Albert Cohen suçun ana nedeni olarak Amerikan toplumundaki çelişkileri görmüştür. Merton değerler ile araçlar arasındaki gerilimlere gösterilen bireysel sapkın tepkileri vurgularken, Cohen ise bu tepkilerin alt kültürler yoluyla toplu olarak gerçekleştiğini ileri sürmüştür. "Suçlu Çocuklar" isimli kitabında işçi sınıfından gelen ve kendi konumlarından rahatsız olan erkek çocukların, genellikle birlikte çeteler gibi suç alt kültürlerine katıldıklarını savunmaktadır. Bu alt kültürler orta sınıf değerlerini yadsırlar ve bunların yerine suçluluk ve öteki türden uyumsuzluklar gibi karşı çıkmayı kutsayan normları geçirirler (Giddens, 2008: 846).

Cohen'ın geliştirdiği kurama göre;

a. Alt sınıfa mensup olan gençler, okulda görece daha çok başarısız olma eğilimini gösterirler,
b. Alt sınıfa mensup bireylerin düşük okul performansları, suçlulukla ilintili bir faktördür,
c. Çocukların düşük okul performansları çoğunlukla, okul sistemi içerisinde yer alan egemen orta sınıfın değerleri ile alt-sınıf sınıf gençliğinin değerleri arasındaki yaşanan çatışma ile ilişkilidir ve
d. Alt-sınıf erkek suçluluğu büyük ölçüde, bir çete bağlamında, kısmen pozitif bir benlik geliştirme aracı ve anti-sosyal değerleri besleyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Shoemaker, 1990: 116).

Bu varsayımlar, alt kültürlerin genelde sınıf farklılıklarından, ebeveynlerin durumlarından ve okul standartlarından kaynaklandığını öngörmektedir. Cohen'e göre, bir ailenin sahip olduğu sosyal konumu, onların çocuklarının yaşam boyunca karşı karşıya gelecekleri temel sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Alt sınıfa mensup ebeveynlerin, çocuklarını orta sınıfa girecek şekilde sosyalize edememeleri ve okul sisteminin genelde orta ve üst sınıfın değerleri/ beklentileri çerçevesinde oluşturulmuş olması; alt sınıfa mensup çocukların, orta sınıfa karşıt bir yapılanma içine - çete oluşumlar gibi - girmelerinde etkili olmaktadır (Kızmaz, 2005: 158).

Cohen (1955), bir değer ve yaşam biçimi olarak ele aldığı suçluluk alt kültürünün, egemen kültürden farklılaşan bir kültürel özelliğe sahip olduğunu belirtir. Cohen, suç alt -kültürünün; alt ve orta sınıf kültürü arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Ona göre alt sınıfa mensup olan çocuklar, bir statü arayışı olarak, orta sınıfa mensup olan çocukların amaçlarını, yaşam biçimlerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Ancak, alt sınıfa mensup ailelerinin çocuklarının bu hedeflerini, toplumsal olarak kabul edilir bir yolla gerçekleştirmeleri oldukça güçtür. Çünkü içinde bulundukları sınıfsal ve ekonomik konum buna imkân tanımamaktadır. Bu güçlük, bireylerde bir statü engellemesi yaratmaktadır. Bu durum da, çocukların, kendilerine olan güvenlerini kaybetmelerine ve karşıt bir tepki geliştirmelerine yol açarak suçluluk alt kültürünün ortaya çıkmasında etkili olmakta-

dır. Bu sınıfa mensup çocuklarının, bu kültür ile olan etkileşim düzeyleri arttıkça onların bu davranış kalıplarını içselleştirmeleri de o denli gerçekleşmesi kolaylaşmaktadır. Böylelikle Cohen, suçluluk alt kültürünü, bir karşıt tepki biçiminde ortaya çıktığını belirtmektedir (Vito ve Holmes,1994:165; Williams ve McShane,1999:115-116; Taylor, Walton ve Young, 1981:135). Bu nedenle okul, alt sınıfa mensup çocuklarının temel statü problemleriyle ilk yüzleştikleri kurum olmaktadır (Kızmaz, 2005: 159).

Diğer bir yaklaşım ise, Cloward ve Ohlin'in Ayırıcı Fırsatlar (differential opportunity) Kuramı'dır. Cloward ve Ohlin, Cohen gibi suçluluğu statü engellemesinin sonucu olarak görmektedirler. Ayırıcı Fırsatlar Kuramı'nın varsayımları şu şekilde özetlenebilir:

1. Ekonomik arzuların bloke edilmiş olması bireylerde düşük bir benlik ve genel bir engellenme hissine yol açar.
2. Bu engellemeler, özgül çete ortamlarında suçluluğa yol açar (Shoemaker; 1990: 124). Daha açık bir ifade ile belirtirsek, mevcut fırsat yapısının bloke edildiği ortamlarda bireyler kendi başarıları için meşru olmayan yollara yönelecektir. Aynı şekilde ekonomik arzuların meşru yollardan karşılanmasının bloke edilmiş olması zayıf bir benliğe yol açarak, bireyin suça yönelmesinde etkili olmaktadır. Burada engellenme, bir suçluluk nedeni olarak ele alınmaktadır (Vito ve Holmes,1994: 167).

Alt tabaka üyelerinin başarılı olamamalarından kaynaklanan sapma alt kültürlerin varlığını kabul etmeyen Miller ise suçun özgün bir aşağı tabaka-sınıfın varlığıyla açıklamıştır. Cloward ve Ohlin, temelde Cohen'in yaklaşımını benimsemişlerdir ancak suç ve sapmanın farklı türlerini açıklamada yetersiz kaldığını ifade ederek alt sınıfların sapmaya yönelten büyük bir baskıyla karşı karşıya olduklarını ve bu duruma üç biçimde karşılık verdiklerini vurgulamışlardır (Haralambos ve Holborn, 1995: 393-394):

i. Suç alt kültürleri: Parasal ödül üreten suçlar, yetişkin suçlularca gençlere suç rol modelliği bağlamında eğitim ortamının sağlandığı alt kültürler.

ii. Çatışma alt kültürleri: Gençlerin yasa dışı fırsat yapılarına geçme konusunda sınırlı olanaklara sahip oldukları, dayanışma ve birliğin olmadığı alanlarda etkinleşirler. Bu durumdaki tepki daha çok çete şiddeti biçiminde olur.

iii. Geri çekilmeci alt kültürler: Yasal ya da yasa dışı yollara ilişkin başarı hedeflerine ulaşamayan gençler daha çok yasa dışı madde kullanımı etrafında geri çekilmeci yapılanmalar organize ederler.

Fonksiyonalist kuramlar suç ve sapma davranışı konusunda bazı gerçekler içerseler de gerçekliğin bütününü açıklamada yetersizdirler. Bu kuramlara yöneltilen eleştirileri şöyle sıralayabiliriz:

- Fonksiyonalist kuram neden bazı davranışların normatif bazılarının ise sapma olarak tanımlandığı üzerine yeterince eğilmemiştir.
- Fonksiyonalist kuramda sapmanın her toplumda görülmesine vurgu yapılmasına karşın toplumlar arasındaki suç oranlarındaki büyük farklar göz ardı edilmiştir.
- Yoksul topluluklardaki insanların zengin insanlarla aynı hedefleri taşıdıkları ve orta sınıfın değerlerinin toplumun bütününde benimsenmiş olduğu dolayısıyla bütünsel ve paylaşılmış değerlere dayalı homojen bir toplum anlayışına aşırı vurgu yapılması eleştirilmektedir. Diğer taraftan giderek modern ya da postmodern toplumun daha parçalanmış hâle dönüşmesine ve bunun yanında bireylerin her zaman aynı toplumsal başarı anlayışına sahip olmadığı gerçeği de dikkate alınmamıştır.
- Hedefler ile fırsatlar arasındaki uyumsuzluğun sadece daha az ayrıcalıklı olanlar için geçerli olduğunun düşünülmesi, fonksiyonalist kuramlarda eleştiri getirilen bir başka noktadır. Oysa beyaz yakalı suçlar kapsamında üst sınıflardan bireyler söz konusudur (Carrabine vd., 2004: 47; Andersen ve Taylor, 2005: 176'dan aktaran Göktuna Yaylacı, 2010: 204).

Etkileşimci Kuramlar

Suçu açıklayan etkileşimci kuramlar başlığında etiketleme (yaftalama), Chicago yaklaşımı ve sosyal öğrenme kuramları ele alınacaktır. Sosyal öğrenme kuramları içinde ise Bandura'nın kuramı, Sutherland'in ayırıcı birleşimler kuramı, Akers'in sosyal öğrenme kuramı ve ayırıcı güçlendirme kuramı yer almaktadır.

Etiketleme (Yaftalama) Kuramı

Bu kuramın entelektüel kökleri I. Dünya Savaşı sonlarına C. H. Cooley, W. Thomas ve G. H. Mead'in çalışmalarına dayanır. Bu kuramcılar sosyal etkileşimciler olarak adlandırılırlar (Adler ve diğerleri, 1991: 179'dan aktaran Günşen İçli, 2003: 518). Etiketleme kuramcıları sapkınlığı, bir birey ya da grubun sahip olduğu özellikler kümesi ile değil, sapkınlar ve sapkın olmayanlar arasındaki etkileşim süreci olarak ele almaktadırlar. Onlara göre, sapkınlığın gerçek yapısını anlamak için, neden kimi insanların "sapkın" olarak etiketlendirildiğini ortaya çıkarmak zorundayız. Etiketlemenin büyük bir bölümünü, yasa ile düzen güçlerini temsil eden ya da başkalarının geleneksel ahlakı üzerine tanımlamalar getirebilen insanlar gerçekleştirir. Sapkınlık kategorilerini tanımlayan etiketler böylece toplumdaki güç yapısını dile getirmektedir (Giddens, 2008: 848).

> Suçu açıklayan etkileşimciler davranışların ilk kez nasıl sapkın diye tanımlanır oldukları ve neden belirli gruplar sapkın diye etiketlenirken ötekilerinin böyle etiketlenmediği sorularını sormaktadırlar (Giddens, 2008: 848).

Howard Becker, marihuana içicileri üzerine yaptığı çalışmalarla (Becker, 1963) sapkın kimliklerin sapkın güdülenme ya da davranıştan çok, etiketleme yoluyla nasıl üretildiklerini göstermeye çalışmıştır. Becker'e göre "sapkın davranış, insanların etiketledikleri davranıştır". Becker, "olağan" ve "sapkın" arasında net bir çizgi çekmeye çalışan kriminolojik çalışmaları eleştirmiştir. Ona göre sapkın davranış, sapkın hâline gelmenin belirleyici etkeni değildir. Tersine bir kişinin sapkın diye etiketlenip etiketlenmeyeceği üzerinde büyük bir etkide bulunan, davranışın kendisiyle ilgisiz süreçler bulunmaktadır. Bir kişinin giyimi, konuşma biçimi ya da geldiği ülke, sapkın etiketinin konup konmayacağını belirleyen temel etkenler olabilir. 1960'ların başında marihuana içmek bugün olduğu gibi, bir yaşam biçimi tercihi olmaktan çok, alt kültürler içerisindeki önemsiz bir etkinlikti. Becker, marihuana içicisi olmanın, kişinin alt kültüre kabul edilmesine, deneyimli işçilerle olan yakınlığına ve kişinin marihuana kullanmayanlara karşı tutumuna bağlı olduğunu tespit etmiştir (Giddens, 2008: 848).

Etiketleme yalnızca başkalarının bireyi nasıl gördüğünü değil, aynı zamanda bireyin kendilik duygusunu da etkilemektedir. Edwin Lemert (1972) sapkınlığın bireyin kimliğiyle nasıl bir arada varolduğunu ya da bu kimlikte merkezi rol tutar hâle nasıl geldiğini anlamak için gelişmiş bir model ileri sürmüştür. Lemert'e göre düşünülenin aksine sapkınlık oldukça yaygındır ve insanlar genellikle bundan sıyrılabilir (Giddens, 2008: 850). Lemert suçla ilgili olarak birincil ve ikincil sapma ayrımı yapmaktadır. Birincil sapma bireyin normları ihlal ederek toplumda sapkın olarak görüldüğü ancak bireyin kendisi için sapkın etiketini benimsemediği durumu ifade eder. Eğer normları ihlal ettiği için birey benlik algısı geliştirmezse gelecekte sapkın olarak etiketlenmeyecektir. Fakat sapmada diğerlerinin etkisi de önemlidir. İnsanın sapkın etiketini benimsemesi, topluma uyum sağlamasını zorlaştıracaktır. Lemert bunun sonucunda ortaya çıkan duruma da ikincil sapma demektedir. Bir başka deyişle ikincil sapma, sapkınlık iddiasını ve etiketini kişinin içselleştirmesidir. Ona göre toplumsal kontrol, sapmayı önlemekten çok teşvik eder (Thomson ve Hickey, 1999: 201'den aktaran Bozkurt, 2004: 185). Sapma olarak etiketlenmenin etkileri ise şöyle ifade edilebilir:

- Bireyin toplumca sapma davranışında bulunan olarak etiketlenmesi,
- Bunun daha fazla sapmaya özendirilmesi,
- Sapmanın resmî tedavisinin benzer etkisi- eski bir hükümlünün iş bulamayıp yeniden sapmaya yönelmesi,
- Organize bir sapma grubuna girişle sapma kariyerinin tamamlanması,
- Grupta sapma alt grubunun gelişmesi (Haralambos ve Holborn, 1995: 405-406'dan aktaran Göktuna Yaylacı, 2010: 207).

Goffman ise etkileşim ve etiketleme süreçleri temelinde sapma ve tedavi kurumlarına odaklanmıştır. Genel olarak etkileşimciler sapmanın tedavisi ile ilgili cezaevi, ruhsal hastalıklar merkezleri gibi çeşitli kurumları, bireyler ve toplum arasındaki etkileşim zincirinde bir bağlantılar bütünü olarak görürler. Goffman, bu kurumların sapmayı tedavi ve rehabilite etmek amaçlı olduklarının söylenemesine rağmen kurumlardaki tarafların etkileşimlerinin daha yakından analiz edilmesinin farklı sonuçlar ortaya çıkaracağını ileri sürmüştür. Bu kurumların tedaviden çok sapmayı artırıcı bir etki yaptıkları-

nı savunmuştur (Haralambos ve Holborn, 1995: 409'dan aktaran Göktuna Yaylacı, 2010: 207).

Etiketleme kuramı önemlidir çünkü hiçbir edimin yapısı gereği suç niteliği taşımadığı varsayımından yola çıkmaktadır. Suçluluğun tanımları, güçlüler tarafından, yasaların düzenlenmesi ile polis, mahkemeler ve ıslah kurumları tarafından bunların yorumlanması yoluyla oluşturulur. Bu kuramı eleştirenler kimi zaman cinayet, tecavüz, soygun gibi hemen hemen bütün kültürlerde tutarlı bir biçimde yasaklanmış belirli edimlerin bulunduğunu ileri sürmektedirler. Fakat bu görüş yanlıştır, örneğin adam öldürme her zaman cinayet olarak görülmez, savaş zamanlarında düşmanın öldürülmesi coşkuyla onaylanır. Etiketleme kuramına yöneltilen eleştirilerden bir diğeri ise etiketleme kuramcılarının erken etiketleme sürecini vurgularlarken sapkın diye tanımlanan edimlere yol açan süreçleri gözardı etmeleridir. Çünkü belirli etkinlikleri sapkın diye etiketlemek bütünüyle keyfi nitelikte değildir; toplumsallaşma derecelerindeki tutum ve fırsatlardaki farklılıklar, insanların sapkın diye etiketlenmesi olası olan davranışları ne ölçüde benimseyecekleri üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, yoksul kesimden gelen çocukların dükkândan hırsızlık yapma olasılıkları zengin çocuklarınkinden daha fazladır. Bu çocukları çalmaya yönelten birincil etken olarak etiketlenmiş olmaları, geldikleri köken kadar önemli değildir. Bunun yanında etiketlemenin gerçekte sapkın davranışı artırma gibi bir etkisi olduğu çok açık değildir. Acaba bir tutuklanmadan sonra suça yönelik davranışın artma eğilimi göstermesi etiketlemenin kendisinin bir sonucu mudur? Yoksa başka suçlularla artan etkileşim ya da yeni suç fırsatlarını öğrenme gibi etkenler de söz konusu olabilir mi (Giddens, 2008: 851)?

Etiketleme kuramı 1970'lerin ortalarında suçlu kariyerinin etkileşimci açıklaması olarak üne kavuşmuştur (Adler ve diğerleri, 1991: 179). Etiketleme yaklaşımı 1930'larda Frank Tannenbaum tarafından tanımlanmıştır. Tannenbaum, etiketleme sürecinin kişi açısından sonuçları ile ilgilenmiştir.

Chicago Yaklaşımı

Chicago ekolü genel sosyolojide kent sosyolojisi araştırmalarıyla ve suç biliminde etkili olan ve çevresel yaklaşımla tanınmış sembolik etkileşimci bir yaklaşımdır. İnsan davranışının genetik ve kişisel etkenlerce değil, sosyal ve fiziki çevre tarafından belirlendiğini savunan kuramdır. Bu yaklaşımda kentin farklı bölgeleri olduğu ve bazı bölgelerin suça diğerlerine göre daha hazır olduğu vurgulanarak çevresel suç kavramı temelinde açıklamalar geliştirilmiştir (Carrabine vd., 2004: 52'den aktaran Göktuna Yaylacı, 2010: 207).

Sosyal Öğrenme Kuramları

Suçu açıklayan etkileşimci kuramlardan biri de sosyal öğrenme kuramıdır. Sosyal öğrenme kuramlarının temelinde bütün davranışların toplumsal etkileşim yoluyla öğrenildiği iddiası bulunur. Bu kuramları savunanlar insanların sapkınlığı toplumsallaşma sürecinde öğrendiklerini iddia ederler (Bozkurt, 2004: 186). Sosyal öğrenme kuramları suçun suçlu faaliyetle ilgili normların, değerlerin ve davranışların öğrenilmesinin bir ürünü olduğunu kabul eder. Sosyal öğrenme suç teknikleri yanında suçluluğun nasıl rasyonalize edileceği, utanç duygusunun nötrleştirilmesi gibi suçun psikolojik yönlerini öğrenmeyi kapsayabilir (Günşen İçli, 2003: 514).

a. Bandura'nın kuramı: Kriminolog Albert Bandura, bu kuram kapsamında insanların şiddete eğilimli yetenekte doğmadıklarını, yaşamları boyunca saldırgan davranmayı öğrendiklerini tartışmıştır. Bu deneyimler amaçlarına ulaşmak için şiddet kullananları gözleme, televizyonda ve sinemada şiddet kullananların ödüllendirildiğini seyretme gibi doğrudan gözlem yoluyla da öğrenilir. Sosyal öğrenme kuramı, çocukların, yetişkinlerin şiddet içeren davranış modellerinden saldırgan davranışları öğrendiklerini ileri sürer. Yaşamın ilerleyen yıllarında bu saldırgan davranış kalıpları sosyal ilişkilerde kalıcı olur (Günşen İçli, 2003: 514).

b. Sutherland'in ayırıcı birleşimler kuramı: Toplumsal öğrenme kuramlarından biri Sutherland'in ayırıcı birleşimler kuramıdır. Bu kuramın anahtar önermesi yasaların ihlal edilmesini olumlu gören tanımlar, yasaların ihlal edilmesini olumlu görmeyen tanımlardan fazla olduğu zaman kişinin

suç işlediğidir. Ayırıcı birleşimlerin kuralı, kişinin suçlu kalıplarla temas ettiği ve suça karşı olanlardan uzak durduğu için suçlu olduğudur. Bu kurama göre:

- Suçlu davranış öğrenilir, yani kalıtımla geçmez.
- Suçlu davranış iletişim süreci içinde diğer bireylerle etkileşime geçildiği anda öğrenilir. Bu iletişim genellikle sözeldir ve hareket iletişimini de içerir.
- Öğrenilen suçlu davranış samimi, kişisel gruplar içinde geçer. Kişisel olmayan iletişim araçları içinde sinema, gazete suçlu davranışın genetik kısmında daha önemsiz rol oynarlar.
- Suç davranışı öğrenilmesi suç işleme tekniğini ve tutumları rasyonalize etmelerin, güdülerin ve itilimlerin belirli yönünü öğrenmeyi kapsar (Günşen İçli, 2003: 514).

✓ Sutherland'ın ayırıcı birleşimler kuramına göre sapkınlık, yaşam biçimi olduğu toplumsal bir çevrede diğer sapkınlarla etkileşim içinde ortaya çıkmaktadır.

c. Akers'in sosyal öğrenme kuramı: Akers, Sutherland'in kuramındaki ayırıcı birleşimler sürecini daha geniş bir şekilde ele alarak onu ayırıcı güçlendirmeyle bütünleştirir. Burgess ve Akers, öğrenme mekanizmasını modern davranış kuramındaki gibi tanımlarlar, Sutherland'ın kuramındaki tanımları korurlar. Fakat onu daha fazla davranış terimleriyle kavramlaştırırlar ve davranışsal öğrenme kuramındaki kavramları buna ilave ederler. İnsanın çevresindeki aile, arkadaş grupları, kiliseler ve diğer gruplar bireyleri suç işleme konusunda cesaretlendiren veya onları yasaya uyan davranışa yönlendiren örüntüler sağlarlar. Onlara göre toplumsal veya bireysel suçlu oranlarındaki farklılık kültürel normların, geleneklerin sosyal kontrol sistemlerinin bir fonksiyonudur (Akers, 1999: 62-69'dan aktaran Günşen İçli, 2003: 515-516).

d. Ayırıcı güçlendirme kuramı: Burgess ve Akers'ın amacı Sutherland'ın kuramını daha geniş davranış kuramı olan Skinner'ın çalışmasıyla bütünleştirmekti. Bunu yaparken varsayımları, kuramın daha kolay test edilebilir hâle getirilebileceği, öğrenme sürecinin de daha açık bir biçimde gösterilebileceğiydi (Reid, 1982: 158'den aktaran Günşen İçli, 2003: 516). Akers'a göre, kişiler bir kez suça ilişkin faaliyetlere başlarlarsa davranışları çeşitli faktörlerden etkilenir. Sapmış davranış taklitten kaynaklanır ve sosyal destekle devam eder (Siegel, 1989: 195-196'dan aktaran Günşen İçli, 2003:516).

Çatışma Kuramları

Marksist ve çatışma kuramlarının yasaları ve ceza adaletini açıklama biçimi ile, kapitalizmin son döneminin bir aşaması olan ve sosyal, ekonomik ve politik gücü elinde bulunduran küçük bir yönetici sınıfı reddetme gibi ortak yönleri vardır (Akers, 1999: 161-162'den aktaran Günşen İçli, 2003: 529). Çatışma kuramının temel motifi, sosyal ve ekonomik gücün suça etkileri, kişi ve grupların davranışlarını belirleme ve kontrol etme yeteneğini tanımlamaktır. Gücün eşit olmayan dağılımı çatışmayı yaratır, çatışma güç için rekabette köklenmiştir. Güç, insanların kendi kişisel ihtiyaçlarını karşılamak ve halkın düşüncelerini biçimlendirmek için kullanılır. Çatışma kuramına göre, suç kavramı güçlüler tarafından tanımlanmıştır, yasalar kültürel olarak görelidirler ve doğru ile yanlışın kesin bir standardı ile bağlanmamışlardır (Siegel, 1989: 223-224'den aktaran Günşen İçli, 2003: 530).

Yeni Kriminoloji

1973'te Taylor, Walton ve Young'ın çıkardıkları "Yeni Kriminoloji" isimli kitaplarının önceki sapkınlık kuramlarından önemli bir kopuşun başlangıcı olduğu söylenebilir. Onlar sapkınlığın isteyerek seçilen ve nitelik olarak politik bir şey olduğu görüşünü ileri sürmek için Marksçı düşüncenin bileşenlerine dayanırlarken, sapkınlığın biyoloji, kişilik, anatomi, toplumsal düzensizlik ya da etiketleme gibi etkenler tarafından "belirlendiği" düşüncesini yadsımışlardır. Bunun yerine, bireylerin etkin bir biçimde kapitalist sistemin eşitsizliklerine bir tepki olarak sapkın davranışlar içine girmeyi seçtiklerini ileri sürmüşlerdir. Yeni kriminoloji kuramcıları suç ve sapkınlık çözümlemelerinin çerçevelerini, toplumun yapısı ve egemen sınıflar arasında gücün korunması bakımlarından belirlemişlerdi (Giddens, 2008: 852).

Yeni kriminoloji Marksist, sosyalist, yeni Marksçı ve radikal kriminoloji isimleriyle de anılır ve bu kuramdan başka bu kadar çok isimle anılan bir başka kriminoloji kuramı yoktur.

Yeni kriminolojinin özünde yatan temel fikir Marx ve Bogner'inkiyle aynıdır. Kapitalizm ekonomik eşitsizliği, ekonomik eşitsizlik de suçu teşvik eder. Bu kriminologlar suçlu davranışı açıklamak için kapitalizmin işçi sınıfına uyguladığı zulüm ve aşağılayıcı koşullara işaret ederler. Buna ek olarak, onlara göre şiddet bazen fakirin kendi yararına çok basit bir değişme elde edebilmek için başvurduğu bir yol olmaktadır. Yeni kriminologlara göre suç, zengin insanların yaşamak için emeğini satmak zorunda olanları sömürmelerinden kaynaklanır. Bu ilişki kapitalist sistemde kalıtsaldır ve onlara göre kapitalist toplumlarda suçun belirgin biçimde azalması toplumun ekonomik sisteminde devrimci bir reform yapılmadan mümkün değildir (Ellis ve Walsh, 2000: 372'den aktaran Günşen İçli, 2003: 530).

Sol Gerçekçilik

1980'lerde kriminolojide yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Yeni Sol ya da Sol Gerçekçilik diye adlandırılan bu bakış açısı, yeni kriminologların neo-Marksist düşüncelerinin bir kısmına dayanmakla beraber kendisini, sapkınlığı romantikleştiriyor ve nüfusun büyük bir bölümü tarafından hissedilen gerçek suç korkusunun önemini azaltıyor diye gördüğü "sol idealistler"den ayrı tutmaktadır. Sol Gerçekçiler kriminolojiyi soyut bir düzeyde tartışmak yerine, gerçek suç kontrol ve sosyal politika sorunlarıyla daha fazla ilgilenilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Lea ve Young, 1984; Matthews ve Young, 1986'dan aktaran Giddens, 2008: 852-853). Sol Gerçekçiliği savunan kriminologlar analizlerini devlet, saldırgan, kurban ve informal kontrol'den oluşan bir "suç karesi" (Şekil 8.3) bağlamında gerçekleştirmişlerdir (Macionis ve Plummer, 2012: 612). Sol Gerçekçilik dikkatleri suçların kurbanlarına yöneltmekte ve kurbanlarla ilgili anketlerin, suçun boyutları konusunda resmî istatistiklere kıyasla daha geçerli bir görünüm ortaya koyduğunu savunmaktadır (Evans, 1992'den aktaran Giddens, 2008: 853). Sol Gerçekçiler, suç oranlarının ve kurban hâline gelmenin kenar mahallelerde yoğunlaştığına işaret etmektedirler- toplumda durumu kötüleşen gruplar ötekilere bakarak çok daha yüksek bir suç riski ile karşı karşıyadır. Bu yaklaşım, Merton, Cloward, Ohlin ve diğerlerine dayanarak, kent içlerinde suç alt kültürlerinin ortaya çıktıklarını ileri sürmektedir. Bu tür alt kültürler, tek başına yoksulluktan değil, topluluğun geneli içinde kendine yer bulamamaktan kaynaklanmaktadır (Giddens, 2008: 853).

Sol Gerçekçilik kendinden önce gelen kriminolojik bakış açılarının çoğuna göre daha pragmatik ve politika yönelimli bir yaklaşımı temsil etmektedir.

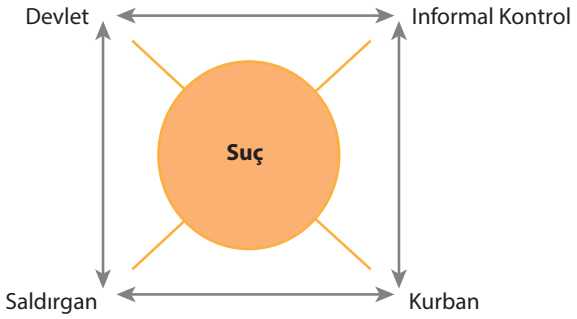

Şekil 8.3 Suç Karesi

Kaynak: Jack Young; Macionis ve Plummer, 1997: 211.

Bu yaklaşımı eleştirenler, Sol Gerçekçiliğin bireysel kurbanlar üzerine, "suç sorunu"nun siyasal ve medya tarafından yönlendirilen tartışmalarının dar sınırları içinde odaklandığını ileri sürmektedir. Suçun bu dar tanımları, sokak suçları gibi suçluluğun en görünür biçimleri üzerinde durmakta; devlet ya da şirketlerin işledikleri öteki saldırıları dikkate almamaktadır (Walton ve Young 1998'den aktaran Giddens, 2008: 853-854).

Kontrol Kuramları

Nye'nin Kontrol Kuramı

Nye, çocuk suçluluğunun öğrenme süreci sonucu ortaya çıktığını ifade etmekle birlikte, bunun kontrol eksikliğinden de kaynaklanabileceğini ileri sürer. Ona göre, sosyal kontrol, sosyalizasyon sürecinden kaynaklanır. Bu süreç yoluyla birey kendi doğru-yanlış bilincini geliştirir. Bu Nye'nin ifadesiyle "içselleştirilmiş kontroldür". Birey dolaylı olarak sevgi, şefkat bağlarının olduğu kişiler tarafından da konrol edilir. Bunlara ilaveten, Nye, bireyin davranışlarını kontrol eden ve uymazlarsa onları cezalandıran doğrudan kontrolden de söz eder (Krohn, 1991: 301'den aktaran Günşen İçli, 2003: 517).

Travis Hirschi'nin Sosyal Kontrol Kuramı

Hirschi, çocuk suçluluğunun sosyal kontrol kuramını geliştirerek, bu kuramı formüle ederken Durkheim'in ifadelerine dönmüştür. Durkheim'a göre, kişinin ait olduğu grup zayıfladığı ölçüde birey gruba daha az bağımlı olur ve sonuçta sadece kendine bağımlı hale gelir ve başka kural tanımaz (Günşen İçli, 2003: 518). Hirschi de sosyal kontrol kuramının temel kavramının bireyin topluma bağlantısı olduğunu ileri sürer ve topluma bağlanmayı dört biçimde toplar. Bunlar; bağlanma, kendini adama, dahil olma ve inanç'tır. Yeterince güçlü olduklarında bu bileşenler insanların kuralları çiğneme özgürlüklerini ellerinden alarak toplumsal kontrol ve uyumun sürmesine yardımcı olur. Ancak eğer toplumla olan bu bağlar zayıfsa, suçluluk ve sapkınlık ortaya çıkabilir (Gottfredson ve Hirschi, 1990'dan aktaran Giddens, 2008: 854).

> Kontrol kuramları bazı kaynaklarda "sosyal bağlantı" kuramları olarak gruplandırılır. Bu kuramlarla ilgili ilk çalışma 1958'de Nye'nin çalışmasıdır.

Sağ Gerçekçilik

1970'lerin sonunda Britanya'da M. Thatcher'ın, A.B.D.'de ise R. Reagan'ın iktidara gelmesi, her iki ülkede de suça ilişkin olarak sağ gerçeklik diye adlandırılan güçlü "yasa ve düzen" yaklaşımlarına yol açmıştır. Suçu inceleyen bu yaklaşım özellikle A.B.D.'de oğul G. Bush'un başkanlığında da etkili olmuştur. Suç ve suçluluğun algılanan tırmanması, ahlaki düşkünlükten, refah devletine bağımlılık ve hoşgörülü eğitim yüzünden bireysel sorumluluğun azalması, ailenin ve toplulukların çöküşü ve daha genel olarak geleneksel değerlerin çözülmesiyle ilişkiliydi (Wilson, 1975). Kamu tartışmaları ve yaygın medya ilgisi, toplum düzenini tehdit eden şiddet ve yasa tanımazlık krizi etrafında yoğunlaşmaktaydı. Sağ gerçekçiler için sapkınlık bireysel pataloji ile tanımlanıyordu. Sağ gerçekçiler, suçun incelenmesi için özellikle de suçu yoksulluğa bağlayan yaklaşımları bir kenara itiyorlardı. Birleşik Krallık ve A.B.D.'deki sağ gerçeklikten etkilenen tutucu hükümetler yasa uygulayıcılarının etkinliklerini yoğunlaştırmaya başlamıştı. Polis güçleri artırıldı, adalet sistemi genişletildi, suça karşı en etkili caydırıcı olarak uzun hapis cezaları getirildi (Giddens, 2008: 855).

Kırık Camlar Kuramı

Kontrol kuramları arasında yer alan bir başka kuram da kırık camlar kuramıdır. Amerikalı sosyal psikolog Philip G. Zimbardo, 1969 yılında Kırık Camlar Kuramı'nı denemek amacıyla birkaç deney yapmıştır. Amerika'nın iki ayrı şehrinde, değişik yapıya sahip olan iki ayrı mahallesine arabalar yerleştirerek bu kuramın geçerliliğini denemek üzere çalışmalarda bulunmuştur. Öncelikle, New York şehrinin Bronx bölgesine yoksulların yaşadığı bir mahalleye araç plakası bulunmayan, kaputu açık bir araç yerleştirmiştir. Yerleştirilen bu aracın durumuyla karşılaştırabilmek amacıyla da, Kaliforniya'da bulunan ve zenginlerin yaşadığı Palo Alto bölgesine bir başka araç yerleştirmiştir. Araştırmanın yapıldığı senede, Bronx'ta bulunan toplumsal düzensizliğin bir sonucu olarak, ilk on dakika içerisinde "terk edilmiş" olan bu arabanın tahrip edildiğini gözlemlenmiştir. Palo Alto, Bronx şehrine nazaran daha düzenli bir mahalle yapısına sahip olduğundan, ilk bir hafta boyunca arabaya herhangi bir zarar verilmediği gözlemlenmiş ve bir haftanın sonunda, Zimbardo, arabanın camlarını parçalayarak yeni bir oluşumu gözlemlemeyi amaçlamıştır. Zimbardo, kısa bir süre sonra, bu arabanın da Bronx'ta da olduğu gibi, tahribatının başladığını gözlemleyerek "Kırık Camlar Kuramı"nın başarılı bir şekilde denenmiş olduğu kanaatini getirmiştir. Deneyin sonucunda, bir toplulukta toplumsal düzensizliğe ilişkin herhangi bir işaretin, hatta kırık camın görünmesinin, daha ciddi suçun artmasına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Tamir edilmemiş

bir pencere camı, bunun kimsenin umarında olmadığının bir işaretidir. Bu durumda daha fazla pencere camı kırmak, yani daha ciddi suçlar işlemek bu toplumsal düzensizlik durumuna verilebilecek akılcı bir tepkidir (Giddens, 2008: 857).

1980'lerin sonundan beri "kırık camlar kuramı" halk içinde içki içmek ya da uyuşturucu kullanmak ve trafik suçları gibi "küçük" suçlar üzerine saldırgan bir biçimde giden yeni polislik stratejilerinin temeli olmuştur. Bu kuramın önemli bir eksikliği "toplumsal düzensizliğin" tanımını bütünüyle polisin, canı isterse, öyle yapılmasına olanak sağlamasıdır. Düzensizliğin sistematik bir tanımı olmadan, polis neredeyse her şeyi bir düzensizlik işareti, herkesi de bir tehdit olarak görmeye yetkili kılınmaktadır (Giddens, 2008: 858).

internet

http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/zimbardo.htm
http://www.theatlantic.com/doc/198203/broken-windows
http://www.zimbardo.com

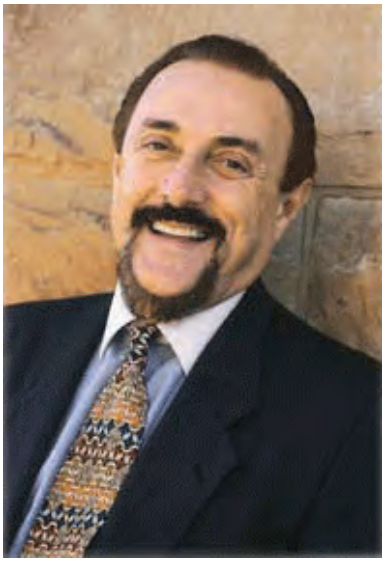

Resim 8.3 Philip G. Zimbardo (1933-).

Kaynak: http://www.zimbardo.com/

Öğrenme Çıktısı

2 Suçu açıklayan kuramları özetleyebilme

Araştır 2

Biyolojik ve psikolojik kuramlar arasındaki benzerlikleri araştırınız.

İlişkilendir

Mazhar Bağlı ve Ertan Özensel'in (2001, İstanbul: Destek Yayınevi) "Türkiye'de töre ve namus cinayetleri- Töre ve namus cinayeti işleyen kişiler üzerine sosyolojik bir araştırma" isimli kitabı okuyabilirsiniz. Bu kitapta Türkiye'de namus adına işlenen cinayetler üzerine sosyolojik bir araştırmanın verileriyle, konu namus cinayeti işleyen kişiler üzerinde gerçekleştirilen bir araştırma ile bugüne kadar ele alınış biçiminden farklı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılıyor.

Anlat/Paylaş

Suç ile yoksullaşma arasında bir ilişki var mıdır değerlendiriniz.

SUÇ TÜRLERİ

Ellis ve Walsh suçları altı başlık altında şöyle sınıflandırırlar:

1. Şiddet suçları: Bir başka kişinin bedenine zarar veren veya zarar verme tehdidinde olan suçlardır.
2. Mala yönelik suçlar: Bir kişiyi malından mahrum etmektir. Eğer çalınan veya zarar verilen mülk önemsizse bu davranış ağır suç yerine hafif suç diye nitelendirilir.
3. Uyuşturucu suçları: Bu suçlar bağımlılık yapan maddelere sahip olmayı ve onların satışını yapmayı içerir.
4. Cinsel suçlar: Cinsel suçlar seks güdüsüyle işlenen çocuklara yönelik cinsellik, ensest, teşhircilik, küçük yaştakilerin ırza tecavüz, hayvanlarla cinsel ilişkiye girmek, röntgencilik gibi geniş bir yelpazede yer alan davranışları içerir. Irza tecavüz, genellikle şiddetin açıkça kullanıldığı veya kullanılmakla tehdit edildiği özel bir tip cinsel suç olarak kabul edilir.
5. Çocuk suçluluğu (delinquency): Çocuk suçluluğu kriminolojide önemli bir kavramdır. Birçok ülkede çocuk ve gençlik mahkemeleri ceza adaleti sistemi içinde yer almaktadır.
6. Diğer tüm suçlar: Bu kısım yasadışı kumar, fahişelik, sarhoşluk, başıboş gezme gibi mağduru olmayan suçları içerir. Bunlara ek olarak mağdurlu suçlar iftiracılık, kalpazanlık ve yalancı tanıklık bu kategoriye dahildirler (Günşen İçli, 2003: 512). Mağduru olmayan suçlarda zararı daha çok suçu işleyen görür. Örneğin; fahişelik, kumar, uyuşturucu kullanımı ve pornografi bu tür suçlar kapsamında alınabilir (Bozkurt, 2004:187).

Resim 8.4 Hapishaneler

Kaynak:http://1.bp.blogspot.com/_AODbxPFMnVw/TSDeZnXUlbI/AAAAAAAAMHw/GLXkTkI4Kis/s1600/%25CF%2586%25CF%2585%25CE%25BB%25CE%25B1%25CE%25BA1.jpg

Profesyonel Suçlar

Profesyonel suç kavramı yasal olmayan faaliyetlerin bir meslek hâline gelmesini ifade etmektedir. Profesyonel suçlular hırsızlık, uçak kaçırma, yankesicilik ve dükkân soyma gibi alanlarda uzmanlaşabilirler. Bu suçlular bütün zamanlarını işleyecekleri suçun planlamasına ve uygulamasına ayırırlar. Profesyonel suçlular diğer suçlularla iş birliği içinde hareket ederek, benzer mesleği yapanların oluşturduğu bir alt kültürün parçası olur ve bilgi alışverişinde bulunurlar. Öğrenilen teknik vasıflar profesyonel suçlu olarak yapılan işin önemli bir parçasını oluşturur (Bozkurt, 2004: 186-187).

http://www.uncjin.org (Birleşmiş Milletler Suç ve Adalet Bilgi Ağı)

Organize Suçlar

Organize suç, gelenekselliğin birçok özelliğini taşıyan, ancak yasadışı nitelikteki etkinlik biçimlerine göndermede bulunur. Organize suçlar kapsamında başka etkinliklerin yanı sıra kaçakçılık, yasadışı kumar oynatmak, uyuşturucu ticareti, fuhuş, büyük ölçekli hırsızlık ve koruma için haraç almak gibi suçlar sayılabilir. Örgütlü suç geleneksel olarak, farklı ülkelerde kültürel bakımdan özgül biçimlerde gelişmiş ise de, kapsam bakımından gitgide ulusaşırı nitelik kazanmıştır (Giddens, 2008: 875).

Resim 8.5

Organize suçların en belirleyici özellikleri gizlilik, şiddet, yolsuzluk, süreklilik ve hızlı değişime ayak uydurabilmektir. Organize suçlar yoksulluktan kurtulmak isteyenler için bir toplumsal hareketlilik aracı hâline gelebilir. Bazı ülkelerde organize suç yapısal farklılıklar gösterebilir. Örneğin, İtalya ya da Amerika'daki mafya tipi organize suç, Almanya'da aynı biçimde ortaya çıkmamaktadır (Bozkurt, 2004: 187).

Resim 8.6

Beyaz Yakalı Suçlar

Beyaz yakalı suçlar terimi ilk kez Edwin Sutherland tarafından kullanılmıştır. Bu kapsamda vergi kaçırma, yasadışı satışlar, menkul ve gayrimenkul sahtekârlıkları, zimmete para geçirme, tehlikeli ürünlerin üretim ve satışı ve yasadışı olarak çevreyi kirletmenin yanında doğrudan hırsızlık gibi pek çok türden suç bulunmaktadır. Beyaz yakalı suçların gösterdiği dağılımı ölçmek, diğer türden suçların dağılımını ölçmekten daha zordur; bu tür suçların çoğu resmî istatistiklere yansımaz (Giddens, 2008: 872).

Organize suçun erişimi dünyanın pek çok ülkesinde hissedilmektedir, ancak tarihsel olarak birkaç ülkede özellikle güçlü olmuştur. Amerika'da organize suç, otomobil sanayii gibi önemli geleneksel sektörlerin hepsine rakip olabilecek kadar büyük bir iştir. Ulusal ve yerel suç örgütleri, kitle tüketimi için yasadışı mal ve hizmetler sağlarlar. Yasadışı at yarışları, piyangolar ve spor karşılaşmaları ABD'de örgütlü suçun en büyük kazanç kaynağıdır (Giddens, 2008: 875).

Beyaz yakalı suçlar, orta ya da orta üstü sınıflar tarafından işlenen suçlardır (Bozkurt, 2004:187).

internet

http://www.amnesty.org (Uluslararası Af Örgütü)

Siber Suç

Genel adı "bilişim suçu" olarak tanımlanacak suç için, "bilgisayar suçu", "bilişim ihlali", "bilişim suçluluğu", "bilgisayar vasıta kullanılarak işlenen suç", "bilgisayarın kötü niyetli kullanımı" gibi değişik belirlemeler yapılmaktadır. Ayrıca internette yaşanan büyük gelişmeler nedeniyle bu alanda işlenen suçları ifade etmek için "internet suçu" veya "siber suç" kavramları da kullanılmaktadır (Durmaz, 2006: 69'dan aktaran Alaca, 2008: 19).

Dönmezer bilişim suçlarını; "bilgisayarın kötüye kullanılması, bilgileri otomatik işleme tabi tutulmuş ve verilerin nakline ilişkin kanuna ve meslek ahlakına aykırı davranışlardır" şeklinde tanımlamaktadır (Dönmezer, 1989: 504'den aktaran Alaca, 2008: 19).

P. N. Grabosky ve Russel Smith ise (1998) teknolojiye dayanan dokuz tür suç sıralamaktadırlar. Bunlar:

1. Telekomünikasyon sistemlerine yasadışı biçimde girilmesi,
2. Bilgisayara dayalı sistemleri kırmak, bilgisayar virüsleriyle ciddi güvenlik sorunları oluşturulması,
3. Telekomünikasyon hizmetleri üzerinden hırsızlık ve yasadışı işlerin yürütülmesi,
4. Yazılım, film ve CD gibi malzemelerin kopyalanmasıyla telif haklarının çiğnenmesi,
5. Siber uzayda pornografi ve şiddet içerikli yayınlar yapılması,
6. Telepazarlama sahtekârlıkları yapılması,
7. Elektronik fon transferleri suçları,
8. Elektronik karapara aklama,
9. Geliştirilmiş şifre çözme sistemleri ve yüksek hızlı veri transferleri ile yasa uygulayıcı kuruluşların suç etkinlikleri hakkındaki bilgilerine ulaşılmasıdır (Giddens, 2008: 878).

Resim 8.7 Siber suçlar .

Kaynak:http://www.ekonorm.com/teknoloji/siber_suclar_devletleri_korkutuyor_239112.htm

Peki, siber suç ya da bilişim suçlarını kimler daha çok işlemektedir? Bilişim suçlarını işleyenler genelde 20-30 yaşları arasındaki gençlerden oluş-

maktadır. Bu gençler büyük çoğunluğu erkeklerden oluşan, teknik bilgi düzeyi yüksek kişilerdir. Bu kişiler incelendiğinde bazı duygusal ve psikolojik sebeplerden dolayı bu işi yaptıkları sonucuna ulaşılmaktadır (Demirbaş, 2005: 267'den aktaran Alaca, 2008: 42).

İyi bir "cracker" olan Bili Landreth bilişim suçlularını bir çatı altında kategorize ederek inceleyen ilk teorisyenlerden birisidir. Landreth (1985) kendi edindiği bilgi ve tecrübelere göre bilişim suçlularını beş kategoriye ayırarak incelemiştir:

- İlk grupta "çaylak" olarak tanımladığı bilişim suçluları, bilgisayar konusunda fazla bilgi ve becerisi olmadığı için genellikle daha az zarara yol açan suçları işleyen kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler genellikle basit hileleri kullanan ve ufak tefek yaramazlıklar yapan kişilerdir (Rogers, 1999'dan aktaran Alaca, 2008: 43). Çeşitli sohbet odalarında kullanıcıları rahatsız edici ve bağlantılarının kopmalarını sağlayan dosyaları gönderen kişiler "çaylak" olarak nitelendirilmektedir.
- İkinci grupta elektronik sapık olarak nitelendirilen "öğrenciler" yer almaktadır. Bu kişiler, zamanlarının büyük bir kısmını yetkisiz giriş yapabilecegi bilgisayarları bulmak için internette sörf yaparak geçiren kişilerden oluşmaktadır.
- Üçüncü grupta sistemlere izinsiz girmek için çeşitli saldırılar planlayan ve bu maksatla kendisini güdüleyen "turistler" bulunmaktadır (Landreth, 1985'den aktaran Alaca, 2008: 43). Bu grupta yer alan bilişim suçluları, Bequai tarafından ortaya atılan "arabayı gezmek maksadı ile çalan kişiler" kavramına benzetilmektedir. Turistler işledikleri suçlardan heyecan duyan kişilerden oluşmaktadır.

"Çökerticiler" kötü niyetli ve kindar suçlular grubunu oluşturmaktadır. Bu grup bilişim suçlularının karanlık yüzünü yansıtmaktadır (Kabay, 1996: 4-5'den aktaran Alaca, 2008: 43). "Çökerticiler" bilgisayar ağlarına sızarak sistemleri çökerten ve kasten dosyalara zarar veren kişilerdir.

- Son grup ise "hırsızlardan" oluşmaktadır (Landreth, 1985'den aktaran Alaca, 2008: 43). Bu kategorideki suçlular yasadışı yollardan para kazanmayı amaçlayan kişilerden oluşmaktadır. Post'un analiz ettiği gibi suç işleyen bu kişiler sistem ya da organizasyonun içerisinden birisi olabilir. Hırsızlar yalnız çalışabileceği gibi, yerel ve uluslararası şirketler ya da devletler için de çalışabilir (Durmaz, 2006: 107-108'den aktaran Alaca, 2008: 44).

Öğrenme Çıktısı

3 Suç türlerini sırayabilme

Araştır 3

Günlük haberleri inceleyerek bu haberlerden hangilerinin suç ya da sapkın davranış niteliği taşıdığını ve suç tiplerinden hangisine dahil olabileceğini araştırınız.

İlişkilendir

Manuel Castells "Binyılın Sonu" (End of Millenium-1998) adlı kitabını okuyabilirsiniz. Catells bu kitapta örgütlü suç gruplarının etkinliklerinin kapsam bakımından giderek uluslararası nitelik kazandığını ileri sürmektedir. Castells, sınırlar ötesindeki suç etkinliklerinin koordinasyonunun- yeni bilgi teknolojilerinin yardımıyla- yeni küresel ekonominin merkezi bir özelliği hâline geldiğine dikkat çekmektedir (Giddens, 2008: 877).

Anlat/Paylaş

Mağduru olduğunuz bir suç türünü arkadaşlarınızla paylaşınız.

1 Sapkın davranış ve suçu tanımlayabilme

Sapkın Davranış ve Suç

Sapkın davranış, bir topluluk ya da toplumda önemli sayıda insan tarafından kabul edilen belirli bir normlar kümesine uyum göstermeme olarak tanımlanabilir. Jhering suçu "toplum hâlinde yaşama şartlarına yönelmiş her türlü saldırı" olarak tanımlar. Durkheim'e göre ise suç "kolektif bilincin kuvvetli ve belirmiş tutumlarını ihlal eden fiillerdir". Thomas ve Znaniecky, suçu sosyal psikoloji yönünden ele alarak şöyle tanımlarlar: "Suç kişinin kendisini mensubu saydığı grupta, varlığı toplum dayanışması ile çelişki gösteren fiildir". Taft'ın suç görüşü ise şöyledir: Topluma zarar veren hareketler ya örf ve âdetlerce belirlenmiştir ya da grup içinde egemenliği elinde tutanlar, diğer kişilerin, tavır ve hareketlerini uydurmaları için modelleri, örnekleri ve bu suretle moral kuralların tümünü tespit ederler; bu kurallara uyanlara sosyal itibar verir, bunları ihlal edenlere söz konusu mevkii reddederler.

2 Suçu açıklayan kuramları özetleyebilme

Suçu Açıklayan Kuramlar

Suçu açıklayan kuramlar arasında biyolojik ve psikolojik kuramlar, fonksiyonalist kuramlar, etkileşimci kuramlar, çatışma kuramları ve kontrol kuramları sayılabilir. Sapma ve suçu açıklamaya yönelik ilk çalışmalar özünde biyolojik temellidir. Fizyolojik ve biyolojik kuramlarda bazı bireylerin sapmaya genetik olarak daha eğilimli oldukları savunulmuştur. Suçu açıklayan fonksiyonalist kuramlar çerçevesinde Durkheim ve Merton'un yaklaşımları, daha sonra da alt kültür yaklaşımı ele alınabilir. Anomi kavramı, ilk kez modern toplumlarda geleneksel normlar ve standartların yerlerine yenisi konmadan aşındığını ileri süren Emile Durkheim tarafından ortaya atılmıştır. Durkheim'a göre sapkınlığın toplumda olumlu fonksiyonları vardır. Alt kültür kuramlarının önde gelen temsilcileri arasında; Cohen, Cloward ve Ohlin, Miller ve Wolfgang gibi isimler yer alır. Alt kültür kuramlarını genel olarak, çocuk veya genç çeteler içerisinde yer alan alt sınıfa mensup bireylerin, sapma ve suçluluk durumları üzerine odaklanmış kuramlar olarak görmek mümkündür. Suçu açıklayan etkileşimciler davranışların ilk kez nasıl sapkın diye tanımlanır oldukları ve neden belirli gruplar sapkın diye etiketlenirken ötekilerinin böyle etiketlenmediği sorularını sormaktadırlar. Etiketleme kuramı 1970'lerin ortalarında suçlu kariyerinin etkileşimci açıklaması olarak üne kavuşmuştur. Etiketleme yaklaşımı 1930'larda Frank Tannenbaum tarafından tanımlanmıştır. Tannenbaum, etiketleme sürecinin kişi açısından sonuçları ile ilgilenmiştir. Yeni kriminoloji Marksist, sosyalist, yeni Marks'çı ve radikal kriminoloji isimleriyle de anılır. Sol Gerçekçilik kendinden önce gelen kriminolojik bakış açılarının çoğuna göre daha pragmatik ve politika yönelimli bir yaklaşımı temsil etmektedir. Kontrol kuramları bazı kaynaklarda "sosyal bağlantı" kuramları olarak gruplandırılır. Bu kuramlarla ilgili ilk çalışma 1958'de Nye'nin çalışmasıdır.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

3 Suç türlerini sıralayabilme

Suç Türleri

Suçlar şiddet suçları, mala yönelik suçlar, uyuşturucu suçları, cinsel suçlar, çocuk suçluluğu ve diğer suçlar olmak üzere altı başlıkta toplanabilir. Bu ayrıma ilaveten bazı suç biçimleri açıklanırsa; profesyonel suç kavramı yasal olmayan faaliyetlerin bir meslek hâline gelmesini ifade etmektedir. Profesyonel suçlular hırsızlık, uçak kaçırma, yankesicilik ve dükkân soyma gibi alanlarda uzmanlaşabilirler. Organize suç, geleneksel birçok özelliğini taşıyan, ancak yasadışı nitelikteki etkinlik biçimlerine göndermede bulunur. Organize suçlar kapsamında başka etkinliklerin yanı sıra kaçakçılık, yasadışı kumar oynatmak, uyuşturucu ticareti, fuhuş, büyük ölçekli hırsızlık ve koruma için haraç almak gibi suçlar sayılabilir. Beyaz yakalı suçlar, orta ya da orta üstü sınıflar tarafından işlenen suçlardır. Bunların yanında teknolojiye dayalı siber suçlar ve mağduru olmayan suçlar sıralanabilir. Mağduru olmayan suçlarda zararı daha çok suçu işleyen görür. Örneğin; fahişelik, kumar, uyuşturucu kullanımı ve pornografi bu tür suçlar kapsamında alınabilir.

1 Suçluyu organik bakımdan inceleyerek verasete ilişkin biyolojik, anatomik ve fizyolojik etmenleri dikkate alan alt kriminoloji dalı aşağıdakilerden hangisidir?

A. Suç psikolojisi
B. Suç antropolojisi
C. Suç sosyolojisi
D. Suç psikiyatrisi
E. Penoloji

2 Aşağıdakilerden hangisi uygulayıcı kriminolojinin alt dallarından biridir?

A. Suç psikolojisi
B. Penoloji
C. Suç profilaksisi
D. Suç psikiyatrisi
E. Suç antropolojisi

3 Aşağıdakilerden hangisi suçu açıklayan biyolojik kuramlara katkıda bulunan kuramcılardan biri **değildir**?

A. Lambroso
B. Hooton
C. Sheldon
D. Krestschmer
E. Reckless

4 Sheldon'un tiplemesi içinde içe dönük ve ölçülü karakterde olan, zayıf, uzun yapılı ve entelektüel nitelikler gösteren tip aşağıdakilerden hangisidir?

A. Mezomorf
B. Endomorf
C. Ektomorf
D. Egzomorf
E. Polimorf

5 İlk kriminolojik araştırmalar aşağıdaki kurumlardan hangisinde yürütülmüştür?

A. Okullar
B. Hapishaneler
C. İş yerleri
D. İbadethaneler
E. Trenler

6 Merton'un öne sürdüğü uyum modelleri içinde yasadışı faaliyetler yoluyla servet edinen suçlular hangi kategoriye girmektedirler?

A. Başkaldıranlar
B. Yenilikçiler
C. Geri çekilenler
D. Uyum gösterenler
E. Şekilciler

7 Genel sosyolojide kent sosyolojisi araştırmalarıyla ve suç biliminde etkili olan ve çevresel yaklaşımla tanımış sembolik etkileşimci yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?

A. Chicago yaklaşımı
B. Etiketleme yaklaşımı
C. Ayırıcı birleşimler yaklaşımı
D. Sosyal öğrenme yaklaşımı
E. Ayırıcı güçler yaklaşımı

8 Aşağıdakilerden hangisi yeni kriminolojinin anıldığı diğer isimlerden biri **değildir**?

A. Sosyalist
B. Yeni Marks'çı
C. Radikal
D. Feminist
E. Marksist

9 Ellis ve Walsh'ın yaptığı sınıflamaya göre bir başka kişinin bedenine zarar veren veya zarar verme tehdidinde olan suçlar aşağıdakilerden hangisidir?

A. Mala yönelik suçlar
B. Şiddet suçları
C. Cinsel suçlar
D. Çocuk suçluluğu
E. Uyuşturucu suçları

10 Aşağıdakilerden hangisi kaçakçılık, yasadışı kumar oynatmak, uyuşturucu ticareti, fuhuş, büyük ölçekli hırsızlık ve koruma için haraç almak gibi suçların bulunduğu suç türünü ifade eder?

A. Siber suçlar
B. Organize suçlar
C. Beyaz yakalı suçlar
D. Profesyonel suçlar
E. Cinsel suçlar

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. B	Yanıtınız yanlış ise "Kriminoloji" konusunu yeniden gözden geçiriniz.	6. B	Yanıtınız yanlış ise "Fonksiyonalist Kuramlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise "Kriminoloji" konusunu yeniden gözden geçiriniz.	7. A	Yanıtınız yanlış ise "Etkileşimci Kuramlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. E	Yanıtınız yanlış ise "Biyolojik Kuramlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.	8. D	Yanıtınız yanlış ise "Çatışma Kuramları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. C	Yanıtınız yanlış ise "Biyolojik Kuramlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.	9. B	Yanıtınız yanlış ise "Suç Türleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. B	Yanıtınız yanlış ise "Biyolojik Kuramlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.	10. B	Yanıtınız yanlış ise "Organize Suçlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

8 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Sapkınlık ile suç aynı şeyler demek değildir. Sapkınlık kavramı, yalnızca bir yasayı ya da kuralı çiğneyen uyumsuz davranışa göndermede bulunan suç kavramından çok daha geniştir. Diğer taraftan sapkın davranışın pek çok biçimi yasalar tarafından sınırlandırılmamıştır (Giddens, 2008: 842). Bunun yanında suç teşkil eden eylem ile genel olarak sapıcı eylem arasında bir ayırım yapmak gerekir. Çünkü sapma, kişilik yapısına bağlı olduğu hâlde, suç, objektif olarak ceza normuna göre suç teşkil eden davranış ve tutumun tarihî kuvvetlerin eseridir ve kendisini kanunlarda gösterir (Dönmezer,1984: 256). Suç, evrensel, genel bir olaydır. Suç, tarihin en eski devirlerinden itibaren var olmuştur ve ileride de var olmaya devam edecektir. Suçsuz bir toplum hayalden başka bir şey değildir. İnsanların içinde ihtiraslarla birlikte toplum hâlinde yaşamanın ortaya çıkardığı çeşitli sosyal çelişkiler, uyumsuzluklar bulundukça suç da var olacaktır (Dönmezer, 1984: 62). Suçun bir başka niteliği onun nisbiliği yani göreliliğidir. Suçu oluşturan fiiller zaman ve ortama göre değişiktir.

Araştır 2

Biyolojik ve psikolojik kuramlar arasında birtakım benzerlikler bulunmaktadır. Öncelikle her iki kuram, sapkını nüfusun bütününden farklı görür. İkincisi normal bir nüfus içinde o anormaldir. Üçüncüsü onun anormalliği sapkınlığa daha yatkın olmasını beraberinde getirir. Suçu açıklayan psikolojik kuramlar sapkınlığın anormalliğini genetik faktörlerin belirleyiciliğinden çok öğrenilmişlikle açıklar. Psikolojik kuramlar sapkınlığın temelinde anormal genler yerine anormal deneyimi görürler. Bu anormal deneyim daha sonra suça zemin oluşturan "karakter problemi" ve "bozuk kişilikleri" üretmektedir. Psikolojik kuramlar bir kimsenin toplumsallaşma sürecinde özellikle de anne-çocuk ilişkisinde sorun varsa bu "bozuk toplumsallaşma" duygusal bir rahatsızlığa ve daha sonra bu da uyumsuz kişilik özelliklerinin oluşmasına neden olabilir. Psikolojik kuramcılara göre erken çocukluk deneyimleri ergen ve yetişkin davranışını uzun süreli etkileyebilir (Haralambos & Heald, 1985: 409-410).

8 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 3

Haberlerden birkaç örnek ve değerlendirmesi şöyle olabilir:

"Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'nun yaptığı denetimler sonucunda kanun hükümlerine uymayan kozmetik ve tıbbi ürünleri açıkladı."

Burada beyaz yakalı suçlar kapsamına giren bir suç türü görüyoruz. Beyaz yakalı suçlar kapsamında vergi kaçırma, yasadışı satışlar, menkul ve gayrimenkul sahtekârlıkları, zimmete para geçirme, tehlikeli ürünlerin üretim ve satışı ve yasadışı olarak çevreyi kirletmenin yanında doğrudan hırsızlık gibi pek çok türden suç bulunmaktadır.

"Bir lunaparka eğlenmeye giden kıza yakınlarında bulunan bir inşaatın işçileri tarafından laf atıldı. Laf atıldığını öğrenen mahalle gençleri ile işçiler arasında taşlı, sopalı kavga çıktı."

Burada ise Ellis ve Walsh'un suç sınıflamasına göre şiddet suçlarına bir örnek görüyoruz. Şiddet suçları bir başka kişinin bedenine zarar veren veya zarar verme tehdidinde olan suçlardır.

"Üzerinde iç çamaşırı ve eline aldığı maket bıçağı ile çıplak hâldeki kız arkadaşının peşinden koşup, oteldeki eşyalara zarar veren yabancı kadın turist, özel güvenlik görevlileri tarafından etkisiz hâle getirildi. Otel yetkilileri, "Otelimizde kaldığı günden bu yana taşkınlık yaparak hem çalışanlara hem de müşterilerimize rahatsızlık verdi. Şimdiye kadar ses çıkarmadık, otel içinde maket bıçağı ile çıplak arkadaşını kovalayınca bardak taştı" dedi."

Burada ise önce sapkın bir davranış sonra ise suç kapsamına giren bir olay yaşanmıştır. Şiddet suçları kapsamında bu durum ele alınabilir.

Kaynakça

Adler, F. ve diğerleri (1991). Criminology, New York: Mc Graw-Hill Inc.

Alaca, B. (2008). Ülkemizde Bilişim Suçları ve İnternetin Suça Etkisi (Antropolojik ve Hukuki Boyutuyla), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Andersen, M. L. & F. H. Taylor (2005). Sociology Understanding a Diverse Society, Cengage Learning.

Bahar, H. İ. (2005). Sosyoloji, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Becker, H. S. (1963). Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance, New York: Free Press.

Berger, P. (1999). "The Meaning of Social Control" içinde The Meaning of Sociology (edit. J. M. Charon) New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River.

Bonger, W. A. (1916). Criminality and Economic Conditions.

Bozkurt, V. (2004). Değişen Dünyada Sosyoloji, Bursa: Alfa.

Caldwell, R. G. (1956). Criminology, New York.

Carrabine E. vd. (2004). Criminology: A Sociological Introduction, Routledge.

Clages, H. (1997). Kriminalistik, Stuttgart.

Cohen, A. K. (1955). Delinquent Boys, New York: Free Press.

Constant, J. (1949). Elements de Criminologie.

Demirbaş, T. (2001). Kriminoloji, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dolu, O. (2010). Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Downes, D. (1999). "Deviance and Crime" içinde Sociology: Issues and Debates (Edit. S. Taylor), London: MacMillan Pub.

Dönmezer, S. (1982). Sosyoloji, 8. Bası, İstanbul.

Dönmezer, S. (1984). Kriminoloji, (4. Bası), İstanbul: İ.Ü. Yayınları.

Dönmezer, S. (1994). Kriminoloji, (8. Bası), İstanbul: Beta Yayınları.

Dönmezer, S. (1989). Yeni Türk Ceza Kanunu Öntasarısı-Ceza Hukuku El Kitabı, İstanbul.

Durkheim, E. (1895). Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, (çev. C. B. Akal), İstanbul: B/F/S Yay.

Durkheim, E. (1968). Kriminaliteet als normales Phaenomen, in: Krimininalsoziologie Frankfurt a. M.

Durmaz, Ş. (2006). Bilişim Suçlarının Sosyolojik Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Gazi Üniversitesi.

Ellis, L. and A. Walsh (2000). Criminology: A Global Perspective, USA: Allyn and Bacon.

Evans, D. J. (1992). "Left Realism and the Spatial Study of Crime", Crime, Policing and Place: Essays in Environment Criminology, London: Routledge.

Erzurumluoğlu, B. ve T. Göksu, (2009). "Türkiye'deki Suç Eğilimleri ve Polis Performansının Faktörel Etkisi", Polis Bilimleri Dergisi, Cilt: 11(3), ss. 43-60.

Fichter, J. (1996). Sosyoloji Nedir? (Çev. N. Çelebi), Ankara: Attila Kitabevi.

Fulcher, J. & J. Scott (2006). Sociology, Second Ed., Oxford University Press.

Gartner, R. (1998). "Deviance and Crime" içinde New Society, Harcourt Barce Canada.

Geerds, R. (1980). Kriminalistik, Lübeck.

Gelles, R. J. & Levine, A. (1991). Sociology: An Introduction, Fifth Edition, Mc Graw Hill, Inc.

Giddens, A. (2008). Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Goode, E. (1999). "An Introduction to Deviance" içinde The Meaning of Sociology (edit. J. M. Charon) New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River.

Goode, E. (1997). Deviant Behavior, Upper Saddle River, N. J: Prentice Hall.

Gottfredson, M. R. and T. Hirschi (1990). A General Theory of Crime, Stanford University Press.

Göktuna Yaylacı, F. (2010). "Hukuk, Suç ve Toplum" içinde Sosyolojiye Giriş (editör: N. Suğur), T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1951.

Göppinger, H. (1980). Kriminologie, (4. Aufl.) München.

Grabosky, P. N. & R. G. Smith (1998). Crime in the Digital Age: Controlling Telecommunications and Cyberspace Illegalities, Transaction Publishers.

Güner, S. (2003). Organize Suç Örgütleri- Kara Para ve Aklanması, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Günşen İçli, T. (2003). "Toplumdan Kopuş: Suç ve Şiddet", Sosyolojiye Giriş içinde (Ed. İhsan Sezal), Ankara: Martı Yayın ve Kitabevi.

Günşen İçli, T. (2004). Kriminoloji, Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.

Haralambos, M. & R. M. Heald (1985). Sociology: Themes and Perspectives, (2nd edition), Bell& Hyman.

Haralambos, M.& M. Holborn (1995). Sociology: Themes and Perspectives, Collins Ed.

Haskell, M. & L. Yablonosky (1978). Crime and Delinquency, Rand McNally & Co ,U.S.; 3rd Revised edition.

Henslin, J. (1997). Sociology-A Down to Earth Approach, Third Edit. Allyn and Bacon.

Holdaway, S. and P. Rock (yay.) (1998). Thinking About Criminology, London: UCL Press.

Kabay, M. E. (1996). "Totem and Taboo in Cyberspace", Journal of the National Computer Security Association, pp. 4-9. Erisim:www2. norwich.edu/ mkabay/ethics/totemJaboo_cyber. htm (21.06.2005)

Karabenli, M. İ. (t.y.). Kriminalistik ve Kriminal Polis Laboratuarları.

Kızmaz, Z. (2005). "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, (Aralık 2005) Cilt: 29, No: 2, ss. 149-174.

Krohn, M. D. (1991). "Control and Determinence Theories", pp. 295-314 in A Handbook of Contemporary Criminology, (edited by I. Sheley), Belmont, CA: Wadsworth Publishing Comp.

Kunz, K. (1994). Kriminoloji, Bern-Stuttgart-Wien.

Kürzinger, J. (1996). Kriminologie, 2. Auflage, Stuttgart.

Landreth, B. (1985). Out of the Inner Circle, Redmond, WA: Microsoft Books.

Lea, J. and J. Young (1984). What is To Be Done About Law and Order?, London: Penguin.

Lemert, E. (1972). Human Deviance, Social Problems and Social Control, NJ: Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Macionis, J. J. (1997). Sociology, Sixth Edition, New Jersey: Prentice Hall Europe.

Macionis, J. J. & K. Plummer, (2005). Sociology: A Global Introduction, Pearson Education.

Macionis, J. J. & K. Plummer, (2012). Sociology: A Global Introduction, Pearson Ed.

Matthews, R. and J. Young (1986). Confronting Crime, London: Sage.

Mergen, A. (1995). Die Kriminologie, München: 3. Auflage.

Merton, R. K. (1938). "Social Structure and Anomie", American Sociological Review, Vol. 3, pp. 672-682.

Mezger, E. (1951). Kriminologie, Munich: Beck.

Muncie, J. and E. McLaughlin (yay.) (2001). Controlling Crime, 2. Ed., London: Sage & Open University.

Nye, F. I. (1958). Family Relationships and Delinquent Behavior, Oxford: John Wiley.

Muncie, J. and E. McLaughlin (yay.) (2001). The Problem Crime, 2. Ed., London: Sage& Open University.

Özkalp, E. (2011). Sosyolojiye Giriş, Bursa: Ekin Yayınevi.

Reid, S.T. (1982). Crime and Criminology, New York: Halt, Rinehart and Winston.

Polat, A. ve S. K. Gül (2010). Suçun Ölçümü, Ankara: Adalet Yayınevi.

Reiner, R. (1999). The Politics of the Police, Oxford: Oxford University Press.

Rüdiger, H. (1982). Die verbrechenswircklichkeit, Lehrbuch der Kriminologie.

Rogers, M. (1999). "Psychology of hackers http:// www.infowar.com"

Schaefer, R. T. & Lamm, R. P. (1995). Sociology.

Schaefer, R. T. (2010). Sociology, Twelfth Ed. McGraw- Hill Inter. Edit.

Sezal, İ. (ed.) (2002). Sosyolojiye Giriş, Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.

Shoemaker, D. J. (1990). Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior, USA: Oxford Univ. Press.

Siegel, L. J. (1989). Criminology, West Pub. Comp., St.Paul.

Sokullu- Akıncı, F. (1999). Kriminoloji, 2. Baskı, İstanbul: Beta.

Sullivan, T. J. (2006). Introduction to Social Problems, Seventh Ed., Allyn and Bacon.

Sutherland, E. & Cressey, D. H. (1955). Principles of Criminology, (5. Edit.), Chicago, Philadelphia, NewYork: J. B. Lippincott Company.

Sykes, G. M. (1978). Criminology, New York: Harcout Brace Jovanovich.

Taft, D. R. (1956). Criminology, NewYork: Mac Millan.

Tierney, J. (1996). Criminology, London: Prentice Hall Pub.

Thomas, W. I. and F. Znaniecki, (1957). The Polish Peasant in Europe and America, Vol. 11, New York: Dover Publications Inc.

Thomson, W. E. and Hickey, J. V. (1999). Society in Focus, Third Edition, New York: Longman.

Taylor, I., Walton, P. and Jack Young (yay.) (1998). The New Criminology Revisited, London: Macmillan.

Tolon, B. (1981). Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma, 2. Baskı, Ankara: AİTİA Yay.

Tutar, E. (2002). "Kriminoloji Nedir?" (http: //www. kriminoji.com.)

Vito, G. F., R. M. Holmes (1994). Criminology, Theory, Research and Policy, Belmont, California: International Thomson Pub.

Williams III, Frank P. Marilyn McShane D. (1999). Criminological Theory, USA: Prentice Hall.

Wilson, E. O. (1975). Sociology: The New Synthesis, Cambridge: M.A.:Harvard Universty Press.

http://www.amnesty.org (Uluslararası Af Örgütü)

http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/zimbardo.htm

http://www.kriminoloji.com

http://www.theatlantic.com/doc/198203/broken-windows

http://www.uncjin.org (Birleşmiş Milletler Suç ve Adalet Bilgi Ağı)

http://www.uyap.gov.tr/

http://www.zimbardo.com